

Тем, что эта книга дошла до Вас, мы обязаны в первую очередь библиотекарям, которые долгие годы бережно хранили её. Сотрудники Google оцифровали её в рамках проекта, цель которого – сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Эта книга находится в общественном достоянии. В общих чертах, юридически, книга передаётся в общественное достояние, когда истекает срок действия имущественных авторских прав на неё, а также если правообладатель сам передал её в общественное достояние или не заявил на неё авторских прав. Такие книги – это ключ к прошлому, к сокровищам нашей истории и культуры, и к знаниям, которые зачастую нигде больше не найдёшь.

В этой цифровой копии мы оставили без изменений все рукописные пометки, которые были в оригинальном издании. Пускай они будут напоминанием о всех тех руках, через которые прошла эта книга – автора, издателя, библиотекаря и предыдущих читателей – чтобы наконец попасть в Ваши.

Правила пользования

Мы гордимся нашим сотрудничеством с библиотеками, в рамках которого мы оцифровываем книги в общественном достоянии и делаем их доступными для всех. Эти книги принадлежат всему человечеству, а мы – лишь их хранители. Тем не менее, оцифровка книг и поддержка этого проекта стоят немало, и поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые меры, чтобы предотвратить коммерческое использование этих книг. Одна из них – это технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас:

- **Не использовать файлы в коммерческих целях.** Мы разработали программу Поиска по книгам Google для всех пользователей, поэтому, пожалуйста, используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- **Не отправлять автоматические запросы.** Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого рода. Если Вам требуется доступ к большим объёмам текстов для исследований в области машинного перевода, оптического распознавания текста, или в других похожих целях, свяжитесь с нами. Для этих целей мы настоятельно рекомендуем использовать исключительно материалы в общественном достоянии.
- **Не удалять логотипы и другие атрибуты Google из файлов.** Изображения в каждом файле помечены логотипами Google для того, чтобы рассказать читателям о нашем проекте и помочь им найти дополнительные материалы. Не удаляйте их.
- **Соблюдать законы Вашей и других стран.** В конечном итоге, именно Вы несёте полную ответственность за Ваши действия – поэтому, пожалуйста, убедитесь, что Вы не нарушаете соответствующие законы Вашей или других стран. Имейте в виду, что даже если книга более не находится под защитой авторских прав в США, то это ещё совсем не значит, что её можно распространять в других странах. К сожалению, законодательство в сфере интеллектуальной собственности очень разнообразно, и не существует универсального способа определить, как разрешено использовать книгу в конкретной стране. Не рассчитывайте на то, что если книга появилась в поиске по книгам Google, то её можно использовать где и как угодно. Наказание за нарушение авторских прав может оказаться очень серьёзным.

О программе

Наша миссия – организовать информацию во всём мире и сделать её доступной и полезной для всех. Поиск по книгам Google помогает пользователям найти книги со всего света, а авторам и издателям – новых читателей. Чтобы произвести поиск по этой книге в полнотекстовом режиме, откройте страницу <http://books.google.com>.

INDIANA
UNIVERSITY
LIBRARY

2

319

ДУБОВЕ ЛИСТЕ.

Дубове листе.

Микола Чернявський

Дубове Листіє

Дубове листіє.

Альманахъ на згадку про П. О. Кулиша.

Упорядкували:

М. Чернявський, М. Коцюбинський, Б. Гринченко.

Зъ чотырьма портретами Кулишевыми та зъ малюнками
його хаты, похорону й могилы.

У Києви, 1903.

Зъ друкарни Петра Барського, Хрещатыкъ, № 40.

PG 3932
. C 52

Дозволено цензурою С.-Петербургу, 18 Сентября 1902 года.

INDIANA UNIVERSITY LIBRARY

19-82

До читачивъ.

ыдаючи сей альманахъ на згадку про славетного діяча украинського письменства, годиться нагадати читачеви про того, кого зібралися люде пошанувати своєю працею, та й сказати за що саме вони його шанують.

Хочъ и не вси ще Кулишевы творы повидрукѳовувано, та все жъ найголовниши рысы його діяльности виявылыся вже добре и можна ихъ позначыты.

П. О. Кулишъ народывся 27-го лыпця року 1819-го въ мистечку Воронижи Глухивського повиту, въ Чернигивщени, въ семейи козацькій, та такій одначе, що встыгла вже перекрынутыся на полупанкивъ. Палкого й завзятого старого Кулиша прозывано „гарячымъ Кулишемъ“, и сынъ не бувъ холоднишый за батька.

Маты покынула свить, якъ хлопецъ бувъ ище малымъ.

Кулишъ бувъ восьмою дыткою въ семейи, де николы не чуты було иншой мовы, оприче вкраїнськой, и ся остання ричъ спершу вельмы перешкоджала йому въ науци въ повитовій школи Та подужавшы россійську мову, зробывся першымъ у класи.

Малоосвиченый Кулишивъ батько хотивъ оддаты сына, писля повитовой школы, до канцелярии повитового суду, але пани Мужиловська, сусида Кулишивъ и богыня мрій маленького хлопця, обстояла, щобъ його виддано до Новгородсиверської гимназиі. Хочъ наука була тутъ и кепська, та можна було чытаты Жуковського, Пушкина, Гоголя, Артемовського-Гулака й Квитку. Выпадкомъ потрапляе хлопцеви до рукъ збирка вкраїнськихъ писень Максимовыча (выданне 1834), и ся кныга зробыла таке вражинне на його, що винъ *высчыяе* ии всю, щобъ николы не розлучатыся зъ улюблеными думами.

Доси вживавъ ридну мову несвидомо; теперъ почавъ любыты їи, навить пысаты нею: зъ колысь чутого оповидання своєї матери напысавъ казку „Цыганъ“—українську варіацію одного зъ оповиданнівъ славетной збирки: „Тисяча й одна ничъ“.

Натура въ хлопця була горда й зважлыва. Одного разу, вже въ четвертому класи, звеливъ йому вчитель статы навколишки за те, що не мигъ винъ зробыты алгебраичного завдання.

— Коны поставыте мене навколишки,—каже хлопець,—то закыну навикы алгебру; якъ же сей разъ мени простыте,—буду добрымъ учнемъ.

Учитель не послухався, и хлопець справди закынувъ алгебру и на экзамени сказавъ, що ничего зъ неї не знае.

Сього wypadку не треба забуваты, розглядаючи другу половину литературной діяльности Кулишевси.

У гимназїи винъ до кинця курсу не добувъ, вийшовшы (1837) зъ V-го класу. Бувъ учителемъ по панськихъ сем'яхъ, готуючыся на экзамень до кыивського университету. Здавшы экзамены, ставъ слухаты лекції (здається, р. 1839-го), та вже зъ кинцемъ р. 1840-го мусивъ покынуты университетъ черезъ безгришше та якись формальни перешкоды.

Бувшы ще Кулишъ въ университети, зазнайомывся зъ проф. М. Максимовычемъ, и въ выданни його „Кїевлянинъ“ (1840) вперше выдруковано Кулишеву працю: се бувъ переказъ по великоруському двохъ українськихъ народнихъ легендь.

Инспекторъ шкиль, а згодомъ помишныкъ кыивського куратора, М. Юзефовычъ бувъ дуже прыхыльный до Кулиша, и за його протекцією учительовавъ Кулишъ у луцькому, тоди въ кыиво-печерському та въ кыиво-подильському „дворянскомъ училищѣ“, а врешти ставъ старшымъ учителемъ исторїи въ ровенській гимназїи.

Въ Луцькому сварывся зъ директоромъ школы, неукомъ и хабарныкомъ.

— Я не люблю горячого кулишу,—сказавъ йому одного разу той.

— Бо собаки не любють горячого,—видказавъ Кулишъ.

Писля Луцького Кулишъ прожывъ чотыри рокы въ Кыиви. Се бувъ найкращый часъ його жыття. Винъ познайомывся зъ Костомаровымъ, зъ Шевченкомъ, зъ Билозерськымъ Васылемъ та зъ иншымы зъ української молодежи. Се бувъ той гуртокъ українськихъ идеалистивъ, що марывъ выдвигнуты зъ занепаду

українську націю и врешти склався въ Кырыло-Мееодівськѣ Братство, що своєю мрійною метою мало поеднаты усихъ сла-в'янъ въ одну велику республику, де кожный на́ридь мавъ бы самостайне національне жытте и де не було бь ни панивъ, ни мужыкивъ.

Кулишъ тымъ часомъ захопывся украинськымъ минулымъ. Слидкомъ за В. Скоттомъ винъ творить исторычный романъ: „Михайло Чарнышенко, или Малороссія восемьдесятъ лѣтъ на-задъ“ (1843). Криваву епопею народнои боротьбы за волю выв-чае винъ по книгахъ та старыхъ документахъ, по роскопанныхъ мертвыхъ могилахъ та по живыхъ поетычныхъ переказахъ и писняхъ ридного села. На його повіяло духомъ старого героизму вкраїнської исторіи и постала въ його думка сотворыты... вкра-їнську Іліяду. Винъ хотивъ „познаходыты думы про всихъ на-шихъ гетьманивъ да й зложыты зъ ныхъ таку книжку, якъ Гоме-рова „Іліяда“. Винъ пишовъ зъ села въ село, выпытуючы, выслуху-ючы скризъ тіи думы. Та на льхо—про дещо зовсимъ не склавъ на-ридь писень, а про дещо хочъ и склавъ, та позабувавъ,—такъ и не довелося Кулишеви добуты ничего цилого. Узявъ тоди яки булы народни думы, додавъ до ихъ ище думъ, свого вже складання, та й выдавъ (1843) початокъ сіеи епопеи, въ якій думавъ зма-люваты всю вкраїнську исторію и яку назвавъ: „Україна“. Та тоди вже спивавъ Шевченко, и огныста поезія генія потьмарыла меншу поетычну сылу. Другои часткы „Україны“ зовсимъ не було.

А тымъ часомъ перши роздили исторычного роману „Черная рада“, надруковани въ мисяшныку „Сввременникъ“, зробылы те, що редакторъ того выдання П. А. Плетневъ, бувшы й ректоромъ университету й кураторомъ петербурськымъ, выкыкавъ Кулиша до Петербургу и давъ йому посады вчытеля въ гимназіи та въ уни-верситети. Кулишъ працювавъ у „Современникъ“, познайомывся зъ цвитомъ петербурської интеллигенціи, та не забувавъ и вкра-їнської исторіи и разъ-у-разъ посылавъ Бодяньскому въ Москву до выдання въ „Чтеніяхъ“ стари вкраїнськи литопысы, мижъ иншымъ—славетный Литопысь Самовыдцивъ. Тымъ часомъ умеръ академыкъ славистъ Прейсъ, и заходамы Плетнева академія на-укъ послала Кулиша, хочъ винъ и не скинчывъ университету, за кордонъ, щобъ маты зъ його потимъ профессора слав'янськихъ литературъ. Кулишъ выйхавъ зъ Петербургу въ Чернигивщину,

и 22 сичня р. 1847-го одружився въ Борзенщыни зъ давно йому знаною сестрою свого прыятеля й братчыка Кырыло-Мееодивсько-го В. Билозерського — Олександрю М. Билозерською, видимою теперь у нашій литератури пидъ псевдонимомъ „Ганна Барвинокъ“. Утрьохъ выйхалы до Варшавы, щобъ извидты простуваты за кордонъ. А тымъ часомъ выкрыто вже було Кырыло Мееодивське Братство, Костомарова, Шевченка й иншыхъ братчыкивъ позабирано. Хочъ Кулишь и не бувъ братчыкомъ, т'алежъ и його, вкупы зъ В. Билозерськымъ, ухоплено въ Варшавы, привезено до Петербургу.

Писля присуду Кулишь два мисяци видбувавъ кару въ фортеци въ Петербурзи, а потимъ заслано його до Тулы, заборонившы служыты въ министерствы народнои освиты й пысаты.

Звидты винъ вызволовся р. 1850-го, прыйихавъ до Петербургу и жывъ изъ журнальной працы, пышучы анонимно, бо ще й доси не вильно було йому пысаты. Почавъ бувъ служыты,—не щастыло; пойихавъ хазяйнуваты въ Полтавщыну. Та його до литературной працы тягло бильше, нижъ до хазяйства.

Згодомъ бачымо його вже въ Кыиви, тоди въ Петербурзи, дали за кордономъ и зновъ у Петербурзи. Одна по одной выявляються його кныгы: „Записки о жизни Н. В. Гоголя“ (1856—1857, 2 т.), „Записки о Южной Руси“ (1856—1857, 2 т.), „Чорна рада“ (1857) та инши.

Найдужче зподобалысь „Записки о Южной Руси“ та „Чорна рада“.

„Записки“, збирка эмисту переважно етнографичного й исторычного (хочъ тамъ уперше выдруковано й дви перлыны нашего пысьменства красного: „Наймычку“ Шевченкову та „Орысю“ Кулишеву), мають и теперь вельку наукову вагу своимы фольклорнымы запысамы й Кулишевымы про ихъ увагамы, а тоди зробылы вельке вражинне не тилькы яко наукова праця, а ще й яко одынъ зъ доводивъ сылы духовной творчосты народнои. Тутъ же Кулишь уперше впорядкувавъ и вкрайнський правдпысь. *)

*) Такъ звану „кулишивку“. Трохы видминена, вона теперь ужывається у Галычыни й на Буковынч по всихъ народнихъ школахъ, въ украинськихъ гимназияхъ и на вкраинськихъ катедрахъ на университетахъ Львивському та Черновецькому; ии вжывае австрійський урядъ у Галычыни и въ офіціяль-

Першый український исторычный романъ „Чорна рада“, може трохи холодный, але написаный чудовою мовою, зъ деякымы прегарно змальованымы постатямы (Кырыло Туръ, Черевань) и теперь лышається выдатнымъ творомъ украинського пысьменства.

Народня просвита дуже зацикавлювала Кулиша. Ще р. 1857-го винъ выдавъ украинську „Граматку“, потимъ выдрукувавъ новымъ тыпомъ украинськи проповиди Гречулевыча, вельмы ихъ попереоблявшы, чы то й зовсимъ знову напысавшы; дали йшовъ першый выпускъ популярной исторіи Украйны—„Хмельныщына“ (1861); за Кулишевою помиччу Д. Каменецкый выдае „Сильську Библиотеку“—дешевы книжечкы зъ творивъ кращыхъ пысьменныкывъ, такъ звани „метелыкы“ (39 книжечокъ 1860—1862 р.)

Добре проредакувавшы й выдрукувавшы (1857) зъ своею хвальною передмовою „Народни оповидання“ М. Вовчка, винъ згодомъ намыслывъ выдаваты украинський журналъ „Хата“, та добувъ дозвиль тилькы на альманахъ „Хату“. Сю гарну збирку зъ творивъ своихъ и кращыхъ тодишнихъ пысьменныкывъ появывъ р. 1860 и тоди жъ выдавъ у чотырьохъ томахъ свои велькоруськы „Повѣсти“ („Өеклуша“, „Яковъ Яковлевичъ“, „Алексѣй Однорогъ“, „Потомки заднѣпровскихъ гайдамакъ“ та „Чорная рада“).

Тымъ часомъ В. Билозерський здобувъ дозвиль на мисяшныкъ (українською й велькоруською мовамы) „Основа“, що й почавъ зъ р. 1861-го выходыты въ Петербурзи. Кулишъ заразь стае въ йому найщыришымъ робитныкомъ и справдешнымъ редакторомъ журналу. Украинське пысьменство було тоди дуже вбоге на сылы: Шевченко вже вмиравъ, и тилькы на М. Вовчка та на Костомарова можна було рахуваты якъ на поважныхъ литературныхъ робитныкывъ. Якъ бы не Кулишъ зъ його надзвычайною працьовытистю та зъ його знаннемъ мовы й исторіи вкраїнськыхъ, то певна ричь,—не проистнила бъ „Основа“ й ти два роки, яки истнила. Книгу за книгою журналу сповняе Кулишъ своиы працямы, пидписыуючысь и своимъ призвыщемъ, и всякымы псевдонимамы. Се булы крытычни, публицистычни й исто-

ныхъ своихъ документахъ. „Россійская Академія Наукъ“ ужывае сього жъ правопысу въ украинськыхъ параллеляхъ у своему новому „Словарѣ русскаго языка“.

рични розвідки по великоруському, великоруськи повисти зь українського жыття, українськи виршы и т. и. Найвыдатнишымы пряцями булы тутъ: „Обзоръ украинской литературы“ (Клыментій, Котляревський, Гулакъ - Артемовський, Гоголь), крытычно-полемичны „Лысты зь хутора“, въ якыхъ авторъ псвстававъ проты городянської цивилизації панської, обстоючы за нову, сільську, яка ще мае сотворытыся заходамы новои української интеллигенції; „Исторія України одъ найдавнішыхъ часивъ“ — початокъ, цікавый тымъ, що авторъ здолавъ прегарною вкраїнською мовою выкладаты ричь цилкомъ поважно-наукову: тоди се мигъ зробыты самъ Кулишъ тилькы, бильше ниhto.

У всіхъ друкованыхъ въ „Основи“ Кулишевыхъ працяхъ багато крытычного перегляду мынулого Вкраїны, багато полемикы зь ворогами вкраїнського слова и выясненнивъ того, якимъ мусыть буты нове наше пысьменство. Палкый борець, Кулишъ часомъ помылкою вдарыть и на прыателя (напр., його поглядъ на Котляревського, що й самъ винъ потимъ ти думкы зрикся), але все въ його діяльности, навить си помылкы, выходылы зь благородно-чыстого бажання пробыты шляхъ самостійному розвиткови творчої сылы народньої, и колы зь його усть часомъ и чуты було гострый судъ, то сей судъ вырекався зь погляду дорогыхъ авторови интересивъ народнихъ массъ. Багато оригинальныхъ та правдивыхъ думокъ, багато доброи науки якъ и що треба робыты...

Ой мовчавъ я, браття,
Словомъ не озався,
Поки батько український
Писнею впыався, —

такъ пысавъ Кулишъ про свою поезію, що мистывъ увъ „Основи“, а потимъ зибравъ (1862) у збирку „Досвиткы“. Писля Шевченкового „Кобзаря“ се була тоди найлипша кныжка виршивъ, — вона й теперь чытається залюбки. Увесь цей невеличкый томкы — се поетычный заклькъ, щобъ прокынулыся люде зь духовного сну —

Та на лыхо непорозуминне й розбратъ, таки рясни завсигды середъ нашой интеллигенції, вкупи зь де чымъ иншымъ, доводють до того, що „Основа“, писля 22-и кныгы, не стала выхо-

дыты, а Кулишъ пойхавъ на хутирѣ пидъ Борзну хазяйнуваты. Звидты винъ посылавъ исторычни розвидкы до петербургскихъ журналивъ и живъ у недостаткахъ. Потимъ подався на службу въ Варшаву, та вже р. 1869-го мусивъ ии покинуты. Його діяльність тамъ не вдовольняла його землякивъ, а начальство ремствувало на його за працю въ Галычыни.

Заразъ писля „Основы“ Кулишъ починая працювати въ галыцкыхъ выданняхъ: „Вечерныци“, „Мета“, „Правда“. Винъ друкуе тамъ свои повисти: „Мартынъ Гакъ“, „Потомкы украинського гайдамацтва“—и всяки розвидкы: „Первый періодъ козацтва одъ його початку до ворогування зъ ляхама“, „Нарысъ исторіи словесности р.-украинської“, „Поглядъ на устню словесности украинську“, „Выкохуванне дитей“ та ин. Року 1869-го друкуе винъ у Львови свій перекладъ зъ Библии „Пятъохъ книгъ Мусіевыхъ“, а згодомъ виршовани переклады „Псалтыря“ й книгу „Иова“, врешти (у Видни)—прозовый „Евангелія“ (1871; пизнише Кулишъ, укупи зъ проф. Пулюемъ, выдавъ перекладъ усього „Нового Заповиту“). Кулишъ щыро працювавъ, займаючи нови поля пидъ українське слово та пособляючи галычанамъ боротыся зъ польськымъ нагнитомъ.

Все се було до р. 1873-го. Року-жъ 1873-го Кулишъ бувъ уже въ Петербурзи и працювавъ коло своєї „Исторіи возсоединенія Руси“ (два томы 1874-го, третій—1877, кинця не було), а року 1877-го надрукувавъ у №№ 3 та 6 „Русскаго Архива“ свои розвидкы про козацтво и всимы цимы працямы дуже вразывъ чытачивъ.

Ще въ „Запискахъ о Южной Руси“ (II, 171—174 та инш.), въ „Основы“ (1861, V, 22—23, Липовыя пущи) Кулишъ гостро выступавъ проты козацькою старшыны за ии втыскы надъ народомъ, палко нападаючи часомъ и тамъ, де, може, й не треба було. Помалу си його непрыхильни погляды пошырылыся видъ старшыны й на все козацтво, за имъ и на поспильство. Велькый прыхильныкъ культурности, винъ не добачавъ ии у украинського народу и черезъ те погани стали йому й народни массы, и ихъ старшына. Винъ у всихъ козацкыхъ рухахъ почавъ бачыты саму розбишацьку жадобу грабування й буяннѣя, середъ народу—саму дыкысть. Колышни хвалы народньому розумови, совисти й справедливости переминылыся теперъ на палки прокльоны й докоры и козакамъ, и народови, а поручъ изъ цымъ почувыся хвалы тимъ

панамъ, що теперь здавалыся Кулишеви цивилизаторамы й культурныкамы, тимъ самымъ, зъ якумы не могло зжытыся вкрайнське серце

Поки Рось зоветься Россю,
Днипро въ море плеться... *)

Таки погляды выявлявъ теперь Кулишъ у отихъ згаданыхъ исторычныхъ працяхъ та й у багатьохъ иныхъ роботахъ: исторычныхъ (напр., „Исторія отпаденія Малороссіи отъ Польши“), поетычныхъ, якъ отъ „Хуторна поэзія“ (Льв., 1882, збирка виршивъ), „Дзвинъ“ (те жъ, 1893), „Драмована трылогія“ (1900), поема „Маруся Богуславка“ (1899) та въ памфлети „Крашанка“ (1882)—нещаслывій кныжци, яка мала помырыты галыцькыхъ украинцивъ зъ полякамы, та, похылывшыся занадто на лядськый бикъ, наробыла тилькы ще бильшого колоту й сваркы.

Не була се раптова видмина въ думкахъ Кулишевыхъ: можна по його творахъ, починачуы ще зъ п'ятыдесятыхъ рокивъ, дослидыты сю нещаслыву еволюцію въ його поглядахъ. Може вона й не вразыла бъ такъ громадянство, якъ бы Кулишъ не высловлювавъ сихъ поглядивъ у надзвычайно гострій, палкій форми, прыточуючы ихъ безъ лику часто до кожного випадку, а надто, якъ бы, нападаючы на чужи погляды, не додавъ до ихъ нападивъ и на людей, що выявлялы ти погляды. Першымъ зъ ихъ бувъ прыхыльный до козацтва исторыкъ його Костомаровъ. Напады на його въ „Исторіи возсоединенія Руси“ byly такы гостры, що самъ Кулишъ згодомъ, у годину дочаснього каяття, назвавъ ихъ „непом'ѣрно-рѣзкими“, „о которыхъ теперь“ — казавъ,—„вспоминаю со стыдомъ и раскаяніемъ, оправдывая себя только болѣзненнымъ состояніемъ, которое заставило меня немедленно оставить Петербургъ по напечатаніи второго тома „Исторіи возсоединенія Руси““ **).

Пидъ той же хвороблывый часъ и въ тому жъ другому томови „Исторіи возсоединенія Руси“ почалыся напады й на Шевченка. Колысь, у своемо третьому „Лысти зъ хутора“ („Чого сто-

*) Досвиткы.

**) П. Кулишъ, Воспоминанія о Н. И. Костомаровѣ (Новь, 1885, т. IV, № 13, бикъ 74).

ить Шевченко яко поетъ народній*), Кулишъ по правди й зъ великымъ талантомъ та розумомъ показавъ усю величезну вагу Шевченкового генія *); теперъ же винъ выступывъ проты його, яко поета, прыхыльного до козацтва. Напады были ще гострищи, нижъ на Костомарова. Та згодомъ Кулишъ спокутувавъ, на якый часть, и сей свій грихъ, назвавши Шевченка въ присвяти до „Крашанкы“ „мученыкомъ чоловиколюбства“, а въ „Исторычному оповиданни“ (въ „Хуторній поезіи“) наменувавшы його „великымъ духомъ“. Сими своими словами видповивъ Кулишъ краще за кого иншого на вси свои напады на Шевченка до того й писля того...

Та хочъ ни нашъ розумъ, ни наше почуванне не можуть погодытсы и никола не погодятсы зъ тымъ непрыхыльнымы поглядамы Кулишевымы на наше мынуле и на велького кобзаря земли ридной,—не были, одначе, прави й ти, що нападалися на Кулиша безъ ніякои мираы, взываючы його навить зрадныкомъ,—того, хто весь свій викъ працювавъ за для добра ридного слова. Кола винъ и помылявся, то не помыляеться тилькы той, хто ничего не робыть, а Кулишъ такъ багато робывъ! Кола винъ и нападався на свій наридъ (я кажу не про особысти напады), то въ його докорахъ такы була частына правды, хочъ мы й не скрызъ однакови зъ Кулишемъ высновкы зробымо зъ тіей правды... И що Кулишъ, и нападаючысь на свій наридъ, хотивъ його бачыты кращымъ, культурнишымъ, хотивъ йому добра, а не лыха, и закыкавъ до сього добра, то то певне. Сьому доводомъ е хочъ бы й друкованый у „Хуторній поезіи“ „Зазывный лысть до вкраїнської интеллигенціи“—могучый заклыкъ до працы коло рбзвытку рид-

*) Отъ що, мижъ иншымъ, тамъ напысано: „Шевченко—нашъ поетъ и первый исторыкъ. Шевченко перше всихъ запытавъ наши ними могылы, що вони таке, и одному тилькы йому дали вони ясну, якъ Боже слово, одповидь. Шевченко перше всихъ додумався, чымъ наша старосвитына славна и за що проклянуть ии грядущи роды... Высоко надъ нами пиднявъ Шевченко поетычне свитло свое—и стало выдно по всій Украини, куды зъ насъ коженъ мусыть простувать... Замовкла була наша словесность на якыйся часть, прыслухаючысь до поважного благовистування... и благодатна була тыша, середъ которой поетъ дававъ намъ нови законы слова украинського. Не мале творывъ винъ дило тымъ благовистуваннемъ. (Кулишъ, Оповидання, Бахмутъ, 1900, бока 191, 121—122).

ного слова. Хыба се не любовь до того слова примусыла Кулиша перекласты по вкраїнському прозою всю Библию, а потимъ, якъ той перекладъ изгоривъ пидъ часъ хуторной пожежи, заходытыся коло перекладу знову и то тоди, якъ йому було вже 75 рокивъ! *) Хыба жъ не черезъ сю любовь сыдивъ Кулишъ коло перекладивъ украинскою мовою зъ Шекспира (трынацять пiесъ), зъ Шиллера („Вильгельмъ Телль“), Байрона („Чайльдъ Гарольдъ“) та иныхъ европейськихъ классыкивъ? Та й въ оригинальныхъ Кулишевыхъ складанняхъ останнихъ двадцятьохъ рокивъ, въ отому „Дзвони“, „Хуторнiй поезiи“, въ поемахъ „Магометъ и Хадыза“, „Маруся Богуславка“, поручъ изъ ричамы такымы чужымы, що нико-лы вони намъ не стануться риднымы,—хыба нема тамъ чыстыхъ и прекрасныхъ перливъ поезiи? А хто краще за Кулиша знавъ нашу мову и чы є въ насъ хто иншый такой блискучый стыпыста, якъ винъ?

Жыття Кулишеве тилькы на короткый часъ обняло було сяевомъ щасливои доли. А здебильшого воно складалося зъ турботъ та зъ повсякчасной працы. И ся праця, найбильше жъ останни двадцять рокивъ, була середъ обставынъ тяжкыхъ, середъ ворожнечы й занедбаннiя громадського. Шануймо жъ силу духа тiєї людныны, що змогла середъ усього того працювати зъ такою невсыпущою енергiєю! Простимо йому його помылкы, бо краще зробыты помылкы, бувшы въ жытти *сылою*, нижь мляво пролежаты свiй викъ—безъ помылокъ...

Останни рокы Кулишъ прожывъ на хутори пидъ Борзною вдвохъ тилькы зъ своею дружиною. Тамъ и вмеръ 2-го лютого р. 1897-го, працювавши мало не до останнього дня. Навить передъ смертю, непрытомный бувшы, пысавъ у повитри пальцемъ, кинчавъ вельку роботу...

Його им'я вже запысалося выразнымы й велькымы литера-мы въ историi нашего пысьменства...

У Чернигови, 1901.

Б. Гринченко.

*) Перекладъ сей Кулишъ тилькы трохы не выкичывъ. Недороблене доробывъ д. Ив. Левыцькый, и теперъ повну Библию старого й нового заповиту друкуе Брытанське библийне товариство. Опроче того, Кулишъ въ дев'яности рокы багато виршувавъ зъ Библии; выдруковано зъ того сами „Товитови словеса“,—инше лежать у рукопысахъ.

A. Kyrö

Про Кулиша: 1. Жизнь Кулиша. (Правда, 1868, №№ 2—4, 24—28). 2. Пыпинъ, Исторія славянскихъ литературъ, т. I, 373.— 3. Петровъ, Очерки исторіи украинской литературы XIX ст. К., 1884, бб. 264—296.—4. Дашкевичъ, Отзывъ о сочиненіи г. Петрова „Очерки ист. укр. лит.“ (Отчетъ о 29 присужденіи наградъ графа Уварова, Спб. 1888).—5. Огоновський, Исторія литературы etc. III, 79—224; IV, 157—169.—6. Пыпинъ, Исторія русской этнографіи, т. III. Этнографія малорусская, 188—222.—7. Гринченко, П. А. Кулишъ. Біограф. очеркъ. Черн. 1898.—8. Маковой, П. О. Кулишъ. Оглядъ його діяльности. (Л. Н. Вистныкъ 1900 и окремо).—9. Шенрокъ, П. А. Кулишъ. Біогр. оч. (Кіевск. Старина 1901 и окремою книгою).—10. Чалый, Юные годы П. А. Кулиша. (Кіев. Старина, 1897., V, 291—299).—11. Костомаровъ, О казакахъ. По поводу статьи П. А. Кулиша въ „Р. Архивъ“. (Монографіи, т. XIV).—12. Слипченко-Мордовецъ, За крашанку-пысанка П. О. Кулишеви. Спб. 1882.—13. Костомаровъ, П. А. Кулишъ и его послѣдняя литературная дѣятельность. (Кіев. Старина, 1883, II).—14. П. Кулишъ, Воспоминанія о Н. И. Костомаровѣ. (Новь 1885, т. IV, № 13, б. 74).—15. Лысты Кулишевы и всяки матеріялы до його жыттепысу: Кіевская Старина зъ р. 1897-го.

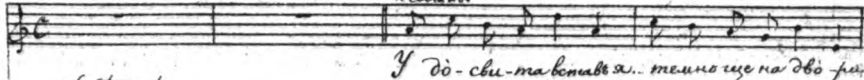

Sostenuto.

У добуна бонабѣ а...
(по менше)
Poco, moderato.
ritard.

Василъ П. Кривина,
Светск. Музыкант

1909.

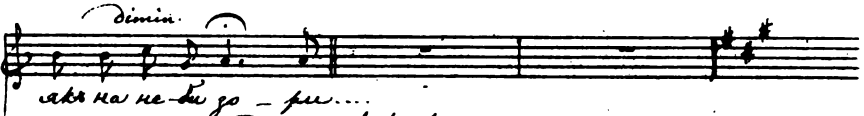
Sostenuto.

У до-бу-на бонабѣ а... ме-ню и-е на до-бо-го...

Piano.

poco creso

dimin.

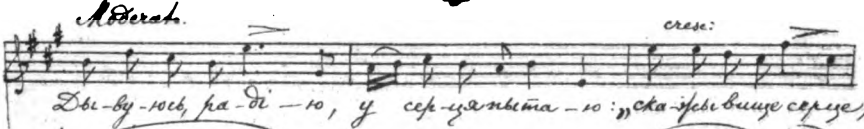
а-а на не-бу го-ру...

Sostenuto.

dimin.

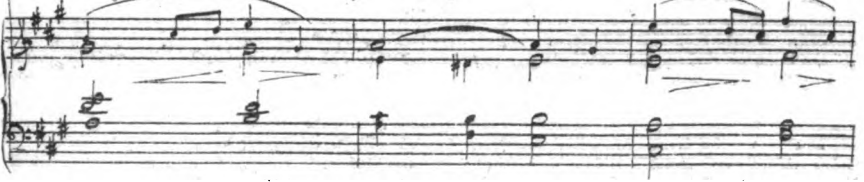
rallent.

Allegro.

cresc.

Дви-бу-ночъ па-ди-ю, у сер-ца нѣма-ю: „ска-жи-те-бу-ше-сер-це“

poco rallent. *Andantino non troppo.*

“Ei cko-pochum dy-de?”

poco rallent. *p* *mf*

con allegrezza.

Oi, cko-pochum dy-de, nro-ksi-nyomya no-de,

y bca-ke bu-kon-ye ge-ci-e-e con-ye!

cresc.

Oi, y-de-prosho zpa-gy y omfy-

Handwritten musical score system 1. It consists of three staves: a vocal line in the upper staff, a piano accompaniment in the middle staff, and a bass line in the lower staff. The key signature has one sharp (F#) and the time signature is 3/8. The lyrics are written below the vocal line.

Handwritten lyrics: *ны спы - би - у: нро - кбев - мес, вма - бай ме - ма - пи -*

Handwritten musical score system 2. It consists of three staves. The tempo marking *agitando maestoso* is written above the vocal line. The lyrics continue below the vocal line.

Tempo marking: *agitando maestoso*

Handwritten lyrics: *и и - на - и - и! Бу - уу - ван. нам - ко - ван сеп - че мо - с*

Handwritten musical score system 3. It consists of three staves. The lyrics continue below the vocal line.

Handwritten lyrics: *белы - че, не - рогз край из сеп - че рид - не сло - во млет -*

Handwritten musical score system 4. It consists of three staves. The tempo marking *Allegro.* is written above the vocal line. The lyrics continue below the vocal line.

Tempo marking: *Allegro.*

Handwritten lyrics: *че.*

Середь степивъ.

(Присвячується моему давньому спильникови—И. Билыкови).

Дсводилося вамъ йиздыты пизной весны, чы раннього лита по Украйни? Мирялы вы ии безмирни шляхы зеленыхъ та ривныхъ степивъ, де нищо не забороняе вашымъ очимъ вымиряты ихъ и вздовшь, и вшырь, и впоперекъ; де одни тилькы высоки могылы нагадують вамъ про давне жытте людське, про бои та чвары, хыжацьки замиры та кривави сичы; де сыне небо, побратавшысь зъ веселою землею, розгортае надъ нею свое блакытне, безмирно-высоке, безодне-глыбоке шатро; де тоне вашъ поглядъ въ безкрайому простори, якъ и ваша душа—у безмирній безодни того свиту та сйива, сыной глыбыны та сызопрозорой далечызны?... Якъ що вашымъ очимъ доводилося хочъ разъ бачыты все те, то не забыты вамъ того довику.

Ось ранокъ.... Ясный та погожий ранокъ пнсля короткой ночи. Зирочки кудысь зныклы—пурнулы у сыню безодню блакытного неба; край його горыть-палае рожевымъ огнемъ; червонувати хвыли ясного свиту мыготять середъ темноты; по-надъ степомъ вие ии послидне зитханне; положысти балкы дримають середъ темной тини, а высоки могылы выблискують срибною росою; пиднимається сызый туманъ и легесенькымъ дымкомъ, чепляючысь за рослыну, стелеться по земли... Тыхо,—нищо не шерхне, нищо не пысне.... Ось зразу шугнуло свитомъ, наче хто торкнувъ головешку, що догоряючы тлила,—и сызе полум'е вихтемъ

знялось угору середь червоного жару. Витрець легенький дхнувъ; поблызу у трави заскурчавъ коныкъ; десь далеко ударывъ перепель, а тамъ надъ шляхомъ понеслась-полылася, наче срибный дзвоночокъ, жайворинкова писня. Недалеко видъ неи роскочується друга; перепелы у трави распочалы перегукуванне; коныкы одынъ передъ другимъ навпереймы сюрчалы.... Рушывся бильший витрець и пишовъ-похыльвъ, по трави котючы непрымитную хвлю, выграючы срибною росою.... Ще наддало свиту; ще разъ кынуло з-за горы рожевымъ огнемъ; крайнеба, мовъ кармазыномъ укрыте, мыгоче, пашыть—мовъ лыченько сором'язливои дивчыны... Ажъ ось, здається, наче хто прыснувъ!... З-за горы скакнула невеличка искорка середь рожевого сяйва и довгою проминястою стрилою перетяла увесь степъ; рядомъ зъ нею стелеться друга, а третья мчыться навздогинци... Ось цилый пукъ знявся! цилый оберемокъ мчыться! И—на далекому небосклони загравъ-засвитывъ край искрыстого кола... Зрадила земля: усмихнульсь высоки моголы срибною росою; закурыльсь положысти долины пахучымъ туманомъ; жайворонкы, якъ не перервуться, щебечуть; перепелы хававкають та падыпадыомкають, а неугавни коныкы завелы у трави таке сюрчанне, ажъ у вухахъ ляскотыть.... Сонце! сонце! се тебе, довичній свите, стриваючы, витає земля... „Геть соби все темне та эле, цуръ тоби, лыхе та недобре! Прокынулась свитова маты, показала намъ лыченько красне! Слава тоби, пышная вельче, мольсь до неи, живой свите! Мчыся йй назустричъ, тыхесенький витре, и прогортай, продымай стежки й дорижкы, щобъ наша маты не запорошыла дорогои сукни!“... Спиває кругомъ васъ увесь свить, все живе; и ваше сердце, трипаючысь, якъ пташка пидъ ситкою, пидспивує свитови, б'є й дзвоне у глуху дошку вашои грудныны. Яка то радисть його огортає! яке нестямно-хороше почуванне його колыше!... Ваше тило шыпає прывитный холодокъ, ваши очы веселыть краса свитовая, вашу душу чарує його щастє. Вы почуваете, що вы—частына того свиту, невеличка цяточка його живого тила, непрымитный куточокъ його безмирной души. Його мука—ваше лыхо; його радисть—ваше щастє; його втиха—ваша забавка.... Скажы жъ мени, царю земный-чоловиче, що твоє, а що свитове?

Мовчыть царь земли: зачарованый свитовою красою винъ наче дримає.... Ось десь узаявся невеличкый кибчыкъ и, выголошуючы свою голодну писню, высоко знявся надъ вашою головою.

Середь прозорого свиту чорніє його блискуче пир'є, широко розпросторени крыла ледве тремтять у чистому повітрі; здається—мовь хто спустивъ його на непримитній ниточки зъ самого неба и держить надъ землею. Ваши очы уп'ялися въ його; ваше серце дождає—що дали буде... Ось щось злегка луснуло—наче перервалася нитка, що придержувала того кибчыка на одному мисци, злегка трипнулись його крыла, и кибчыкъ опукою пустився на землю. Не встыгли ваши очы вслидкуваты за тымъ, де винъ спуститься, якъ винъ знову знявся угору, дзюбаючи гострымъ носомъ невеличкого конька.... „Смерть... розбій!...“ тьохнуло у вашому серци. „Середь сіи красы свитової, де заклъовується радистъ та щастє, де прокыдається любова до всього,—лыха смерть та розбій появылись!... Нащо то? за що?...“

Видразу помутылась у вашихъ очахъ краса свитова, тыхая радистъ почала зныкаты, щось васъ злегка вщипнуло за серце, не болисть—а якесь недобре почуванне окрыло вашу душу...

— Якыме! пора запрягаты!—кажете вы своему возныци.

А Якымъ, лежачы пидъ возомъ на кобеняци, дримає. Його шапка насунулась на закрыти очы; його гаряче тило пестить и лоскоче прохолода. Йому такъ гарно, такъ смашно свитомъ дримається. Винъ цилу ничъ не спавъ, поглядаючи на коня, щобъ той не зайшовъ куды далеко видъ воза, де вы на пахучій трави цилу ничку такъ смашно спалы, пидъ дозоромъ тыхой зоряной нocy.

— Якыме!—гукаете вы, звишуючыся зъ воза.

— А говъ?—обзывається Якымъ.

— Пора,—кажу,—запрягаты.

Якымъ почухався, цмокнувъ, буцимъ промовывъ: хе-е! а не запригъ бы ты й самъ?—и, позихаючи, почавъ зводытысь.

Ось кинь запряженный; Якымъ пидсунувъ зелену траву у задокъ, вымостывъ ии тамъ, щобъ вамъ було добре сыдиты, самъ скакнувъ на голый полудрабокъ и, пидбираючи вижки, гукнувъ:

— А ну, гнидко, спочывъ за ничъ? Рушай дали,—покы рано!

Гнидко струснувъ шкурою, сипнувъ и повагомъ пишовъ шляхомъ, закыдаючи то на той, то на другый бикъ голову, щобъ хочъ подывытыся на те мисце, де йому було такъ добре: и пашы доволи, и спочынку чымало.

Якымъ видно помитывъ гнидкову думку и почавъ йому докоряты:

— А, не хочешъ? огынаешся?... Не хотивъ и Якымъ уставаты, та, бачъ, збудылы... Но-о!

Реминный батигъ ляснувъ середъ гнидковои спыны, зоставляючы на ій довгу смугу. Гнидко, мовъ опеченыи, кынувсь-стрыбнувъ и, пырхаючы, пишовъ дрибною ходою.

— За що ты його, Якыме, оперезавъ отакъ? Хай соби повагомъ тягне,—кажете вы.

— А колы жъ його и пидтюпцемъ, якъ не ранкомъ?—одказуе неласкаво Якымъ.—Покры холодокъ,—хай тупае, бо якъ сонце прыпече, то тоди и повагомъ буде важко... Но!—гукнувъ знову Якымъ, смыкнувшы сердыто за вижкы.

Гнидко ще дужче прыдавъ ходы. Заклацалы його копыта объ суху землю, загулы колеса, котячысь по ровному шляху.

Той гуркить и клацанне гудуть у вашій голови, одзываются у спыни. За нымы не чутно ни неугавного сюрчання коныкывъ, ни веселого щebetання пташокъ, ни голодного киб'ячого гуку... Одно безперестанно—гуръ-гуръ-стукъ! гуръ-гуръ-стукъ!... Ясне сонечко выкотылось геть з-за горы, обае своимъ теплымъ проминнемъ, а легенькый насупроты витерь несе зъ холодокмъ пахощи степовои рослыны. Вамъ знову робыться гарно. Знову царь земли закрыва свои очи, а тыха радисть почына обниматы ваше сердце.

Ось вы выйихалы на невысоку гору. Сирымъ змиемъ плазае шляхъ зъ горы у долину по мижъ зеленою травою безкрайого степу. Ясне сонце геть пидбылося вгору, розсывае свое золоте марево по зеленой долини. Ни перомъ не спысаты, ни словомъ не сказаты тѣи несподиванои красы, якою до васъ усмихнулася долына!

Зелена трава горыть-палае зеленымъ огнемъ, на іи довгыхъ лысточкахъ грае и сяе, мовъ самоцвитне каминне, чыста роса; то стрильне вамъ у вичы тоненькою голочкою жовтого свиту, то зачервоніе круглою горошыною, то засыніе сыноцвитомъ, то посыпле зеленымы искоркамы.... И тожъ—по праву ручъ и по ливу ручъ. Куды вы не повернетесь—все горыть-палае, вся долына пышається, мовъ зверху веселкамы вкрыта!

Вы дывытєсь и дывуетєсь; вамъ здається, що вы йидете не по вбытій дорози зеленого степу, а якымсь невидомымъ краємъ красы та чару, та вильного пахучого повитря. Вамъ легко дышеться, легко жыветься. Все, що васъ колысь давило та сму-

токъ будыло,—зныкло; знову любви та мыли почування почалы васъ огортаты, сны якись душу колышуть; зъ самого глыбу сердца вырынають думкы непрымитни, гадкы легкокрыли,—самы мчаться и васъ мчатъ за собою.... Куды? не пытайте! не шукайте!

Середь тиі п'янои оманы, середь того чаривнычого хмелю до вашого уха доноситься якыйся глухой гуркить, якыйсь неясный скрипъ... Це зразу васъ неначе що пидъ боки штовхнуло.

— Тпру-у!—чуєте вы голосъ Якымивъ, що видразу надержавъ гнидка.

Вы хытнулись, кынулись, озыраетесь.

Недалеко передъ вами стоитъ валка у висимъ возивъ. Верхы на тыхъ возахъ высоки, выплетени зъ лозы, прикрыты зверху лыхою рядноюю. Шкапійчыны, що byly запряжени у возы, закустрани, заморени, понури головы посхылялы. Биля першою шкапы стоитъ высокій чоловікъ, сухой, якъ скипка, чорный, якъ сажа. У його тилькы зубы биліють, та выбльскують гостри очы зъ пидъ настовбурченыхъ бривъ, а то увесь винъ засмаленый сонцемъ та густо прикрытый чорною кептягою. Здавалося, стоитъ передъ вами стара верства зъ трюхлымы облупанымы бокамы, вся почорнила видъ негоды.

— Чого вы стали?—гукає Якымъ.—Не бачыте, що навпроты йдемо? Звертайте!

— А тоби хыба повылазыло, що мы не порожни?—сердыто обизався чоловікъ.

— Не порожни?!—передражнывъ його Якымъ.—А мы хыба порожни? онъ, бачъ, пана везу!

— Ну то й везы його зъ Богомъ!—глухо одмовывъ чоловікъ и почавъ на шкапійчыни чуба поправляты.

Якымъ звернувъ гнидка зъ шляху и повагомъ почавъ обмынаты валку.

Пройизжаючы побиля переднього воза, вы бачыте, що зъ пидъ його халабуды вызырає до васъ молодыця зъ невеличкою дытыною на рукахъ, два хлопчыкы зъ билимы, якъ молоко, головами, дивчынка зъ заплетеною у косахъ замість косныкивъ вервовчкою зъ валу. Биля другого воза, схыльвшись на шкапу, стоявъ ще молодой парубокъ и цикаво дывывся на васъ, а зъ воза выставылося покарбоване облычче бабуси зъ пов'язаною

чорнымъ платочкомъ головою; била закустрана борода дидова зъ червонымъ попеченымъ сонцемъ лыцемъ та яснымы очыма.

— Здрастуйте!—прывиталыся вы до диды.

— Здрастуйте й вамъ!—обиззався дидъ беззубымъ ротомъ.

— Куды Богъ несе?

— Далеко,—повагомъ одмовывъ винъ,—звидсы не видно!

— Це, пане, переселенци,—додавъ Якимъ, стьобнувшы гнидка, щобъ мерщи обмынуты воза.—А онъ гляньте, яка хазяйлыва молодыця: и кучу зъ курьмы за собою везе; а онъ—и ката узялы зъ собою... Бодай вамъ добро снылося!—базикавъ Якимъ, пидганяючы гнидка возжыною, щобъ швыдче помынуты валку.

Та вы вже не слухаете Якимового базикання, не дывытеса и на переселенцивъ, що выставылыся зъ пидъ своихъ наметивъ и цикаво васъ озырають; не мылуется красою свитовою, що передъ вами якъ кылымъ розгортається, б'є у вичы, до серця радистю доходе...

Голова ваша похылылася, смутокъ облягае душу, нерадисни думкы почалы за серце щыпаты...

— Торкай гнидка, Якыме! торкай!—не знаючы, що робыты, прысыте вы.

Якимъ стьобнувъ гнидка... Знову його копыта заклацалы объ суху землю, знову загулы колеса по ровному шляху.

Перейихавшы долину, вы знову почынаете пидниматыся на згирокъ. Гнидко проты горы не заскаче, тягне тыхою ходою; витьеръ не мчытеса вамъ назустричь, не пестыть холодкомъ вашого облыччя,—затыхъ; сонце геть-геть пиднялося, почало допикаты. Ось воно у бикъ васъ прыгрило; ось прыпекло у плече; жарко цилуе въ шоку. Десь и докучлыва муха взялася, лизе вамъ прямо у вичы. Васъ розбирае досада на несподивану гостю. И якый лыхий занисъ ии у се безлюдне мисце? Вы одмахуетесь рукою, а вона, не потураючы на те, здійметься, политае надъ вами и—то объ нисъ ударытеса, то сяде на шоку и знову плазае до ока.

— Добра бъ тоби не було, осоружна!—скрыкнулы вы и зъ нестямки ударылы по щоци рукою.

Тилькы вилляскъ роздавсь та питъ почавъ васъ облываты.

— А ну, Якыме, поганяй! Що мы, мовъ тымы воламы, плуганымося?—сердытеса вы, дывлячыся на Якыма, що хыляється передъ вами зъ одного боку на другый.

— Но-о!—гукнувъ Якимъ, ударывшы гнидка возжыною.

Гнидко надавъ ходы, а проты горы не заскаче.

Нудно вамъ робытсья и душно; сонце пече. Оце настае уже день. На неби ни хмарочки, ни плямочки—высоке та сыне, воно де-дали почынае жовтиты; не то що видъ сонця,—й видъ його почынае пашыть та гриты. Степъ, струснувшы зъ себе росу та вигнавшы непрымитни тини, горыть ривнымъ жовтозеленымъ колиромъ; висока трава почынае гнутысь-хылытысь, поверхъ неи тилькы гарячий витерь гуляе, та сонце розсива свое пекучо-искрысте проминне. Зъ пидъ гнидковихъ нигъ та зъ пидъ воза почына вырыватысь кыптяга,—курыть, обдае васъ пыломъ; чысте пахуче повитре стае важкымъ, курнымъ. Вы вже скільки разивъ чхнули, скільки разивъ ухопылысь за груди, ледве переводючы духа.

А сонце пидпливає все выше та выше, пече все дужче та дужче; стае душно, ажъ млосно. Охъ, де бъ того холодочку узяты, хочъ на хвылыночку пидъ його свою голову прыткнути!

Онъ гень-гень у жовтій мли безмирной далыни, ажъ биля самого небосклону, довгою смужкою сыніе щось. Що то? Дощова хмара высовуе з-за горы свое верхов'е, чы темный лисъ дримае на соняшній специ?.. Колы-не-колы тягне звидты холодочкомъ.

— Якыме! Що то манячыть?

— Де?

— Ажъ онъ—гень-гень... Бачъ?

— Бачу... Лисъ, выдно, буде, а може й слобода надъ ричкою ростяглась, бо звидты прохолодою тягне,—угадуе Якымъ.

— Твоими бъ, Якыме, устамы та медъ пыты!—мовыте вы, радіючы, що Якымъ видгадавъ ваше бажанне.

Видъ нестямнои спеку вы зневиряетесь на свои очы. Васъ бере думка: а що, якъ то тилькы одно марево, що такъ часто морочыть чоловика у безмирныхъ пискахъ безводного степу? Пекуча згага та гирка печія його такъ знемогли, що передъ очыма незнать де беруться кучеряви садкы, темни лисочки, и сыни ричечкы кругомъ ихъ оббигають... Ось-ось вони передъ очыма грають; ще трохы—и вы загасыте нестямну згагу, потушыте пекучу печію... Верства всього зосталася до того, а якъ дви, то й багато... Лупъ! и вы вытрищаєте здывовани очы... Де дилыся ти садкы та лискы и ричкы чысти бигучи? Передъ вами одни тилькы пискы жовтіють та безмирна пустыня розлягається бурочервонимъ паломъ...

— Ни, ни!—думаете вы,—въ насъ того не бува, то десь далеко видъ насъ, у чужій сторони... Онъ и Якимъ угадуе, що то не омана, а вже Якимъ привычный до того—не обманеться. Охъ, колы бъ швыдче! охъ, колы бъ скорише!

А сонце мовъ росердылося на васъ за таки думкы; вытрищылося, пече, тысячами горячыхъ голочокъ угорожується у вашу одежду, добирається до вашого тила, точе-высмоктуе горячымъ потомъ зъ його всю воду, смале и суше почервониле облычче. Вы чуєте, якъ у васъ гускне кровъ, ледве плазае вона у набряклыхъ жылахъ, трудно до сердца доходитъ,—скильки то, бидному, надае лышньої роботы! Омливаючи, воно такъ порывчато б'ється: то застугоне, мовъ зъ пересердя, у глухи груды, то, одходячы, затруситься важко та дрибно, то на хвыльну зовсимъ перестане кыдаться—замре. Сонъ—не сонъ облягае васъ—якась сонная млявисть, и думкы спують у вашій голови—не думкы, а якись невелички урывкы мученыхъ думокъ.

— Ну, та й допикае!—чуєте вы немовъ видкилась здали. То Якимъ занепалымъ голосомъ гомоне.

— А ну, лышень, бадьорнише!—обзывается винъ до гнидого. Швыдче до мисця дойдидемо, десь у холодочку спочынемо... Онъ, бачъ, лись бованіе... Ноо-о!

Васъ сипнуло; вы кынулыся, наче зо сну, розкрываєте очы... Справди, онъ по гори сынїе рослына; то, мовъ стигъ сина, горбомъ здїймається вгору, то гострою швайкою пиднимається въ небо, то невеличкымы копыцями роскыдалася по гребинчастій гори. Свижий витрець на васъ подыхае... Охъ, легкокрылый брате! выходи зъ своего тыхого захысту—гущыны лисовой, зъ пидъ шырокихъ гиллястыхъ кущивъ та глыбокихъ темныхъ яривъ, де ты въ холодочку пахучому спочываешъ опивдни, ховаючысь видъ горячои спеку! Вылазь за возлиссе, на горы высоки, спустыся въ долины шыроки и подмы-повій на степы безкраи та довги, на ланы безмирно-шыроки! Зъ сынњои ричкы, де ты на легесенькихъ хвляхъ любышь гойдатысь, здїмы непрымитную пару, оберны ии въ чорную хмару и повись-розстелы ии по небу сынњому, заховай видъ насъ сонечко ясне, захысты видъ його недоброго замиру—роспекты насъ, ростопыты!...

Ваша голова закрутылася; заходылы зелени кружала передъ закрытымы очыма; пидъ сердце щось пидступыло,—даве васъ, духъ

у грудяхъ спирае... Якъ снипъ той вы хылытесь и прылягаете на тому мисци, де сидили.

Сонъ то, чы друга страшниша немичъ васъ похылыла? Вы ниякъ не розберете; думкы ваши сплуталысь; голову наче шо рукамы здавило, болыть вона, пече ии. Вамъ бы хотилось гукнуты Якимови, щобъ давъ допомоги звестыся, та языкъ вашъ не повертається—онимивъ, голосъ вашъ заслабъ, зныкъ. Вы почуваете, що тамъ у васъ,—десь глыбоко у середыни,—ледве кыдазться серце, ледве ворущыться жытте, що незабаромъ, черезъ хвылыну, воно ще разъ трипнетъся и замре на вашихъ устахъ його послидне зитханне... Вамъ страшно робыться, гарячый холодъ пробигъ по за вашою спыною, торкнувся вашого серця и наче опикъ.

— Еге! такъ вы онъ якъ? спаты?!—доносытья до васъ голосъ Якимивъ, мовъ зъ пидъ земли.—Овва! Таке добро, а вони—спаты! Уставайте лышень, та хочъ надышетесь уволю!

Вы кынулысь, зводытесь, розкрываете здывовани очы. Шо за дыво? Вы въ лиси. Середъ товстючого високого дерева генъ на гору корытомъ потягся шляхъ; довге гиллє посплнталося надъ нымъ високою оселею; зелена тинь та холодочокъ выстылають його и хыба де ненарокомъ ясне сонечко, пробывшысь кризь густе лыстя, метушытья по земли ясною плямою, або тлє не-вельчкою жарыною...

Зразу не знать де подилася ваша сонная немичъ, вернула-ся до васъ ваша сыла. Гнидко, натужуючысь проты горы, тыхо ступае; збоку йде Якимъ, прыдержуючысь за полудрабокъ рукою, цмока на гнидка, злегка трымае за вижки. Васъ такъ и рвонуло скакнуты зъ воза. Якимъ не похопывся спыныты гнидка, якъ вы уже й доли; стукнулысь сбъ суху груду ногамы, злегка поточылыся и, потягуючысь, расправляете натомлену спыну. Вамъ стае гарно: по кожній жылочци пробигае несподивана миць, въ кожному сустави вона обзывается молодою радистою; серце ваше б'ється повно та ривно, груды дышуть глыбоко та вильно, душу чаруе почуванне любе.

Ще недавнечко васъ пекло и палыло, ще недавнечко вы не знали, де дытыся середъ ривного безкрайого степу; а тутъ де не взялася гора и лисъ по гори густый та высокый. Страшенне дуб'е гордо повыганяло свои головы вгору, широко распросторыло гилкы на вси боки; гонка бугылова та шыроколысти лопухы прымостылыся коло ихъ у холодочку—роскошуютъ; по

широкихъ полянахъ молода лищина зъ жовто-зеленымъ лыстоиъ гріється на соняшній специ; на нызахъ кущи темнозеленои калыны посхылялы виты додолу; по ихъ солов'и неугавни засилы, безперестанно несеться ихъ щebetанне вповодшъ всього лису; невелички пташки сперечаються зъ ными своїмы писнямы: цюмка та прыцмокуе въ чернобыли кропыв'янка, щось белькоче чыжыкъ зъ высокого в'язу, вищуе лита сывая зозуля, жовтобрюхаволга перегукується зъ одудомъ, а зъ кущивъ лищины иде-несеться важке орлычыне туркотанне...

Помалу вы беретесь все вгору та вгору. И непрымитно наче, а натуга гарячыть вашу кровь, сердце стукае дрибнише, зитханне важчае, затынається. Та ось незабаромъ—и вы на гори, на шырокій поляни высокосты. Тутъ уже и дерево ридче, и трава ныжча—запекло ии сонцемъ. Ось уже и край неба стае выдко, не ховається винъ за лисомъ, а тикае кудысь дали, за гору. Може знову на степы безкраи, на ланы шыроки, де гарячый витерь віе, да пече-прыпикае сонце яснє? Ось, ось и... вы якъ укопаныи стали...

Маты уроды, красо свитовая! Де ты берешъ таки пышніи барвы, колиры блыскучи? Який метець, якою талановытою рукою наложывъ ихъ на тебе такъ густо та ривно, такъ втишно та мыло и покрывъ зверху чаривнымъ свитомъ, наче золототканымъ серпанкомъ?... Ой вы, маляри, на весь свить славетни! ке мени вашу палитру и краскы, пензли й полотна! Я буду малюваты тебе, цяточко небесного рау, невеличка крыхотко красы свитовои!... И вы, кобзари голосніи, спиваки пророчого слова! Дайте мени того жывого огню, що нымъ вы пропикаете людськи души, чаруете сердце и здїймаете цилый рїй думокъ та гадокъ, цилу вервечку пышныхъ мрїй въ заклопотанїй голови людськїй! Бо не моимъ слабымъ голосомъ выявыты мырови про той закутокъ щастя, де краса свитова побраталася зъ тыхымъ спокоемъ, де чаривна врода заручылася зъ незвычайнымъ дывомъ!... Краю мїй!..

Вы на гори, на самому шыльечку. Видъ васъ по праву ручъ збигае унызъ шляхъ, наче змїй велетень в'ється винъ помижъ деревомъ, а по ливу—яры та бескеты, непролазни хащи та гостри головы червоного кглею, а прямо передъ вашымы очыма розислалася долына... Сама наймыслывиша ткаля не затче такой расной плахты, якъ маты прырода заткала на дыво людимъ ту шыроку долыну! Зелени луку зъ пышнымы квиткамы стали ий

за основу; поодыноки кущи зеленого дерева пороскыдалися темнымъ затканнемъ; надъ ричкою село зъ билымы хаткамы та вышневымы садкамы облягло ии узорчатою лыштвою, а чыста ричка оторочуе сыньою кгальонкою. У ии темній глыбны видывається и листь, и горы, и село зъ хаткамы та садкамы, и небо безоднэ та сыне зъ билымы, наче павутынне, хмаркамы, и сонце пекуче та ясне зъ його незвычайнымъ сявомъ. А тамъ, дали за ричкою, що обставылася стиною темнозеленого очерету, потяглыся ныв'я довгымы поясамы, розиспалыся ланы шыроковымы кылымамы, ховаючы свои край ажъ тамъ, де земля зиходыться зъ небомъ, де блакытны край неба злывається зъ темно-зеленою далечызною... И надъ усимъ оцымъ, шатромъ роскынулося высоке та глыбоке небо, сяе искрысте сонце и обдае усе гарячымъ свитомъ; ясны плямы и темни тини ходять, перелазять зъ мисця на мисце. О, чаривныце-прыродо! на що ты мене вабышь своимъ чаромъ? На що прыкувала на одному мисци та й не пускаешъ? Пусты мене! Онъ, бачъ, Якымъ уже спустывся зъ горы и, не дойизжаючы мосту, повернувъ на пышну поляну, щобъ самому одпочты и свого гнидка попасты. Онъ уже винъ мае думку утаборытыся тамъ, бачъ—роспрягае... И вы мерщи побиглы шляхомъ до Якыма.

Въ холодочку гонкого шыроко-гиллястого осокора, середъ пышнога кылыму густои травы, утаборывся Якимъ зъ своимъ добромъ. Вижкамы прып'явъ гнидка до сусидной березы, а самъ розставывшы трынижокъ, налаштувуючыся варыты кашу, зъ видромъ побигъ до рички, що недалечко плескалася въ положыстыхъ берегахъ. Вода у ий чыста та прозора; сонце пронызуе ии зверху ажъ до самого дна, и тилькы посередыни чорнэ: то або глыбныя видзначається, або зелене жабурынне укрыло чысте дно. Тыхый витерь вэе вподовшь рички, здймае невелычку хвылю и шырокою складкою жене вподовшь течии. Ось погнало ии ажъ до берега, плеснуло гень на писочокъ, пидхопыло порожню черепашку, сипнуло ии у воду, погойдало, погралося и знову выкынуло на берегъ.

Васъ такъ и потягло до воды, до ии чыстои хвыли, до ии циющои прохолоды. Мерщи все зъ себе!... Шубовсть!.. Заклыко тила-потемнила ии прозора товща, шыроки кругы знялыся по верху и, росходячыся на вси боки, покотылы одынъ за другимъ, здймаючы невелычки бульбы; попережни хвыли захыталыся, по-

дались назадъ и, стучаючыся одна обь одну, пишлы соби выстрыбомъ, попережаючы одна другу... Шу-шу-шу-у! плыгъ! лясъ!... шу-шу-шу-у! плыгъ! лясъ!... Посередъ того муткого кып'ятку тильки биліе ваше тило, подаючыся пидъ водою впоперекъ ричкы. Ось вамъ уже стало важко пльвты пидъ водою, духъ почавъ затынатъся у грудяхъ и вы мерщи вырынаете зъ пидъ хвыли ради та весели; струшуете воду, що патьокамы збигае зъ вашою головою, расплющае очы и, перевившы духа, обдвляеетесь кругомъ себе. Чыста вода васъ обмывае, чоломка и въ груды и въ плечи, лоскоче по пидъ бокамы; зъ высокосты сонце прыще на ней своиы огненнымы стриламы, посылае вамъ гарячы поцилункы, гойдаесться поверхъ прозорои хвыли. Ось вы незнарошне прыснулы—невелычка веселка знялася билия васъ, свитнула у вичы и незабаромъ зныкла; ось вы повелы рукою—закыпила тыхая хвыля, пидняла цилый оберемокъ билого шуму й кынула на васъ; вы пурнулы—шумъ помчався впововшъ течіи, и вы знову вырынаете середъ тыхой та чыстои хвыли. Вамъ стае гарно, несказанно гарно середъ тіей ридкои прохолоды; васъ обіймае якась миць, напручуе ваши жылы, выклькае радистъ у серци, порывае на играшкы-забавы. Наче мала дытына, вы починаете бавытись середъ воды: то ляжете на спыну и колышытесь на тыхій хвыли, задвляючыся у сыне небо, то колы васъ однесе течією, перекидыаеетесь на груды и, вымахуючы рукамы, пльвете проты течіи, а то пурнете на глыбыни, а вырнете ажъ на бережечку.

Ажъ Якимъ задвыввся на васъ. По його загорилому облычю грае тыха усмишка.

— Ради, що до воды добралыся, та й бавытесь!—вымовляе винъ до васъ.

— А що жъ ты, Якыме, не купаешся?—гукаете вы до його.—Покы окрипъ закыпытъ—освижысь!

— Дывлюся, якъ вы бавытесь, та й себе тягне,—одказуе Якимъ.

— А колы тягне, то чому не купаешся? Чы може плаваты не знаешъ, боишся втонуты? То онъ зъ берегу неглыбоко—побовтайся.

— Та я колысь трохы плававъ, а теперь не знаю, чы не забувъ,—повагомъ одказуе Якимъ, починачы роздягатысь.

— Якъ то ты тамъ плававъ колысь?—думае вы, дывлячысь, якъ повагомъ Якимъ зкыдае зъ себе одежу, и сразу замышляете

проты його: отъ колы бѣ тилькы винъ увійшовъ у воду—потягты його на глыбѣ, хай покаже, якъ по сокырячій уміе плавати.

Ось Якимъ роздигся; чорный та запеченый сонцемъ стоить винъ на берези и якось неймовирно поглядае на воду. Ось пидійшовъ до воды, обережно ступывъ однією ногою и, струснувшись, подався назадъ.

— Чого ще випробовуешь? Вода тепла!—гукаете вы.

— Де вона вамъ тепла? ажъ морозъ по-за шкурою пишовъ, якъ черкнувся ногою!—каже Якимъ и знову неймовирно поглядае на воду.

— Колы ты однією ногою торкнувся, то, звисно, вона здалася холодною. А ты—разомъ!

— От-такъ!—гукнувъ Якимъ и, наче хто здоровенну каминюку шпурнувъ,—кынувся у воду.

Закыпило-заревло навкругы, ажъ ричка охнула и нестямно на вси боки захыталася. Вы й не счулыся, якъ Якимъ била васъ вырнувъ.

— Го-го-го-го-о!—загукавъ винъ товсто на всю горлянку, ажъ луна у лиси розляглася.—Братъ ты мій! яка холоднеча! А ну—гритыся! А ну—ажъ на той бикъ!

И, мовъ добрый косарь, замахавъ Якимъ руками, рижучы впоперекъ хвыли. Вода пидъ нымъ гула-клекотила; выдавленный слидъ довгымъ поясомъ видзначався по ричци, а Якимъ, повертаючи голову то на той, та на другой бикъ, знай махае руками, мовъ сажнямы вымиряе ричку. За кожнымъ його замахомъ, наче дровыняка, плыве поверхъ воды його загориле тило, та такъ и плыгоне упередъ; покы винъ замахнется вдруге, злегка покрыеться воно водою, а тамъ знову знырне и поверхъ воды мчыться на той бикъ.

— Чы то бѣ хто подумавъ, щобъ Якимъ, отакый неповороткый та отакъ плававъ!—дывуется вы. И—ну на vzdогинци!.. Шкодá! Не вашимъ слабымъ рукамъ сперечатысь зъ дужымы Якимовымы; нема у васъ ни того хысту, ни тіеи дотепности. Якимъ мовъ рыба плыве и воды, здається, не черкається, онъ уже не далеко до того боку сягае; а у васъ уже й руки помлилы, дыхаты стае важко, а вы ще и до середины не добулысь; щобъ перепочты, вы перекидыдаются на спыну.

— Эге-е!—регоче Якимъ зъ того берега, шаруючы руки пискомъ,—вы всима нападамы? А нуте ще по жиночому!

Той глумъ Якимивъ коле васъ, щыпае; досада впывається въ сердце.—Постій же!—думаєте вы,—я такы тебе здывую.—И, перекинувшысь на бикъ, починаєте плавты.

— А це жъ по якому? По павучачому? Такъ павучча тилькы стрыбав!—регоче Якимъ.

Та вы вже не дослухаєтесь досады; вы ради, що добралися до неглыбокого мисця, де вы ногами черкнулися дна. Слава Богу! А то вамъ довелося скільки разивъ и похлынутысь водою; руки наче хто пов'язавъ, а ноги позмыкавъ—не слухаються вашою воли.

— Хай тобі всячына, Якыме!—перепочывшы трохи, мовыте вы.—Зъ тобою не сплывешъ. А я думавъ, що ты тилькы по сокырячій и вміешъ.

— И по сокырячій, якъ схочу!—регоче Якимъ и знову пускається вплавъ.

Посередь ричкы винъ почавъ показуваты, якъ по сокирячій плаваты: то пурне, то вырне, то заплеще въ долощкы, то заверещыть:—рятуйте! то зарже, якъ жеребець.

— А це вамъ и по жиночому!—гукае винъ знову; расплатується на води, мовъ жаба; выхае спыною, перебирае ногами такъ, що вода кругомъ його, наче пидъ лотокамы, пине та шумыть.

А це зразу Якимъ якъ зажелипае:

— Охъ ты, бисова тварюко! тпру-у!—и чымъ дужъ замахавъ руками.

Не встыгли вы пидвестыся, подывытыся, чого то Якимъ такъ затурбувався, якъ винъ уже и на той берегъ выплывъ и голый помчався впововшь луку.

Що тамъ лучылось?—Вы пидводытеся и бачыте, якъ гнидко, вывернувшысь на травы, намирається перекинутысь: хытнеться збоку на спыну, пидниме ноги вгору, замеле нумы, та й упаде набикъ.

— Бачъ, падло!—гукнувъ Якимъ биля гнидка, колы той такы перекинувсь.

Гнидко, зачувшы биля себе гризный голосъ Якимивъ, пидвився на передни ноги, глянувъ на Якыма и зразу пидскочывъ на задни, схыляючы нызько голову, мовъ засоромывся, що безъ хазыйського прыводу трохи побавывсь.

— Стій, я тебе, бисова звирюко, скупаю!—сварытеся Якимъ и почына одвязуваты повидь. Гнидко наблыжывся до Якыма, скося

блыснувъ на його своимъ червонимъ окомъ и тернувся объ бикъ мордюю.

— А ну! Чы бачъ, зрадивъ?!—И Якимъ, замахнувся кулакомъ на гнидка. Той, прыщурючы око, геть одвивъ голову набикъ.

Черезъ хвылыну и гнидко, и Якимъ уже плывлы ричкою. Гнидко, задравшы морду и выставившы, мовъ човенъ, шыроку спыну, плывъ тыхо, разъ-позъ-разъ порскаючы та хропучы; а Якимъ, ухопывшысь за хвистъ, ззаду пидганявъ гнидка, якъ той намирявся звернуты набикъ.

— Купай же, Якиме, гнидка, а мени часть и вылазты,—кажете вы Якимови, почуваючы, що вода взяла такы свое: частише обсыпа васъ з-за спыны морозомъ, зубы цокочуть; вы повынни мицнише ихъ сциплюваты.

Повагомъ вы переплывли ричку, мерщи высочылы на берегъ одягатыся. Одежа, напечена сонцемъ, гріе васъ; теперь вамъ любе и тепло: воно зупыныло несподиваный холодъ, що васъ такъ зразу обнявъ, выклька якисъ утишни почування, будыть думкы; глыбоко воны до серця доходятъ. Облычче ваше сумне, задумане; сказать бы, вы росердылыся на кого. Та то тилькы такъ здаеться, то тилькы—зъоколу; то—незвычайна облуда тыхой одрады, що розлыаветься у вашому серци якимсь теплымъ прывитомъ.

Ось вы, мовчки, не дывлячысь никуды, одилысь; мовчки знялысь, почемчыкувалы въ холодокъ пидъ шыроко-верху осокорыну, де Якимъ розвивъ багатте; ненарокомъ глянулы на казанокъ зъ водою надъ огнемъ,—чы не кыпыть ще? и, наглянувшы недалеко зелену, якъ рута, полянку, вывернулыся на ій, якъ на мянкому кылыми.

Тыхо. Вы чуєте, якъ ваше сердце б'ється объ груди глухо обрубо... А то що шумыть? ваша кровъ? Ни, то червоне полум'є знявшысь угору, лыже чорне дно казанкове и сычыть на йому, незнарошне пролыта вода; злегка лопочуть дрова; зъ ричкы доносыться гукъ та регить Якимивъ, порсканне гнидкове... Надъ, вами стоить гонка сокорына; высоко у гору буае, шыроко розвела на вси боки свою густу верховыну и прыкрыла васъ легенькою тинню. А онъ, на праву ручъ здіймаються горы; пидковою обнялы воны ту долину, де вы лежыте; вся верховына ихъ покрыта густымъ лисомъ, а боки порыти глыбокымы ярамы та крутымы проваллямы... Онъ понавертало цили купы жовтой глыны; понаставляло острыхъ стрильчатыхъ голивъ червоного кглею. Онъ

гола скеля стоить, трохы похылылася набикъ; на самимъ ии вершечку прымостылася била береза, журлыво спустывшы виты до-долу... И надъ усымъ оцимъ высоко роспросторылося блакытне небо; блыскуче сонце обдае усе своимъ яскравымъ свитомъ. Здаецься—передъ вами стоить картына и любо вражае ваши очы своею чаривнычою красою. Вы такъ задывылыся на все те, такъ замылувалыся, що не счулыся, якъ и ваши очы закрылыся, якъ тыхе забутте почало колыхаты вашу голову.

— Эге-ге! Я думавъ, що вы тутъ доглядаете? А вы спаты!—чуєте вы голосъ Якимивъ.

Роскрываєте очы; зыркнули... Якимъ, пустывшы гнидка по воли, мерщи кынувся до трынижка, звернувъ казанокъ набикъ и надержуе, погы той перестане клетотиты. Гнидко пишовъ попаскы, выщыпуючы свижу траву та вышукуючы зеленишу мисцыну.

— Гей! гей! гнидко! гнидко!—гукае Якимъ, зигнувшыся надъ трынижкомъ и не знаючы, що йому робыты: чы казанка доглядаты, чы гнидка завертаты?

Вы поспишаєте на помичъ: берете зъ Якимовыхъ рукъ держало зъ казанкомъ, а винъ бижыть мерщи гнидка ловыты.

— Клопить!—думаєте вы, задывляючыся, якъ Якимъ забигае упередъ гнидкови, хытрыть його переняты. „Клопить!“ б'е у вашу голову, якъ вы звернули увагу на себе. „Отъ якъ бы було не вывертатыся пидъ осокоромъ та доглядаты казанка, то й клопоту бъ не було; може бъ вже доси и каша зварылась: не ссало бъ такъ за серце, не в'яло пидъ грудьмы“...

Якимъ не забарывся гнидка зловыты; прып'явъ його вижкамы до березы и мерщи кынувся до казанка. За його працею швыдко и каша поспила.

Доводылося вамъ колы небудь польову кашу йисты? Щерба одна, засыпана трохы пшономъ та задобрена шматочкомъ сала зъ цыбулею—отъ и все. А що то за смашна та добра! Пахоши стравы поедналыся зъ пахошамы польового повитря; будить у васъ смакъ непевный, выкыкають голодь ненасытный!... Шматокъ чорного засохлого хлиба, що вы ледве вгрызете його зубамы, здаецься кращый найсолодчого медяныка; ложка щербы, що вы влываєте у ротъ, якось смашно лоскоче за языкъ; горяча пара, прыпахуючы злегка старымъ саломъ, прыязно б'е у нись и ще бильший смакъ выкыкае. Ложка, шпарко переходячы видъ рота до казанка, щобъ знову до рота сягнуты,—не похопыться васъ задо-

вольныты... Здається—навхыльци пывъ-бы, очыма йивъ,—такъ хороше та смаковыто. И за серце перестало ссаты, и пидъ грудьмы не в'яне; якась сыла всего васъ проймае, легкить та скорить бадьорыть. Ось уже ложка почала й дна казанку досягаты, гарчыть по йому, намиряючысь повнише набратысь; тамъ на самому споди каша густыша, та ще смашниша, такъ вона й расплывається въ роти, такъ и рсходыться, мовъ те масло на горячій сковоридци.

— Та й мастакъ ты, Якыме, кашу—варыты!—кажете вы, кладучы ложку, якъ уже въ казанку не зосталося ничего.

— Хыба то я ии варывъ?

— А хто-жь?

— Огонь!—жартуе Якымъ.

— Та огонь то огонь... А хто готувавъ?

— Яка тамъ готивля? Укынувъ пшона та затовкъ саломъ, отъ и все!

— А чого жъ вона така добра?

— Польова каша завжде добра. Може черезъ те, що не въ печи упривае, а середъ вильного повитря... А може вы выголадалысь добре?—додае Якымъ.—На голодни зубы, кажутъ, и пидошва смашною здається. Голодь не титка!—гуторыть весело Якымъ, перемываючы ложки та складаючы добро у клунокъ.

— А що жъ, пора може й рушаты?—пытае винъ, швыдко упоравшысь.

— Якъ що ты зовсимъ управывся, то й рушимо.

— Ось тилькы воза пидмажу, та й готовъ!

Сонце геть повернуло на захидъ, якъ вы рушылы зъ мисця. Пройизжаючы мостомъ, вы ще разъ глянули на чысту ричку, де вы купалыся, на зелену долину, де вы вылежувалысь та пидкриплялыся... Чыста водо-прохолодо! тыхий краю—земный рао! разъ на вику довелося васъ здыбаты, та до вику не забуде серце вашого ласкавого прывиту!

Ось и село. Генъ по гори розислалося воно невеличкымы дворами зъ вышневымы садкамы, зъ былымы хаткамы. По дворахъ, якъ и слидъ,—комирчыны, хливци усяки; кругомъ тыны та загороды... На що то? Видъ кого люде розгородылыся? Видъ якого ворога захыщаютъ свое добро отымы тынамы невысокымы? Самы видъ себе? Видъ свого сусиды?... Охъ, люде, люде! На шырокому свити е багато й воли, й простору, й добра усякого безъ мира,

та ваше ненажерльве око не задовольняется тымъ, чого треба гарбае—скільки засягне! Треба тынивъ та ровивъ, щобъ вашу ненажерльвисть спыныты!

Вамъ стае чогось боляче, досадно... Зъ горы такъ далеко выдко. И темно-зелена долына, огорнена горами, и горы, покрити лисомъ, и луки, поризани сыньою ричкою. Зъ пидъ горы сонце навкосяка облывае все те своимъ золотымъ свитомъ, пестыть и красе своимъ привитнымъ сяевомъ,—мережае темными поясами тини... Все таке хороше, красне! дывытыся бъ та мылуватыся, а вамъ стае досадно. Чысте та привитне село здали, здається вамъ и тиснымъ, и вонючымъ,—зъ дворивъ несе хливами, по вульцяхъ трусько та вузько; привитни били хатки здаються въ середини темными та нещырымы,—зздристь та ворожнеча звылы тамъ свое гниздо и з-за ихъ тыхого захысту вызырають на свить божый, бажаючи його полоныты... Швыдче зъ села! геть мерщи на вильне простир'е!

Ось вы вже й за селомъ, у царыни. Сумни млыны обляглы шырокий майданъ, мовъ сторожи; сирый ихъ поклитъ здається вамъ пузатымы павукамы, а довги крыла—чорными пазурамы. То воны выставылись на край села сторожыты здобычь. Поглядають зъ горы на безкраи поля и тыхо регочуть: росты, буай, зелена рослыно, на нашу корысть! Выгривай та вырощай, ясне сонце, добрее зерно: не мыне воно нашого ненажерльвого рота, перемелемо мы його своимы кам'яными зубамы! Якъ та земля зимою покрыється билымъ снігомъ, переведемо мы все те на биле борошно. На що намъ твоя теперишня краса та пышне убранне? Годуй нымы нерозумну тварюку та всяку скотыну, а мы свого господаря чымсь мякшымъ погодуемо!

Ось вы мынули царыну, мынули й млыны; выхопылись знову на безкраи поля, на безмирну простористь степу. Бурою гадюкою в'ється по степу шляхъ бытый, а винъ—нимый та мовчазный!—роспросторывся по земли—дримае. Сонце блыскучымъ покотьюломъ котыться до спокою; його, здається, такъ мане та невидома далечыня за горою, що вся загорилася, ажъ палае рожевымъ полум'емъ. Видь неи и той край червоніе, що прысусидывся до неи. У повитри тыхо; туманъ чы кыптяга завыслы въ йому, здймається надъ степомъ дымчатымъ пологомъ; темни тини стелются довгымы поясами видъ заходу ажъ до сходу. Высоке небо почынае сыныты, дыше на землю прохолодою. А сонце спускаеть-

ся все ныжче та ныжче, наблыжається до горы все бильше та бильше; його блыскуче сяево меркне, густа червона краска крые здоровенне коло... Вамъ стае сумно; голова хылыться на груди.

— Завтра, мабуть, витерь буде!—обзывається Якимъ.

— А що?

— Сонце онъ якъ червоно сидае,—показуе винъ.

Вы зводите очы. Середъ рожевого полум'я, наче червони бокла, стоить - колышется соняшне коло. Отъ-отъ воно черкнеться темной горы, що здіймається биля самого неба! Отъ-отъ воно стукнеться объ неи!... Що то тоди буде?... Ни, не стукнулося, Тыхо, наче хто бережно рукамы спустывъ його, посунулося воно за гору... Широка тинь знялася видъ неи, якась невидома сыла погнала ии звидтила на васъ, розстылаючы впововшь степу... Западъпадьомкалы перепелы въ травы, засюрчалы неугавни коныкы й жайворонкы, качаючысь чорною горошыною у сыньому неби, посыпалы свои дзвинкы писни. Якъ и ранкомъ, вони защebetалы, загукалы, та тилькы безъ тїви видрады, що ранкомъ,—не було того молодого завзяття, що тоди: якосъ сумно, боляче-сумно, наче хто провожае кудысь когось блызького соби и розлягається та розлывається жалислывымъ лементомъ.

Ось сонце ще бильше осило; мовъ скиба стыглого кавуна, червоніе воно тилькы половиною... Ось и половины зменчується... тилькы четвертына... дали скибочка... кильце тилькы... ось и воно плыве—зныкае... Зразу кынуло вамъ у вичы темнотою, а черезъ хвылыну середъ червоного заходу знявся здоровенный блыскуый стовпъ, шугаючы высоко у небо своєю широкою верховыною... Небо нахмурылося, темніе, степъ выстылае густа чорна тинь. Жайворонкы спускаються ныжче, тыхнуть, сидаючы на землю; коныкы перестаюць перегукуватись у травы, одни перепелы неугавно падъпадьомкають... Ще трохы згодомъ захидъ почына блиднуты; ясный середъ його стовпъ меркне-зныкае; середъ высокого неба на його темно-сынїй осели почынаюць загорятыся зирочки; мовъ зъ далекого даленя хто жарыною грається—доходьть ии свить до васъ,—то блысне, то зныкне. Темнота кругомъ розходьться, здіймається зъ земли вгору, шугае пидъ саме небо. Вже вамъ стае выдко тилькы кругомъ себе, а дали—все меркне въ сирїй темноти тыхого вечора. Нею покрывається степъ, мовъ пурынае въ сиримъ мори туману та пылу; край його чорнїють, зиходятыся й злываютыся зъ далекымъ краемъ неба; сыне

небо темніе, выблискуючы зирочкамы яснымы, мовъ хто розиславъ надъ землею темно-сынній оксамытнй пологъ, оздобывшы його золотымы кгудзыкамы.

— А що, чы не втаборымося на ничъ отута?—пытае Якымъ, повертаючы до васъ почорнили облычче.

— Якъ знаэшъ... Мени все едно,—одказуе вы йому нехотя, линыво.

Якымъ повернувъ гнидка зъ шляху. Повозку вашу щось пидняло трохы зпереду и незабаромъ наче въ ривъ спустило,—колеса стукнулысь, насадъ затрищавъ.

— Чы то шляхъ такъ выбылы, чы ровомъ окопалыся?—промовывъ Якымъ, надержуючы гнидка.

Ось и задни колеса пиднялыся вгору и, спускаючысь, стукнулысь объ землю. Повозка покотылася не бытымъ шляхомъ, а травю.

— Тпру-у-у! годи!—мовывъ Якымъ, прыпыняючы гнидка, и стрыбнувъ зъ воза.

— Отутъ будемо й ночуваты!—додавъ винъ и почавъ роспрягаты коня.

Вы сыдите на повозци, вамъ не хочеться уставаты. Гуркитъ колесъ та подорожня стусанына обзываються у вашій спыни, шумлять у голови, гудуть у вухахъ. Вамъ здаеться, що вы йидете, що васъ хытае. Ось вы простягаеете ноги, посуваеете ихъ ажъ у передокъ. Васъ зглегка кольнуло у бикъ, заболито пидъ грудымы... Потягаючысь и росправляючы спыну, вы розвертаеете на вози. Якийсь тихый спокій васъ обнимае; втома видбирае руки й ноги; лежавъ бы такъ и не ворухнувся! Кругомъ васъ тихо, ажъ глухо тихо; якъ бы Якымъ не вовтузывся бия гнидка, прыпынаючы його на ничъ до прыкорня, то, здаеться, ничего бъ не було чутно; тилькы темнота метушыться передъ очыма, немовъ хто махае чорнымъ платкомъ передъ вами. А тамъ, надъ вашою головою чорнымъ шатромъ розстылаеться темносине небо зъ золотымы зирочкамы. Скилькы то ихъ тамъ? и якыхъ тилькы немає? То—одсторонь далеко одна видъ другои порозбигалыся, стоять соби й лупають до васъ своимъ свитомъ, то — позбиралыся въ гурты и выблискують неяснымъ свитомъ, а то позлывалыся у довгу предовгу вервечку й билуватымъ поясомъ перетяглы все небо... Писку, кажутъ, менче на всій земли, нижъ зирочокъ тихъ въ якій небудь частыни неба. И тожъ усе жыви стоты, якъ и

наша земля; кожна зъ ныхъ живе своимъ жыттемъ, тягнется до своєї подругы, отъ якъ и наша земля до сонця... И всимъ намъ мисце є въ тому безмирному краи... Якою жъ вельчезною повинна быты та обшырь, що ихъ у соби розмистыла? Чымъ ты вымирышь ту безмирну пустыню, що зоветься свитомъ? И думкою не збагнешъ тієи безъ кинця-краю озіи!... А тамъ, за нею що? Та ничего, то все вона, безмирна свитова обшырь-пустыня. То тилькы мы тутъ, на земли, прывыклы бачыты кожному початокъ и кинецъ, и думаемо, що все на свити повинно ихъ маты... Що жъ ты таке тутъ, пыльно свитова, царю земный, чоловіче? Колы твій розумъ не збагне того свитового простору, твои очы не проглянуть його пустоты, твоя думка не досягне його краю, скажи жъ мени, що ты таке зъ своими высокымы думкамы, зъ своимъ гордовытымъ розумомъ? Куды ты пнешся зъ нымы, куды лизешъ?... Жытте земли заснувало твое жытте, дало тоби покормъ, выробыло зъ його кровъ, вылипыло въ твой голови мозокъ, сказало: думай нымъ!... И ты, двоноге звиря, высоко пидняло свою голову вгору, загордувалося. Цей безмирный свить-мыръ— тилькы за для тебе! Все живе, що роде и плоде земля—твои слугы, тоби на потребу!... Оханыся та кругомъ себе обдывыся! Та земля, що твое жытте зародыла—вона його й розоре: зигне його болистямы, пидкосе хворобамы, зныщыть смертю!... „Земля есы—и въ землю пидешъ“, и твій гордый розумъ-мозокъ выточе гыдкый червакъ, що ты його за свое жытте топтавъ ногамы. Що жъ ты за царь такый, скажи мени? Що ты за сыла така, колы себе ни видъ чого захыстыты не зможешъ? Покрынь же свои высоки думы, горди замиры та поглянь кругомъ себе. Поверны свои очы назадъ, у свои прожыти вики, у свои мынули столиття... Що ты тамъ бачышь? Бои, та сичи, змагання та чвары... кровь братова червоніє на тоби до сього часу... Зачатый у крови, выгодованый та вырощенный нею, нею ты живешъ до сьогонди; заснувавшы свое жытте на хыжацтви, ты ти хыжацьки замиры перенись и на громадськи справы: помежувавъ бративъ на станы, подильвъ ихъ на колина, выставывъ одного проты другого и втишаешъ себе отымъ змаганнемъ, забуваючы про братерство... Булы въ тебе свои проводари, зъявлялыся пророчи люде; булы й пророкы вельки... Проймалы воны тебе своимъ огненнымъ словомъ, та не пронявся ты ихъ святою вирую; прынявъ ты облуду за душу и, прыкрывшы зверху блыскучымы шатамы, гривъ коло

серця свои хыжацьки замиры. Жытце твое и доси давне!.. А глянь на свить, на його красу пышну, на його дбшырь безмирну... Здаецься вьсього багата е—и красы и достатку... Для вьсихъ вона однакова, вьсимъ бы його стало...

— Добродію! Вы не спыте?—спытавсь васъ Якымъ, уклавшьсь спаты била вьоза на трави.

— Ни, не сплю,—одказуете вы, ради, що хочъ голось Якымивъ одвивъ васъ видъ тїи плутаныны, яку закуйовдылы ваши невпынни думкы.—А що скажешъ, Якыме?

— Та... Хотивъ васъ попытаты...

— Пытай, що таке?

— Вы не знаете, добродію, якъ його запысатыся на Амуръ?

— Куды?—ажъ скрыкнулы вы.

— На Амуръ... Сторона е така... Земли тамъ, кажуть, неомирно: иды, беры, займай скилькы хочъ—никто тоби не забороне.

— Чы ты, бува, не здуривъ, Якыме?—гукнулы вы, пидводячысь на вози.—Ты жъ йихавъ зо мною цилисинькый день, зъ ранку и до пизньої нocy... Бачывъ цей край,—якый винъ хороший та пышный. Де ты знайдешъ другый такой на билому свити?—И вы почалы Якымови гаряче выкладаты про все, що вамъ довелось бачыты сьогодни, про ти чаривни та мыли почування, яки вы пережылы, про красу и достатокъ свого краю.

— Та воно то такъ, добродію. Що й казаты? Хороше у насъ и красно, и вьсього вволю е... Онъ у мене жинка, дитокъ трое, а земли ни клаптя немае. Городъ такой, що зъ свои стрихы та на чуже капле... Отъ вы й розсудить: якъ тутъ його жыты?... А Амуръ—сторона, кажуть, багата: земли тїи—неомирно; лису—скилькы хочешъ; ричкы—такъ и кышаты рыбою! Отъ якъ бы хто знайшовсь такой добрый та допомигъ мени туды зъ сим'єю добутыся.

— А ты бувъ тамъ? Бачывъ своимы очыма все те, про що оце тутъ наказавъ?

— Я не бувъ, а вси такъ кажуть... Ото, що сьогодни стривалы, тежъ на Амуръ пышлы... И курей, и кишокъ повезлы зъ собою... Добро!..

— Хороши бубны за горама, а зблызьку шкурятяни,—знаешъ?

— Знаю,—нехотя одказавъ Якымъ.—Такъ вы, значыть, не раете на Амуръ?—не швыдко спытавъ винъ.

— Не тилькы тоби, а й ридному батькови не пораю! Багато вашого брата туды пишло; булы люде зь достаткомъ, та й ти зныщылысь, перевелысь ни на вищо... Диты повмиралы; самы— видь хворобы та всякыхъ напастивъ ледве ноги волочать... Радниши бѣ и назадъ вернутыся, та ніякъ доставытысь.

— А вы самы, добродію, звидты? Бачылы тамъ самы нашего брата?—попытався Якимъ.

— Ни, я тамъ не бувъ,—по газетахъ пышуть.

— А-а... пышуть?... Ну, такъ будемо жъ спаты, — одказавъ Якимъ,—бо онъ уже й волосожаръ зійшовъ, незабаромъ почне свитаты.

Середъ ничной тыши та темноты до васъ донеслося, якъ Якимъ почавъ лаштуватыся до видпочынку: щось таке винъ пидсовувавъ, щось розгортавъ и, позихнувшы, незабаромъ почавъ высвистуваты носомъ.

Чы не часъ бува и вамъ видпочыты?... Часъ, часъ!... Та чы зійде жъ сонъ на вашу заклопотану голову? чы заспокое винъ ваше розражене серце та роз'ятрену душу?...

П. Мырный.

Вона пысьменная.

Оповиданне.

сь ій Богу, ха-ха-ха, що вона у книжку чыта, ха-ха-ха!..
Ось ій Богу, що чыта, хрестъ мене побый, го-
ойда!—сыпала, якъ намыстомъ, живо та дрибно,
напивъ зъ реготомъ, ажъ злегенька слына брызкала
зъ рота, товстоморденька та червона, якъ спи́ла ягода, Катря
Москаливна межъ гуртомъ дивчать на гойдальци у недилію, то
пидлитаючы, якъ на крылахъ, угору, то падаючы, якъ каминчыкъ,
унызъ.

— Та бре-е-ешешъ, та не бре...ш...шы, б-ббрыхня, та годи-и-и!—
посыпалысь зъ усихъ бокивъ довги, коротки, товсти, тонки голосы,
наче крапли дощу на стриху зализну, и въ ихъ чулыся и дыво-
выжа, и глузуванне, и нерозуминне и, може, трохы зненависты,
чорной, якъ сажа.

Катря почала запырягатысь:

— Щобъ мени кризь землю провалытысь, ха-ха-ха, щобъ мени
пидъ винецъ не пидійты, колы брешу, щобъ мени Василя не по-
бачыты, ха-ха-ха, чыта, ій Богу що чыта вона у книжку, го-ой-да!

Тилько за тымы ха-ха-ха, що якъ дзвоночки дзеленчалы, та
за розмахомъ гойдалкы не можна було добраты кинця.

— Та ты бо справди скризь брешешъ!—выступыла зъ-за стовпа
гойдалкы суха якъ деревце, що не прыйнялось, Мокрына Кова-
ливна зъ жовтымъ волоссемъ (якъ локшына высило по обыдва
бокы, высмыкавшыся зъ косы)—сказала и скрывыла губы такъ,
наче чогось гиркого найилась. Вона жъ нико́лы никому ни въ
чому виры не йняла.

Катря скипила, такъ почервонила, ажъ до волосся, ажъ вуха та вика їи стали червонымы и затремтили, и скрыкнула:

— Брешу? Ну, то ходимъ!

Вона смыкнулася якъ обирвана нитка, гепнула зъ гойдалки, ажъ тая високо вгору одскочыла и мотузкы перекрутылись, и побигла, а за нею Мокрына и килькось дивчатъ, крычучы: „А ну, ну!“

Воны побиглы горóдами до билон хаты старосты Конона Короленка, що стояла на краю села; тилько вона одна на все село була зъ тесовымъ кганкомъ, а городъ бувъ обгороженный кругомъ тынкомъ. Дивчата, що спершу биглы зъ гукомъ и реготомъ, теперъ побиглы лехше, пидтанцьовуючы навспынячкы, тримаючы пучкы коло рота, щобъ ихъ не чуть було, наче снигъ, що мякко падае и мякко стеле, а якъ добиглы до тынка—и зовсимъ замовкы, и вси разомъ палы, наче жовтый лысть въ осены, и... ничычыркъ...

Коло хаты бувъ вышневы садокъ. Вышынне потроху одцвигалось и маленька, маленька стежечка, що трава все хотила зайняты, та ноги людськи їи давылы, то вона одвернулася и дала мисце широкому лыстячку подорожника, була вкрыта по краечкахъ довгымы билымы пахучымы смужкамы. Увесь часъ летилы тїи биленькїи точечкы, та ще багато ихъ и на деревахъ зосталось, такъ, що вышни стоялы якъ били хмары, тилько злехка рожевилы на сонци, що вже спустилося якъ разъ вривень изъ нымы та облывало ихъ своимъ червонымъ свитомъ, запалючы разомъ и темни стовпы ихъ червонымъ золотомъ. Вгори на неби творилось чудо: де не взялысь, збиглысь хмаркы дуже тоненьки, якъ пера, блыскучи, якъ срибло, якъ дрибна рыб'яча луска, и вїялысь, и розлягальсь и вдовшъ и вшыршъ, и минялысь, колы знызу поступавъ до ихъ вогонь сонця, а ще выще небо все голубило та темнійшало... Ось зъ другого боку неба, ливоручъ, шугнуло зелено-блиде пасмо и, змишавшыся разомъ зъ голубымъ та червонымъ, пожовкло, якъ гвоздыкы, а дали посывило, якъ голубъ сызокрылый; колы це хтось ставъ кыдаты по небу рожевымы трояндамы... На тимъ же боци, де сонце ховалось, все держалося червоне сяево и въ тому сяеви помалу, помалу ходыла по садочку вся середь квитокъ одъ вышення, наче обведена имы, якъ каблучкою, дивчына зъ сухенькымъ довгообразымъ облыччемъ, нахыленнымъ до кныжки такой старои й засмальцованои, що й

картокъ у їй неможна було розлипыты. Облычче нахылялось такъ нызько, що яснилы тилько їи товсти косы, зав'язани кругомъ головы, та чорни бровы на билому круглому чоли. Били вышневи лысточкы сыпалысь їй разъ у-разъ на голову, вона того не помичала. Вона въ голось чытала зъ кныжки: „земля наша не ривна, якъ стилъ, а ссарообразна“... Вона все збывалась на цьому слови „саробразна, якъ“...

Ни, дивчата не могли бильше вытрымать: вони порскнули зъ реготу, скилько не держалы роты руками. Почулося: „Пшррр“...

Дывчына зомлила на мисци, пидвела свои довги вїи и перелякани сири очы, що заблыщалы проты сонця, а уста їи такъ и зосталысь на пивъ одкрытымы... Черезъ хвылыну вона, прытулывши свою мяжку кныжку до грудей, зныкла въ хати, якъ наляканий соловейко въ гаю.

Дивчата зъ смишкамы розбиглысь, балакаючы промижъ себе.

— Га, хоче розумнишою одъ насъ буты!—якъ ножемъ ризонула Мокрына.

— И яка нудна ця Оксана, якъ крейда, наче въ неи кровы нема,—брыкаючы высоко босою ногою, сказала напоследокъ Катря, выявлячы тую думку, що у всихъ у голови снувалась,—наче зъ нытокъ полотна наткала:—тутъ весна на двори, тутъ писни, тутъ парубкы—ха-ха-ха!.. а вона—кныжки... тьху на тебе! А ну, хто швыдче?...

По-о-обигла!.. По-о-обиглы!

II.

Парубкы тежъ цуралыся Оксаны, бо була вона якась дыка, якъ лыщынонька въ лиси,—ни танцюваты, ни спиваты, а щобъ поцилуваты, то Бо' храни! такъ щильно закрыеться заразы рукавами—тилько гостреньке пидборидде та продиль мижъ косамы знать. И ховається, и тулыться, и тремтыть уся, якъ осычына, або цидыть кризы сциплени зубы: „не займай, не хочу, не хочу“... А то втече геть, не пидпустыть и зблызка до себе... Ще жъ до того була вона, на ихъ думку, дуже блида та суха, якъ былына, то щобъ свататы,—нихто й не тїавъ: руки у неи дуже нижни, таки довги та били, наче шыя у гускы,—видно, що ничего не робыть. И справди: єдына дочка (сынъ бувъ учителемъ у другому сели, а бильшь

дтей не було), то, звисно, маты балувала; хочъ наче и строга соби, та до роботы ии не дуже неволыла, все: „я сама,“ а що жъ то вже за жинка, колы не робитныця, на чорта ии грамота й били руки?

— Мы соби й кращу знайдемо, що жыжки тремтитымутъ, що дило горитыме, що чоловика любытыме,—казалы парубкы и мыналы Оксану Короленкову и николы вночи пидъ вербою зъ нею не стоялы.

Стояла жъ вона частенько сама тыхой теплои весняной нocy, стояла пидъ тынкомъ, высунувшысь зъ перелазу, далеко простягшы голи по ликти, били и въ питьми руки свои, дывлячысь шырокымы очыма просто впередъ, наче когось выгядаючы, когось дождаючы... Зори пысалы золотымъ на темному, якъ плысовому, неби, помалу з'являючысь одна за однією, и Оксана почынала слидыты ихъ очыма, вышукувала стожары, и здавалось ий, наче бъ то справди золоти буквы та слова въ кныжци, чы Б—Богъ, чы Д—Добро?... И чудне щось почынало робытсья зъ Оксаною: думкы ии складалысь усе до ладу:

Ой ничко, ничко, ничко темненька!

Чогось заболило, чогось защемило мое серденько,

Що стою я отута, стою саменька...

Ой зори вы ясни, ой зори вы чысти,

Чому вы далеко, золоте намысто?

Колы бъ же вы, зори, колы бъ та блызенько,

Може бъ одпочыло и мое серденько...

И дали отакъ усячына лизла ий у голову та все до ладу, то про зори, то про квиткы. И все ии серденько хтось наче у руци трымавъ и воно трохы болило, трохы радило, якъ очы дывылысь въ темный садокъ, а вуха чулы соловейка въ гаю... Може бъ вона заспывала—тоди бъ свое серденько розигнала,—та голосу не мала. А може й мала, та никблы не насмилювалась його здйматы высоко, хочъ и хотилось ий иноди прыстаты до гурту дивчатъ та парубкивъ, що—вона чула—крычатъ увечери на выгони писень, та соромылась... Соромылась и ховалась, якъ пролисокъ пидъ снигомъ. Та колы жъ часомъ и прыстане до ихъ, що дуже нудно стане самій—тягне до гурту, якъ колось до сонця,—то наче чужа вона имъ. Почнуть сміятсья, що у Параскы

нисъ довгый, якъ у гайстра, а їй не смишно, бо на їи думку „Параска жъ не вынувата“. Почнуть судыты, що Гнать укравъ шматокъ сала, а їй не хочеться судыты, бо зновъ „винъ не вынуватый, бо голодный сыдыть, а никто не дае“. Почнуть лаяты Марусю, що грызеться зъ свекрухою, все якъ вовкъ проты неи зубы щырыть, то Оксана думае, що й Маруся й свекруха „обыд-ви и вынувати, и прави, бо Марусю диты стяглы, а свекруху— жытте, и обыд-ви засмыкани, обтрипани, якъ конопли, того й лю-туютъ“... И хотилось бы їй имъ помочи даты, та, ба! никто їи не пытае, а вона не знае, на яку їй ступыты; колы жъ почне гуляты, якъ дивчата, то чы выйде бигты: чы одстане, чы незручно повернется,—їи пхнуть и скажутъ: „Ну, ты вже, мяло, сыды краще дома!...“

Довго думае Оксана веснянои зорянои теплои тыхои ночи про свои негоды: чого воно такъ, що вона и реготаты якъ слидъ не вмїе, тилькы тыхенько усмихнеться, наче та квитка, що злехка витромъ лысточокъ завернуло... Ажъ покы маты не хопыться їи и не почне помалу клыкаты їи зъ порога хаты перелякано:

— Оксано, Оксано, а де ты? А йды спаты!

— Га?—тыхенько обизветься, наче зо сну, Оксана и йде тыхенько въ хату, наче черезъ медъ, що лыпне. Не хочеться їй, тилькы вона була слухняна, а маты, чорнява, суха жинка, дуже ще молода зъ выду, зъ зрошенымы бровамы и чорнымы, якъ слывы, очыма, булы таки строги.

— Що ты тамъ робыла? Де ты тамъ стояла? Изъ кымъ?— почне гостро роспытуваты вона дочку, ажъ очы заблыщать у неи:—ты гляды мени!—Вона тягне їи за рукавъ, хоче прыды-вытысь до їи лыця, чы поблидла, чы почервонила?

— Ниде... тамъ... коло тынку... ничего... Еге... сама.. ни зъ кымъ... зъ кымъ же?—несмילו одвичае Оксана и чысти очы їи же сповняются слизымы.

— Дуже ты вже розумна,—каже зъ сердцемъ Кононыха и чудно: вона и рада, що їи дочка така, якъ голубка била, та й протывно, що вона така млява: не горыть и не палае,—якъ сыре гилле,—не така жъ вона була въ свои лита—охо-хо!

— Ну, лягай уже спаты!—додае, хытаючы головою, ривнымъ голосомъ:—батько сьогонди, мабутъ, не вернется зъ ярмарку.

Обыд-ви лягають, тилькы Оксани довго не спытсья и не дри-маеться; згадала вона писню:

Ой, одна я одна, якъ былынонька въ поли,
Та не давъ мени Богъ ни щастя, ни доли...

И дали зновъ до ладу плететься:

Падала зирочка, падала зъ неба,
Мабуть никому ии не треба...

Сонечко ясне въ неби з'явылось,
Зори прекрасни геть покотылысь...

Чы розгорыться мое серденько,
Чы такъ зав'яне, якъ квитка, ненько?

— Мамо, а мамо, чы вы спыте?—гукае тыхенько Оксана, звившысь на ликти.

Ни, маты не спыть, вона думу думае, що дочка у неи чудна: „И навчывъ же ии Олександръ (сынъ) на нашу голову чытаты! Зовсимъ наче дивку спортывъ, пустоцвить якыйсь!... Хай бы вже краще була непокирлыва, лыха, линыва, або що... то бъ за косы одтрипала та и вже, а се що?... Наче рыбонька холодна,.. Ну, чого тоби?—зъ серцемъ обзывається вона до дочки.

— Чы вы знаете, мамо, що... що.. —вона наче чы боялась, чы не насмилювалась казаты, бо ий дуже недобрымъ здався голосъ матерынъ, и вона прысунулась блыжче до неи по полу, де вони разомъ спалы, и налала суху, шорстку матерыну руку своею тежъ сухою, тилькы мнякою, гарячею рукою.

— Ну, кажы,—обизвалась зновъ уже безъ серця маты,—що тамъ таке?

— Та чы вы знаете, мамо, що земля наша, що то мы по ий ходымо, не ривна, якъ стиль, тилькы кругла... якъ що?... якъ яблуко, якъ картопына, якъ горошына... и крутыться, крутыться,—ий Богу, вона... коло сонця...—разомъ наче выгукнула Оксана (не могла вона въ соби сього вдержаты, якъ не може снить за водою не питы); сказала однимъ раптомъ и пидвелась на лижку. Якъ бы въ хати було ясно, то выдно було бъ, яки въ неи стали гарни очи.

Стара Катерына росердылась:

— Що ты брешешъ? Видкиля сее?... Га, ты зновъ за свое! А я що тоби казала? Покинь ты, покинь свою науку, бо ништо не посватае! Добре буты розумнымъ, тилькы ты вже така розумна,

що ажъ дурна... Ось визьму й спалю завтра твою книжку въ печи!

Вона одвернулася до стины, колы почула, що Оксана тыхенько плаче; тоди вона прытягла ии до себе и прыгорнула до своихъ теплыхъ грудей, якъ колысь було малу тулыла...

Оксана плакала. Сорочка у матери стала мокра. Вона сказала:

— Ну, вже годи... тилькы никому не хвалысь, що знаешъ.

Оксани одъ слизъ полехшало и вона скоро заснула, обкрутившысь коло матери, якъ ципка беризка коло куца.

Вы думаете, батько Оксану хвалывъ за те, що „учена“,—ни, де тамъ! Тилькы бувъ винъ плохенькый соби, смырняга и ридко колы гомонивъ. Колы жъ зъ нього громада сміялася, що дочка йому „бамагу“ прочытае, бо самъ непысьменный, то винъ казавъ, мыгтячы добрымы очыма и трохи червоніючысь, хочъ воно бъ и не прыстало до його сывои довгой бороды, наче выйденыхъ сухыхъ щикъ та „мыкдали“ на грудяхъ:

— Та вона, знаєте, братця, тая штука не вредна, не вредна вона, тилькы розуміється, якъ воно дивча, то... йому вже не зовсимъ... Тилькы, братця, онъ же у Петривци вже й дивчатокъ учыты почалы...

— Еге, еге, дурни, того и вчать,—гегекавъ хто нѣбудь зъ громады.—Куды баби наука? Ии дило—диты, а не то що... Отъ ни за що не оженывъ бы парубка свого изъ такую „кныжку“.

— Воно звисно,—заразъ лякався Конинъ,—се що й казаты! Воно имъ ни для чога... тилькы я кажу, колы есть, то й есть, ничога не зробишь... Бачыте, Олександръ же схотивъ, Олександръ, дакъ тее...

Винъ всюды и скризь згадувавъ свого Олександра, що бувъ дуже вже пысьменный и получавъ „билета“ учытелемъ; винъ же його любывъ, якъ хлибъ люблять, и слухався и поважавъ, наче бъ то не винъ його батько, а навпаки.

Вси реготалысь и казалы:

— А на що пустывъ зайця на капустку?

Староста йшовъ додому, чухаючы потылицю, а вдома и справди заставлявъ Оксану соби „бамагу“ чытаты, що старшыни одъ прыстава передана, а одъ старшыны зновъ йому „для руководства“, щобъ добре знаты, що тамъ таке, бо бувъ винъ боязькый и дуже „сповнытельный“ чоловичокъ. Оксана, така рада,

така рада, що въ прыгоди стала, починала тремтячимъ голо-
сомъ чытаты, дывуючысь, що сама не добере дила въ тій
бамази:

„Симъ предпысуецься старшыни Поповскои волости неукос-
нытелно нарядыть десятскихъ и сотскихъ для охраненія миста
пожара до моего туда самоличнаго прыбытія въ село“.

Батько жъ добре розбировъ, бо вже прывыкъ чути, якъ
„началство“ говорить; винъ слухавъ, усмихався и думавъ: „та-
кы жъ чытае; ій Богу чытае, та ще й добре!... Скажыть на мы-
лость!.. Ще й таки розумни слова чытае: не по нашому жъ, по
мужыцькому, сказано...“ И якось любо, ажъ тепло йому робы-
лося и хотивъ винъ щонайблызше прыступыты до дочки, прыго-
лубыты іи якъ зовсимъ маленьку дивчынку. Та не смивъ. Соро-
мывся и жинкы, и іи самои, и стинъ у хати, и себе... Винъ
тыльки вывся коло неи голубомъ сызокрылымъ, трохы пидска-
куючы навспынячкы коло столу, кумедно вытягаючы жылаву,
худу, темну шыю та зыркаючы въ бамагу, що винъ бачывъ, та
наче не бачывъ, бо не мигъ прочытаты. И замисць того, щобъ,
якъ хотивъ, Оксану озолотыты, казавъ хочъ тыхо та твердо:

— Ну, Оксанко, помалу, помалу, ты мени тіеи бамагы не зоп-
суй, бо знаєшь, я тоби що...

Винъ не кинчавъ и ховався за стиль, щобъ його не выдно
було...

Еге, радивъ то винъ радивъ такъ, якъ той слипый, що
йому про сонце кажуть: хочъ не бачыть, то чує. А про те гирко
такъ було йому, що у всихъ людей дивкы, якъ дивкы, „крыкль-
ви та брыкльви, якъ козы“, тыльки у нього чорна троянда роз-
цвилася! Казавъ бы винъ ранійше, щобъ іи Олександръ не
вчывъ, дакъ якось не впишывся.

А кумедно було дывытысь, якъ Оксанка, наче те граченя,
шыроко одкрываючы червоного рота (у неи булы дуже червони
уста), проказувала за братомъ: „А, Бе, Ве, Ге!“ Олександръ же
іи вчывъ, шуткуючы, вже колы самъ кинчавъ школу. Перше вона
сама брала яку його кныжку, ще ничего не розбираючы, довго
дывылася мовчкы въ неи, все прыглядаючысь, якъ у глупу ничъ
у степену, а то й крейдою на лави або паличкою по писку выво-
дячы тіи буквы, що ихъ не знала, наче якись лыштвы-мережки.
Колы жъ Олександръ іи навчывъ чытаты, а самъ пойихавъ, по-
кынувшы ій уси свои (тры-чотыри) кныжки, то вона вже одъ

ихъ не отставала. И такъ якъ маты сердылысь, а батько казалы: „Гмъ, гмъ, щось ты вже тее... дуже...“ то вона почала крадькома чытаты по куточкахъ и добре ховаты кныжки то въ стриху, то въ погрибъ. Кныжки наче до серця ій прырослы. А чытала вона такъ: зъ початку до краю прочытае и зновъ починае такъ саме, ажъ покы вывчыть всю чысто на пам'ять, тоди за другу береться.

— Треба було ии въ тютюнъ мижъ дивчата змалечку оддаты,— казала Кононыха чоловікови (той тилькы головою хытавъ),— а то пожалувалы, отъ и заморочыла соби голову, що ажъ невесела стала, якъ льодына чыста ходыть, наче слаба!

Биль проймавъ матирь пры тыхъ словахъ, биль та жаль, гострый, якъ зализо; ажъ сердыто робылось и крычала вона Оксани, якъ що тая була тутъ:

— Одійды геть!

Тая заразъ у плачъ, бо була дуже доткльва, якъ кульбаба—тільки дмухны,—такъ и облетыть! Маты жъ ии обижала жалуючы, а иншымъ ни въ свити не дозволяла бъ ии зачыпыты: „Я тому очы выдряпаю, хто про Оксану що скаже,“—хвалылась вона, и всяке вирыло, що такъ воно й буде, бо була вона похожа на коршака.

Дарма, що въ своему сели Оксану не сваталы, ще бъ то Кононыха соби зятя не знайшла—овва! Найшла, та якого: вродльвого и багатыря: чотыри десятины, самъ одынака и свекрухы нема! Побачывъ у церкви въ сели (на храмъ на ярмарокъ прыйиздывъ) Оксану и матирь ии. Катерына роспытала, видкиля винъ и хто та сказала, що у Конона Короленка можно дешево купыты куливъ на вкрывлю. Скоро винъ зъ батькомъ прыйихавъ кули купуваты та разомъ посватавъ и Оксану.

Що жъ було Оксани робыты: чы йты, чы не йты?

А вже жъ що йты. Одно те, що батько-ненька благословылы, друге те, що треба жъ колысь иты, а третє те, що сподобався ій той Иванъ Недопеченый. Якъ винъ уперся въ неи разъ своимы чорнымы, трохы напередъ высаженымы очыма, зъ пидъ нызько до бривъ стрыженого волосся на круглїй голови, та й не одводывъ уже ихъ никуды, то вона спершу закрылась рукавомъ, згодя одкрылась,—все дывыться, наче мисяць на неби. Спустила очы и голову нызенько, пидвела зновъ,—все дывыться неодступно,

сыдячы на одному мисци; зайшла за пичъ, зновъ выйшла,—все дывыться на те саме мисце, де вона стояла. Пишла геть зъ хаты, вернулася,—все такъ саме дывыться, не одводячы очей, не во-рухнется, дывыться тилько на неи и мовчыть. Такъ и въ церкви дывывсь... У неи наче вугилле въ грудяхъ затлилось и почалы наvertатыся въ голови слова до ладу, якъ нитка на веретено:

Ой голубе мій ты мылый, мій любый соколе,
Якъ бы жъ то зъ тобою,—не треба бъ и воли...

И Оксана платкы подавала...

Довгенько жылы Иванъ зъ Оксаною тыхо та мырно, бо вона була тыха, тилько дила гараздъ не вмила. Та бильше все соби шкоду робыла: то руку окропомъ попаре, то ножемъ урижеться; колы жъ горщкы розиб'е або дижу ридко вчыныть, то заразы плаче та такъ гирко, що не прыходыться ии ни быты, ни лаяты. Ну та дарма, потроху прывыкла до хазяйства, прывыкла й до чоловика. А спершу все лякалася: тилько винъ до неи, заразы вона й заскыглыть, якъ чачка на болоти, и хочъ дається и поко-ряється, та все жахається. Прывыкла и до сына, що спершу зовсимъ не знала, що йому робыть. Прывыкла: вже жъ йому бувъ годочокъ. Такой винъ саме прехорошый, на Оксаныну думку, якъ батько, зъ здоровымы очыма, наче у жабенятка. Прывыкла, устодолылась, обжылась—и закортило ии...

Ось одного дня у недилу ни свекра, ни чоловика вдома не було. Хлопець спавъ соби въ колысци, цмокаючы злегенька и такъ солодко товстенькымы губамы вви снi и крипко стульшы ручки въ кулакы. Въ хати було чепурненько, стилъ застеленый скатертю, борщъ пахучый у печи, прыпичокъ заметеный, и такъ тыхо, що чутно, якъ муха пролетыть. Оксана полизла наче крадь-кома въ скрыню и на самому-самому дни, мижь юпкою та кер-сеткою, що ниhto бъ не знайшовъ, вона добула одну зъ своихъ кныжокъ и сила до столу зъ краечку, якъ птыця на гилляци, чы-таты зновъ про „нашу землю“. Колы це надйшовъ чоловикъ. Увйшовъ, побачывъ и остовпивъ.

— Оксано, Оксано, що це?—тилько и мигъ винъ вымовыты.

Вона жъ застыгла, якъ крапля воды на морози, пiсля по-чала плутаты:

— Це я... це ты... нудно мени... трошки... тилько трошечкы... я все вже попорала... я обидь уже зварыла...

Вона схылылась на стиль головою. Вона жь думала, що Иванъ и не знать якъ росердиться; винъ же поклавъ ій руку на голову та такъ и стоявъ мовчкы. Вона тежъ мовчала пидь його рукою, ледве духъ переводыла. Писля винъ промовывъ:

— Ну, то що? Це жь добре, це дуже добре... ось колысь и його, може, навчышь (винъ хытнувъ головою на колыску), бо я жь непысьменный: якось не навчывсь, хочъ и вчылы,—трудно воно дуже теє, еге!

— Ни, ни,—почала впевняты Оксана та жваво щебетаты, наче лотокы открылсь,—це не трудно, це... охъ, якъ же ловко!... А ты жь голодный, Иване!

Вона мерщій кынулась до печи и почала, шпарючысь, борщъ вытягаты, а Иванъ такъ и зостався надъ кныжкою и дывывсь у неи, не одводячы очей, якъ колысь на Оксану, тоди, якъ сватавъ іи.

Г. Грыгоренко.

Букавычки.

ыкыта бигъ скількы духу додому.

У велькодну суботу крамныци зачынняются завжды пизно, але сього року черезъ тепле тыхе повитре городяне затрымалы крамаривъ ще довше, й Тыхонъ Семеновычъ выдпустывъ свого прыкащыка мало не опивночи.

Мыкыта поспишався на Подоль додому, де його сподивалася молоденька жинка, щобъ иты зъ нымъ до церкви. Винъ певень бувъ, що вона вже давно впоралася биля свого маненького господарства, прычепурыла маленьку свитлычку, поставляла все на стиль, убралася сама й теперъ нетерпляче вызырае його. Винъ уявлявъ соби, якъ радо витатыме вона його, якъ гарно буде йому йты поручъ изъ нею въ цю чудову теплу ничъ до церкви, якъ весело буде розгивлятыся и, нарешти, якъ пышатыметься винъ завтра нею—своею жиночкою-красунею, якъ вони одвидуватымутъ то прыкащыкивъ, то мищанъ, то знайомахъ панивъ. Звычайно, насампередъ вони пидуть до пани Любыцькои: у неи Дуня прожыла ажъ симъ рокивъ, у неи навчылася й одягатыся гарно, й балакаты зъ якоюсь незвычайною ввичлывистю обиходытыся зъ людьмы; видъ неи и зъ порады їи замижъ за його пишла и видъ неи одержала найбильше подарункивъ. Навить та сама биласта, ненача срибломъ заткана сукня, що пошыла соби Дуня теперъ икъ Велькодню, тежъ тіеи пани подарунокъ. Правда, на саму облямивку сукни Дуня потратыла мало не половины тыхъ грошей, що заробывъ бувъ Мыкыта за мисяць, але жъ чы то жъ йому шкодиты жиночци п'ять-шистъ карбованцивъ на облямивку? Довелося за рады тіеи облямивкы взяты у купця впередъ за мисяць гроши—нема що робыты, якъ треба,—то треба. Винъ узявъ, и

теперь облямивка така саме, якои бажала Дуня, и яку вподобала сама пани.

Сталы наблыжатыся святкы. Дуня звелила взяты знову грошы впередь. Мыкыта взявъ и виддавъ уси, причъ двоухъ карбованцивъ, що залышывъ бувъ соби на новый картузь, але недавнечко виддавъ їй ти два карбованци и сьогодни не мавъ и шага на свичку до плащаныци. Але вона була напевне у церкви, напевне поставыла свичку, а чы не однаково, винъ, чы вона поставлять Богови свичку: чы не одна у ихъ кышеня, чы не одни думкы, не одна молитва? Люде може й осудылы його, навить винъ тамъ, биля плащаныци, вже чувъ де що; але Господь Мылосердный не осудыть. Винъ знае потаенни думкы людны, винъ чытае въ души й серци... До його доходятъ щоденни молитвы Мыкытны, його щыра подяка за те щасте, що Винъ йому пославъ. Сырота, чужый наймытъ зъ дев'ятьохъ рокивъ, не дуже вродлывы, безъ усякыкъ достаткывъ, чы мигъ винъ сподиватыся, що власнымы пучкамы, безъ усякои допомоги, порады, своими сыламы, своею працею здобуде такой забезпеченый шматокъ хлиба; буде на двадцятому роци головнымъ прыкащыкомъ у одній зъ кращыхъ крамныць у городи и на двадцять п'ятому визме за себе Дуню, покоянку пани Любыцькой, -- цю пышаву красуню, що не мала, якъ здавалося Мыкыти, соби ривни ни помижъ покоянкамы, а ни помижъ городянкамы. Це було перше його коханне. Винъ покохавъ їи зъ першого погляду, кохавъ їи цылий рикъ у потайни, ховаючи свое сердце и видъ людей, и видъ себе самого и напевне не зважывся бъ ще довго прызнатыся й Дуни, колы бъ вона, спостеригшы, якъ червоніе, якъ блидніе винъ, забачышы їи у крамныци, не стала йому сама до помочы. На поглядъ пани Любыцькой Мыкыта бувъ до пары Дуни и литамы, й достаткамы. До того заживъ винъ и помижъ купцямы, и помижъ городянамы такой доброй славы й пошаны, що можно було надіятыся на далеко кращу посаду, на кращу плату, нижъ мавъ винъ у крамныци въ Тыхона Семеновыча. Мынуло тры мисяци, якъ вони побралыся, и тры мисяци здалыся за тры дни. Що-ранку схоплювався Мыкыта до схидъ сонця, настановлювавъ обережно, щобъ не збудыты своеи, звыклои довгенько поспаты, жинкы, самоваръ, чыстывъ соби одежу, чоботы, вносявъ топливо, воды и тоди вже, якъ самоваръ починавъ закыпаты, будывъ Дуню та прохавъ выпыты вкупи зъ нымъ чаю. Видбувы той чай, Мыкыта бигъ

до крамныци и тамъ ажъ до вечора не прысидавъ. Винъ не знавъ, шчо робыть увесь день, якъ господаруе його жинка, не думавъ про те, куды та на вищо вытрачае його гроши; винъ не вымагавъ видъ неи ничего, причъ того щастя, що вона й безъ його вымагання давала йому своимъ коханнемъ, своею прыхыльнистю, своимъ ласкавымъ словомъ. О! йому не всмихалося жытте! Винъ не зазнавъ до сього часу ни теплого гниздечка, де бь винъ почувавъ себе дійсно „свою“ людною, не знавъ сим'и, не знавъ ничьей ласкы. Винъ знавъ доси тилькы обов'язкы до чужыхъ людей, винъ выконувавъ ти обов'язкы и одержувавъ за це декилькось карбсванцивъ, пошану; але ни гроши ти, ни пошана не грилы йому серця. Змалечку чужый наймытъ, чужый попыхачъ, винъ це вперше святкуватые вельке свято у „своему“ куточку, зь „своею“ дружиною, йистые „свою“ паску.

Ось уже й додому недалечко: вже выдко свитло у викни... Ще скилькысь хвылынъ, и Мыкыта у свой господи.

Все сталося такъ, якъ винъ сподивався. Дуня упоралася давно зь усимъ господарствомъ, двичы вже выбигала на вулицю вызыраты його и такъ радисно зустрела. Якъ гарно прыбрала вона хатыну! Де вона добула ци биленьки завискы на викна? Ось и малюнкывъ начипляла. А яки ривни та высоки паскы на столи! Навить мазурку спекла! Святкы! Святкы!... Вона цилкомъ задовольнена: и хатынка ихня, и стиль прыбрати не гиршъ, нижъ у самого поважного Ивана Семеновыча, прыкашыка зь залисною крамныци, и хай теперь жинка його, гладка Приська, заховається зь своимы паскамы, дарма, що одержуе бильше якъ трыдцять карбованцивъ на мисяць.

И сукня Дунина справди чудова. Смугластому облыччу ии такъ лычать ти срибласти ниткы пидтканья, а сама Дуня здається такою статурною та тоненькою. Його одяга, сорочка, чоботы, тежъ наготови. Винъ похапцемъ одягається, а вона, весела, щаслыва, щечече, не стыхаючы. Скилькы було ий клопоту цымъ тыжднемъ. Пасокъ вона не зважылася пекты сама—видавала знаймоий пекарци, и якъ дорого вони обийшлыся! Правда, можно було бь напекты й дешевшыхъ: сусидка, напрыкладъ, спекла ажъ шисть пасокъ на пивъ сотни крашанокъ, але жь чы зважылася бь вона соромыты свого любого Мыкыту, шануючы гостей булкою замисць „папушныкывъ“? „Мазурка“ тежъ не дешево обийшлася, та дарма... Святкы тилькы разъ на рикъ.

Але ось вона раптомъ замовкла.

— Чого ты замыслылася?—запытавъ ии Мыкыта.

— Прыгадую щось,—видказала Дуня и ще дужче замыслылася.

— Кажы, що?—запытавъ, трохы вже занеспокоеный незвычайнымъ выразомъ Дуниного лыченька, Мыкыта.

— Однаково не знайдешъ,—видповіла Дуня, похапцемъ одмыкаючы свою скрыню.

— А може й знайду?

— Не знайдешъ!—мовыла вже трохы зъ серцемъ Дуня и почала перекидыаты усе въ скрыни до самого денця. Не знайшовшы тамъ того, чого шукала, вона грюкнула зъ усіеи сылы важкымъ викома окованой зализомъ скрыни и, пидоткнувшы спидныцю, полизла на запичокъ. Тамъ було безличъ коробочокъ, кошычкывъ та торбочокъ зъ усякымы стьожкамы, кружевамы, намиткамы та клаптыкамы, що повыкыдала колысь геть пани Любыцька. Дуня поспорожняла вси ти коробочки та кошычки, переруйнувала вси стьожкы та клаптыкы и ще дужче занеспокоена, ще дужче збентежена стала перекидыаты й на лижкови. Мыкыта переставъ одягатысь та стежывъ коженъ рухъ своеи жинкы. Запытаты ии, чого вона шукае, що загубыла, винъ довго не зважувався, бо боявся ще дужче росердыты ии, але нарешти такы не вытрымавъ:

— Чы не грошы часомъ ты загубыла?—спытавъ винъ обережно.

— Грошы! яки грошы? Де бъ тамъ узялыся ти грошы? Симнадцять копійокъ тилькы й зосталося видъ тыхъ двадцятьохъ карбованцивъ, що винъ ий давъ.

Мыкыту немовъ ножемъ шпыгнуло: „Симнадцять копійокъ! Зъ чого жъ, зъ якыхъ грошей жытымуть вони ще два тыждни писля свять?“

— Такъ чого жъ ты шукаешъ?—запытавъ винъ такъ байдуже, немовъ и не чувъ ничего про гроши.

— Рукавычокъ,—видмовыла Дуня, лагодючы нашвыдку подушкы та перыну.

— Якыхъ рукавычокъ?

— Билыхъ,—мовыла вона мало не зъ плачемъ.

— Я, здається, и не бачывъ ихъ никола у тебе...—завважывъ Мыкыта.

— Якъ то не бачывъ? А на весилли! Ахъ! знаю, знаю, де вони! Прыгадала!—радисно сплеснула вона руками.—Беры, Мыкытко, швыдче ослинець та лизь добожняка: вони тамъ, за тією иконою.

Мыкыта прыставывъ ослинець и зразу диставъ якыйсь верчыкъ паперу.

— Вони! вони!—ажъ пидстрыбнула Дуня й видразу очи іи засялы, облычче стало таке, якъ звычайно—безжурно-радисне, що такъ подобалося Мыкыти.

— Невже тобі отыхъ рукавычокъ справди було такъ треба? Чы ты бъ любисинько не обійшлася й безъ нихъ?—запытавъ винъ, усмихаючысь, прыгадуучы той смутокъ, що обгорнувъ бувъ Дуню, колы вона шукала ти рукавычки.

— Та неуже жъ такы ты, дурненькый, не розумієшъ, що безъ тыхъ рукавычокъ пропалы бъ и святкы за для насъ,—перепытала вона його, прылагожуючы йому новенькый зеленый зъ червонымы горошынамы галстухъ.—Чы я бъ зважылася вылизты за поригъ у цій сукни та безъ рукавычокъ? Куды бъ я подила свои руки та ще таки червони? У будень-день та й то мени ніяково ходыты зъ голымы руками, а то жъ такы пидъ отаке свято! Я ось умысне купыла соби й легеньки черевычки до цієї сукни,—додала вона, показуючы Мыкыти свою, обуту у новеньки тоненьки черевычки, ногу. Мыкыти не подобалыся ти черевычки: шырока нога жинчына немовъ расплескалася у нихъ и здавалася велькою та нечепурною; про те винъ не сказавъ їй ничего и не запытавъ навить, скільки вона дала за нихъ. Щасливый зъ того, що у господи въ його знову весело, що Дуня сміється, весела, Мыкыта похапцемъ скинчывъ свое убранне и ставъ пидганяты Дуню, що заходылася пидновляты свои кучери, понивечени на печи.

Нарешти Дуня полагодыла сукню, накынула на голову намитку и почала натягаты на ливу руку рукавычку. Мыкыти й чудно здавалося, що його жинка, немсвъ тая справжня пани, стоить посередъ свитлыци та панькається зъ рукавычкою, и любо було дывытыся на іи такой щасливый, веселый, черезъ ти рукавычки, выдокъ.

Але ось Дуня насупыла бровы, тупнула ногою и одвернула видъ Мыкыты.

— Не дывысь!—мовыла вона и раптомъ густо почервонила.

— Чого жъ то такъ?—засміявся Мыкыта,—наврочу, чы що?

— Не лизы!—видказала вже вона зъ серцемъ.

— Чого ты сердышся? Вже жъ и рукавичкы е!—засміявсь изнову Мыкыта.

Дуня не видповила ничего, тилькы одійшла геть у кутокъ, дали видъ його.

Мыкыти обрыдло вже стояты, винъ прысивъ на лижку, выкурывъ цыгарку, а Дуня все панькалася зъ рукавичкою.

— Може ты не на ту руку натягашъ?—нарешти запытавъ Мыкыта, прыгадавшы, якъ одна куховарка порвала колысь у крамныци на шматочки рукавыцю, натягаючы ии не на ту руку.

— Натягны!—видмовыла Дуня и простягла до Мыкыты свою руку зъ накинutoю на кинчыкы пальцивъ рукавичкою.

— Воны не нализуть,—мовывъ Мыкыта прыривнявшы зморхли рукавичкы до шырокои, велькои руки своеи жинкы.

— Якъ то не нализуть?—скыпила Дуня.—Адже жъ я ихъ надивала до винця...

— А теперь не нализуть, далеби не нализуть, и не натружуй даремно ручокъ... Ходимъ до церкви: обійдешся й такъ.

Дуня скыпила ще дужче и зъ усіей сылы потягла рукавичку; рукавичка триснула и распалася ажъ у трьохъ мисцяхъ. Дуня зирвала ии геть, пошпурыла черезъ усю свитлицю и зъ одчасемъ, зъ гиркымы сльозамы кынулася, якъ була, у новій сукни, у намитци, на лижко. Мыкыта не знавъ, що робыты, що ий казаты, якъ заспокоиты. На вси благання, на вси вмовляння вона видповидала ще бильшымы сльозамы.

Що робыты? якъ пособыты? Невже справди святкы пропадутъ черезъ оти рукавичкы? Адже мало хто зъ мищанокъ и носыть рукавичкы, и на двори такъ тепло... Навищо воны здалися?...—умовлявъ Мыкыта жинку, але ци слова ще дужче драувалы ии.

— Що зъ того, що не вси мищанкы носыть рукавичкы? А хыба винъ забудьсь про Саньку, Наталку або Гальку? хыба винъ ихъ бачывъ колы зъ голымы рукамы? А чымъ же то вона, Дуня, гирша за ихъ? Чы не тымъ, що пишла за його замижъ? О! покы вона служыла, ий не доводылося плакаты з-за такой дрибныци, якъ рукавичкы. Навищо вона замижъ пишла? Колы бъ не ласка пани Любыцькои, то вона бъ не мала й новои сукни на свято, ходыла бъ задрипанкою, бо чоловікъ не може розстартыся и на рукавичкы, що коштують карбованця!

Мыкыта тилькы слухавъ. Николю до цюго часу не спадало йому на думку, що хто небудь, а надто Дуня, може назвати його недоброю дружиною. Винъ, здавалося йому до цюго часу, виконувавъ передъ жинкою вси свои обов'язки: винъ видававъ їй и сердце, й душу, все жытте своє; винъ видававъ їй свою працю, свои гроши, але ось вона незадовольнена зъ нього. Може винъ и справди выненъ чымъ? Самъ винъ не знае гараздъ, чы справди тыхъ рукавычокъ такъ треба Дуни, не знае, чы дійсно винъ выненъ передъ жинкою, чы має вона право докоряты та вымагаты видъ його бильшого, але хыба це не все одно? Винъ бачыть гирки сльозы, винъ чуе сердцемъ, що ти сльозы не спынятыся и черезъ святкы, винъ бачыть, що Дуня почуває себе нещасною, прынаймни нещаснишою за якусь Саньку, Наталку, Гальку, и цюго досыть, дуже досыть за для того, щобъ зробыты й його нещаснымъ.

Мыкыта одійшовъ видъ лижка и сивъ билия столу. На столи л жавъ вельчезный ключъ видъ крамныци: купецъ доручавъ Мыкыти завжды окремый ключъ, абы винъ мигъ незалежно видъ його увиходыты у крамныцю. Мыкыта угледивъ той ключъ, прыгадавъ крамныцю, а купи зъ тымъ и безличъ рижнобарвныхъ рукавычокъ. Чы винъ не дурный? Чого винъ турбується? Чы то йому важко пійты туды, до крамныци, взять одну парку жинци и такимъ чыномъ здобуты спокій, вернуты такъ несподивано загублене щасте. Сторожа знае його, а господареви винъ роскаже все, якъ було, або може й зовсимъ ничого не казаты, а позычыты десь писля святъ карбованця та й виддаты за рукавычкы. Це зовсимъ лехко зробыты.

— Дуню! годи плакаты: ходимъ я тоби рукавычкы вынесу зъ крамныци,—мовывъ винъ весело.

Дуня видразу стыхла. Вона кынулася цилуваты його, дякуваты. Вона божылася, що безъ рукавычокъ не можно ніякымъ чыномъ обійтыся, прохала свого „любого“ Мыкытку, свою „дружынюнку“ не сердытыся на неи, а тымъ часомъ швыденько вытырала мокрымъ рушныкомъ заплакани очы.

Воны пишлы.

Сторожи не було поблызу. Дуня прысила на схидцяхъ, а Мыкыта одимкнувъ крамныцю, увійшовъ, зачынувъ за собою двери, засвтитывъ страстну свичку, що нисъ до церкви, и знявъ зъ полицы коробокъ зъ рукавычкамы. Винъ перекидывавъ його

разъ, удруге, передывывся кожду парку и причъ килькохъ чорныхъ, не пидхожыхъ до сриблatoi сукни, не мигъ знайти ни одніей паркы, що погодылася бѣ на руку його жинци. По всихъ церквахъ дзвонили, той дзвинъ голосно лунавъ по высокій крамныци; Мыкыта чувъ, якъ пройшовъ повзъ двери одынъ, другой гуртокъ молоди, що перебували вже по всихъ церквахъ и биглы ще послухаты подолянського пан-отця; до його доходывъ гоминъ людей, що поспишались до церкви зъ паскамы на посвяченне; повзъ муры його крамныци безперестанку йихалы, йшли люде, а винъ усе шукавъ та шукавъ рукавычокъ и не знаходывъ. Уже щось подибне до одчаю стыскало йому груди; винъ прыгадавъ Дуню, и слезы, и сердце немовъ упало, захололо... Колы ось винъ угледивъ на польци якись блидо-жовти рукавычки. Винъ подывывся на номеръ и мало не крыкнувъ зъ радощивъ—це бувъ той самый, 7^{1/2}, що винъ такъ довго шукавъ.

Черезъ якихъ п'ять-шестъ хвылынъ вона та винъ, обоє задовольнени, стоялы поручъ у церкви и звертали на себе увагу мало не всихъ подолянъ.

Зразу жъ псля службы Мыкыта зъ Дунею надійшлы до свого господаря и похрыстосувалыся зъ нымъ. Купецъ запрохавъ ихъ розгивлятыся. Мыкыти було бѣ любише питы до себе, розговитыся своєю паскою, але видъ такой незвычайной ласкы не можно було видмовытыся, и Мыкыта згодывся. Що до Дуни, то вона немовъ навить и забулася про свои паскы та мазурку и не примусыла себе двичы прохаты. Вона певна була, що своимъ убраннемъ здывуе не тилькы гостей купцевыхъ, але навить його невестку, Галыну, що вельмы кохалась у роскишныхъ сукняхъ и за рады сього ладнѣ була зробыты й зайви гоны.

И справди Галыни дуже вподобалась й сукня, й облямивка и навить легенька та тоненька, якъ павутынка, намитка, але надъ усе зацикавылы и рукавычки: якъ разъ пидъ коліръ до ии жовтой сукни. Вона тежъ выбрала соби парку, але трохы свитлишыхъ, и колы бѣ Дуня згодылася зминятыся, то вона була бѣ ий дуже вдячна. Дуня радо згодылася: до ий билои сукни це надто темни рукавычки; але тутъ тилькы невестка прыгадала, що забула свои рукавычки въ крамныци.

Треба було обов'язково прывезты ихъ, и Галына побигла до Мыкыты. Вона напевне не пам'ятала, де саме ихъ поклала—хай Мыкыта подывытыся скризъ по крамныци, але хай винъ прыды-

вляється добре, бо вона ихъ позначыла. И щобъ Мыкыта краще зрозумивъ, де саме того значка шукаты, Галына взяла Дунину рукавичку й вывернула її.

— Та це жъ вони й є!—здыувалася вона, показуючы на рукавичци якийсь кругленький значокъ.

— А покажъ сюды!—погукавъ купецъ.

Галына показала.

— Правда: твои,—мовивъ купецъ,—вони лежали окремо на полыци. Якимъ же то чыномъ Галыныны рукавичкы та опынылыся у твоєи жинкы, Мыкыто?—озвався винъ до прыкащыка.

Мыкыта дуже почервонивъ, про те певный, що нікому й на думку не спадає обвинуватыты його у злочынствѣ, наготовывся вже оповидаты про свою прыгоду, але глянувъ на купця, и слова вмерлы на губахъ...

Винъ знавъ свого господаря, за шість рокивъ винъ вывчывъ коженъ рухъ його, знавъ, що значыть коженъ поглядъ, кожде слово його, и винъ видразу спостеригъ той усмихъ, що перекривывъ усе облыччє Семенови Тыхоновычу, якъ винъ озвався до його. Такъ само осмихався винъ колысь давно, выгонючы невеличкого хлопчыка, якъ той попався у якийсь крадижци: „Геть, злодію! Геть, злодіяко!“ казавъ винъ, выпыхаючы хлопця за двери, а самъ усе осмихався... Такъ невже жъ це Семень Тыхоновычъ, Галына и вси ці гости, що розгивляються въ купця, вважають и його за злодія? А його чесне им'я? А п'ятнацять рокивъ бездоганной праці по чужыхъ людяхъ? Невже все це забулося, и парка рукавичокъ затуманыла всимъ пам'ять, очы ніхто не пам'ятає нічого причъ цієї нещасливои прыгоды зъ рукавичкамы, ніхто не бачыть, що передъ нымы стоить винъ, Мыкыта?

— Жиноцци, жиноцци подарунокъ зробывъ, га? Такъ, Мыкыто? Правда? Замисто пысанкы рукавичкы подарувавъ?—осмихався купецъ, не выпускаючы зъ своихъ рукъ рукавичокъ.

И рукавичкы ти ростуть... Еже Мыкыта за нымы нічого не бачыть, навить винъ не бачыть и Дуни, що стоить тутъ десь, недалеко видъ його... Ниде нема нічого, нема прожытыхъ рокивъ, нема ни щастя, ни горя на свити—нема ниде нічого, причъ цихъ блидожовтенькихъ рукавичокъ... Мыкыта хоче всмихнутыся, хоче засміятыся и росказаты весело, байдуже про Дунины слезы, про свое горе, але щось незвычайне робытыся зъ нымъ: у виччу

темніе, сердце ниміе, холодный пить выступает: винъ чытае въ очахъ у купця и въ усихъ гостей цихъ одынъ присудъ соби: „Злодій!“

— Попався Мыкытка нашъ, поповся, якъ китъ изъ саломъ,—жартувавъ купецъ,—а все черезъ жиночку молоденьку.

— Такъ я жъ не кравъ... я...—нарешти почавъ бувъ Мыкыта й самъ здывувався, якъ чудно бренивъ голосъ його, якъ важко було йому казаты.

— Дарма! Дарма! Людына безъ помылкы не живе. За рады такого великого свята я прщаю, и Богъ простыть. Вып'емо, брате, за мырь! Ну бо, ближче до столу! Галыно! налуй йому повну склянку! Попоштуй його отымъ жовтенькымъ вынцемъ: до кольору. Ха-ха-ха! до кольору твоимъ рукавычкамъ,—перепынувъ купецъ ричъ Мыкыты и потягъ його за рукавъ до столу.

— Семене Тыхоновчу, вы не думайте, що я... зважується Мыкыта вдруге выправдатыся.

— Годи, годи про це! Хыба я тебе не знаю?—перепыняе знову купецъ Мыкыту и пхае йому до рукъ повну склянку вына.

Мыкыта бере ту склянку, выпывае ии вразъ, але видъ неи йому робытсы ще важче.

Швыдче, швыдче на свиже повитре, додому, куды небудь, абы дали видъ усихъ, видъ тыхъ рукавычокъ.

Воны пишлы додому.

По дорози шо хвылыны витають ихъ люде. Воны зупыняютьсы, хрыстосуютьсы. Мыкыта тежъ балака, видповидае на пытання, але йому здається, шо то не винъ балака, не винъ хрыстосуетсы, а хтось иншый, хтось такый, шо взявъ на себе обов'язокъ казаты й сміятсы за його. Самъ же винъ не мае ничего спильного ни зъ тымы людмы, шо балакають зъ нымъ, ни зъ святкамы, ни зъ городомъ: його мовъ прыв'язано зализнымы ланцюгамы до паркы рукавычокъ и на всьому свити нема ничего цикавого, причъ пытання: шо дума теперь купецъ? Уважае Мыкыту за злодія, чы ни?

Тамъ, у господи въ купця и перши хвылыны на вульци Мыкыта бувъ певень, шо винъ зрозумивъ значинне купцевого усмиху та його сливъ, але потроху, пидъ впливомъ свижного повитря та певнисть почала зныкаты, и винъ уже схылявся до прыемной думкы, шо купецъ тилькы жартувавъ. Найдужче пидтры-

мувала його у цій думци Дуня: вона такъ мало походила на жинку злодія, такъ весело виталася до людей.

— Зайдемо до пани?—озвалася вона до Мыкыты, якъ вони надійшли до вулицы, де бувъ будынокъ пани Любыцькой.

— Зайдемо,—згодився Мыкыта.

— Але... якъ же я пиду теперъ до пани безъ рукавичокъ?—запытала немовъ сама себе вона, але голосъ її такъ непрямно забренивъ, въ очахъ видбылося стільки прыкросты, що Мыкыта знову затремтивъ.

— Я не пиду до пани,—мовивъ винъ стыха.

— Якъ то не пидешъ?—здыувалася Дуня.

— Не пиду, та й край,—видповивъ уже суворо Мыкыта.

— Та вона жъ мени й подарунокъ уготовыла, — завважыла Дуня.

— Хай йому всячына—обійдешся й безъ того подарунку,—мовивъ Мыкыта.

— Ты мени, чы що, на сукню наберешъ?—Дождьдайся! Рукавичкы та й то довелося красты!

Мыкыта не ставъ дали слухаты: винъ круто повернувъ у протылежну вулицю, звернувъ у вузенькый провулочокъ и незабаромъ опынывсь у свойй господи. Винъ почепывъ картузь, скинувъ пальто, почавъ бувъ ходыты по хати, але швыдко втомывся и сивъ до столу.

Якымъ винъ ишовъ зъ цієї хатыны, и якымъ повернувся? Де подилося те щасте, веселоци, де та певнисть у соби, у своихъ сылахъ, що почувавъ винъ такъ недавнечко? Не веселыть ця хатына, де винъ зазнавъ стільки щастя, ничего не каже серцеви той портретъ Дунинъ, що винъ носывъ колысь на грудяхъ. Що винъ самъ зробывъ? Що зъ нымъ зробылы и що такъ зминыло його? Невже рукавичкы? Такъ, рукавичкы. Вони, вони подіялы се зъ нымъ.

Винъ же не хотивъ ихъ красты, винъ же ихъ не кравъ. Винъ хотивъ ихъ купыты, але грошей не було: всього симнадцять копійокъ на два тыждни жыття зосталося—и винъ заплативъ за нихъ... своимъ чеснымъ им'ямъ. Серце, душу, грошы винъ виддавъ Дуни давно. Сьгодні жъ винъ виддавъ їй и останне—свою добру славу, що далася йому, бидному сыроти, найважче; винъ виддавъ їй ту пошану людську, що здобувавъ довгымы рокамы, и вона ще не задовольнена зъ цього. Що жъ може

винъ іѣ ще даты? Що вона йому скаже, якъ купецъ прожене його? И напевне прожене, бо злодѣивъ винъ не держать. А колы й не прожене, то не даватиме бильше ключа, не вирытимо, стежытимо—Мыкыта не звыкъ до того и самъ покыне купця. Винъ покыне. Але куды винъ подинеться тоди? Де прыхылыть свою покрыту виковишнимъ соромомъ голову, де заховається видъ Дуниныхъ докоривъ? Нема мисця, де бѣ заховається: скривъ Дунины слѣзы, докору, скривъ усмихъ на облыччу въ купця, скривъ рукавычкы... Хыба пидъ землею? Такъ, такъ: тилькы пидъ землею. Тамъ винъ не бачытимо, не чутимо ничего, туды не дѣйде ничего. А Дуня? Дуня перша за всѣхъ людей назвала його „злодѣемъ“, вона у вичы йому сказала, що винъ „укравъ“,—навищо жѣ здався іѣ винъ, злодѣй?

.....

На третій день Мыкыту вынесли зъ окремой каплычкы, збудованои умысне за для тыхъ, що попрощалыся зъ жыттемъ у ликарни. Купецъ не пошкодѣивъ грошей на похоронъ. Ни винъ, ни гости, ни Галына не натякнулы никому й словечкомъ про той нещасливый выпадокъ зъ рукавычкамы, и колы бѣ не ласка молодой удовы, що йшла вся у чорному за труною та, умываючысь гиркымы слѣзамаы, оповидала сусидкамъ про свое горе, нихто бѣ и доси не знавъ, черезъ вищо зважывся винъ на такой великый грихъ,—укоротывъ самъ соби вику отрутою.

— Хай бы така прыгода трапылася въ морозъ, колы, хай Богъ простыть, за зашпорамаы иноди ажъ до плачу доходыть, а то жѣ весна... Божый рай... тепло—навищо ти рукавычкы?—дывувалася старенька мищанка, поспишаючысь за труною.

И сонечко, немовъ на довидъ, що стара мищанка правду каже, що рукавычокъ не треба, що воно грѣе якъ слидъ и не вынно за цю прыгоду, засяло ще дужче, заграло на бани кладовыщанської церкви, що повзъ неи пронесено труну Мыкытыну.

Мыкыту пронесено повзъ церкву, повзъ зеленый, якъ рута, цвынтаръ, повзъ кладовыще и безъ попивъ, безъ дякивъ, безъ молитвы вкынуто въ яму, выкопану на окремиѣ левадци, мало не зовсимъ за городомъ. Тамъ було вже декилькосъ могылокъ, але ни одного хреста, ни одніеи деревыны...

Л. Яновська.

Египетські фантазиї.

I.

Сфинксъ.

Жолись давно, пидь сонцемъ полудневимъ,
Середь мовчазной розлстои пустыни
И распачлыво-мертвого спокою,
Въ души раба, що зрись въ тяжкій неволи,
Вродылась мрія и запанувала
Надъ нымъ, своимъ творцемъ, потужно й сыльно,
Мицнишь видъ влады гордыхъ фараонивъ.
И наказала мрія взяти каминь
Зъ горячихъ скель ливійської пустыни
И зъ нього вытесать дывнѹ подобу
На вичну загадку викамъ потомнымъ.
И ставъ тесаты рабъ горячий каминь.
И все було палкымъ въ годыну творчу:
И небо, и земля, и каминь, и ризець,
И сердце майстра; мовъ горячий прысокъ
Летили з-пидь ризця дрибни уламкы.
И згодомъ на распеченимъ писку
З'яввся твирь, немовъ жива потвора:
Линыве тило лева простяглося,
Мовъ спекою прыгничене въ полудни,
Та загадкова людська глова

Здіймалась гордо и дывылась просто
Каминнымъ поглядомъ попередъ себе,
А на устахъ бувъ усмихъ зловорожый.
Той поглядъ и той усмихъ бувъ страшнишый,
А нижъ убійче сонце у пустыни.

И та потвора стала въ людяхъ богомъ,
Й будувалыся простори храмы
Зъ важкымы колоннадамы, а баркы,
Убрани лотосомъ, неслы й жертвы.
Легенды потимъ розійшлысь про неи,
Закрашени въ густую барву кровы.
Спивалы й свои писни поеты,
А вчени будувалы пирамиды
Зъ кныжокъ, що малы загадку вгадаты
Очей таемныхъ и ворожыхъ усть.
Въ тыхъ кныгахъ спысани булы имення
Тии потворы: „сонце“, „правда“, „доля“,
„Жытте“, „коханне“ и багато иншыхъ,
Та краще всихъ прыстало слово „сфинксъ“, —
Воно таемне, якъ сама потвора.

II.

Ра-Менеисъ.

Ра-Менеисъ була горда царица, дочка фараонивъ,
Гарна й страшна, мовъ Урея, змяя золотая,
Що обывала подвійный винецъ двоухъ Египтивъ,
Мала чолд діамантове й темни рубиновы очы.
Вдача въ царицы була, мовъ Нила пидступны воды,
Що выплывають зъ таемныхъ джерель, невидомыхъ никому
Влада царицы була, немовъ афрыканськее сонце,
Мовъ потужный самумъ, що не хоче й руины лышыты.
Весь Египеть стогнавъ, мовъ спивучый колбссь у пустыни,
Владу важку несучь гордой Ра-Менеисъ;
Часомъ винъ ворущывсь, наче левъ у кайданы закутый,

Глухо порикувавъ, наче пидземный огонь,
Тяжко прыдавленный гнитомъ горы кам'яной,
Але якъ тилько з'являлась до люду цариця
Зъ гордымъ, немовъ діамантовымъ, чоломъ, и ледве
Въ темныхъ, карыхъ очахъ прокыдались рубинови искры
Мыттю левъ той покирно пидъ ноги царици лягавъ
Зъ усмихомъ сфинкса цариця йому наступала на шыю.

Ра-Менеисъ панувала и въ храмахъ нарівни зъ богами:
Вси каминни богыни робылись до неи подибни;
Руки майстривъ заселылы пустыню навколо Египту
Людомъ колоссивъ зъ облыччемъ гордой Ра-Менеисъ.
И не було ни одной струны на египетськихъ арфахъ,
Щобъ не спивала хвалы повновладній царици Египту.

Ра-Менеисъ будувала соби пирамиду въ пустыни,—
Бильше лягло тамъ людей, нижъ каминня паленого сонцемъ;
Але не встыгла вгори загострыться царскáя могила,
Якъ надъ Египтомъ було вже одно тилько сонце—небесне
Ра-Менеисъ на пурпурове лижко злягла и не встала.

Тыхо лежала цариця въ сповывачахъ, повныхъ бальзаму,
Зъ блидо-злотыстымъ облыччемъ, неначе зъ слонової кости,
А надъ чоломъ, якъ и перше, сiяла корона—
Двохъ Египтивъ винецъ—и змiя золотая Урея.

Ра-Менеисъ положиылы на барку червону
И понисъ ии, тыхо колышучы, дали, все дали
Ниль жовтоводый, свята непрозорая ричка.
Въ бильхъ убранняхъ жерци въ срибнии систры *) дзвонылы,
Плачемъ великымъ рыдали невильныци чорни,
Шаты свои роздыраючы, ранячы тило до кровы,—
Густо-червоныи крапли падалы въ жовтую воду.
Арфы сумни голосылы, квылылы египтянокъ спивы;
Лотосу квити блакытни, в'янучы, гнулысь додолу.
И пльвла такъ червоная барка, мовъ сонце, на захидъ.

Ледве жъ на беригъ писковатый, де вже выднылысь
высоки

Горы-могылы царськи, вынеслы тило царици,—

*) Систръ—музычный инструментъ у давньому Египти, подибный до-
triangolo нашихъ оркестривъ.

Путь заступивъ йому людъ (бачивъ левъ, що розбити
кайданы!)
Билыхъ жерцивъ розигнавъ, потопивъ усихъ чорныхъ не-
вильныць,
Вырвавъ арфы въ египтянокъ и на триски поламавъ,
Лотосу квиты стоптавъ и барку спалывъ на кострыщи,
Тило царицы закынувъ далеко въ пустыню, въ писки,—
Тамъ їй выхры що року рухому могылу робылы,
Сонце лыло свій огныстый бальзамъ на дочку свою вмерлу.

Чась летивъ и пройшли надъ Египтомъ вики несчы-
сленни.

Вже й могылы царськи почалы западаты въ руину,
Вже й имення царськи почалы западаты въ непам'ять,
Руйнувать стали руки безбожныхъ гробныци и храмы.
И не разъ, якъ рука, чы повітре, чы сонце торкались
Тисячолитнього трупа—винъ распалався на порошокъ.
И сміялись безумни нащадкы, що й муміи предкивъ не вични...

Разъ на пивничъ ишовъ караванъ, щобъ видправыть
за море

Награбовани скарбы зъ руинъ фараонивъ забытыхъ.
Попереду везлы саркофагъ вельчезный, порожній;
Чорный каминь на сонци блыщавъ мовъ распечена бронза,
Ледве сунулы десять верблюдивъ тягаръ той пекучый.
Раптомъ передній погонычъ, идучы, спиткнувся,
Глянувъ додолу й видскочывъ, ужаленый страхомъ,—
Пидъ ногамы у нього лежала гадюча голивка
И палалы, мовъ искры, на сонци червоныи очи.
— „Ля Илляга!“—сказавъ йому шейхъ каравану,—
„Ся гадюка не зъ тыхъ, що збавляють жыття правовирнымъ,
„Гляньте, вона золота, въ неи очы—коштовни рубины“.
И власноручно почавъ выиматы зъ писку ту гадюку,
Але слидомъ за змією зненацька зъ писку пидвелося
Мертве облычче въ злотыстимъ винци двоухъ Египтивъ,—
Ра-Менеисъ пидвелася, дывно-нетлинна цариця,—
Поглядъ таемный, здавалось, ховають закрыти повикы,
А блидыи уста ледве стрымують усмихъ ворожий.

Скам'янили погоньчи, вгледившы мертву царьцю;
Тилько шейхъ правовирный не втратывъ святого спокою:
Винъ не лякався жинокъ ни живыхъ, а ни мертвыхъ,
Звыкъ тилько цину складать имъ на гучныхъ базаряхъ.
Винъ подумавъ: „Ся жинка цины въ нашимъ краю не мае,
Але безумныи джавры заплатять безумныи гроши“.
И наказавъ обережно забраты зъ писку ту царьцю
И покласты ии въ саркофагъ, не грабуючы злота.

- Царськымъ ложемъ здавалась та чорна важка домовына,
Якъ заблыщала надъ нею змяя золотая Урея.
Але закрылося гучно каминнее вико,—
Ра-Менеисъ заховалясь на завжды видъ проминя сонця.
Пискамы дали сыпкымы до моря подавсь караванъ
И безъ препоны дійшовъ до прыморського людного миста.
Не помылывся розсудливый шейхъ: справди джавры безумни

Гроши безумни йому заплатылы за мертву царьцю
И повезлы ии геть черезъ море на пивничъ.
Тамъ, на пивночи далеко, въ тимъ мисти, що вкрыте туманомъ,
Де такъ шумуе жытте, мовъ холодный потикъ верховыны,
Люде пивнични поставылы храмъ для богивъ всього свиту,
Винъ же й гробницею бувъ для всього, що колысь панувало;
Тилькы боги не булы вже богамы; а все нежывее
Тамъ навикы втеряло надю воскреснуты знову.
Тамъ то покласты хотылы гордую Ра-Менеисъ.

- Пльвъ корабель, роздыраючы хвыли, не день, не го-
дыну,
Вытрымавъ бури, не збывся зъ дороги въ тумани,
Тышу морську переждавъ, мынувъ уси скели пидводни,
Дали й дали все мчавъ, пронызаный витромъ холоднымъ.
И чымъ дали на пивничъ пльвла нежывая царьця,
Тымъ холоднише ставала пекуча колысь домовына,
И выступалы на чорному каминю слъозы солони.
Якъ прывезлы саркофагъ ажъ до брамы новитнього храму,—
Бувъ винъ холодный, важкый, мовъ крыжина зъ пивничного
моря.

Якъ пиднялы його били рабы, щобъ понесты до храму,—
Руки не здержалы, впавъ саркофагъ, и земля застогнала:

Десять рабивъ винъ скаличывъ и самъ росколосъ на двое.
Леле! Розбылося ложе гордой Ра-Менеисъ.

И сказаны одынь до другого нови фараоны,
Ти, що дали за царицю безумныи гроши арабамъ:
„Хай тамъ розбылася труна, але наша цариця зосталась;
Тисячолиття мыналы, вона жъ не зминылася й доси,
Наша цариця коштовна, владарка Ра-Менеисъ“.
И видхылылы росколоне вико того саркофагу...
Що жъ тамъ було?—Жмутъ сповывачивъ тонкыхъ, твер-
дыхъ видъ бальзаму,
Жовти кости укритыи порохомъ вохкымъ,
Чорни пасма волосся,—мижъ пасмамы тымы
Матовымъ блескомъ пснивъ высокый винецъ двоухъ Египтивъ
И сиялы рубиновы очы змии золотои Уреи...

Холодъ безжалисный, вохкый зныщывъ несмертну ца-
рицю,
Що пролежала вика пидъ египетськымъ сонцемъ жерущымъ,
Дывну нетлинність и вроду черпаючы зъ хвиль променис-
тыхъ.
Ра, богъ пивденного сонця, въ пивничній краини не правывъ,
Правывъ тамъ холодъ ворожий и вохкисть байдужа туман-
ивъ,—
Мусила въ землю вернутысь гордая Ра-Менеисъ.

Леся Украинна.

Мій злочинъ.

Н а р ы с ь.

и, не выдержу! Не могу довше выдержаты! Мушу прылюдно прызнатся до гриха, хочъ знаю напередъ, що на души мени не буде лекше видъ того. Адже жъ видплата тутъ неможлива, бо яка жъ видплата може вынадгородыты невынно пролыту кровь, вернуты замордоване жытте?

Такъ, у мене на сумлинню є убыйство, огыдне, безцильне убыйство. То значыть, не се одно тилько. Адже жъ чоловікъ—велькый, систематычный, рафинованый убыйця мижъ божымы сотвориннямы, та й уси ти сотвориння зъ свого боку докладають и свою добру пайку до загальнои, велькои симфоніи убыйствъ, котру намъ подобається называты „органычнымъ жыттемъ“. Уси мы вбываемо, де тилькы ступымо: рижемо, топчемо, давымо, ничечымо миліоны жывыхъ творивъ. А ни хвылыны не можемо жыты безъ убыйства. Наши стравы, наша одижъ, наши забавы, нашъ хидъ и нашъ сонъ, навить нашъ виддыхъ, усе те неперерывный рядъ тысячивъ и миліонивъ убыйствъ. А найцикавійше те, що мы навить не спостерігаемъ сього. Та не тилько анатемськи микроорганизмы вбываемо зъ байдужымъ серцемъ. Навить нашихъ выще устроеныхъ бративъ,—рыбъ, ракивъ, птахивъ и звиривъ мы мордуемо безъ грызоты сумлиння и заспокоюемо себе тымъ едынымъ и найвыщымъ *raison d'état*: треба намъ ихъ для власного прожытку. Якъ чоловікъ, що замолоду выбиравъ

пташачи гнизда, ловивъ мотыливъ, збиравъ комахъ, а й доси не покинувъ кохатысь у рыбаљства, я маю на сумлинню певно не мало тысячивъ такихъ убийствъ. Та про те вси воны забути, и тилькы се одно мучыть и грызе и вертыть мою душу довги лита. Тилько се одно не вмирае и не зныкае, и оживае все на-ново, болыть тымъ гирше въ моимъ нутри, що бильше сылкуюся забуты про його, затерты йго.

Ажъ страшно мени робыться, колы ота нещасна подія вы-разно, зъ усимы подробыцями вырыне въ мойй пам'яты. Видъ того часу мынуло багато литъ, певно бильше якъ трыдцять. Я бувъ тоди невеличкый сильськый хлопчына и бигавъ, граючысь, по лисахъ и поляхъ мойого ридного села.

Власне надійшла весна, одынъ зъ першыхъ гарныхъ теплыхъ днивъ. Першый разъ по довгій зимовій неволи въ тисныхъ, душныхъ хатахъ, мы, сильськи диты, могли побигаты соби вильно. Мы выбиглы на синожать, що ще була гола и сира видъ скы-ненои недавно зимовои перыны. Тилько десь-не-десь прокльову-валася зъ земли свижа зелень: сквапльви гостри лыткы тро-стыны, ще позывани въ гостри шыла, лыткы хрину та лопу-хивъ надъ потокомъ. Тилько въ недалекимъ лиси сподомъ усе забилилося видъ дыкого часныку, що власне почынавъ уже видцвитаты, видъ бильхъ и сынихъ пидлицкивъ.

Надъ нами здвигалося темно-сыне склепинне неба, всми-халося сонце, а на далекихъ вершкахъ Карпатъ блыскотили ще здорови снigови шапки, мовъ искрысти дiяментови короны. Та ихъ краса не зворушувала насъ надто дуже, бо мы почувалы каждой хвыли холодный зимовый подувъ, що йшовъ видъ ныхъ унызъ до сходу сонця. И ричка почувала се; вранци вона була ясна и чыста и плюскотила тыхенько мовъ у лити, а теперь клекотила гнивно въ своихъ тисныхъ берегахъ и протыскалася внызъ своимы жовтаво-бруднымы, розбурханымы водамы: се булы якъ разъ оти блыскучи дiяменты, розтоплени веснянымъ сонцемъ.

Та все те не въ сыли було попсуваты нашу весняну радисть. Мы ходылы, скакалы и пидскакувалы, и бигалы довоккола, и видвидувалы всихъ нашихъ знайомыхъ: старого могучого дуба на краю лиса, що то по його крипкыхъ конарахъ мы литомъ лазылы навзаводы зъ вывиркамы; високу похылену березу зъ жалибно навыслымы тоненькымы гилькамы, що мы ихъ звычайно надужывалы на гойдавку—на вельку грызоту панови лиснычому;

тыхи крыныци въ лисовій гушавыни, де мы, позасидавши за грубымы яворама та в'язамы, не разъ прыдвлялыся вечерамы лысамъ, борсукамъ та дыкымъ кабанамъ, шо сюды прыходылы пыты, и вкинци—глыбоки, чысти млыннвыкы, де мы шо недили зъ гачкамы чатувалы на щупакывъ, а колы прыпекло сонце, зъ крыкомъ и реготомъ освижувалыся въ чыстій, холодній води.

Кожде мисце довкола тыхъ млыннвыокъ, наибильшь улюблений теренъ нашихъ забавъ, оглядалы и обнышпорювалы мы зовсимъ дскладно. Се бувъ спустъ стародавнього велького ставу. Пивперекъ долыны, видъ лиса до лиса, пидіймалася здорovenна гребля, шо теперь, обривняна и здавна розорювана плугомъ, выглядала якъ довгый, ровный горбъ, тилько въ трьохъ мисцяхъ перерванный: разъ—потокомъ, шо тутъ скручувавъ ажъ пидъ лисъ и гнивно булькотывъ и рвавъ та пидмулювавъ высокий, стримкий беригъ, и два разы—згаданымы вже млыннвыкымы, одынокымы останкымы колышнього панського ставу. Ти млыннвыкы булы не надто шыроки, глыбоки зъ на сяжень, отинени декуды вильхамы, вербамы та лозовымы корчамы. Литомъ густа, пахуча трава та квиткы билои конюшыны нависалы зъ берегивъ ажъ надъ саме водяне дзеркало. Теперь, шо правда, кругомъ було досыть голъ и сумно, та й у води, шо въ лити густо-часто оживлювалася плюскотомъ щупакывъ и громадамы червоноокоыхъ плотыць, котри звычайно плавалы цылымы купама пидъ проводомъ одной наибильшой, теперь було тыхо. Та мы про те шо крокъ заглядалы цикаво въ воду, пидъ кождый пруть, пидъ кождый зив'ялый лопухъ, у кождый корчъ, чы не задусывся де який нашъ знайомый щупакъ пидъ льодомъ, або чы пани выдра не була ласкава зобыты нашымъ рыбама визиту.

— Пссъ! Пссъ!—засычало наразъ два чы тры хлопци, шо йшлы передо мною, схылылыся до земли и поповзлы тыхо напередъ, намагаючыся обступыты довкола одынъ корчъ.

— А вамъ шо таке? Шо тамъ е?—запытавъ я поневоли такожъ шептомъ.

— Птахъ! Птахъ! Не бачышь його?

— Де винъ? Де?

— Ось тутъ у корчи. Побигъ. Мы ще такого не выдалы. Не литае мабутъ, лышь бигае.

Пока ще хлопци обступылы корчъ, я пишовъ просто до середины корча, обережно розгорнувъ густы гилячки и побачывъ

справди невеличкого птаха, що сховався въ торішній сухій трави. Не знаю, чы винъ бувъ ослаблений, чы переляканий,—досыть, що побачывшы мене надъ собою, не полетивъ и не побигъ, и я въ тій хвыли мавъ його въ руци. Все хлопци позбигались, щобы побачыты мойого бранця.

— Ахъ, який гарный!

— Такого пташка я ще не бачывъ никола.

— Гляньте лыше на його очы!

— А його пир'ечко!

Се бувъ маленький болотяный пташокъ, яки въ нашій пидгирській околицы показуютьса дуже ридко. Пир'е на нимъ було попеласто-сире зъ легенькымъ перловымъ полыскомъ, дзьобыкъ тоненький, темно-зеленкуватый и таки жъ сами довги, тонесеньки ноги. Винъ сыдивъ тыхо, затулений у мой долони, не трипався не дряпавъ и не дэубавъ, якъ се звычайно чынять инши дыки птахи, колы ихъ зловыты въ руку.

— Що ты будешъ робыты зъ нымъ?—запыталы мене де-яки хлопци, озыраючи завысными очыма гарну здобычъ у мой руци.

— Понесу його додому.

— Будешъ його пекты?

— Або я знаю? Буду його годуваты.

— А знаешъ, що винъ йистъ?

— Побачу. Колы не схоче йисты хлиба, то може буде йисты мухы, а колы не мухы, то хробакивъ, а колы не хробакивъ, то слымакивъ або сим'я, або пшоно. Вже щось вынайду йому.

Я справди понисъ малого гарного пташка додому и посадивъ його не до клиткы, а въ середину подвізного викна, де мавъ бильше куды бигаты и литаты, бильше свитла и повитря. Пташокъ не литавъ и не пурхавъ, а тилькы бигавъ здовжъ шыбъ, тутъ и тамъ постукуючи своимъ тоненькымъ дзьобыкомъ у скло, та разъ-у-разъ, якъ мени бачылось, тужно поглядаючи на шырокий, вильный свить. Часомъ зупынявся, схылявъ головку и зновъ пидносывъ ии наглымъ, пташынымъ рухомъ або перехылювавъ ии на бикъ, такъ що одно око, бачылось, блукало по гилькахъ близькой яблуни, и потимъ зновъ потакувавъ головкою такъ сумно и зрезыгновано, немовъ бы хотивъ сказаты:

— Ахъ, тамъ на двори такъ гарно и тепло, та моя весна пропала! Я въ неволи!

Мене щось немовъ шпыгнуло въ сердце, колы я килька хвылынъ прыдвлявся сьому пташкови. Мени самому збылося сумно.

— Пусты його! По що будешъ його держаты тутъ!—прошептало щось у мойому нутри.

— Але жъ винъ такой гарненький! И я жъ зловывъ його!—видповивъ я вперто соби самому.—Може винъ привыкне. Колы бъ я тилькы знавъ, чымъ його годуваты!

Зъ годуваннемъ мавъ я справди чымало клопоту. Я поклавъ пташкови килька крышечокъ хлиба, кильканайцять зернятокъ конопляного сим'я, кильканайцять зернятокъ проса и кильканайцять хатнихъ мухъ,—кожду пожыву окремо въ чыстенькій мушли; поставывъ йому черепокъ воды и пишовъ геть, щобъ лышыты його въ спокою. Колы ввечери я повернувъ додому и зазырнувъ до свойого пташка, то побачывъ, що винъ ани не доторкнувся до пожывы, тилькы сьдивъ у кутыку, высоко вгору простягнувъ тоненьку шыйку и, не змыгаючы окомъ, глядивъ черезъ викно на двирь, де середь пурпурового пожара заходило сонце за снігову шапку Хребты-горы, и видъ часу до часу потакувавъ головою такъ сумовыто и безнадійно, що я не могъ довше дывытыся на його.

— Може се нична пташына,—подумавъ я,—и ажъ уночи буде йисты.

Ся думка заспокоила мене трохи, и я спавъ твердо и не думавъ про пташка. Рано, ще до схидъ сонця, я побигъ зновъ до свитлыци и зазырнувъ до викна. Пташокъ усе ще сьдивъ на тимъ мисци, де я вчора бачывъ його, усе ще простягавъ шыйку высоко догоры и все ще, не змыгаючы окомъ, глядивъ черезъ викно на шырокий, вильный свить отамъ, за склянымы шыбами и видъ часу до часу потакувавъ головою. До пожывы ани не доторкнувся.

— Пусты його! пусты його!—закрычало щось у мойому нутри.—По що тоби мучыты його! Адже жъ винъ згыне зъ голоду!

— Ни,—видиззався инший, упертый голось въ мойому нутри,—я мушу довидатыся, чымъ винъ годується! Прынесу йому слымакывъ и хробакывъ, и жаберыны.

Не знаю, звидкы мени стрилыла до головы така думка, що винъ може йисты жаберыну. Я побигъ на пасовыско, назбирывъ усякыхъ дрибныхъ слымачкывъ, накопавъ хробачкывъ и выловывъ

зъ воды добру жменю жаб'ячої икры и прынись усе те мойому бранцеви. Винъ навить не звертавъ увагы, колы я вси ти достаткы клавъ передъ нього, не показувавъ а ни страху, а ни найменшой цикавосты, а ни крыхиткы апетыту на ти ласоши. Здавалось, що тилькы сонце й тепло и весна тамъ на шырокимъ вильнымъ свити бралы всю його увагу.

Того дня мавъ я якусь роботу, то жъ пишовъ геть и вернувъ ажъ увечери. Я поспишывся заглянуты до пташка. Винъ бигавъ, легенько потакуючы, здовжъ шыбъ и навить не доторкнувся до пожывы.

— Дыво дывне!—подумавъ я и хотивъ заразы выпустыты його на волю. Та мени прыйшло на думку, що теперъ винъ певно ослаблений и нездатный до литання, а колы заразы увечери выпущу його ось тутъ на подвиррю, то се буде нашому котыкови дуже легка и пожадана здобычъ. Липше буде, колы ще сьогондя винъ переночуе у мене. А завтра ранисенько я занесу його на те саме мисце, де його зловывъ, и пушу на волю.

Другого дня, схопывшыся ранисенько зъ соломы, я побигъ до свойого бранця. Винъ усе ще не брався до нїякои пожывы и сьидивъ ослаблений и втомлений у куточку, очыма все зазыраючы черезъ викно на волю. Винъ спокійно давъ себе взяты и поглянувъ на мене тымы самымы несказанно сумнымы оченятамы, якими дывывся кризь шыбы на сонце та на яблоневи гилькы. Разъ навить винъ потакнувъ головкою, немовъ бы хотивъ сказаты:

— Такъ, такъ, знаю вже, куды мене несуть. Я вже давно знавъ, що воно дїйде до того.

Я вынись його на подвирре. Винъ сьидивъ спокійно въ мойй долони и не пручався. Я чувъ його м'ягке пир'ечко и його тепле тило.

— А смачне мусыть буты його м'ясо!—стрилыла мени наразъ думка черезъ голову.—А що, якъ бы його заризаты и даты спекты?

— Пусты його! Пусты його!—шепче щось мовъ добрый янголъ у моимъ нутри.—Адже жъ бачышъ, винъ такой маленький. Навить заходу не варто, щобъ його пекты.

— Але жъ бо шкода його пускаты! Я жъ зловывъ його!—бунтувала ся дытяча впертисть у моимъ нутри.

— Пусты його! Пусты його!—лебедило щось тыхо-тыхо въ найглыбшій глыбыни моєи души.

А пташокъ сыдивъ тыхо и зрезыгнувано въ мой жмени. Я растульвъ долоню—винъ не полетивъ. Щось огыдлыве, злорадне трымфувало въ моимъ нутри.

— Бачышь! Винъ самъ не хоче! Ты жъ давъ йому змогу втикаты, чому жъ не втикавъ?

— Але жъ винъ слабый и зголоднилый,—лебедило щось тыхотыхо въ глыбыни моеи души.

— Етъ, що тамъ!—скрыкнула дытяча впертисть, и въ найблыжчай хвыли я видкрутивъ головку малому гарному пташкови. Винъ затрипавъ разъ чы два своиы тоненькымы нижкамы, зъ шыйкы выплызло дви чы тры крапелькы кровы, и малого гарного пташка не стало. Въ мой долони лежавъ холодный, бездушный трупъ.

И наразъ зломылася, розвіялася вся моя впертисть, моя завзятисть, мое самолюбство. Я почувъ выразно, що я отсе зробывъ щось безглузде, огыдлыве, що я допустывся безсердного вбийства, навалывъ на себе провину, якои не видпокутую и не видмолю николю. Адже жъ я знивечывъ зовсимъ безцильно таке гарне, невынне жытте! Ось тутъ, на вильнимъ божимъ свити, передъ лицемъ сього гарного, теплого весняного сонця я выдавъ и выконавъ жорстокий, ничымъ не мотывованый засудъ на смерть. Теперь я почувъ зовсимъ ясно и выразно, що се вбийство було зовсимъ безцильне. Адже жъ сього бидного трупыка я не зможу а ни обскубты, а ни йисты. Ни, я не мавъ сылы навить ще разъ поглянуты на його. Я выпустывъ нежывого пташка зъ руки и засоромленный, стурбованый, прыгнобленный побигъ геть видъ його, щобы не бачыты його, щобы затерты въ души навить спомынку про його. Мени дуже хотилося плакаты, але я не мигъ; щось не мовъ клищамы стыскало мою душу и вона не могла въ сльозахъ вылыты свого болю. Маленький гарный пташокъ лежавъ у мой души, я понисъ його зъ собою и мени здавалося завсигды, що винъ глядыть на мене своиы несказанно сумнымы очыма, глядыть зъ тыхою резыгнацією, потакуе головкою и шепче тыхотыхесенько:

— Ахъ, я се й знавъ, що пропала моя весна, що неволя буде заразомъ и моя смерть!

Въ м'якому вразлывому дытячому серци не довго тривалы ти турботы. По двохъ-трыохъ дняхъ я вже забудъ про пташка и його нещасну долю, забудъ, бачылось, на завсигды. Вражинне

мого злочыну залягло десь у темнымъ кути моеи души и звильна його прысыпалы, прыкрылы и погреблы инши вражиння, инши спомыны.

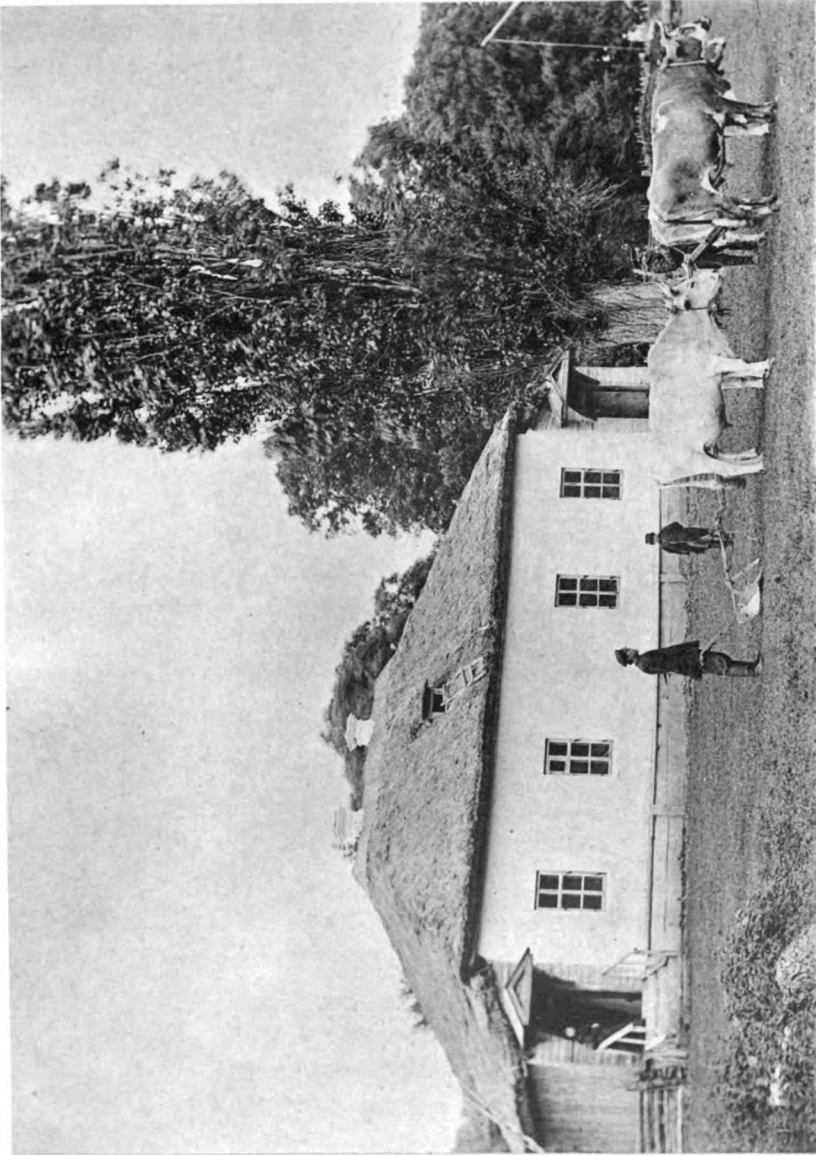
А про те воно не завмерло. Мынуло цилыхъ дванадцать лить, и колы на мене звалывся першый великый ударъ нещаслив и доли, колы я молодой, зъ сердцемъ повнымъ жагы, бажання жыты и любыты, посередъ чудового лита сохъ и в'янувъ у тюрми и мусивъ почуваты, якъ розбывалывся вси мои надїи, якъ безъ мылосердя толочено, розтоптувано, безъ цили и безъ ума нивечено та руйновано все те, що я вважавъ найдорожшымъ скарбомъ своеи души,—тоди середъ тривожной, безсонной ночи яыввся мени той маленький, гарный пташокъ, шпыгнулы мене въ саме сердце його сумни, повни тыхой резыгнации оченята, прошепталы мени його повильни рухы ти несамовыто страшни слова:

— Ахъ, моя весна пропала! Я въ неволи! Знаю вже, знаю, чымъ то воно скинчыться.

И видъ тоди я не можу позбутыся сього спомыну. Винъ затроюе мени кожду хвылыну щастя, розбывае мою сылу и видвагу въ нещастю. Винъ мучыть мое сумлинне, и мени здається, що все дурне, безцильне, жорстоке и погане, що я тилькы колы зробывъ у своимъ жыттю, скрыстализувалося въ конкретный образъ оцього малого, невынно замордованого пташка, щобы тымъ докучливйше мучыты мене. Тыхымы ночамы я чую, якъ той пташокъ тыхо-тыхо стукае дзьобыкомъ о шыбу, и я прокыдаю я зо сну. А въ хвыляхъ тривогы й розпуку, колы лютый биль запускае кигти въ мое сердце и грозыть ось-ось зламаты сылу моеи воли, мени здається, що я самъ е той маленький слаб сылый, голодный пташокъ. Я чую, що якась уперта, завзята и нерозумна сыла держыть мене въ жмени, показуе мени невловыми прывыды свободы и щастя, та може въ найблызшй хвыли безъ прычыны и безъ цили скрутыть мени голову.

Ив. Франко.

На теми зъ Хейяма.

(Зъ перського).

1.

Ты знаешъ, серденько: жытте
Дае намъ тугу разъ-у-разъ,
А на кинци й сама душа
Якъ стій одлыне геть изъ насъ.

Сидаймо жъ онъ на морижку,
Зазнаймо скилькысь днивъ утихъ,
Покры новитній морижокъ
Ще не прорисъ изъ насъ самыхъ.

2.

Мене впевняють: „Буде пекло,
Ба є й тепера“.—
Не вирьмо, серце, сій промови:
Брехня й хымера.

Колы бъ уси пишлы до пекла,
Хто п'є й кохає,
То взавтра бъ, наче на долони,
Спустило въ рай!

3.

На двори весна. Поручь мене—кохана.
У неи, мовь въ гурьи, стань.
Є кварта вына,—дакъ його попываемъ,
А збоку хвильюється лань.

На дечю думку, се—погань, мерзота,
А я вдовольняюся вкрай.
Бодай я зробывся гьдчійшый одь псюкы,
Колы хочь згадаю за рай!

4.

Серце-серце! кров'ю обкыпашь
Ты зь лыхои доли,
И що-дня, що-дня тебе шматують
Все новитни боли.

На кинци жь кинцивь душа одлыне
Изъ мойого тила...
Такъ на вищо жь ты, душе, до мене
Вь тило прылетила?!

5.

Маешь вроду, любый подыхь,
Гарна въ тебе кожна рыса;
Маешь лычко, якъ тюльпанчыкъ,
Стань—неначе въ кыпарыса.

А не звисно: за для чого жь
Той Маляръ талановытый
Оздобывь тебе такъ гарно
Вь тлинимъ царстви сього свиту?

6.

По надъ берегомъ течійки
Пышно квитчатся зилля.
Ты бь гадавъ, що то й не квиты,
А сміється янголя.

Не топчите ихъ зневажно:
Кожна квитка проросла
Зь праху вродныци, що въ неи
Щичка, мовъ тюльпанъ, цвила.

7.

Якъ насъ не було ще,—такъ само свитало,
Такъ само й смеркалось;
Такъ само вертилося небо. Такъ само
Усе видбувалосьъ.

Поволи жь ступай, бо не порохъ ты топчешъ
Свою ногою,—
Ты гарній красуни отсе наступаешъ
На око п'ятою.

8.

Черезъ те, що я родывся,
Свиту корысты немає,
Та й на тимъ, що я помру,
Свить ничего не зыскае.

И даремне я извидкысь
Хочу видповидь дистаты:
На шо тра мени було
И родытись, и вмираты?

9.

Такъ! що діється на свити,—
Все не зъ нашого бажання.
Ну й навищо жъ маты вѣ серци
Всяки замыслы й змагання?

Разъ-у-разъ мы мусымъ тоскно
Промовлять самы до себе:
„Ще прыйты мы не поспилы,
А одходыты вже треба!“

А. Крымський.

Зъ Абуль-Аля.

1.

И чого се той ганчаръ
Такъ зневажно топче глыну?—
Винъ не думає, що самъ
Стане глына за хвылыну!

Може буты, що й горща
Зъ тои глыны зроблять люде.
Хто захоче—зъ ганчара
Йисты буде й пыты буде.

Може хтось и вѣ дальній край
Схоче горщыка поперты!..
И товктыметься биднякъ
За жыття и—зновъ—по смерты.

2.

Ворожбыть ворожыть людымъ...
Але жъ винъ немовъ слипый:

Мае тамъ якуюсь книгу,
Щось вычитуе у ній.

Ажъ нудьга на се й дывытись!
Де жъ винъ може розгадать
Ти рядкы, якыхъ не тямьт
Самъ пысака прочытать?!

Перше винъ пославъ бувъ Мусу...
Дали Иса вчывъ не такъ,
Хочъ такожь навчавъ одъ Бога...
А Мохаммедъ—зновъ инакъ.

Кажуть люде: „На останокъ
Буде ще пророкъ у насъ:
Всю тоди пизнаемъ правду!..“
Бидни люде! шкода васъ!

Вы жылы учора въ питъми,
Та й сьогодни живеете...
Тилькы жъ годи!... въ нашымъ свити
Не балакаймо про те!

Хочешъ стрилыты дурныцю—
О!—крычы найголоснишь!
Але схочешъ правду мовыть—
То шепны та й тыхо дышь...

А. Крымський.

Весна.

I.

Сонетъ 1.

Рвесно, весно, де ты забарылась?
Чому не йдешъ ты насъ тепломъ зогрнты?
Уже земля, ждучы тебе, втомылась
И хоче сннгъ зминять на пышни квити.

Чы ще зима не досыть наглумылась?
Чы ще морозы будуть скаженнты?
Доволи, вже й диброва зажурылась
И простяга до сонця змерзли виты.

Прыйды жъ, прыйды; тепла и свитла прагнуть
Уси жыви створиння, вси рослыны
И безъ твоєї ласкы замирають.

А прыйдешъ ты,—уборы пышни вдягнуть
Садкы, лисы, и горы, и долины
И спивы щастя въ гаи залунають.

II.

Сонетъ 2.

Прыхоть же, весно: вже готови вси мы
Тебе, богине пышна, зустричаты
И, вглядившы твои зелени шаты,
До тебе выйдемъ зъ спивамы гучными.

А ты устами пышными твоими,
Якъ ривныхъ, всихъ насъ станешъ цилуваты.
И отгоди почнемъ мы оживаты
И замицнятысь сылами новыми.

И забренуть, и полететь угору
Нашъ спивъ, окрыленный твоимъ коханнемъ,
И вславыть винъ твои могутни чары.

Усе до одного прыстане хору,
И гимнъ людей зъ пташынымъ щебетаннемъ
Въ одной гармоніи проныже хмары.

III.

Сонетъ 3.

Ты все не идешъ, и заклыкъ нашъ даремный,
Хоть часъ давно наставъ твоего прыходу?
Чому жъ не хочешъ ошастыть прыроду?
Чы тымъ, що въ ій живе народъ никчемный?

Такъ: темни души й неба покрывъ темный,
Холодни хмары надъ серцями зъ льоду.
Але прыйды и, якъ цилющу воду,
Подай у серце намъ свій впливъ таемный.

О, чаривнице! ликарко чудова!
Ты кльчешъ жыты й тыхъ, хто жыть не хоче,
Ты гоишъ раны втомленого духа.

Ось-ось твоя жыва поллеться мова,
Й жыттемъ створинне всяке затрипоче,
Що тую мову тилькы разъ послуха.

V.

Сонетъ 5.

Я чувъ ии, ту мову чаривную,
И сердце рветься ще ии почуты.
Наибильше щастя, де найменшъ отруты,
И щастя те мое, бо я истную.

Та мова душу розважа смутную;
Тоди вже не пытаюсь я, чы буты:
Здається, въ вичнисть бы протягъ минуты,
Щобъ вично бачыть ту красу живую.

О, хутко, хутко вже тебе побачу,
Красо-прыродо, въ шлюбному убранню,
Тебе, утихо кожному дыханню.

Якою жъ писнею тоби видячу
За радисть ту, шо въ сердце налыла ты?
Натхны мене й навчы тебе спиваты!

VI.

Канцона 1.

Вона вже йде,
И сердце жде
Ии, якъ кралю молоду.
Иды жъ скоришъ,

Мене потишъ,
Тоби на зустричъ я пиду.
Въ рясимъ гаю
Журбу свою
Забуду й щасте тамъ знайду;
По мукахъ всихъ
До чаръ твоихъ
Зъ слъозамы щастя прыпаду.
Тоби ясній,
Тоби благій
Я росповимъ свою биду;
Твоимъ квиткамъ,
Твоимъ пташкамъ
Гучни я спивы заведу.
Иды жъ мершій!
Въ прыроды всій
Я чую вже твою ходу.
Красо моя!
Зустрину я
Тебе якъ кралю молоду.

VII.

Канцона 2. Сестина 1.

Вже хмары не таки густы й холодны;
Ихъ сонце проминемъ своимъ розбыло.
Воно осяло и зогрило землю
И щедро всимъ дало свого проминня;
Дало його й на наши вбоги хаты,
И всякъ його прыймае, скильки хоче.

Воно никого помынуть не хоче;
Не якъ земни ти свитыща холодны,
Що ихъ проминне не про вбоги хаты.
И кайданы зимы воно розбыло
Не за для тыхъ, що видъ його проминня
Шатромъ готови бъ захыстыты землю.

О, сонечко! давай намъ бильшь на землю
Проминня, бо земля тепла вже хоче;
А наши всяки штучніи проминня
Палацы хай освичують холодни.
О, сонечко, колы бѣ же ты розбыло
Той дахъ, що скрывъ видъ тебе наши хаты.

Щобъ темрявы не знали наши хаты!
Осяяни—воны осяють землю,
Бо свитло, скоро кайданы розбыло,
Вже безъ упыну пиде скрызъ, де хоче.
А норы темни и сныгы холодни
Не скрываютъ видъ земли його проминня.

Тебе, блага небеснез проминня!
Тебе витають наши вбоги хаты,
Бо ты зогрило намъ чуття холодни.
Любовъ небесъ—ты вчышь любыты землю,
И сердце землю всю зогриты хоче,
Бо ты въ йому холодный лидъ розбыло.

Ще лыхо намъ бажанне не розбыло
Иты туды, де сяе намъ проминне,
И сердце буты въ темряви не хоче.
Мы на земли будуемъ наши хаты,
Але зъ небесъ мы визьмемъ свить на землю,
Щобъ винъ свитывъ и гривъ сердца холодни.

Холодни хмары, сонце, ты розбыло!
Пошлы жѣ на землю бильшь и бильшь проминня,
Бо наши хаты тьма повыты хоче!

VIII.

Сонетъ 6.

¶ Та небо знову сонце выпльвае,
Щобъ докинчыть звытяжную роботу;

Але покынь теперь свою турботу:
Вже ворогивъ твоихъ давно немає.

Поглянь на все розложыще безкрає:
Тамъ крыга й снигъ, твого вжахнувшысь льоту,
Ростанулы, щобъ дать воды болоту,
Та вже й воно видъ тебе высыхає.

И сонце бачыть, що вйну скинчыло,
Бо бачыть поле вильнымъ зновъ и чыстымъ—
И стало зъ лютого благымъ и мылымъ.

И де вогнемъ палючымъ променыстымъ
Воно снигы ворожи ростопыло,
Зростыло тамъ травы зеленый кылымъ.

IX.

Сонетъ 7.

Вже скризь травыця пышно землю вбрала.
Поглянь на гору, якъ тамъ на узбочи
Прыроды сылы молоди робочи
И засялы безъ плуга й рала.

Дай, Боже жъ, щобъ повикъ вона пышала
И тишыла вси стомленіи очы;
Дай, Боже, щобъ зъ холоднои пивночы
Вона зимы ще довго не зазнала.

Нехай не схне й не зитнеться косою,
А зеленіє проминемъ зогрита
И скроплена небесною росою.

Бо такъ не втишуть пышною красою
Уси багатіи дарункы лита,
Якъ та травыця втишыла собою.

X.

Сонетъ 8.

Бувъ день ясный—и вразъ зибралысь хмары;
Але видъ ныхъ не будьмо въ безнади,
Бо то бажани гости весняни,
Що не прыносять намъ на землю кары,

Але несуть дощу благи дары,
Щобъ дать поживу на жыта нови,
А пышно вбрани луки молодіи
Прыбраты ще въ нови яснійши чары.

И дощъ пройшовъ. Сієе зновъ проминне
Зъ ясныхъ небесъ надъ пышною землею,—
Вона жъ така хороша стала й свижа,

Неначе въ ти щаслыви дни твориння,
Колы ще не глумылыся надъ нею
Ни лютый зеиръ, а ни людына хыжа.

XI.

Сонетъ 9.

Весна все дужче розправляє крыла.
Дерева вже вдягли новее вбранне.
О весно, весно, чыстее коханне,
Якъ бы ты й кожне серце обновила!

Якъ бы й нашъ духъ ты такъ красою вкрыла,
Щобъ безъ элсбы, зневирия й горювання
Твоихъ пташокъ мы чулы щебетання.
Чы надъ людьмы твоя краса безсыла?

Але я все жъ тебе благословляю;
Щасливый тымъ, що мигъ тебе спизнаты,
Я не хотивъ бы землю покидаты

И тилькы смутно, що зъ такого раю
Зробылы мы долину мукъ безкраю,
Де тилькы й можна плакаты-рыдаты.

В. Самійленко.

О ч и.

онце кынуло по за себе блыскучымъ золотымъ вогнемъ. Блыскомъ мерещили горы, сялы долины. Присиле на горбку село заливалося яснымъ свитомъ, миныло фарбамы розтопленого золота й миди. Одынъ струминъ того блыскучого проминня оперся у нызеньку Мотронынну хату. Вогнемъ горилы викна, жеврилы неривни, били стины; вогнемъ облывався похылений коминъ, блыщали помащени глемъ прысьбы; сяючымъ полум'емъ яснила почорнила стриха, и пронькаючымъ свитломъ дрижало кожде стебельце, кождый напивъ перегнылый снопкъ обдертой хаты.

Струминъ блыскучого свитла вдывався и до середины та й заливавъ цилу хатыну. Въ блыску полум'я сміявся мыснъкъ рядомъ билыхъ мысокъ, яснила постиль, выглядавъ из-за сволока свячений васылокъ, блыщали святи образы.

Золоте проминне заходячого сонця облывало високу стать молодой дивчыны, що схылылася надъ одимкненою скрынею и щось тамъ перебирала; воно гей бы продыралося черезъ неи, а русява ии коса яснила кругомъ, якъ головы святыхъ на образахъ.

На лавци сыдила стара жинка, складала до купы рубци, а въ рукахъ мыгала блыскавкой довга голка: то ховалася, то вырынала зъ билого полотна.

Двери рыпнули. Свитло кынулося цилымъ снопомъ на образы и розбиглось по усихъ кутахъ хаты.

За нымъ увійшла мала пидсадкувата жинка.

— Слава Исусу!

— На вики.

— Що шыєте, нанашко?

— Отъ, щось шыю. Сидайте!

— Най все добре сидае.

— Прыйшысьте намъ що доброго сказаты?

— Нема ничо доброго, ни злого; прыйшламъ, щобы-сьте мени дали зо два сирныкы.

— Калыно, дай сусиди сирныкъ, десь у прывалку,—сказала стара жинка до дивкы.

Дивка поступылася до прывалка та й ажъ засіяла видъ блыску сонця и своеи красы. Высока, гнучка, билава—вона за-красыла цилу хату.

Сонце ще яснйшымъ проминнемъ кынуло на хату, лышь уже не золотымъ, а якымсь мутнйшымъ, кервавымъ, а зъ нымъ доходылы якисъ далеки мишани зъ повитремъ згуку.

— Дзвонять!—шепнула стара и пиднесла руку, щобъ перехры-стытыся.

— Не хреститыся, то по души дзвонять.

— Най зъ Богомъ спочывае,—сказала стара побожно,—кому вже судылося умерты.

— А вы не знаете, хто вмеръ?

— Богъ знае.

— Та жъ то Палагна Процева.

— Що кажете!

— Ого!

— Така здорова годна жинка!

— Вночи заслабла, а сьогоня уже й минулася.

— Може то ще не вона?

— Та якъ не вона? Сама ии сестра Васылыха казала мени: йшла селомъ, плачучы.

— И багацтво ничого не помогло, якъ прыйшовъ часъ; а такъ надъ нымъ розпадалася.

— Скупа була небижечка, надъ усимъ ажъ тряслася.

— А теперъ якась инша його обсяде, бо винъ десь незаба-ромъ схоче женытыся.

— О-тось те вповилы: чы схоче? Сьогоня такый женытыся, якъ жинка умре, що надъ гробомъ трясетыся, а винъ ще не старый,

здоровый; лышь учуемо, що якусь дивку засватавъ, такъ якъ те-
перь дзвоны чуемо.

— А пропасныця бы нымъ трясла, та винъ дивку сватавъ бы,—
обизвалася Калына, сміючысь.

— А що жъ ты гадаешъ?

— А де жъ дивка пишла бы за його?

— Та винъ ще липшый видъ парубка, а багацтво ажъ гуде.

— Прыпадокъ выйшовъ бы на його маетки! Якъ заверне ве-
лыки, якъ банькы, били очы, то ажъ морозъ тиломъ иде.

— Ой, небого, кобы ты лышь бравъ!

— Най го лыхо бере!

— Що хочешъ,—багачкою була бъ. Тамъ поле, волю, кони, ко-
ровы. А въ хати—чого тамъ нема! Повни скрны усього; видъ
полотенъ ажъ грядкы угынаються,—звій коло звоя. Вона, небижка,
ночамы бувало пряде.

— Ой уже! Якъ бымъ на його подывылася, то бы усього вид-
хотилося мени.

— Дурна, а тоби на що на його дывытыся?

— Та якъ не дывытыся?

— Коло такого хазяйства, якъ у його, то нема часу прыдыв-
лятыся чоловикови.

Жинкы сміялыся, цокотилы, а дзвоны дзвонилы далеко сумно.
Ясне проминне блидло, зчорнило, а видъ червонои луку сиро
видбывався прыкрытый мракою клынь гирь. Гордо, неривно вид-
ризувалыся верхы деревъ, а зъ одного боку пидносывся вгору
золотый хрестъ на церкви. Сонце гасло, дзвоны стогналы, плакалы
и гралы хвылямы прычахлого проминня, погасаючої дныны.

.....
.....

У дви недилы писля того, якъ видзвонилы багачевій жинци
по души, у Мотроны за столомъ сьдилы старосты.

Мабуть сусида у таку годыну сказала, що багачыско кы-
нувъ на Калыну окомъ та й заславъ до неи старостивъ. Мотрона
зъ утихы не знае, якъ мае годыты: гостыть, частуе; а донька
стоитъ коло печи, якъ стина блида, зъ затысненымы зубамы.
Багачъ и соби понурывся, сьдыть, ничего не говорыть, лышь
видъ часу до часу зыркае на дивку зъ пидъ ока билымы кулько-
ватымы, якъ банькы, очыма.

Въ сели ажъ загудило. Про нищо въ цилимъ сели не говорятъ, лышь про Калыну. Де двое стоить, тамъ, якъ кажуть,— вона третя.

— Отсе разъ їй трапляється, отсе разъ! багачкою буде.

Дивкы кажуть, що вже видъ теперь згордила: хочъ ще не подала слова, а вже иде селомъ, якъ бы никого не бачыла. Молодыци, що мають свекрухъ, завьдують, що сама буде соби у хати; парубкы нибы жартують, а выдко, що ихъ злисть бере, що не можуть зъ багачемъ зривнятыся. Калыну и саму багатство кортыть, та часомъ ажъ повирьты не може, колы нагадае, якою багачкою вона була бы, якъ люде за люде малы бы їи, якъ бы у церкви розступалыся передъ нею, якъ бувало передъ небижкою Палагнуо. Киньмы йиздыла бы, якъ пани яка. Варвара, що такы пышається, що їй тато волы дае, и ривнятыся до неи не зможе. Лышь якъ його соби нагадае, то наразъ якъ бы замерла; та не такъ його, якъ його били кульковати, якъ банькы, очы.

.
.

Уже по весиллю.

У хати лышь пташачого молока нема, багацтво ажъ розпирается, а вона виддыху соби не дае, все робыть та й робыть, якъ бы пишла за такого, що якъ не заробыть, то не мае що до рота взяты. Цилый день у роботы та у хазяйстви. Якъ винъ на обійстю, то вона въ хати щось робыть; якъ винъ увїде до хаты, то вона на обійстю десь знайде соби роботу, а все лышь дывыться, абы сама була, щобы не чула його духу, не выдила билыхъ велькыхъ, якъ банькы, очей.

Не разъ у недилю убереться якъ пава та й иде зъ нымъ до церкви. Винъ ажъ голову задере зъ гонору та лышь видъ часу до часу глыпае на неи окомъ, а їи кождый його поглядъ якъ бы цвяхомъ до земли прыбывавъ,—опустыть въ долину очы, а на серци якъ бы хто каминня наклавъ.

Зъ усеи роботы найлипше любыла прясты; та хочъ грядкы видъ пряжы угыналысь, вона все пидъ куделею сыдыть. Сусиды казалы, що винъ бувало небижку жинку и самъ до кудели наганяе, а за цеи лютыться, та й сварыться, що колысь уси кудели переломышъ.

А вона сыдыть та такъ якъ той павукъ снуе нытку за ныткою та й зъ веретена очей не зводыть.

Колы винъ коло неи сяде, говорыть,—вона соби говорыть видповидае, та лышь видъ часу до часу видвертае голову, абы не бачыты його велькыхъ билыхъ, якъ банькы, очей.

Якъ колы сама у хати, то стане коло викна та й зады-вуться на сыне небо, на горы, що ховалыся у далекій сынявій мраци, та й зитхне глыбоко, якъ бы ій жаль було за тымъ сь-нимъ небомъ, що такъ яснило, колы вона ще дивувала, колы ще не знала, яка іи доля чекае.

Вулыцею перебижыть яка дивка, зачервоніють овыванкы, а іи якъ бы сипнуло щось за серце,—прыпре голову до стины, а думкы, якъ мухы, брентять по голови. Нагадае то одно, то друге; якъ бувало ходыть зъ дивкамы на танецъ, та якъ Иванъ іи здо-ганяе; Басыль, бувало, завсигды іи першу клыкавъ у танецъ. Иде на толоку, якъ бы на весилле, така рада, така весела,—а въ го-лови все одна думка, усе якъ бы пыталася іи, що іи чекае, якъ вона жыты буде?

Ось показалося жыттé!

Щось зновъ мыгнуло по передъ викна. То винъ звидкысь зновъ узаяся. Гадала, що його нема дома, а винъ тамъ стоить та й держыть щось у рукахъ. Ставный винъ, высокій, волоссе, якъ зъ ворона, чорне, блыскуче. Наразъ видвернула голову, прым-кнула віи, та хоть не дывуться, то бачыть його кульковати били, якъ банькы, очы.

.

Знайшлася дытынка. Таке маленьке, неспромижне, вытягае рученята, шукае іи серця, жые іи кров'ю. Безъ неи воно не обій-деться, плачемъ іи прыклыкае, а вона сумуе, колы лышае його. Воно цилый свить для неи, циле жытте въ нимъ, цила іи душа. Лышь колы бъ воно до неи засміялося, подывылося на неи. Ухопыла обыдва кулачкы у свои руки, цмокае, всмихається, а воно стягае губкы, крываетъ бровынята, насылу розтулюе затулени віи. Ще разъ покрутыло головкою, скрывылося—и глыпнуло на ню велькымы билымы, якъ скляни банькы, очыма.

Н. Кобрынська.

Поезіи.

Сльозы.

Мынае часъ ночамы, днямы,
Сплывае мрйнымъ коломъ снівъ,
И вже давно не вси мижъ намы
И друзи й свідкы кращыхъ днівъ.

О, скількы сылы занепало,
Погасло радисныхъ надій,
И скількы страдныкывъ послало
Прокльоны доли молодій.

И скількы спыть ихъ сномъ могылы
Въ земли холодній мовчазній,—
Оттыхъ, що сылы въ ихъ кыпили,
Що потопалы въ мори мрй!..

Такъ на ланахъ достыглыхъ жыта,
На буйнимъ витри колоскы
Найкраще зерно плодовыте,
Мовъ сльозы, точать на пискы...

Лісля похорону.

Гирко ты плакала... Стины мовчали.
Блымала, гаснучы, свичка сумна.
Тини по темныхъ куткахъ хвylieвалы,
Мовъ шепотилы: „сама ты, одна!..“

Гирко ты плакала... Все промынуло:
Мылощи, любощи, свята ясни...
Все геть мынулося. Круто звернуло
Щасте недовге на темряви дни.

Гирко ты плакала... Сльозы душылы.
Сумно глядили на тебе зъ стины
Очы дружыны и мовъ говорылы:
„Серденько, годи, забудься, засны!..“

Гирко ты плакала... Стины мовчали.
Мовъ прыслухалася й тыша нима.
Тини ще блыжче зъ куткивъ выступалы...
Въ цилому свити була ты сама!..

Урожай.

Въ чыстимъ поли похожаю,
Скільки зору—оглядаю
Буйни нывы та ланы:
Скризь пышаються воны!

Колось колосу кывае,
Колось колосу спивае,
Нибы скризь гуде бджола,
Божа ратайка мала.

Ледви-ледви колыхае
Билотурка золотая,

И поныкъ густый ячминь,
Мовъ йому стояты линь.

Шелестыть овесь митластый,
Зъ витромъ бавыться, сриблястый,
И волошка промижъ нымъ
Грае винчыкомъ дрибнымъ.

Перепилка голосыста
И комашка золотыста,
Жукъ, метелькъ той и я—
Вси въ степу одна сем'я.

Всимъ намъ сонце зъ неба сяе,
Всихъ насъ степъ прыйма-витае
На ясныхъ своихъ ланахъ,
Вси мы въ його у гостяхъ...

А надъ степомъ витерь віе,
Сяе сонце, землю гріе,
Ходять-грають на корни
Хвыли золота ясни:

Колось колосу кывае,
Колось колосу спивае,
Нибы скризь гуде бджола,
Божа ратайка мала.

* *
*

И Те прышкууй зъ неправдою згоды,—
Стринешъ лютую згубу ты въ ій,
А въ годуны важкои прыгоды
Стій за правду, безбоязно стій!
И падешъ ты, якъ палы герои,
Тамъ, де досыть славетныхъ лягло,
Де зъ ихъ слизь и кровы ихъ святои
Слово правды жывои зійшло.

* *
*

Тыхо гойдаються въ сыньому мори
Искоркы-зори,
Нибы купається въ хвыли блискучій
Рій ихъ летючый.
Скели здіймаються, ще неостыли,
Темни, похыли.
Въ чорнимъ мижгирри десь свитло палає
И погасає.

Чуете писню на тыхому мори,
Въ сынимъ простори?
Слухайте, ось вона зновъ обизвалась
И увирвалась.
Човенъ малюється въ мори на хвыли
Геть за пивъ-мыли.
Хто, безталанний, тамъ хоче вловыты
Долю у сити?..

Тыхо купаються въ сыньому мори
Искоркы-зори;
Тыхо гойдається пина тамъ нижна
Вся билоснижна.
Писня далекая ледви лунає,
Мовъ замирає...
Дай йому, Господы, въ ничъ сю вродлыву
Долю щаслыву!..

М. Чернявський.

Лялечка.

Етюдъ.

Triste comme un beau jour
pour un coeur sans espoir.

F. Coppée.

рабынястый визъ, запряженный одною конякою, разъ-уразъ пидскакувавъ и немилосердно трусывъ, не попадаючи въ колею. У земської вчителькы Раисы Левицькой, що йихала на вози, почало одъ труської дороги болиты пидъ грудмы—и це було добре, бо одрывало їи одъ прыкрыхъ думокъ. Вона ще не прохолела писля исторїи зъ попомъ, мовъ видламокъ розирванои выбухомъ бомбы. Передъ їи очыма якъ на злисть вставало худе, скрывлене видъ злосты облычче попове... Та все скинчылося тымъ, що їи перенесено до другои школы, куды вона саме й йиде. Заразъ по испытяхъ вона забрала свое убоге манатте и, не бажаючы й дныны лышатыся въ одному сели зъ нависнымъ попомъ, подалась у дорогу. И хочъ вона далеко була вже одъ мисця прыгоды, а все жъ ця исторїя гнитыла їи, якъ сонна мара, и мутыла їи, и пидїймала у серци злисть. Це вже вдруге на протязи своеи трынадцятылитньої службы вона мусыть черезъ непорозуминне зъ попомъ миянты школу—и хто знае, що чекае їи на новому мисци...

Але те, що такъ трусыло и такъ кололо пидъ грудмы, не давало снуватыся гиркымъ думкамъ.

Край дороги, якою котыся визъ, лежавъ бильый писокъ и пересыпався на витри. Раиса задывылась, якъ курывся надъ зем-

лею, немовъ дымъ, билый писокъ и пеленою закрывавъ далеку смугу чорного бору. Чепурни березы маялы на витри, якъ русалки, зеленымы косамы. Кострубати й присадкувати вербы зъ обохъ бокивъ дороги мицно чиплялися оголенимъ кориннемъ за землю, немовъ хыжий птахъ загнавъ пазури у здобычъ. Було, не вважаючи на травень, душно, якъ улитку. По горячому небови повзлы довги й били, якъ павутынне, хмаркы, а на заходи вставало щось гризне и росло и сварылось далекымъ гуркотомъ. Раиса все поглядала туды, зъ тривогаю думаючи, чы втечуть вони одъ грозы, пры одній згадци про яку вона холола и здригалась. Визникъ, въ одповідь на ии проханне, цмокавъ на шкапу и бывъ ии пужалномъ по сухыхъ ребрахъ, та це помагало не багато.

В'ихалы въ лисокъ. Тутъ було затышно и пахло смолою. На тли яро-зеленои молодой березыны гаптувались чорни гилькы сосныны, а тамъ, де березына вытисняла сосну та пропускала парусы сонця, все, здавалось, залыте було зеленымъ бенгальськымъ вогнемъ. Надъ дорогою попадалась часомъ вся въ цвиту дыка груша, або кущъ черемхы зъ медовымъ духомъ билихъ деликатныхъ кытыць.

За лисомъ шыроки поля поволи й лагідно спускалися унызъ, и визокъ усе котывся вузькою нев'изженою дорогою, шо бигла крывулькою помижъ озымною до села.

Та ось и село. Середь нызькодолу й мочаривъ стояло воно, прикрывшы свои убоги осели витаы крыслатыхъ вербъ. Здалеку здавалося, шо то не хаты, а стижки счорнилои й гнылои соломы ховаються пидъ вербамы.

Визокъ котывся вулицею, а Раиса цикаво роздвлялася на обыдва боки. Хаты здебильшого булы стари, чорни, зъ чорнымы жъ, порослымы мохомъ, стрихамы. По дворахъ стоялы багна й зеленасти калюжи. Вулиця тежъ блыщала баюрамы. На всьому одбылысь слиды убожества. И жытла, и люде, шо вично рыются въ земли, прынялы, выжалось Раиси, коліръ земли, здавались деталямы мертвои прыроды. Багныстою вулицею йшовъ мужыкъ, немовъ дубове кореныще котылось по дорози: смагле, якъ кора на дереви, облычче, цупки, порепани й прыпали землею руки, груби, якъ пенькы, ноги. Онъ выбигла зъ чорнои хаты молодыця, прыклала долоню до очей и дывылась на подорожню. Сонце грало на ии бронзовыхъ голыхъ ногахъ, якъ на стовбури похыленои надъ тыномъ вербы. На вулицы, по пидъ хатамы, валялася де-

ревня; диды сыдили на ній, схылившы головы, и ледве можна було одризнты ихъ одъ той темной, счорнилои массы. Замурзана дитвора, въ помишь зъ собакамы и свынямы, роилася по пидъ тынню. Худи пидсвынкы на высокыхъ ногахъ, зъ заболоченымы черевамы, ныкалы по вулыци. Скризь тхнуло гноемъ. Въ долини, въ озерци, хлюпалы праныкамы пидкасани, зъ червонымы якъ у бусливъ ногамы, молодыци. За выгономъ, край села, выднилось друге село, густо заселене сирымы хрестамы, пидъ якымы тыхо спочывалы, обернувшысь въ землю, трудивныкы земли. А дали розлягалось поле—ривне, сиро-зелене, голе—на якому червона спидныця робитныци здавалася одынокою польовою квиткою.

За закрутомъ, на горбочку, з-за великыхъ пышныхъ кленивъ, выглянула била церква. Черезъ дорогу, проты церкви, стояла школа—нова, высока, пидъ зализомъ, на горбочку, якъ сорока на тыну. Визныкъ завернувъ и в'ихавъ у великый, зарослый шпорышомъ, двиръ.

Показалось, що школа замкнена. Раиса обійшла навкругы ии, зазырнула у викно, звидкы глянула на неи пустка, поторсала колодкою на дверяхъ одъ чорныхъ синей—никого й ничего. Якыйсь чоловикъ сперся одъ вулыци на тынъ и зъ цикавистю стежывъ за Раисою.

— Не знаете, въ кого ключъ одъ школы?.. я нова вчителька...—звернулась до нього Раиса.

— Та мабуть у сторожыхы, у Тетяны... Бигай-но швыдко по Тетяну, вона поле въ мачухы на городи!...

Услидъ за цымы словами почулася лопотнява босыхъ нигъ и щось биле мыгнуло на вулыци.

Раиса сила на лавци пидъ школою и чекала сторожыху. Навкругы було тыхо и безлюдно. На великому зеленому шкильному двори паслась роспряжена вже визныкомъ коняка, а винъ самъ прылигъ у холодку пидъ возомъ.

Мынуло такъ бильшь пивъ годыны. Врешти ляпнула хвиртка и на стежци показала Тетяна. Суха, прыстаркувата дивка, вона мицно держала въ замазаныхъ свижою землею пальцахъ ключъ, зъ неймовирою поглядаючы на Раису.

— Здрастуйте!..

— Здрастуй!.. одчыны шкелу... я прыйихала до васъ за вчительку.

Тетяна прожогомъ, зъ рухамы москаля у спидныци, кынулась одчыннаты школу, впустила Раису, а сама побигла зносыты зъ воза речы.

Гучно залуналы по пустыхъ хатахъ Раисыни крокы, и сперте, зъ сыльнымъ духомъ сосновой дошки повитре затамувало й виддыхъ. Вона швыдко поодчыннала викна. Тепле, зеленасте свитло выповныло хаты, и глянула у викна шырока блакыть неба.

Тетяна тымъ часомъ позносыла усе манатте зъ воза, унесла воды, подала учительци вмытыся и налапавшы въ мишку самоваръ, вытягла його звидты за вухо, ажъ винъ забряжчавъ.

— Самовара вамъ ставыты?

— Наставъ...

Поки сторожыха поралась билия самовара, Раиса пишла оглядаты школу.

Школа була простора, нова, недавно поставлена. У вельки викна невпынно перлось сонце и такъ пекло высоки соснови стины, що на нихъ выступала жывыця. Жовто помальовани парты, ссунути въ кутку докупы, булы покрыти пыломъ. Въ шыбку былась здорова муха и жалибно дзычала. Одъ чорной шафы зъ кныжками до шкильной дошки павукъ снувавъ павутынне. Раиса обйшла уси покои,—скризь була пустка и тыша; школа нагадувала порожній вулій, перекинутый пидъ хатою на сонци. Кватыра вчителькы складалась зъ двоухъ невеличкыхъ хатынокъ. Особлыве мала була спальня. Въ ній заледее могло помистытыся лижко, маленький столыкъ и невеличка скрыня. Колы Раиса прыягла на лижко, й здалося, що вона опынылася на дни глыбокого колодязя, бо нетынковани соснови стины, що тисно обступалы йи навкругы, дуже скыдались на цямырну. Друга хатына була трошкы бильша и зъ виконъ видно було билу церкву середъ зелени высокыхъ деревъ.

Поки учителька пидживлялася, сторожыха стояла коло дверей, уважно розглядаючи йи та йи пакункы зо всихъ бокивъ. Врешти вона насмилылась, сила зъ краечку на канапку и почалась розмова, въ якій сторожыха намагалась якъ найбильше довидатысь видъ Раисы та якъ найбильше росповисты йи.

Раиса дизналася, що школа стоить порожньою ще зъ посту, колы учителька злягла та й хутко й душу Богови оддала; онъ тамъ, у тій маленькій хатынці, де Раиса буде спаты,—тамъ

мучылась одынока якъ палець учителька, и колы бь не стари матушка, не було бь кому и очей закрыть.

— Хыба пипь старый уже?

— Ни, пипь не старый, винъ удовецъ, мае одну дивчынку пидлитка, стари жь матушка—то маты попова... Багатырь, великымъ хазяйствомъ орудуе, а що въ сели панивъ нема—нема де й заробыты, то люде йдутъ до батюшкы...

Туть Раиса довидне дизналася, що й колы саме сказавъ пипь дякови, що одповивъ йому дякъ, що зь того вышло, и якъ та исторія odbyлася на крывій Семеныси, чоловікъ якои доводиться братомъ у другихъ дяковому кумови... Оповиданне Тетяныне, якъ хвыли одь укынутого въ воду каменя, все шыршымы й шыршымы кругамы росходьлось по селу, займало массу людей, захоплювало далеки куткы и плутало таки детали рижныхъ сторинъ жыття, що въ голови Раисыній усе змишалось, и вона перестала слухаты гоминку сторожыху.

Росташувавшысь на швыдку въ своихъ двоохъ покоикахъ, впорядкувавшы свою дивочу постиль, Раиса рано лягла у лижко. Та спаты не могла. Свичка блымала на стольку въ головахъ, а вона, вытягшысь пидъ свижымъ рядомъ, водыла очыма по дощаныхъ сосновыхъ стинахъ тиснои хатыны. Пры тьмяному свитли стины ще тиснище обступалы Раису, ще бильше нагадувалы колодажну цямрыну. Раиса лежала на дни колодезя, а тамъ, вгори, куды свитло ледве доходило, починався свить и жытте.

Жытте!... вона думала про нього. Отъ ий уже тридцять першый рикъ пишовъ, а чы багато дало ий те жытте? Вона тилькы и жыла, що въ останнихъ клясахъ духовнои школы, колы семянарысты, называючы себе родычамы ии, прыносялы ий кныжки, вель зь нею розмовы про любовь до народу, про polityку... Ий було страшно и любо; вона ховалась зь своимъ скарбомъ, зачытувалась до болю головы, тремтила одь новыхъ думокъ и почувала въ соби таку любовь до „народу“, що спочатку хотила вмерты для нього, а потому роздумала и поклала жыты. Вона уважала себе за щось выще одь своихъ подругъ, та й одь тыхъ людей, що булы навкругы; въ грудяхъ у неи радисно былась хвыля новои сылы. Вона рвалась изъ шкильныхъ стинъ на волю, на службу „народови“. И сталося. Батько, старый убогий дякъ, забравъ ии додому, на село. На сели булы сами мужыкы, якыхъ Раиса добре знала и не дуже любила. Вдома, у бидноти,

у великій сем'и, де не було мисця зайвому роту, жылось не весело. Правда, батько изъ шкуры лизъ, щобъ одягты Раису не гирше одъ попивенъ, абы даты їй спромогу йиздыты по весилляхъ та по храмахъ, де можна було знайты жениха-богослова. Та женихъ якосъ не знаходывся, бо ни багачкою, ни красунею панна не була, беда вдома не меншала,—и по двоохъ рокахъ, змарнувавшы батькови надїи, Раиса мусыла пїты въ учителькы. Трынаццять литъ учителькою! Трынаццять литъ вона сохла, якъ яблуку у сушни. Спочатку хочъ потишала себе думкою, що вона не зайва на свити, що вона служыть высокій справи, але ця теорія зъ кожнымъ рокомъ блидла, половила и зъ часомъ зовсимъ загынула. Жытте, таке одноманитне, таке безбарвне, текло вузькымъ корытомъ и ничего не давало для особыстого щастя; выроблялысь однобични, професїональны интересы, по за якымы вона почувала себе мухою в-осены. Вона такъ и называла себе: „осиння муха“. Раиса не разъ пытала себе, чы любыть вона свою школу? Такъ, вона любыла школу, любыла свою роботу, пры якій втрачала голось, хрыпила, надсажувала груди и вела безперестанну вїйну зъ школярамы, зъ ихъ батькамы, зъ попомъ и зъ начальствомъ. Вона любыла це все, якъ любыть мужыккъ оранку, жныва або тверду лаву, на якій спочывае його натомлене, струджене тило.

Однакъ для серця цього було мало. Правда, воно не разъ розцвیتالось пидъ зминлывымъ проминнемъ щастя, цвило закынуте, невидоме, у тыши, и не маючы надїи кынуты насинне въ родючий грунтъ, зив'яло, зсохло, якъ зсохлы ии лыця, груди, руки, якъ зсохла вона вся, мовъ польова квитка зъ гербарія.

И ось, кынута долею въ чуже село, ще бильшь одынока, якъ доси, перевертається вона зъ боку на бикъ на дни колодязя и не може заснуты, и зъ жахомъ думае, що мусыть же выйты колысь зъ цього колодязя и стритыся зъ дїйснїстю, въ якій центральне мисце на сей разъ займае така дрибнычка, якъ видносыны зъ попомъ.

Вже почало дниты, колы Раиса заснула.

Збудывъ ии чужый голось пидъ викномъ:

— Я ще вчора бачывъ, якъ щось пид'ихало до школы, та й кажу батющи: чы не нова вчителька, а вони й посылають—пїды, кажутъ, до Тетяны, дизнайся, хто, звидкы й що воно...

Раиса, мовъ опечена, скочыла зъ постели и застукала въ викно. Яке йому дило? Це не церковна школа, а земська!... Вона його не знае и знаты не хоче, винъ для неи нищо, винъ тилькы „законовчитель“, та й то не теперь, на вакаціи. Це просто нахабнисть, думала Раиса и хвильовалась.

За килька день була недиля. Раиса не пишла до церкви. Зумысне. Вона ныкала по порожнихъ хатахъ, перечытувала стари кныжки, сыдила въ садку пидъ деревомъ, або прыймала школяривъ, що прыносялы ій суныци, абы познайомытысь зъ учителькою. Пойихаты на вакаціи вона не мала куды, батько давно померъ, до родычивъ не хотилось.

Пипъ ничымъ не об'являвся, и Раиса трохы заспокоилась.

Раиса найбильшь любыла сыдиты пидъ викномъ у свой „чыстій“ хатынці, звидкы було выдно билу церкву середь густои зелени. Часомъ, колы сонце погідно сидало, церква здавалась рожевою, а вершечкы деревъ золотымы.

Одного вечора, колы Раиса мылувалася грою свитла на церкви, передъ викнамы несподивано з'явылась висока постать. У Раисы стрепенулось сердце. Одскочывши одъ викна, вона кынулась до виходу, та згадала, що обыдвѣ двери выходятъ у двирь, и вона напевно стринеться зъ попомъ. Раиса перебігла клясь, одчыныла викно и выскочыла въ садокъ. Пипъ поторсавъ двери, постоявъ трохы, и, обійшовшы школу, заставъ Раису пидъ стиною.

Обое змишались.

Винъ знявъ брыля, и рум'янець збентеження поповзъ йому ажъ на лысыну.

Вона—зигнута и блида, стрила його переляканымы и сердытымы очыма.

Винъ прыйшовъ познайомытыся. Винъ знавъ, що вона прыйихала и въ недилю выглядавъ іи въ церкви, але вона не одвидала дому Божого... Вона тутъ людына нова, никого не знае, и колы трапытыся яка потреба, винъ просытъ звернутыся до нього—свого найблыжчого сусида. Бо хочъ вона земська вчителька, та винъ думае, що церква й школа мусять иты поручъ.

Винъ не помитывъ лыхого вогныку въ Раисыныхъ очахъ, якымы вона метнула въ нього пры останнихъ словахъ—и вивъ дали:

— Я и моя маты будемо дуже ради, колы вы насъ одвидаете... Скоро прыйиде на вакаціи моя дочка Тася... вамъ буде веселице...

Раису мучыло одно пытанне: чы поклыкаты попа у хату? Те, що вона була „зъ духовныхъ“, прыщепыло їй певну повагу до людей не зъ свицького стану, але спеціальна нехить до гостя перемогла.

— Цуръ йому!—ришыла Раиса и слухала дали. Гостю докучыло стояты. Шукаючы очыма, де бъ сисы, винъ тыхо понисъ свою загорнену у билый пидрысныкъ, скорійшь жиночу, ніжъ чоловічу постать до садовои лавкы.

Раиса тежъ сила зъ краечку.

Отець Васыль, за пивъ годыны, яки проседивъ на лавци у шкильному садку, встыгъ пожалитыся на свою п'яну, ливу и не дбаючу про церкву парафію, роспытаты у Раисы, хто вона й звидкы и навить злегка докорыты покійній вчытельци, що не вмила защепыты молодому поколинню духа покоры.

Раиса неохоче й коротко одповідала свому гостеви, але о. Васыль благодужно не помичавъ того. Прощаючыся, винъ ще разъ запросывъ Раису въ гостыню.

Раиса ускочыла въ хату. Шоки въ неи горилы, въ грудяхъ трипалося прыкре почутте несповненого обов'язку... „Треба було поклыкаты до хаты... першый разъ прыйшовъ... Та цуръ йому!..“ удруге подумала вона.—„Образытсы? Покирно прошу! Не треба мени зъ нымъ ніякыхъ зносынъ.“

Та зносыны не порвалыся.

Стара „матушка“ прыслала якось їй тарилку малыны, а колы Раиса трохы занедужала, и Тетяна сповистыла про це „батушку“, винъ давъ їй килька порошокивъ хины и потому роспытывавъ у Тетяны про здоров'е вчытелькы.

Проте Раиса не показувалась а ни въ церкви, а ни въ попивській господи, хочъ була певна, що цымъ ображуе духовну родыну. „Нехай!“ уперто говорыла вона и одводыла тоди очы одъ викна, въ яке дывылася на неи била церква въ обіймахъ зеленыхъ велетнивъ.

Мынувъ травень, почалась червцева спека. Одынъ день выдався особливо гарячымъ. Ще зъ самого ранку Раиса почувала якусь тривогу въ тили.—„Неодминно буде гроза!“—зъ жахомъ думала вона. И справди, писля завзятой, хочъ тыхой, спеки якось

швидко смерклося и запавъ морокъ. Небо и земля стемнили, на обрії з'явилася чорна смуга. Скоро на смузи тій щось блымнуло, немовъ сплахнувъ сирныкъ и погасъ. Трохи згодомъ показався свить у другому мисци, а дали зновъ спалахнувъ на першому. Небо переморгувалось. Проблыскы свитла, спочатку таки блиди й тыхи, чымъ дали розросталыся, потужнили. Почало здаватися, що за чорною смугою хмары то здіймається, то падає, щобъ пиднятыся на другому краи, хвыля вогняного моря.

Та ось у новому мисци щось моргнуло. Свитло блискавки прытьмарылось, за те выбухы прыскорылы темпъ. Чорне небо безперестанку моргало блискавкою, осмихалось крывымъ усмихомъ.

Раиса все бильше и бильше хвылювалася. Бо хочъ хмары могли пройты стороною и тоди все кинчылось бы далекою блискавкою, та могло буты и инакше, а тутъ якъ на те вона пу-стыла додому Тетяну и лышылася сама у порожній школи. Раиса засвityла передъ образамы лямпадку, забылася у кутокъ, далеко видъ виконъ и здригалася коженъ разъ, колы викна раптомъ блакытнили одъ сыльной блискавки и мебели, заскочени свитломъ, немовъ розбигалыся зъ якоисъ таемниси нарады.

Ничь быстро надходила.

Чорни хмары росли на крайнеби, насувалыся надъ чорною землею. На двори стало чорно, якъ у комени. За те блискавка розгорялася, жеврила, ставала слипуче-билою. Колы вона потокомъ билои лявы роздырала заслону нocy, на обрії на одну мыть з'являлася въ огняныхъ рямахъ чорна сыльветка зъ тополь, хатъ и витрякивъ и чезла якъ сонъ. Околышня тыша була насычена тривоگوю, жахомъ навить, тепле повитре мовчало, якъ залякана дытына. Здавалося—вельтенський звирь-потвора наблыжавсь до прынышклои земли, роскрывавъ вогняну пашу и скалывъ чорни зубы. Одъ його дыхання трусылыся дерева и поховалось усе живе. Звирь усе наблыжався, шырше роскрывавъ пашу, частійше дыхавъ полум'ємъ... Чулось вже далеке рычаннє... И вразъ сталося щось незвычайне: тыхе повитре стрепенулось, скрутнулось, шарпнулось въ бикъ, знялось надъ землею и зъ божевильнымъ жахомъ кынулось тикаты... Воно мчалось на ослипъ, у темряви, зъ свыстомъ и сычаннемъ перестраха, розбываючы груды обь стины й барканы, порываючы за собою писокъ, лысте, дерева и все, що лежало на його дорози. А на здогинъ за нымъ такъ само

мчалась чорна потвора, нависала надъ землею и позихала полум'ємъ...

Раптомъ—гара!..

Видъ того рыку затремтила земля, забрязчали шыбки й йойкнуло сердце.

Раиса скрыкнула. Ще ранійше, за кожnymъ гуркотомъ грому, вона неспокойно кыдалась въ кутку помижъ двома стинамы и тихо постогнувала. Їи вытрищени очи и зблудный, скудный зразу выдъ свитылись у темряви фосфоромъ. Вона чула, що волоссе стало у неї тверде, якъ дритъ, и щось холодне разъ-у-разъ торкалося до нього. Ноги й руки были холодни, якъ лідъ, а въ середьни, у грудяхъ, клубкомъ котылась тривога. Але колы почалась кононада и надъ головою їи покотылись небесни гарматы, Раиса скорчылась вся и забылась у куточокъ, зъ нимымъ жахомъ чекаючи катастрофы. Лямпадка передъ образомъ згасла, и Раиса не мала сылы встаты и засвитыты їи. Тымъ часомъ пальба ставала частищою. По небу литалы вогняни стрилы, червони змїи, цили клубкы полум'я. Колы зъ одного боку розлягався дружній постріль, то зъ другого въ отповидь йому вылитавъ и котывся по небу такой могутній гримъ, що земля тряслась, стины въ школи ходылы ходоромъ, а парты въ сусидній хати у дыкому сполоху знималысь зъ мисця и зъ грюкотомъ гасалы у порожньому кляси. Кононада тяглась довго и уперто.

Та ось все стыхло, прычаилось, наче збиралось зъ сыламы. И раптомъ небо понялось вогнемъ, росколосось посередьни и зъ страшнымъ трискомъ завалылось на землю, церква похытнулася, стины въ школи розсыпалысь и все шезло и затыхло.

.....

— Панно Раисо, чы вы ще живи й здорови?—почула вона коло себе якыйсь чужый голось.

Спахнувъ сирныкъ, и въ блидому свитли з'явылась передъ нею велька фигура о. Васыля у билому пидрясныку. Зъ його парусынового, окованого жовтою бляхою, вельчезного парасоля збигавъ на помистъ струмокъ воды, а чоботы были въ болоти. Винъ прынисъ зъ собою въ душну и сперту атмосферу зачыненои хаты вохкистъ и свижистъ литнього дощу, и надвирне повитре трохы очутыло Раису.

Побачывшы слыве зомлилу вчытельку, їи блиде, ажъ жовте облычче, широко одкрыти очи, о. Васыль скрыкнувъ:

— Що зь вама, Боже мій!...

Винь сквапно засвитувѣ свичку, наблизувѣ їи до Раисыного
лыця и стурбовано поспытавѣ:

— Що зь вама?

Раиса мовчки дывылась на його пошыршенымы зинькамы,
хочѣ, здавалося, признавала гостя.

О. Васыль зложывѣ пучкы свои пухкой, якѣ у попади,
рукы и, обвиваючы лыце Раисыне холодомѣ вохкого рукава, пере-
хрестывѣ їи великымѣ хрестомѣ:

— Во им'я Отця и Сына и Святого Духа...

Раиса звелась на ноги, повела тривожно по хати очыма и
тыхо поспытала:

— Грозы... нема вже?

Нема... Выпавѣ гарный лывный дощѣ, и небо теперѣ ясне...
Ну й буря була!.. Колы вдарывѣ останній гримѣ, винѣ думавѣ,
що запалыло церкву и побигѣ оглядаты... але показалося, що все
гараздѣ, хочѣ вдарыло десь близько коло церкви, або коло шко-
лы. Тутѣ винѣ згадавѣ, що Раиса лышылась сама, бо пустыла
Тетяну додому, и схотивѣ довидатыся, чы не сталося чого зѣ
Раисою, чы не налякало їи, тымѣ бильшѣ, що двери одѣ школы
одчынени булы... Ажѣ тутѣ онѣ що... Ну, якѣ же вона себе по-
чувае?... Лучче?... Слава Богу!.. Отѣ тилькы вѣ хати душно, не-
здорово, краще одчынены викно... Що? Вона боиться?... але жѣ
небо зовсимѣ ясне и зоряне, а повитре чысте й тыхе... Правда?
Їй такѣ лучче буде. Чы може винѣ чымѣ помогты їй? Може бѣ
послаты по Тетяну, а то вона ще не зовсимѣ очутылася... Звис-
но, колы вона не хоче, винѣ не посылатыме, хочѣ на його думку
такѣ було бѣ краще... За те винѣ заразѣ прышле їй настоянны
на зилли, пивѣ чаркы якои прожене зѣ лыця їи блидоту и заспо-
коить сердце. А теперѣ винѣ побажае їй на добраничѣ и споди-
ваецься, що завтра вона встане цилкомѣ здорова...

И колы винѣ прощався, одѣ його пухкой рукы, одѣ билого
пидрясныка, що загортавѣ слыве жиночый торсѣ, одѣ блидуватого
облыччя, сирыхѣ очей и навить лысыны вїяло такымѣ спокоемѣ,
що Раиса не могла пустыты його такѣ швыдко одѣ себе. Якѣ-не-
якѣ—вона була йому вдячна.

— Посыдѣте ще—несмильво попрохала вона о. Васыля, не вы-
пускаючы його рукы зѣ своеи,—чого вы такѣ хапаецься? У мене

мусыть буты готовый самоваръ, я ще до грозы поставыла його... Нап'ємося чаю...

И не даючы йому часу на одповідь, вона пирнула въ темряву сусидньої хаты...

Самоваръ радисно клекотивъ и выпускавъ пару. Лямпа пидъ билымъ абажуромъ золотыла нови соснови стины. Духъ свижого чаю мишався зъ озонованымъ повитремъ, въ одчынени викна дывылось зорямы небо. Раиса дзвоныла склянками. Ии суха фигурка въ билій одежи метушылась по хати, якъ на витри пержынка, чорни очи блыщали, на зив'ялыхъ лыцяхъ гравъ легкий рум'янець, а въ голоси чулась така нотка, наче електричність, пронисшысь надъ землею, лышыла дещо въ цьому утлому тили.

О. Васыль, заклавшы ногу на ногу и пускаючы струмокъ дыму одъ папирасы, дывувався тій раптовій змини въ настрои учителькы, хочъ ця змина була йому прыемна. Йому прыемна була й та чыстота, якою блыщало золото самовара, молошный абажуръ лямпы, соснови стины, сукня хазяйки и зоряне небо.

Раиса ще не зовсимъ одійшла писля грозы; це було помитно зъ легкого тремтиння руки, колы вона ставыла передъ гостемъ склянку, зъ ии нервовыхъ, занадто жвавыхъ рухивъ, зъ блыску очей и пиднесеного настрою. Ий зразу стало такъ легко говорыты зъ о. Васылемъ, наче винъ бувъ ии давнимъ и хорошымъ знайомымъ.

Показалося, що вона знала його покійну жинку. Фаня була на дви клясы старша за неи, але вона добре пам'ятае ии. И одъ вона померла... висимъ литъ мынуло, якъ померла, а Раиса ничего й не видала.

— Едына потиха лышылась у мене въ жытти—це моя дивчынка Тася... Вона завтра або позавтру прыйде.

И колы о. Васыль говорывъ про дочку, облычче въ його ставало добрымъ, а сири очи променилы. Винъ бувъ радый, що мае зъ кымъ поговорыты про свою улюблєнцю, а Раиса цикавылася дивчынкою.

Опричъ Таси, вони згадувалы багато спильныхъ знайомыхъ,—и тутъ Раиса мала чымало несподиванокъ...

Тымъ часомъ рій згадокъ и видомостей про смерть, надгороды и щаслыву або сумну долю спильныхъ знайомыхъ тыхо брєнивъ у хати пидъ веселый клекить самовара и выкыкавъ у

пам'яты давно забути облыччя й подіи, колысь пережыти почуття, колысь пещени надіи...

По видходи о. Васыля, Раиса пирнула въ лижко, на дно колодзя. Однакъ вона не помичала ныни сягаючои у высочинь цямрыны, надъ якою трипавъ крыламы морокъ.

Передъ очыма іи стояла велька постать зъ спокійнымъ облыччемъ, зъ променыстымы очыма, зи складенымы надъ іи чолломъ пучкамы пухкои руку.

За два дни у школу вбигла дванадцятылитня дивчына зъ кругленькымъ клапоухымъ выдочкомъ помижъ пиднятымы до горы плечыма. Іи быстри чорни очыци нагадували покійну Фаню— и Раиса зразу догадалась, шо то Тася. Погано пошыта перкальова сукенка не укрывала оцупковатой фигуры, били панчохи тисно обхоплювали груби лыткы, а жовти вушка одъ рудыхъ черевыкивъ тилипальсы на верха, якъ свынчачи вуха. Тася проскочыла повзъ Раису—и, не помитывшы іи, оббигла уси клясы, стукаючы черевыкамы та заглядаючы у вси закуткы, наче вона вернула до свого дому и обдывлялась, чы все гараздъ. Врешти вона наскочыла на Раису и засоромылась. Але не надовго. За килька хвылынь вона вже засыпала Раису безладнымы пытаннямы:

— Чы є въ неи сестра? А вышни въ садку вже достыглы? Чы и въ неи була та сама начальныця въ школи? Яки конфітуры Раиса любыть, бо вона любыть всяки?... и т. д. и т. д.

Тася швыдко спрыятелювалася зъ Раисою, не выпускала іи руки зъ своихъ, тягла до себе въ гостыну. Раиса пишла.

Въ попивськыхъ горныцяхъ вони никого не застали. Та о. Васыль скоро надійшовъ и дуже зрадивъ Раиси.

— Матусю... матусю...—гукавъ винъ у другу хату, утыраючы вприлу лысыну:—гостя маемо.

Десь здалеку почувся частый стукитъ, наче коза стукала ратыцями по помости. Трохы згодомъ у дверяхъ показалася чорна баба зъ ципкомъ у рукахъ, одъ якого и походывъ той чудный згукъ.

— Матусю... матусю...—передражныла вона сына—гистъ... а якый то гистъ? Вчытелька... могла бъ давно вже прыты...

Вона зновъ постукала ципкомъ, перейшла, не звернувшы увагы на Раису, хату, сила на стилецъ и замырла: матусю... матусю... вчытелька... вчытелька...

Не вважаючи на неласкаве витанне, Раиса зразу почула симпатію до цієї старосвицької фігури в чорній мищанській одежі. Голова в матушки була пов'язана по старосвицьки чорною хусткою, з якої виглядала замисць обличчя печена картопля.

— Мати на всіх нас бурчать отакъ...—прохавъ выбачення о. Василь.

— Бурчать... бурчать...—повторила стара попада, встала, перейшла, постукуючы, хату, сила на другій стілець и замуromтила собі щось пид нись.

На неї очевидячки не звертали уваги.

Тымъ часомъ Раиси видно було, якъ у другій хати Тася прысила передъ грубкою, запустила в неї руки, щось довго порпалась тамъ и вытягла врешти звидты слончокъ з конфитурами. Знявши обережно папирь, вона запустила в середину палець, обмазаний в попиль, и швидко сунула в ротъ. Вона з такою насолодою лызала конфитуры, що чорні очки блищали в неї, якъ у звирка, а настовбурчени вуха червонили, якъ свижо нам'яти.

О. Василь хвалывсь своимъ хазайствомъ. Винъ показавъ власноручно посаджени яблуні, давъ имъ добру рекомендацію, познайомивъ її з запахомъ стани, з болотомъ коровника и склыкавъ для неї усе кудкудакаюче, гегаюче и крикаюче пирнате царство. Зо всіх звирківъ, які оточали Раису на великому двори попивської господині—самымъ жвавимъ и цікавимъ була Тася, оцупковата фігурка якої шмыгала поміж телятами, або врывалась середъ нескананого гвалту в гусяче стадо.

Пылы чай на веранди пры тыхому заході сонця. Велика й благодушна фігура о. Василя, безперестанне бурчанне старої матушки, що нагадувало дзюрчанне води з пидъ рывны, жвависть молодої кизочки у Тасі, ця проста розмова й обстановка навивали на душу спокій. В одчынени у хату двері дывылись з патретивъ архыреї надъ старынными червоными меблями и збільшували невеличке товариство, в якому Раиса не почувала себе одынокою.

Лидъ рушывъ, знайомистъ зав'язалася.

Раиса рада була, колы Тася часомъ з самого ранку забигала до неї и тягла її в лись, або в поле. Часомъ вони брали з собою о. Василя. Винъ мусывъ з нымы шукаты гр-

бы, насылу згынаючы свою сыту постать у билому пидрясныку. Колы винъ втомлювався, а довги косы мокрили одъ поту, вони позволялы йому спочыть. Потому часто прыбигалы дывытыся, якъ винъ лежавъ на трави та пахкавъ папирскою. Вони зносылы йому вызбирани губы.

Стару матушку Раиса швыдко пидбыла: вона варыла й конфитуры, помагала въ пекарни, доглядала робитныць. Стара була дуже рада и выявляла се бурчаннемъ, якъ и на всихъ домашнихъ.

— Все четверо складалы немовъ родыну.

Особливо веселымы были у нихъ недильни обиды. Заразь пился службы Божои Тася тягла Раису до себе, и та мусыла йты до кухни, щобъ зготувать для маленькои ласухы яку легу-минку. Роспечена коло вогню, зъ засуканымы рукавами, влитала вона до йидальни, гремила посудою и проганяла о. Васыля, шо валявся зъ газетою на канапи.

— Идить до себе, вы намъ заважаєте!—весело крычала вона йому.

За обидомъ выходыла зъ о. Васылемъ, якъ звычайно, суперечка. Рахувалы, скилькы о. Васыль выпывъ чарокъ.

— Вы вже п'ять выпылы!—зъ обуреннемъ гукала Раиса...— Вамъ це шкодыть, а вы п'єте та й п'єте!...

— Яка зъ васъ учителька,—до п'яты порохуваты не годни: я выпывъ чотыри, а не п'ять.

— Ни, п'ять... я вамъ забороняю бильше пыты—чуєте?

— Ова!

— Ова!—дражнылась Раиса и швыдко хапала зъ столу пляшку.

О. Васыль боронивъ свои права и йшовъ вийною на Раису, обертаючысь раптомъ зъ слугы Божого въ слугу Марса. За столомъ здйймався страшный заколотъ, Тася вышала, якъ заризане порося, стара попадя бурчала, переходыла зъ мисця на мисце та невдоволено стукала ципкомъ, ажъ посуда дзвенила.

Кинчалось звычайно трюмфомъ слабйшои стороны, та въ грунти были задоволены вси, хочъ апетыть Тасинъ такъ загострувався одъ боротьбы, шо зъ солодкого слыве никому ничего не лышалося.

Разомъ вони йиздылы на синожать, въ поле, на пасику. О. Васыль звыкавъ до вчителькы. Винъ часомъ посылавъ ии доглядаты сапальныць на бурякахъ, або прыручавъ одвезты полу-

день косарямъ, що Раиса робыла охоче. За цымы прыемнымы, звычайнымы для Раисы розрывкамы непомитно збигавъ часъ, тымъ бильшь непомитно, що вона почувала себе въ сем'и о. Васыля, якъ у ридній. Въ кинци лита Тасю одвезено до школы, и всимъ стало сумно. За те о. Васыль мавъ прычину частійше навидуватись до школы, щобъ поговорыты зъ Раисою про свою улюбленую. Опрычъ того, винъ прыносывъ зъ собою „Епархіальныя Вѣдомости“, яки йому лынъкы було чытатъ самому, и вони чыталы вдвохъ. О. Васыль насампередъ розгортавъ оддиль хроникы. Тамъ стоялы усе знайоми назвыща, опысувалысь всякы выпадкы й змыны въ жытти мисцевого духовенства. Спочатку Раиса цикавылась цымъ зъ ввичлывосты, щобъ не образыты о. Васыля, а потому втяглася и перенялася интересама колышникъ, ще за часивъ бурсы, своихъ знайомахъ. Лучалося, що колы прывозылы почту, а о. Васыля не було вдома, Раиса перша перечытувала новынкы и нетерпляче чекала о. Васыля, щобъ подылытыся зъ нымъ тымы новынкамы.

— Чы вы чулы, що о. Аркадія переведено на другу парафію, а о. Феогность диставъ набедренныка?—стричала вона його.

— Невже? Звидкы вы знаєте?

— А ось чытайте.

И вони нахылялыся надъ газетою такъ, що чорна грывка Раисына лоскотала лысыну о. Васылеви.

Скоро о. Васыль знайшовъ роботу въ школы. Батькы прыводылы дитей запысувать до школы, и Раиса такымъ способомъ знайомылась зъ селянамы. Тутъ о. Васыль бувъ дуже корыстнымъ: винъ знавъ кожного селянына, його жытте, характеръ и думкы, знавъ його жинку й дитей, його скарбъ глинный и не глинный. Пышно розсившысь у кляси, о. Васыль порядкувавъ:

— Цього можна прыняты—маты його богомильна жинка, николы не пропустыть службы Божой...

— А! й ты, Иване, прывивъ до школы хлопця... хочешъ, щобъ и сынъ бувъ такой велькорозумныкъ, якъ батько!.. Ни, цього не запысуйте... Я його знаю...

— Змылуйтеся, батюшко, не гнивайтеся! Я жъ у тому спашу не выненъ.

Тутъ почыналыся рахункы за спашъ, або за якась покрадене жыто; о. Васыль сердывся, пырскавъ, червонивъ и настоювавъ, щобъ хлопця не запысувалы. Це сердыло Раису, та пры людяхъ

вона уважала незручнѣмъ нагадати попови свои права. Коли жъ Раиса довидалась, що селяне почали, перше нижъ до неї, ходыты до попа зъ проханнемъ за своихъ дитей, вона обурылась и выявила йому свое незадоволенне. О. Васыль однакъ потрапывъ заспокоиты Раису, и все вышло такъ, що вона ще мусыла дякуваты йому. Та й якъ було не дякуваты або не слухаты його! О. Васыль все знавъ и все мигъ. Треба було полагадыты дахъ у школи, бо протикало,—о. Васыль заразы знаходывъ майстривъ. Потребувала учителька дровъ на зиму,—о. Васыль доглядавъ, щобъ привезено сухыхъ. Здумала Раиса йхаты въ управу, або въ мистечко,—о. Васыль стававъ у прыгоди киньмы и т. д. и т. д.

Раиса справди була вдячна йому за несчысленни дрибни услуги та рады, безъ якихъ вона въ чужому сели почувала бъ себе далеко гирше.

Опричъ того, винъ їй подобався. На їи поглядъ винъ бувъ гарный: одъ його високого чола были spokій и шляхетнисть, сири очи променилы щыристю, освичувалы тыхымъ свитломъ циле облыччѣ. И винъ бувъ нещасный, лышывшысь такъ рано удивцемъ. Раиса чула часомъ въ серци певну нижнисть, якесь матерне почутте до сього знивченого жыття, и їй легше було выбачыты о. Васылеви, нижъ кому инчому.

По вид'изди Таси, Раиса умовылась столуватыся у старои матушки. Шо-дня утрѣохъ воны дилылы хлибъ-силь. Це зблыжувало ихъ, немовъ ридныло. Раиса навить де въ чому впливала на духовного отця. Вона поволи зменшувала звычайну порцію чарокъ, яку о. Васыль заживавъ при обиди, и врешти о. Васыль зовсимъ залышывъ пыты. Коли винъ росповидавъ їй, якъ винъ багато мигъ выпыты та скилькы часомъ выпывавъ, серце їи сповнялось гордистю, що отъ же вона змогла своимъ впливомъ выкореныты таку застарилу й згубну звычку.

Довги осинни вечоры воны проводылы разомъ за круглымъ столемъ попивської йидальни, пры свитли тѣмной лямпы. Пидъ буркотанне старои матушки велысь безконечни бесиды про Тасю, згадувалось у найдрибнищихъ подробыцяхъ їи дытынство, їи выгадки, словечка. Воны укладалы пляны їи выховання, мріялы про їи долю. Атмосфера въ йидальни ставала теплищю, риднищю.

Осинній холодный морокъ, що облягавъ димъ и бывъ у викна дрибнымъ дощемъ, оддилявъ ихъ одъ цилого свита. Воны

почували себе на безлюдному острови и через те ще близьчымы одно одному.

Часомъ вони читали довги й скучни романы безъ кинцевыхъ картокъ, вытягнени въ комори зъ покрытои пыломъ завали. Читала Раиса. О. Васыль ходывъ перехыльцемъ по хати, заклавшы руки въ кешени пидрясныка та схылывшы въ задуми голову, а по стинахъ лазыла тинь кудлатого ведмедя.

Стара попадая дримала. Инколы зъ просоння вона чиплялась до якогось слова, бурчала, стукала ципкомъ та росходьлась такъ, що Раиса мусыла зупынятысь. Ии вгамовували, и зновъ точывся по хати ровный голосъ, бравъ штурмомъ хату осинній дощъ и лазыла по стинахъ ведмежа тинь.

Та справжними святными вечорами булы ти, колы о. Васыль чытавъ напысани имъ для недили проповиди. Винъ близьче прысувавъ до себе чадну лямпу, закладавъ за вуха непокирни косы и обертався въ деспота. Найменчый шумъ, найменча, хочъ бы й похвальна увага старои матушки просто його розлючували. Винъ чытавъ свій твиръ, и ясни очи його металы искры, а вибруючый голосъ, злегка гугнявый, выкыдавъ цили стосы энергичныхъ сливъ. Зъ легкымъ рум'янцемъ на щокахъ, зъ глыбокою зморщкою помижъ бривъ—о. Васыль громывъ своихъ парафіянъ, якъ старозавитній пророкъ. Крадижки, неслухнянисть, п'янство, байдужнисть, вбывство души и тила—густою хмарою нависали надъ головама, а на зустричъ тій хмари йшла ще чорнища, ще гризнища хмара страшныхъ обицянокъ пекельной кары и пахла сиркою и дыхала полум'ямъ. А середъ цыхъ чорныхъ хмаръ, якъ билый невынный голубъ, здймалась у высочинь огрядна постать натхненного проповидныка и вбирала въ себе зачаровани погляды обохъ жинокъ.

— Я имъ покажу, я ихъ допечу!—страхавъ о. Васыль непрысутнихъ парафіянъ.

Правда, все це було гарне й сыльне, та деяки мисця не вдовольняли Раису. Й здавалося, що одни думкы треба було поясныты, розвыты, други зовсимъ выкынуты; до того алегоріи не завжды булы яснымы и консеквентнымы. О. Васыль не допускавъ жадной крытыкы. Якъ напысавъ, такъ напысавъ.

— Ни слова змины!—роspалювався винъ.

Однакъ Раиса стояла на своему, доводыла. Почыналась палка суперечка, въ якій часомъ необережне слово зъ усть о. Васыля

ображало Раису. Кинчалось на тому, що Раиса брала оливоць и робыла въ рукопысу вставки та поправки, зъ якымы о. Васылеви такы доводилось згоджуватися.

У недилю Раиса ранійше бигла до церкви, зъ нетерплячкою чекала проповиди. Вона уважно помичала, який впливъ зробить проповідь на парафіянъ, особльво въ тыхъ мисцяхъ, що булы змодификовани єю, и їй здавалося, що бабы зъ більшымъ почуттемъ сякають носа, а облыччя чоловикивъ набирають розумнищого выразу.

Проповидь здавалась Раиси вельчньою, а о. Васыль гиднымъ здобутого тріумфу. Проминня тїи славы осявали и їи, бидну вчительку, бо й вона частыною свого „я“ впливала на массы. Це їи пидносило у власныхъ очахъ.

Потроху й непомитно Раиса прыв'язувалась до о. Васыля.

Особльво видчувала вона це у ти дни, колы о. Васыль йиздывъ до благочынного або на з'їзды попивськи, и Раиса вечорамы лышалась вдома. Вона нудылась, сновыгала по своихъ чыстыхъ хатынкахъ, не знаходыла соби мисця. Школа выдавалася їй тоди сосною домовною.

Не знаучы, що зъ собою робыты, куды себе подиты—Раиса бигла до старои матушки. Цилый вечеръ удвохъ вони розмовлялы про высоки душевни прыкметы о. Васыля й про те, яке то нещасте лышытыся удивцемъ у молодому вици.

Въ дывному настрои верталась вона одъ матушки и довго не могла заснуты. Лежачы на свому вузькому келейному лижку въ слабо освитленей свичкою кимнатци, вона чула въ грудяхъ прыплывъ теплои хвыли. Мымохить згадувався їй той радисный трепеть, зъ якымъ прыступала вона, дивчыною, до прычастя, або тепла, солодка, до млосты прыемна молитва вирующого серця. Давно це було...

Вона хотила бъ зновъ пережыты ти хвыли, упытыся ими. Та чы можлыво жъ це?

Вона лежала и сподивалася, що воно прыде зновъ, те чысте, зазнане въ дытынстви почутте и якъ весняный дощъ оживыть засохле серце... Вона сподивалася и разомъ зъ тымъ боялась сподиватися...

И воно прыходыло.

Зъ высокосты, де вывся морокъ и куды Раиса зводыла очи, сплывала на одыноке сердце Божа ласка, и воно росцвиталося, якъ квитка папороти, пышнымъ, хочъ недоговичнымъ цвитомъ...

Вона засыпала зъ одсвиженнымъ теплымъ тиломъ, ій було соромно и хороше, якъ дытны писля довгого и ревного плачу.

Часомъ писля такой ночи Раиса чула у серци гостру й холодну крыцю. Та крыця ризала іи, раныла сердце, доводыла до роспуку.

— Не треба иллюзій, не треба оманы...—сердылась на себе Раиса.—Годи закрываты дійсність... я не дытна. Колы мое житте не вдалося, не можу жъ я осолодыты його цукеркомъ въ розмальной обгортци... Я не хочу себе дурыты, не треба мени марныхъ надій, не треба мени никдго й ничдго... Такъ,—никдго й ничдго...—Вона никого не хотила тоди бачыты, не ходыла обидаты, жовкла и худла за одынъ день и сухымы гарячымы очыма ризала якъ ножемъ.

Стурбованый, що вона не з'являється на обидь, о. Васыль заходывъ у школу, и хочъ Раиса крычала йому зъ спальни, що не хоче його бачыты, що въ неи голова болыть, сидавъ у свитлицы и доты потишавъ іи, поky вона не заспокоювалась...

И зновъ такы вона мусыла буты йому вдячною...

Раиса старалася оддячыты о. Васылеви чымъ могла, корыстувалась всякою нагодою. Здоров'е жъ о. Васыля вона взяла спеціально пидъ свою опіку. Доволи було о. Васылеви выскочыты безъ шапки въ холодни сины або у двирь, якъ це винъ звыкъ завжды робыты, уже Раиса мчалась за нимъ навздогінъ зъ шапкою та зъ хусткою на шыю. Спочатку о. Васыль байдужно прыймавъ це пиклуваннє, та врешти воно почало йому докучаты, особлыве, колы Раиса робыла йому сцены за те, що винъ не бережеться.

Вона не розумила, якъ можна не дбаты про здоров'е людны, що мае обов'язкы не тилькы родынни, але й громадськы. Винъ такый чысты, такый идейный, зъ могутнимъ даромъ слова—мдже й повиненъ вплывати, мусыть жыты для выщыхъ цилей, для добра своихъ парафіанъ. Винъ мае мисію.

Вона говорыла зъ селянами про ту мисію...

Однакъ, помынаючы моменты невдоволення, Раиса мала свои прыемности. Ранійшъ вона ніякъ не могла бъ повірыты, що така проста, звычайна ричъ, якъ пистъ, якій вона не надавала

доси жадного значиння, може бути джереломъ втихы. Столюючысь у матушки, Раиса почала постыты. Вона худла и блицла, чуючысь трохи ослабленою видъ посту пры важкій праці у школи, але та стрыманість, та дисципліна, якими вона підіймала духъ въ утлому тили, давала насолоду.

Другою втихою ии стала рання служба... Вона схоплювалась зъ лижка въ темній, выстуженій за ничъ хати, боячысь заспаты утреню й кыдала окомъ на годинникъ. Було ще рано. У викна дывылась зимова ничъ, зори тремтили въ морозному повитри, досвітчане свитло въ далекихъ хатахъ блымало, якъ вовчи очи. Вона блукала по темныхъ, ледве освітленихъ свичкою хатахъ, кулылась и тремтила одъ дотыку холодного повитря, а кроки ии гучно луналы въ околышній порожняви. Въ чорній одежи (иншу вона перестала носыты), зъ накинutoю на голову темною хустынкою, вона, немовъ послушныця, бигла до церкви зъ першымъ дзвономъ. Тамъ, пры двохъ-трьохъ жовтыхъ плямахъ свитла, сторожъ замитавъ помистъ, и пылъ одъ нигъ людськихъ сидавъ на грубо помальованихъ богахъ, на убогій позолоти. Вгори высила темрява и гучала жалибнымъ акордомъ розбитыхъ дзвонивъ. О. Василь, розглажуючы ще мокри одъ вмывання косы, великымы крокамы проходывъ черезъ церкву и на швыдку стыскавъ Раиси руку.

Поволи по церкви, то тутъ, то тамъ, займались вогныкы, мовъ сходылы зори, на образахъ выступалы сухи и чорни облыччя, одъ входу чулося чалапанне нигъ, а по церкви розходиласть струмкамы сыва пара зъ ротивъ и носивъ перемерзлого люду.

Вся ця обстановка выкыкала у Раисы молитовный настрій. Вона ставала за крыласомъ зъ правого боку передъ церковнымъ богомазомъ середнихъ викивъ. За нею сякався на цилу церкву старый дякъ и помекувавъ, пробуючы голосъ.

Служба почыналася. Раиса перебирала въ голови молитвы; деяки зъ нихъ здавались ий поетычнымы. Стоячы на колинахъ, вона выливала ихъ зъ повного сердца и все дывылась на о. Васыля, наче чекала, що винъ забере ти молитвы и однесе до Бога. Шепчучы слова покоры й благання, вона помичала тремтинне червонныхъ усть пидъ темнымъ вусомъ, ловыла полыскъ сирыхъ очей и була певна, що одъ високого, ажъ до лысыны, чола б'е тыхе свитло.

А колы о. Васыль въ хмарахъ сынього дыму здймавъ свои пухки руки до першого проминня ранишнього сонця и волавъ до Бога м'ягкымъ, трохы гугнявымъ баритономъ, душа Раисына здймалась на тыхъ згукахъ у высочинь и роспускалась тамъ, разомъ зъ дымомъ ладану, въ золоти недильного сонця.

Раиса перша пидходила цилуваты хрестъ.

Погидною й тихою верталась Раиса зъ церкви. Тило їи робылось такимъ легкымъ, наче вона зразу схудла, спына трохы млила, виддыхъ стававъ вильнищымъ. Вона сидала у своій скромній свитлычци, застеляла стиль скатиркою и заживала проскурку, це пречысте тило Боже, зъ такимъ настроємъ, немовъ святный день далекого дытынства кыдавъ на неи свою тинь...

Праця въ школи втомлювала Раису, та не вдовольняла. Їи бильше цікавила змина въ поглядахъ, нови почуття, напрямокъ думокъ—все це було таке нове, несподиване. Не можна сказаты, щобъ та змина дывувала їи—навпаки, вона не могла зрозумиты, якъ вона могла такъ довго жыты иншымъ жыттемъ, не пыла живущои воды зъ крыныци, яку носыла у власному серци. Вона просто сама себе обкрадала. Теперь, дякуючы небесній ласци й помочи о. Васыля, передъ нею простяглыся нови стежки, знайшлась нова пожива для серця. Раиса мала таке почутте, наче пидъ твердою шкаралушою лялечкы у неи виростають барвни крыла и набирають сылы до льоту. Зъ покорою называла вона себе ученицею о. Васыля. Вона потребувала разъ-у-разъ чуты й бачыты свого вчытеля. Весь вильный часъ свій Раиса пересыджувала въ попивській господи. Вона навить рахувала день свій зъ тои хвыли, колы напоследокъ могла быты зъ о. Васылемъ. Решту вона охоче выкреслювала зи свого жыття.

Коло Риздвяныхъ святъ о. Васыль трохы занедужавъ. Раиса присвятыла хорому весь свій часъ, вси свои сылы. Вона зъ такимъ запаломъ выпсвняла обов'язкы мылосерднои сестры, що навить докучыла о. Васылеви.

Разъ вона прокынулась середъ нocy зъ ясною и страшною думкою: о. Васыль умирае. Вона могла бъ присягты, що хтось їй заразы сказавъ: „умирае“. Вона боялась думаты про це—и разомъ зъ тымъ уявляла соби блиде облычче зъ заплющенымы очыма на руци чорнои матушкы и росхрыстани, схвыльовани передсмертнымъ виддыхомъ, груди.

Вона прыхапцемъ накиннула на себе одѣжу и, мовъ загипнотизована, выбигла зъ школы. На двори снигъ синивъ та гравъ вогнямы, въ морозному повитри предмети здавались твердищымы, гострищымы. Навкругу було тыхо й пусто. Снигъ рыпивъ пидъ Раисынымы ногамы (кальоши вона забула взуты), а вона бигла и уявляла соби: свитло у викнахъ, грюканне дверыма, оханне й лементъ, а на рукахъ у чорной матушки смертельно блиде облычче и напивъ мертви уста вымовляють *їи* им'я...

— Иду...—шепче Раиса, поспишаючы. Вона бижыть що сылы, хочъ ноги пидъ нею тремтять и вгынаються. Вона не вирить, що добижыть и посилае напередъ свою душу. Вона певна, що варто їй добигты—и станеться чудо, винъ оживе и одужае. Вся кровь збигається до *їи* сердца, и тилькы одно воно живе й готове до боротьбы.

Раиса чуе, що ноги *їи* не вытрымають, ось-ось пидигнуться... Вона добуває останни сылы... додае ногамъ жвавосты рухамы цилого тила... Та ось врешти блымнуло свитло... въ одному викни, у другому—и Раиса грудымы наскочыла на фиртку у высокому баркани. Фиртка зачынена. Раиса прыпала лыцемъ до шпары. Въ шыроку росколыну фиртки глянувъ на неи билый и холодный, якъ зъ крыгы, димъ зъ чорнымы заспанымы викнамы. Було тыхо. Навить псы спалы.

Раиса обперлась плечемъ у фиртку и заплющыла очи. Не радистъ, а втома обняла *їи*. Наче кровь, що збиглась до сердца, парою взялась у морозному повитри, въ грудяхъ стало пусто и слабо.

Колы Раиса одкрыла очи—передъ нею въ сыньому сяйви билилы снигы, блыщала в'изжена дорога, дрималы убоги хаты, немовъ били грыбы на чорныхъ коринцяхъ. Навить слиды у глыбокому снигу бачыла вона выразно, значыть це бувъ не сонъ, а дійсність.

Їй стало соромно.

Схыльывшы голову, вона тыхо попленталась назадъ.

— Колы бъ хто не побачывъ, думала вона, озыраючысь. Вона боялась стриты свидкивъ своєї ничной мандривкы.

Скризь було тыхо й безлюдно. Тилькы коло церкви сторожъ такъ несподивано ляпнувъ у калатало, що Раиса мало не впала.

На другый день Раиса довидалась, що о. Василь спокійно проспав цілу ніч і почуває себе слыве здоровымъ.

О. Васылеви почала докучаты безперестанна опика надъ його особою. Колы винъ выходывъ зъ хаты, його одежа пидлягала контролю; на нього намотували стилькы хустокъ, наче винъ збиравсь за трыдев'ять земель, фуфайкы жъ, сплетенои Раисою, винъ не мавъ права скидаты цілу зиму. Коженъ кашель, навить самый легкий, выкыкавъ докоры въ необережности. Бракъ апетыту вивъ за собою усильни запрошування, а великый апетытъ—благання не об'идатыся. Це дратувало о. Васыля. Це просто якась змова проты нього. И чого їй треба видъ нього, тій старій панни!..

— Вы мени въ ротъ дывытеся, а сами ничдо не йисте, скоро зъ васъ моши будутъ!..

Грубый тонъ и раздратованне о. Васыля ображали Раису. Вона покирно зносила його деспотызмъ; ничего не сказала йому, колы винъ прогнавъ Тетяну та найнявъ на їи мисце, кого самъ схотивъ, хочъ новый сторожъ вично стырчавъ у попивській пекарни и ничего не робывъ у школи.

О. Василь не помичавъ того. За те Раиса выразно бачыла, що винъ ухыляється одъ довгыхъ бесидъ та суперечокъ, яки такъ подобалысь Раиси.

Вечоры воны проводылы разомъ, хочъ то вже булы не давни вечоры.

Писля чаю стара матушка прымошувалась пидъ грубою, ставыла передъ собою решето зъ пир'емъ и скубла, злегка дримаючы. Раиса простягала руку до кныжки и несмыливо пытала:

— Може почытаемо?

— Е, не хочу, докучыло... Що тамъ у тыхъ романахъ? Не знаю, для кого воны пышуться—хыба для старыхъ паннивъ, щобъ кровь розгриваты...

Зъ цымы словамы о. Василь кыдавъ скисный поглядъ на Раису и позихавъ. Винъ чалапавъ по хати, позихавъ, нудывся, або сидавъ на канапку и зновъ позихавъ зъ смакомъ и зъ кряканнемъ.

Матушка за пир'емъ вторувала йому.

— Ты бъ пишовъ спаты, а то щелепы роздерешъ...—радыла вона йому.

— А справди піду... чогось сонъ налігъ на мене,—позихавъ о. Василь и йшовъ спаты, не вважаючи на те, що було ще рано и що Раиса сьдила въ столовій.

Часто винъ забирався до пысання церковныхъ книжокъ, немовъ не помичавъ Раисы.

Инколы жъ його просто гедзъ нападавъ—и тоди винъ стававъ нестерпучымъ: пускавъ Раиси шпыльки, глузувавъ зъ їи екзальтаціи, осміювавъ навить їи поверховнисть, сперечався проты того, що самъ ранійшъ обстоювавъ. Стара матушка мусыла браты пидъ оборону збентежену й засмучену Раису, сварылась на сына и стукала ципкомъ, щобъ перерваты непръемну розмову.

Зъ прыйиздомъ на Риздво Таси видносныны поправылись. О. Василь зновъ ставъ мылымъ и веселымъ, а Раиса почувала себе добре, немовъ выкинула зъ пам'яты усе непръемне.

Та згода була не довгою; Тася швидко пойихала, и о. Василь занудывся. Винъ блукавъ по хатахъ млявою ходою, спустывшы голову, и не знавъ, що зъ собою робыты. Врешти одного вечора пидійшовъ до шафы, выинявъ пляшку зъ горилкою и нальвъ соби чарку. Раиса выдывылась на нього велькымы переляканымы очыма. О. Василь походывъ, походывъ и зновъ нальвъ чарку. Раиса зъ жахомъ дывылась на нього. Та колы винъ згодомъ нальвъ третю чарку, вона раптомъ знялась, мовчкы попрочалась зъ о. Васылемъ и выйшла зъ хаты.

Не роздягаючыся, не свитячы свитла, Раиса впала на каняпку у свой свитлычци. Вона лежала такъ тыха, прыгноблена, ростоптана и розумила лышь одно, що вона одынока. Одыноке, самотне, занедбане всима серце сходыло кров'ю у темній сосновій домовыни. Надвори вывъ песь. Уперто, жалибно тяглася нота скаргы у темряви. Отакъ вона могла бъ выты, колы бъ мала сылу. Та на що выты? Вона буде лежаты тутъ безъ руху, безъ надїи, ажъ покы ця питьма не зминыться у вичну. Якъ жыва квитка помижъ карткамы книжкы. Вона не хоче чуты того чыкання дзыгаривъ, выття собаки; не треба всихъ тыхъ згукивъ, що нагадують жытте, хай буде тыша и невтышний щемячый биль одынокого, безнадїйного серця. Хай воно сходыть кров'ю...

Якъ довго лежала отакъ Раиса, вона не знала. Вона пам'ятає тилькы, що раптомъ почувала на свому серци чыось теплу, мяжку руку. Вона расплющыла очи. Надъ нею, схлыывшыся, стоявъ Хрыстось, а на чорному лифи, тамъ, де було у неи серце,

лежала його біла й м'ягка рука. Раиси стало соромно и страшно. Вона скрикнула и зирвалась зъ мисця. Привидъ счезъ. Третьою рукою засвѣтила вона свичку и обтерла пить зъ чола. Вона не могла зъ певнистю сказаты, чы то бувъ сонъ, чы привидъ, вона тилькы й доси чула на серци дотыкъ теплои чужои руки...

Зъ того часу Раиса скорылась. Вона зъ покорою прыймала грубистъ о. Васыля, його усмишки, нехтуванне, а о. Васыль немовъ упывався сылою влады надъ старою панною и все частійше выявлявъ їй погорду. Єдиною обороною въ Раисы стала покора. Чымъ бильшъ о. Васыль одпыхавъ ии видъ себе, тымъ зъ бильшою саможертвою вона прысвячувала йому свій часть, свои сылы. Вона залюбки оддала бъ йому останню краплю крови свого серця. Коны бъ винъ одтрукывъ ии, якъ ледачу собаку, ногою вона зъ любов'ю й покорою прыпала бъ устами до тои ноги. Покора дывылась зъ ии велькыхъ очей, свитылась въ жовтому, высохлому тили. Вона черпала сылы у тій покори, знаходыла въ їй терпку насолоду, високу поезію. Груби выбрыкы о. Васыля Раиса прыймала за обявъ енергii та непохытної воли, а його неухажне, неривне и, часомъ, згирдне поводженне зъ нею поясняла соби тымъ, що о. Васыль живе вышчымы интересами и йому трудно звертаты увагу на дрибныци. И вона залюбки прыносила въ даръ незвычайній людныи свое серце и свою покору, якъ ии навчывъ той, що лышывъ на ии серци теплый слидъ руки.

Тымъ часомъ Раиса танула.

Разомъ зъ весняными водамы сплывало и ии здоров'є.

— Вы бъ порадылысь ликаря, поличылыся,—говорывъ о. Васыль, зупыняючы поглядъ на ии восковому облыччи.

Вона ничѡго не одповидала, а тилькы дывылась на нього прозорымы, смутными очыма.

Весна здалася Раиси на те, щобъ що службы Божои ставыты у вивтари свижи букеты. То була ии офира. Вона вставала удосвита и зеленымы росяными ранкамы блукала по лукахъ, збираючы квитку до квиткы.

— Чы вы не закохалысь часомъ, що ходыте по досвиткахъ на rendez-vous ажъ за село,—жартувавъ о. Васыль, дизавашысь про ти ранишни экскурси.

Писля службы одынъ зъ букетивъ Раиса брала соби. Їй здавалося, що винъ зминявся. Запахъ и колырь квитокъ ставалы сыльнищымы, свижищымы, наче ласка Божа, що сходыла пидъ

часъ видправы на вивтаръ, растуляла ихъ виночки. Раиса прытскала букетъ до усть и сердца и ставыла у себе на столыку.

Раиси мало було церковной видправы; вона ставала ще на колина передъ своимъ вивтаремъ, думала про Хрыста и посылала йому свои молитвы. Йому, одному Йому одкрывала вона сердце. Вона скаржылась Йому на свое житте—безбарвне, блиде, невдовольняюче. Навкругы ии пустка нима, безъ радощивъ, холодна. Вона не хоче такого жыття, воно не потрибне ий... На що жъ Ты, Боже, вклавъ у його вогонь, колы той вогонь лышь въ попилъ обертае ии сердце!... Ты самъ бачышь, якъ вона страдае, визьмы ии до себе, дай ий щастя, якого вона не зазнала на земли, якого прагне, мовъ пыты въ гарячци... До нигъ Твоихъ, пробытыхъ на хрести, вона складае свое одыноке сердце и всю сылу його коханья... Ты добрый, ты гарный, вона буде тоби вирно служыты, буде твоею покирною невилыныцею. Потишь ии! Освижы ии смажни уста! Положы на ии сердце свою руку, утышь бунтовлывый трепетъ його, якъ ты вже це зробывъ разъ!.. Боже!.. Исусе!..

Потиха прыходыла звидты.

Тыха, лагідна постать Хрыста спускалась до неи. Невымовна роскишь сповняла ии тило одъ його дотыку; въ солодкій млости вона тратыла тямю, а спопелиле сердце зновъ налывалось гарячою кров'ю, палало небесною радистю... Невпынни сльозы змывалы ии облычче.

.....

— Ты розуміешъ,—вела дали свое оповиданне Раиса блызкій прыятелици и шкильній подрузи, що несподивано зайихала до неи—ты розуміешъ: це людына незвычайна, не простый сильський пипъ... Колы бъ ты знала його высоки думкы, благородне сердце, його идейнисть, чыстоту душевну... ты бъ була зачарована имъ... Ты його побачышь, ты мусышь побачыты... Його може не вси любляты, бо винъ мае енергію й непохытну волю... Цій людыни не тутъ мисце, не на сели... Тутъ винъ пропадае... И отъ—уявы соби мое горе—винъ збирається до о. Йвана на храмъ...

— Яке жъ тоби тутъ горе? Хай йиде...

— Ты не розуміешъ, ты не хочешъ зрозумиты... Винъ не повыненъ туды йихаты... Тамъ не мисце йому... тамъ буде лышь п'янство, карты, гульня... Винъ мусыть буты сыльнымъ, винъ

мусыть буты выщымъ... Винъ кынувъ пыты... Я його такъ прохала, такъ благала, щобъ не йихавъ... Невже я... не вже винъ...

Раиса схлыпнула и замовкла: спазма перетяла голосъ.

Вона сыдила мовчки, а вельки сльозы тыхо котылыся по ии выду, такому жалибному, нещасному, зъ выразомъ пытанья й муки. Пальци хруснули одъ внутришнього болю, а затуманени сльозамы очы дывылыся кудысь въ простору...

— Ты не розуміешъ,—почала вона зновъ, звертаючы мокре лице до прытелькы, але та перепынула:

— Ни, я дуже добре розумію: ты його кохаешъ.

— Що ты сказала?

— Я кажу, що ты його... и не скинчыла.

Раиса раптомъ одхытнулась одъ прытелькы и тыхо скрыкнула, якъ раненый птахъ.

Передъ нею мыгнула блыскавка, а пидъ ногамы запалася земля.

Глыбока, морочлива, чорна безодня.

Раиса потыху спускалась туды, и зъ очей ии поволи счезала рожева одъ заходу, закутана въ зелень кленыны, церква...

1901.
Чернигивъ.

М. Коцюбынський.

* * *

Що зи мною таке—я ніякъ не збагну...
Мовъ ховаю я въ серци якусь тайну,
Мовъ ношу-бережу въ соби скарбъ дорогій,
Що сьогондя я радий, щасливый такій!
Лехкыхъ образивъ, тиней проноситься рій
У прозорій имли розколысаныхъ мрій;
Вырынають, зныкають, у мли мыготять,
Буцимъ крыламы ти херувимы тремтять...
Чы побачывъ я въ снѣ любку-мрію мою
И видъ неи почувъ вперше слово: „люблю“;
Чы то свитли надіи, ясни прочуття,
Що такъ гарнымъ здалось мени бидне жыття?
А въ души ще гудуть, ще лунають писни,
Ще брелять у ній струны ии голосни...
Мовъ въ тумани блужу, не отямлюсь видъ сну...
Що зи мною таке,—не збагну, не збагну...

М. Вороный..

Змії.

Оповідання.

онця вже не видно. Воно потопло въ червоно-рожевимъ полум'и холоднои вечерньої загравы. Темрява нечутно вийшла зъ таемныхъ недривъ свиту и обгорнула все чысто навколо.

Се ии царство.

Помалу гаснуть на заходи червони плямы вечернього сяєва. Зловисто темніють хмари, немовъ догорають останни жарыны видъ огнища, що въ глухому, холодному степу розвела вночи бидолашна людына, щобъ передъ смертю зогреты свою знесылену, наморену душу.

Воны скоро погаснуть. Воны вже погасають. Небо потемнило. Немає ни зирь, ни мисяця. Заступає холодна ничь.

Ось проризавъ питьму летючий метеоръ. Пролынувъ геть далеко понадъ обрїемъ и погасъ, мовъ невидома рука кынула ото въ воду жменю яскравого прыску. Тамъ десь, у свитовому простори, счынылась дрибна космична катастрофа.

Темни люде кажуть, що то пролетивъ змії...

Умыть погасъ одблыскъ того летючого пожарыща, и ничь стала немовъ ще темнійша и холоднійша.

Горе тымъ, у кого пидъ таку добу немає теплого прытулку, хто, холодный, не може простягты до теплои грубы сво-

ихъ старыхъ тремтячыхъ рукъ, хто, натруженный, не мае спроможности лягты въ тепле, м'яке лижко и заснуты пидъ захыстомъ генія сем'и!...

* *
*

Въ жытти кожнои людны буае оттакый холодный зимовый прысмеркъ. Темрява старосты, хворобъ и пид'упаду духу жде кожного зъ насъ. И горе тымъ, кому въ сій темряви не сяе, хочъ здалека, огонь братерської чыстои любовы, горе тымъ, хто вже кынувъ у огныще жыття останню трисочку и баче, якъ вона горыть и догоряе, ледви-ледви жевріе и потимъ береться сывымъ холоднымъ попиломъ. Ще хвылына—и винъ розвіється геть...

Горе биднымъ и занедбанымъ. Горе холоднымъ и голоднымъ. Горе всимъ старымъ и пид'упалымъ!..

На тому холодному червоному неби гасне не вечирня заграва, а убоге жытте безталанныхъ людей. Такъ... вы погаснете... Вы загубытесь у мори свитовой темрявы, у хвыляхъ забуття... Але не кленить тыхъ, хто остається отутъ, на варти жыття сіеи убогой планеты и хто ще мае спроможність зогриваты душу на огныщи жыття, кому прывитно сяють огни недовгочасного кохання и дружбы, и хто ще зовсимъ не думае про темряву смерты.

Прыйде часъ—и воны погаснуть.

Погаснуть у холодныхъ обіймахъ смерты...

* *
*

Въ сирій убогій щоденщыни, мовъ у тому холодному зимовому прысмерку, жытте вымальовуе ризноманитни людськи по-статн и рысы бидолашногo людського истнуваннн.

Мени ввыжається вельке, обшарпане село, оточене навкругы шахтамы, и я бачу бабу Супруныху. Хто въ Пустій Гребли не знавъ бабы Супруныхы?.. Не було мабутъ такого й хлоп'яты, щобъ уже бигало на власныхъ ноженятахъ по брудній селянській вулыци и не знало бабы Супруныхы. И знали вси. Або краще мовыты—дратувалы вси.

Хата бабына стояла зъ самисенького краю Пустои Гребли, ажъ тамъ, де проходе зализныця и стоить будка. Стара у неи хата. Половина ии, по дымарь, уже розвалылася, а друга тежъ туды хылыться. Нема кому тиі удовыной хаты пидперты, пиддержаты, та й ни до чого: баби все одно. Все остогыдило ий, почынаючы одъ ии чотырьохъ малолитнихъ сырить-онукивъ, собакъ сусидськихъ,—до дякивъ и попивъ, навить до всього свиту. Все ии дратувало, усе глузувало зъ неи, мучыло ии, и все вона прокляла и вылаяла безъ лику разивъ. Лайка и клятьба була ии утиха.

Стара, прыглухувата, суха, згорблена, зъ блыскучымы злымы очыма, якъ мара, проходила вона по слободи и пидбирала де дровынячку, де кизякъ, де ганчирку. Влитку вона щодня проходила увечери вслидъ за чередою и голымы руками збирала у видра ще тепли товарячи липахы. Дома вона зъ ихъ робыла на зиму кырпычъ. А диты вытыкалыся зъ ворить и крычалы ий услидъ: „Супруныхо, тю, тю“!... и прыкладалы ий всяки призыща.

Супруныха лаялася. О, якъ вона лаялася! Въ свою лайку вона вкладала всю свою ненавысть до людей, выливала весь свій гнивъ на ихъ, всю свою злобу и весь пекучий биль одъ образъ жыття.

Тією лайкою вона мстылася надъ усымъ свитомъ, а може тилькы надъ своею долею...

* *
*

Наблыжалось Риздво. Снигу було мало, якъ и завжды буває въ тій краини. Земля выхла, вымерзла и репалась видъ морозу. На поли, на рилли, вона роспадалась на дрибни крупынкы, и вить розносывъ той порохъ геть по ланяхъ и запорошувавъ нымъ и той снигъ, якый де-не-де залягавъ по стерни.

Стоялы добри морозы. На сели топылы щоранку педы и щовечора грубы. Але баба Супруныха топыла пичъ тилькы черезъ день и у неи въ хати було трохы чымъ теплійше, нижъ на двори. Стари у викнахъ рямы зъ побытымы шыбками и позалиплювани, чымъ трапылось, понамерзалаы. На двиръ кризъ ихъ не було выдно ничого. Зъ ихъ теклы патьокы и замерзалаы на стинахъ. Доливка не пидмиталась николы. Велька стара пичъ ку-

рыла. Диты, немыти, нечесани и голодни, пустувалы и, зъ голоду та знечев'я, были одно одного, кусались и дралысь за уши и волоссе. Въ хати весь день стоявъ галасъ. Замурзани, блиди, худи и дыки, Супрунышыны онуки были мало подибни до дитей. То были бильше якись звиренята, дыки и зли, котрымъ ни що не завважало перекусыты одно-одному палець, передряпнуты щоку и товктысь ногами по обыччу у меньшыхъ себе.

Батько и маты ихъ померлы тры роки назадъ. Маты такъ умерла, а батька завалыло у шахти. Його навить не одкопувано. Дуже глыбоко завалыло, и всю ту шахту залыло водою. Видчытавъ священныкъ похоронъ надъ тією шахтою, немовъ надъ могилою, та й годи. Никому було позыватысь зъ хазяиномъ тієї шахты, а самъ винъ личывъ зайвымъ забезпечыты сем'ю свого безталанного робитныка, колы та катастрофа и безъ того наробыла йому багато клопоту и втратъ. Покрутылысь, було, билия бабы найизжи зъ повитового мистечка „брехунци“-адвокаты, щобъ вона доручыла имъ у суди позываты за сыритъ, але ничего не вдіялы. Баба боялась ихъ и не хотила увиходыты зъ ными въ яку небудь спилку. Зирвалы вони тымъ часомъ дешыцю зъ хазяина шахты, буцимъ то за мырову зъ Супруныхою, и злынули геть изъ села. Такъ на тимъ дило й стало. Довелось баби самій годуваты усихъ своихъ онукивъ. Чымъ вона ихъ годувала, и якъ годувала, те знала вона сама.

Якъ тилькы почало холодаты, диты не выходылы на двиръ. Не було въ чому. Старшый хлопець, Романъ, якъ треба було выйты, выбигавъ босонижъ. И винъ страшенно кашлявъ. Менши зовсимъ не выходылы, и все писля ихъ зоставалося въ хати. Баба лаялась.

— У, катаржни, тилькы й знаете, що трискаете та паскудыте. Народылысь, вылупкы, на мою голову!..

А їй треба було тилькы початы лаятысь, и вона лаялась и лаялась безъ перестанку.

* *
*

Писля завтрього Риздво. Баба зранку пишла зъ дому и не верталась до обиду. Въ обидъ вона прыйшла. Прынесла два сухари и окраецъ жытного хлиба. Диты видъ холоду позарыва-

лась у плахитте. Побачывшы хлибъ, воны кынулись до бабы. Вона зъ лайкою й бійкою дала имъ йисты. Ззила сама. Не було воды, треба було йты по воду. Лаючысь и стогнучы, пишла вона до крыныци. Прынесла воды, затопыла пичъ, велела Романови пидкыдаты кизякивъ, а сама полизла на пичъ, щобъ трохи по-дриматы.

Спала вона не довго.

Йй прыснылось, що старый ии, що вже рокивъ зъ двадцять якъ померъ, запрягае на двори коняку. „Сидай“, каже, „стара! Пойидемо!..“ Дывыться баба и дывується: на двори лито, а винъ запригъ кобылу въ саны. А черезъ тыны дывляться сусиде, тежъ уже давно померли, сміються й крычать: „сидай, бабо!..“ И коняка повернулася и выскала зубы, мовъ сміється, а очы такъ и грають. Ушы прыщулыла.

Баба злякалась и прокынулась.

Наказавшы дитямъ сыдиты тихо, вона выйшла зъ хаты и пишла повзъ зализныцю. Тамъ вона вранци нагледила дровынячку, що валялась не прыбрана. Вона йшла, и все у неи въ голови стоявъ той сонъ. „Кобыла“, думала вона, „се та кобыла, що старый купывъ колысь у Кленовому. Коров'ячку продавъ, а кобылу купывъ... Казавъ, що у цыгана. Ще видъ неи було й лоша. Вовкъ задавывъ улитку... Прыбигло додому... кровь тече... само трусыться... А кобыла ирже до його. Такъ и здохло,—черва завелась“.

Баба йшла дали и зновъ думала: „А сусиде?... вси вже померлы, вси... Де жъ тая дровынячка?—неначе тутъ десь бачыла. Чы зъ того боку чавункы?... Треба туды сходыты“. И зновъ плетуться думкы у неи въ голови: „Охримъ бувъ... добряча така людына... Везе якось снопы. Постричалысь, а винъ и каже: „та й молодыця, любо подывытысь: якъ макъ на городи“!... А я йому: „та й козакъ: якъ у толоци будякъ“!...—Сміється“...

И Супруныха соби осмихнулася. Давно те такъ було. „Тоди ще Охримъ бувъ рудый-рудый, а якъ ховалы, то бувъ сывый тоби, сывый!.. Повзуныха—думае дали баба—пообищала четвертыну сала на Риздво. Треба надійты“.

И думкы ии повылысь, потеклы, чипляючысь одна за одну, в'ючысь понадъ ии убогымъ жыттемъ, якъ у-осены дымъ понадъ залытою дошама, чорною и холодною землею. Невесели думкы.

Четверо онучать—треба ихъ якомь прогодувати старій и хворій баби!

* *
* *

Уже почынало вечериты, якъ пойиздъ № 3, засвѣтившы лыхтари на паровози, мусивъ вирушаты зъ станціи Крутой. Машынысть выпывъ у буфети и закусывъ. Горилка и закуска пидбадьорылы його, и колы винъ прыйшовъ до паровозу, то почувавъ себе добре и навить весело. Ударывъ утрете дзвоникъ, затурчавъ оберъ-кондукторъ и пойиздъ, свыснувшы, рушывъ у степъ, хукаючы густымы клубкамы билои пары.

Мынули водокачку и полынули-понеслись по ровній лошыни, помынаючы и будкы и будошныхъ стороживъ зи згорнутымы короговкамы. Витерь дувъ назустрічь, свыстивъ и видносывъ геть у простирь и дымъ зъ паровозу, и ти искры, що часомъ вылиталы зъ його дымаря и летилы яку хвылыну вкупи зъ дымомъ. Вони летилы и погасалы. А пойиздъ гурчавъ, стугонивъ, торохтивъ и, выгнаючысь на узгирряхъ, мовъ велычезный змій, хутко котывся по холодныхъ рельсахъ.

Машыныста змогавъ сонъ. Горилка додавала йому тепла, и винъ, одійшовшы у затышокъ, дримавъ. Йому се не первына. Кочегаръ порався биля печи. До станціи було далеко.

— Спустымось у лошыну,—дасы свыстка,—сказавъ машынысть.

Кочегаръ не видмовывъ ничего. Винъ самъ добре знавъ свое дило и ображався, що йому роблять загадъ у такій дрибныци: видоме дило, що передъ кожною слободою треба подаваты свыстка! Се знае коженъ неукъ. А винъ йизде не першый рикъ и самъ уже бъ давно змигъ статы за машыныста.

Пройихавшы килька верстовъ горою, пойиздъ почавъ спускаться у лошыну. Вже темнило. Далекое спереду наливоручъ блымагы огни. Тамъ було село и шахты. Село простяглось понадъ ричкою; крайни хаты його пидходылы ажъ пидъ гору, до залызныци. Вони мрылы у питьми мовъ стогы и, здавалось, ишлы назустрічь пойиздови, сувори и мовчазни.

Колы пойиздъ зовсимъ наблызввся до села, кочегаръ давъ свыстка. Згукъ голосно розлигся понадъ селомъ и видгукнувся на другому його кинци, те жъ пидъ горою. Кочегаръ зачынивъ

пиддувало, и поиздъ, помынувшы витрякы, подався геть повзъ города.

* *
*

„Треба неодминно, не гаючысь, пидты до Повзуныхы“, думала баба Супруныха, идучы повзъ зализныцю и їй, голодній, намореній, ввыжалась та четвертына сала, що їй поменялась даты Повзуныха. „Де жъ тая дровынячка?.. Мабуть по той бикъ, билия Ковалевого городу“...

И Супруныха пиднялась на насыпь.

Коваливъ городъ бувъ дали и треба було пройти ще зъ-пивъ гонивъ. Спустытысь зъ насыпу въ тимъ мисци, де баба зибралась на його, було незручно, дуже круто и склызько, и баба мусыла йты дали просто насыпомъ. Думкы їи снувались недбало и безъ ладу. Вона думала про ту дровынячку, що бачыла билия Ковалевого городу. То мабуть бувъ шматокъ старои люшни, а може й полудрабка. Такъ ни, здається, на йому була смола. И чомъ вона не взяла його тоди, якъ нагледила? Теперь отъ иды, шукай: може вже хто другый пиднявъ. Уже смеркло. Гляды, ще й не побачышь. А ноги болять, мовъ не свои, ледви-ледви тупотять.

И зновъ їй згадався и сонъ. И вона мовъ заразь передъ себе бачыть, якъ ихъ сира кобыла повернула зъ-поза дугы голову, дывытыся на неи и сміється... Така страшна... А очы такъ и грають... А дидъ, такой маленький, мовъ хлопчыкъ, то забижыть зъ одного боку, то зъ другого: „сидай“, каже, „стара!.. Сидай“... И сусиде сміються. Чого вони вси сміються,—адже жъ вона ничего такого не зробыла, щобъ сміяться зъ неи?..

У бабы важко стыснулось сердце. Такъ їй стало себе жалко, такъ важко на души...

* *
*

Коваливъ городъ уже бувъ не далеко, и тилькы що баба налагодылась сходыты зъ насыпу, якъ їй здалось, мовъ щось разомъ ризко-ризко засвыстило, загуло, и земля пидъ нею задрижала. Вона зъ жахомъ обернулась назадъ... Просто неи ды-

вылось трое страшныхъ блыскучыхъ очей. Сяево видъ ихъ падало на насыпь и рельсы... И рельсы блыщали одлыскомъ того сяева и мовъ тяглысь до неи, якъ довги руки якого страховыща, щобъ захопыты ии, не даты ий утекты.

Вона мовъ зкам'янила... Ноги не двынулысь, щобъ переступты рельсы. Серце перестало бытысь... И пойиздъ—вона зъ переляку навить не догадалась, що то винъ—и пойиздъ зъ розгону наскочывъ на неи, збывъ и пидобгавъ ии пидъ себе и, обпикшы парою, клацаючы, почавъ жуваты ии...

У неи въ очахъ такъ и зосталысь ти страшни тры ока и блыскучи холодни руки...

* *
*

Пойиздъ зупынылы. И колы стали шукаты бабы, то знайшлы ии усю поризану, покручену, безъ нигъ и головы.

Пойиздъ килькы часу стоявъ биля села, выпускаючы клубкы дыму и искрѣ. На його у викно здалека зъ горы тымъ часомъ дывылась молоденька панночка, що прыйихала додому на Риздво изъ школы. Вона дывувалась, чому то пойиздъ прыпынывся тамъ и любувалась хвылямы дыму и пары. Ий здавалось, що то зупынывся тамъ страшный змій, про котрого вона чула колысь стилькы казокъ; що той змій стоить и дывытьсѣ, выглядяе соби здобычы. Горять у його очы, а искры и дымъ летѣть видъ його подыху понадъ селомъ... Ий боязько и гарно. И здається ий, що вона—та царивна, той змій мусыть ухопыты ии на свои мицни крыла и занесты геть въ незнани край...

Колы трохы згодомъ пойиздъ пишовъ дали и заховався за косогоромъ, то ий зробылось сумно, що ии зваблыва мря не справдылась... А на насыпови въ той часъ стоялы люде и дывылысь на кривави останкы безталанной людыны. Кровъ на рельсахъ и на земли уже застыгла... Тамъ дійсно пролетивъ змій, тилькы винъ пидхопывъ на свои крыла не молоденьку романтичну панночку, а стару, безпрывитну бабу Супруныху и кынувъ на симъ свити чотырохъ ненагодованыхъ и не прыгритыхъ сырить.

* *
*

Погасла остання искра вечирнього сяева. Немае и слиду видъ неи. Ничъ, холодна, безпросвитна ничъ, обгорнула все навколо,

Ничь на вики обгорнула и бидну бабу Супрунху...

О, не проклены насъ, безпрывитна душе, блукаючы па безодняхъ свиту, сумуючы и згадуючы свое мижъ насъ бидуванне.

Ни, проклены насъ, безталанна душе, насъ—нагодованыхъ и зогритыхъ, нежалислывыхъ и безжурныхъ, бо маємо очы й не бачымо людського лыха, маємо ушы й не чуємо людського стогону!...

М. Черняевський.

Якъ я вмерь.

Оповиданне.

I.

вмерь.

Про се я вперше довидався зъ широкого друкованого аркушу, званого „Щоденне Слово“ и выдаваного справди що-дня въ мисти Днипрови.

Въ сьому аркуши, середь „посмертныхъ звистокъ,“ я прочытавъ такой допысь:

„Нова несподивана смерть: умерь Евгенъ Сагайдачный. Хто знавъ його, чытавъ його пысанья, той розуміе, яка се втрата. Його невелички поемкы та оповидання виршомъ—то справжня окраса украиньскому пысьменству. Се—литературни перлыны, наскризь проняти сумомъ-жалемъ. И така велька сыла авторового таланту, що винь прымушуе чытача зъ собою плакаты й сумуваты надъ недолею людською та разомъ и высоко пидносыться духомъ угору, вбачаючи ти высокосты, до якихъ може сягнуты непереможный духъ людський.

„Але не дурно таки сумни поезіи невчасно згаслого автора. Тяжке було йому жытте. Винь мусывъ безъ одпочыну гыбиты надъ нудною, нецикавою, нерозумною роботою, щобъ добуты соби й свой сем'и шматокъ хлиба. Та праця мучыла його, дратувала, вбывала йому сылу. Тилькы невелички частынкы свого часу мигъ винь даваты литератури.

„Останними часами винь тяжко занедужавъ и поихавъ на село. Сьогодни наспила звистка, що винь умерь, и його тамъ уже поховано. Смерть спиткала його на трыдцять четвертому роци жыття. Земля тоби перомъ, чесный робитнику, талановытый и щырый поете!“

Я не знаю, чы byly правдою въ цій звистци хвалы моему талантови, але все инше не було выгадкою, оприче, звисно, одного... Чы и се, ся новына про мою смерть, такожь мала быты правдою?

Адже я такы й бувъ дуже хворый, тилькы мени здавалося, що я не вмерь, а трохы очунявъ на сели. Пойихавъ я туды безъ жинкы й двоухъ моихъ дитей. Всимъ, на жаль, не можна було: мене поклыкавъ на село Дмитренко пожыты въ його лито, але поклыкавъ самого... А сем'я тымъ часомъ подалась у гостыну до жинчыного батька, въ маленьке повитове мисто. Се було добре, бо не треба було платыты за кватырю та своимъ коштомъ харчуватыся, а въ насъ останними часами стало дуже сутужно на грошы: мои „литературни перлыны“ не давалы мени, звисно, ниякого заробитку, службу мусывъ я покынуты черезъ хворобу. А якъ тая служба давала мени на мисяць тилькы п'ятдесятъ карбованцивъ, то въ насъ, звисно, що мисяця ничбго не зоставалося, оприче... того, що byly вынни въ крамнычку, чы ще куды... що правда—вынни не багато, бо жылы обережно: яки byly вжыткы,—таке й жытте.

Дакъ ото, подужчавшы трохы на сели та занудывшыся вельмы за сем'єю, я зважывся ии одвидаты. До Днипрова я доплуганывся за пивкарбованця зъ дядькомъ, що йихавъ зъ села у базарь; звидсы мавъ увечери зализныцею податыся до миста В., де жыла моя Ксеня... А покы зайшовъ, просто зъ базарю, до миськои чытальни и попрохавъ соби часопысы за останній мисяць. Бо на сели сього добра не було: моему прыятелеви Дмитренкови политыка байдуже, то винь газетъ и не чытае, а я тымъ цикавлюся. Почавъ чытаты и начытавъ...

Кынувся до иншыхъ часопысивъ, ажъ и тамъ у двоухъ уже є звисткы. Умерь та й годи! И вси жалють! Навить бильше: хвалють и кажутъ, що вмерло щось надзвычайне.

Не могу зрозумиты!... Може се не я?

Сыджу соби здывованый середь зовсимъ порожньої чытальни, колы се ввиходыть двое якихсь добродивъ; молоди ще

хлопци: одынъ студентъ, а другый у звычайнй одежи. Я сьдивъ у куточку, трохы затулений шахвою зъ книжкамы, то вони мене й не помитылы. Посидали.

— А що, дала бібліотекарка останне чысло „Розмовы?“—пытае студентъ.

— Ось.

— Що тамъ є?

— Оповиданне Радюкове... виршы... ось рецензія на театр...

— А некролога Євгена Сагайдачного нема?

Я нашорошывъ уха: мій некрологъ у нашому літературно-науковому органи. Якъ бы я пишовъ просто до Савенка—на його йде теперъ мій прымирныкъ „Розмовы“,—то вже й прочытавъ бы.

Але ни, добродій одказуе:

— Ще нема.

— Охъ-охъ! Колы то мы доживемо до другого такого пышного поета!

И видразу я зареготався на всю хату.

Два чытачы ажъ посхоплювались зъ стильчивъ,—такъ ихъ налякавъ мій несподиваний регитъ. Вони глянули въ мій кутокъ, але, побачывшы, що хтось сыдыть, заховавшысь за велькымъ аркушемъ часопысу, подумалы, мабуть, що чоловикъ щось чудне начытавъ. Заспокоилысь и посидали знову гортаты „Розмову“.

А мене все обнимавъ смихъ, тилькы я подужувавъ його и сыдивъ мовчкы.

Я згадавъ свй першый выступъ на літературну арену, якъ я, рокамы передъ дванадцятьма, пославъ до „Порады“ першу свою поему „Молоди надіи“. Се була тоди моя найголовниша праця. Я ии перепысувавъ багато разивъ, выроблявъ, перероблявъ, не поспишаючысь, бажаючы прычепурыты ии якъ лялечку, и врешти пославъ до друку.

Пивроку дождався видповиди, а тоди попрохавъ вернуты рукопысь. Ще пивроку все пысавъ до редакціи, та ажъ на четверте проханне прыйшовъ до мене видпысь,—я його й доси пам'ятаю до слова!

„Высокоповажаний Добродію!

Редакція „Порады“ въ справи Вашого стыхотвору повідомляе, шо годи го выдрукуваты, позаякъ Вы допустылысь въ

ему радикальныхъ взглядивъ разомъ зъ маловажаемъ виры греко-католицькой. Легко выдиты, що отси стыхы:

„Обрыдли всимъ плачї й зитханя,—
Покинъмо гратыся словами!
Де стилькы лыха й бидуваня,
Тамъ треба пособлять—диламы!“

цихують собою напрямокъ радикальный, позаякъ тутъ не згадуєсь о національни святощи и натякаєсь на идеаль соціалистичный. Такожъ уступъ:

Будь вильный духомъ самъ, и всимъ
Давай на воли жыты:
И тимъ, хто йде зъ хрестомъ, и тимъ,
Хто безъ ксьондза стає робыты!—

захвалює атеїзмъ, а то єсть протывно греко-католицькій религїи.

Опроче Вашымъ стыхотворомъ ображуєсь моральнисть, позаякъ героиня ваша цилуєсь зъ героємъ до браковинчанїя.

Не можемо узглядныты Вашего желаня що до зверненя скрипту, позаякъ той то скриптъ затратывся.

Зъ глубокомъ поважанемъ...”

Якъ мене вразывъ сей лысть! Я бувъ тоди такой молодой,—думавъ соби, що се щось надзвычайне. Сكيلкы я потимъ ще видбирывъ отакихъ лыстивъ!... И врешти навчывся смїятися зъ ихъ такъ, якъ смїявся сьогодни.

Охъ, се справди чудово! Послухайте лышь, якъ воно є.

Чоловикъ повиненъ платыты людямъ за те, що за для ихъ працює! Нїякий политыко-економъ певне не понявъ бы виры, щобъ таке могло статыся, але жъ воно справди такъ, и се знавъ и знає мало не коженъ украинський авторъ. Винъ творявъ, працювавъ, а колы хотивъ друкуваты, то мусывъ оплатыты чорныло, перо, що въ те чорныло вмочавъ, паперъ, на якому пысавъ, почту, яка видвозыла його рукопысы, часопысь, до якого винъ посылавъ те пысанне, и за се буты свидомымъ, що дев'ять кращыхъ його творивъ пидуть до редакційного коша, а ледви де-

сяте, найгірше, видрукуються зъ чудовыми редакційными виправками. Бо колы авторъ пысавъ:

Нове чудове почуванне—
До краю ридного коханне
Прокрынулось, и за думкамы
Не спавъ винъ довгымы ночама,

то редакція, виправляючи „нариче українське, щобы стыхъ бувъ въ языци рускимъ“, мистыла:

Чудне новее почуване—
До витчыны любовъ-кохане
Прокрынулось, и за думкамы
Не спавъ винъ довгымы ночама.

а друкарня додавала въ останньому рядку два манюсиньки помылкы, и тоди выходило:

Чудне новее почуване—
До витчыны любовъ-кохане
Прокрынулось, и за думкамы
Не ставъ винъ довгымы ногама.

Не липше було й тоди, колы, добувшы врешти право друкуваты свою покаличену червонымъ чорнымъ поему на Вкраини наддніпрянській, авторъ оддававъ за неи въ друкарню останни двадцять карбованцивъ. И яки марни були його надіи не то на литературну славу, а навить и на те, щобъ вернулыся ти лехковажно видняти въ сем'и грошы,—про те знали тилькы мышы, добри украинськи мышы, що завсигды берегли ридныхъ авторивъ одъ сорому прызнатися, що ихъ кныгы лежать у сховыщу цили!...

И отъ теперь—подумайте лышь!

Я, харпакъ, злыденный пысарчукъ у курній канцеляріи, якого такъ часто зневажало „начальство,“ який хочъ и раювавъ иноди, спысуючы свои думы й мріи, але мавъ яку сотню чытачивъ и циле море байдужосты, а часомъ и зневагы до своихъ творивъ, я—пышный поеть! Чы се жъ не чудасія?!

Очы знову несподивано зустрилыся зъ початкомъ некрологу: „Нова несподивана смерть. Умеръ“... Чортъ вить шо, яка

нисенитныця! И якъ се могло статься? Пиду до Савенка распытаюся.

Савенко бувъ мій товаришъ,—мы колысь служылы въ одной канцеляріи, тилькы шо винъ згодомъ перейшовъ на липшу посаду до земства, а я лышывся тамъ, де й бувъ. Винъ завидувавъ господарськымъ бюро, шо мало продаваты селянамъ усяке добре насинне та деяке хлиборобське нарядде, мавъ тамъ соби й кватырю и не багато роботы,—жыты добре було. Я любывъ його за веселу, жваву, хочъ и легковажну й легкодумну вдачу, и якъ живъ у городи, то мы часто бачылысь и одынъ одному ставалы въ прыгоди.

Дакъ ото жъ пиду заразы до його. А въ тимъ... Заразы же можу зустриты въ бюро людей, а разъ шо пры людяхъ не хочу зъ имъ про се говорыты, а друге—я жъ умеръ, то можу такого дурня зъ самого себе зробыты середъ зовсимъ чужыхъ людей, шо й годи! Пиду липше ввечери, якъ попоночіе и якъ Савенко буде самъ. А покы буду мертвый. Се у всякому рази цикаво, хоча й не вызволяє видъ почування, цилкомъ суперечного такому становыщу, тако жъ и становыщу моеи кышени: почування, шо я хочу йсты. Вытягъ калыточку, порахувавъ, скилькы мени треба буде на билетъ до В. и таке инше, и выразно побачывъ, шо мій голодъ мае право выявлятыся тилькы на двадцять копійокъ. Зъ имы пишовъ до дешевой йидальни, звидты до велького миського саду. Тамъ зализъ у гушавыну и чытавъ до вечора...

II.

По вулыцяхъ уже скрызъ посвितылыся лыхтари, якъ я зайшовъ у двиръ господарського земського бюро. Двери до Савенковой кватыри булы не замкнени, и я ввійшовъ у темный передпкой, никого не стрившы.

— Хто тамъ?—озвався Савенко зъ своей свитлыци.

— Я.

— Хто—я?

Чую, якъ винъ устае, йде. Ввиходытъ, держучы въ рукахъ свитыльныкъ изъ свичкою, саме тоди, якъ я у темному кутку скидаю зъ себе пальто.

— Ты самъ?—пытаюся.

— Самъ,—одповидае винъ,—але жъ...

Чуты шось непевне у його въ голоси. Пиднимае вгору свичку, сылкуючыся дужче мене освитыты.

Я выступаю зъ темрявы и простягаю до його руку.

— Але жъ,—одказую,—здоровъ!

Якъ бы вы бачылы, якъ винъ зблидъ, якъ затремтило въ його се чысто выголене пидборидде, якъ винъ подався назадъ!... Якъ широко-широко глянулы його злякани очы, а рука зъ свичкою такъ трусылася, шо свитло ажъ ходоромъ ходыло.

— Чого жъ ты не хочешъ зо мною здорывкатыся?

Винъ роззявляе рота, хоче шось сказаты, але чуты тилькы, якъ цокотять йому зубы. Врешти выхоплюваецься йому зъ усть якыйсь згукъ, шось отъ якъ: ва-ва-ва-ва...

Такъ бояться люде смерти, такъ бояться того, шо з'язуе сѣй свить зъ тымъ—невидомымъ никому свитомъ!...

Чого жъ винъ тремтыть? Винъ, раціоналисть, шо не вирьты ни въ яке тогосвитне жытте!

Але мени стае його жалко.

— Дурню!—кажу,—невже ты думаешъ, шо я справди вмеръ? Хыба брехливи некрологы мають сылу вбываты хочъ бы й хвору людыну?

Я хапаю його за руку. Винъ сылкуецься вырваты ии въ мене, але я не пускаю.

— Я не мрець холодный,—дывысь, яки тепли въ мене руки! Чого ты сахъашся мене?

Потраху винъ очунюе, починая розумиты. Мы йдемо до його въ хату, сидаємо. Його чепурне, зъ тонкымы рысаы, облычче ще нервово-неспокойне, и била выкохана рука зъ довгымы пальцаымы ще тремтыть ледви помитно, закручуючы русяви мняки вуса.

— Росказы жъ мени врешти, якъ се сталося?—каже винъ.

— Шо?

— Та шо ты... шо тебе...

— Шо мене на той свить ордыновано? Але жъ про се бильше вы, нижъ я, мусыте знаты, бо я бувъ не на тому свити, а тилькы на сели и сьогодни звидты прыйихавъ. Росказуй липше ты, якъ це все стался!

Винъ починая росказуваты, и выходыть дуже просто и дуже незрозумило. У „Щоденному Слови“ прочытавъ винъ мій некрологъ. Уражений кынувся до редакци и звидты доvidaвся, шо некрологъ прыславъ Семень Лучкивський, нашъ знайомый, просто-

зъ свого хутора, де винъ завсигды живъ улитку. Савенко заразъ же до його напысавъ, але видповиди доси не має. Чы Лучкивський выгадавъ такой недотепный жартъ, шобъ пиддурыты людей, чы його самого одурено,—Савенко не знавъ.

Бразъ винъ ударывъ себе по голови.

— Чого ты?

— Якъ бы ты знавъ, що въ мене має сьогодні буты!...

И зареготався. Я ще никола не бачывъ, шобъ винъ такъ реготався,—такъ и залывається! Упавъ на канапу, та ажъ качається, ажъ крикомъ крычыть.

— Чы ты,—кажу,—не здуривъ?

— Ой!... Ой!... Ой!...—репетує,—ха-ха-ха!... И ты здурієшь... якъ я тоби... ха-ха-ха!... щось скажу!...

— Кажы!

Де тамъ! Регоче й регоче,—слова не вымовыть.

— Чы ты не панночка зъ гистерыкамы? Годи!

Удовольнявся врешти зъ реготу, тилькы слёзы втырає та каже:

— А чы ты знаєшь, що въ мене сьогодні вечеръ зъ гостямы?

— Ну, то що?

— И знаєшь, черезъ що той вечеръ?

— Де жъ бы я знавъ, колы я лежавъ у труни мертвый!

Пидвився, ставъ, знявъ руку вгору и проказавъ пышно:

— Сегодня въ мене литературни помынky по Евгенови Сагай-дачному, нашому поетови, помынky зъ рефератамы, спивамы, декламаціямы и видповидною до випадку, дуже доброю товарыскою вечерю, по тры карбованци зъ особы.

— Савенку, ты не дурышь?

— Бодай бы я старымъ „фыломъ“ довику лышывся, колы брешу!

Страшенно божыться!

— Стрывай,—кажу,—не занатащай свои души,—я вирю!

Почавъ винъ росказуваты, хто буде, що, якъ...

— А що,—каже,—лепсько?

— Чудово!—видказую.

— Мусышь дякуваты землякамъ, що хочъ вони за твое литературне жытте й не дбалы, дакъ дуже шыро дбають за твій литературный похоронъ. Трызна буде пышна,—за вына й за горилкы дбає Папушенко,—то жъ знавѣць!

— Та невже й цей буде?

— Не турбуйся: винь реферативъ не чытае, навить чужыхъ не слухае... але жь хыба може бути вечерея безъ Папушенка, а украинський патріотычний збирь безъ вечери?... Охъ, и це все мусыть загнуты, бо ты оживь!... А въ тимъ...—спыньвся винь,—знавшь? У мене есть идея!

— Яка?

— Пышна и оригинальна! Сыла нечуваныхъ, вражаючихъ ефективъ!

— Кажы!

— Ни, спершу ты повиненъ податы мени слово, що прыстанешъ до мого замиру и зробишь що я скажу. Не страхайся: тоби ничего не треба буде чыныты, тилькы сыднты й слухаты. Можешъ ты се?

— Можу, абы не занадто дурне слухаты.

— Уже яке буде!... *Ты мусышь бути на своєму литературному похорони.*

— Якъ то?

— Да такъ! Вечирь одбудеться въ зали господарського бюро. Я тебе садовлю оцюды за стину, въ ту свитлицю, де я сплю; зь неи двери въ залу. Воны завсигды замкнени и туды никто не ходыть. Я ихъ одимкну, трохы видхылю и посаджу тебе била ихъ у темряви. Тебе никто не помитыть, а ты всихъ побачышь и почувешъ. А що?

— Але жь... я... не охочый до пидслухивъ.

— Яку дурныцю ты кажешъ! Колыбъ се навить булы й пидслухы, то я розумію, що се неморально про живыхъ, але мертви... Сподиваюся, що середь ихъ мусыть бути трохы инша мораль. Врешти тутъ ніякихъ и пидслухивъ нема: ты будешъ на своєму литературному похорони, а сподиваюся, що коженъ мрець мае жь право бути на своєму похорони!

— Бильшь-меншь... колы винь справди вмеръ.

— Дурныця! Ну, в'явы соби, що ты въ летаргii! Се не такъ важко. Адже бильша частына нашыхъ землякивъ лежыть у патріотычній летаргii по килькадесять рокивъ, та й ничего—почуваються дуже добре и не хочуть навить и прокыдаются.

— А неправда жь,—иноди й прокыдаються.

— То воны тилькы кризь сонъ белькочуть. Спробуй и ты трохы поспаты. Ну, триси! Побудешъ такъ скилькы схочешъ, а тоди-

въ одну чудову мыть, одчынешь двери и выйдешь передь товариство. Охъ, яка се пышна картина буде! Яки кольорысти ефекты! Середь писноты й нудоты нашего жыття!... Подумај лышь, поете! Невже се тебе не прываблюе?

Мене справди почынала звабловаты оригинальнисть становыща. Такъ воно трохи мовъ и не гараздъ, та зновъ же се було таке невынне и такый, зъ усякого погляду, високооригинальный unicum, що я не мигъ опертыся спокуси. Ахъ, украинський авторъ мае въ своему жытти такъ мало веселоцивъ, що може врешти дозвольты соби, яко вынятокъ, таку невеличку и зовсимъ не шаблову порцію смиху!...

Я згодывся

Мы пробазикалы вдвохъ ище зъ пивъ годыны, ажъ поky вда-ривъ першый дзвонькъ. Тоди я пишовъ у темну хату. Вона була поручъ изъ Савенковымъ кабинетомъ и мала двое дверей: одни въ кабинетъ, а други въ залу. Я замкнувъ перши и сивъ билия другихъ. Савенко пишовъ одчыняты гостевы, наказавшы мени:

— Тилькы не поранься выиты: дослухай усе, а тоди вже й выходи.

III.

Мени добре було выдко кризь трохи видхылени двери частыну залы. Гости, паны й пани, молодежи и старши люде, сидили й стоялы. Середь модныхъ дамськихъ суконь брало очы яснымы блыскучымы колирамы два-тры украинськихъ убрання, та й поручъ изъ билимы комирчыкамы червонилы де-не-де зъ пидъ чорныхъ сурдудивъ вышывани сорочки й кольорысти стьожкы. Чуты було, якъ стыха брязкало намысто на дивочыхъ шыяхъ, але розмовъ уже не було, бо вси наготувалыся слухаты речныка, що тилькы оце сивъ за окремый столыкъ. Се бувъ Тысовський, старый сывый дидусъ, симпатычный и простой, директоръ одніей велькокой институціи. Давній и давно скам'янилый місцевый украинофылъ, але загально поважаний чоловікъ. Винъ казавъ уступну промову—коротку, просту, але чулу. Винъ говоривъ, що Євгенъ Сагайдачный бувъ дуже талановытый и дуже нещаслывый поеть. Багато винъ зазнавъ лыха, и се зибралыся люде виддаты його дорогій пам'яти шанобу.

У мене ажъ очы слъозамы зайшлы, якъ я слухавъ сю щыру промову. Теперъ я бувъ певень, що дидусь Тысовський справди не мигъ мени дати посады въ свой институци. Кажу: *теперъ*, бо въ той часъ (то було передъ трьома рокамы) мени здавалось инакше. Але жъ мени такъ тяжко тоди було жыты, що я певне не мигъ безсторонно поглянуты на речы: втратывшы одну посаду, я п'ять мисяцивъ шукавъ другою, мы попродали за малымъ не все, що въ насъ було... Мени здавалось, що видъ одного слова Тысовського залежыть дати мени посаду въ тій институци, де винъ бувъ найстаршымъ паномъ, и що за ти п'ять мисяцивъ не одному винъ ии й давъ... Певне, се моя помылка була...

Вмеръ батько нашъ
Та й покынувъ насъ!..

Жалибно-жалибно озвалося по зали тужлыве голосинне. Спивцивъ мени не выдко, але чуты ихъ голоса и ти слова жалю й слизъ по втрати дорогого, любого... Боже мій! се жъ про мене спивають, бо и я жъ умеръ, покынувъ ихъ, а вони за мною жалкують, тужуть по мени... И слъозы закапали въ мене зъ очей, мени стало жалко самого себе—моихъ молодощивъ мынулыхъ, сонцемъ не осяяныхъ, хмарами засмученыхъ, мого жыття недовгого, але тяжкого—зъ короткымы квитчастымы хвылынамы любовы й могучого надхнення, зъ довгымы осиннымы рокамы никому не корыстною праці, що вбывала тило, вбывала душу... Цытьте! Не спивайте бильше, прыпынитесь! Бо не вытрымаю и заплачу голосно!..

Спивъ затыхъ...

Хтось пишовъ по хати за столыкъ. Кто жъ то? Бычыкъ! Маленьке, в'юнке, скризъ улазлыве,—отъ же й тутъ за стиль улило.

— Высокоповажане добродійство! — почавъ.—Мени прыпала сумна повинність податы вамъ жыттепысь нашого кебитного поета. Ця повинність и сумна мени й любя, бо мы булы зъ покійнымъ найкращымы друзыма, найщыришымы...

(Друзыма?—перепынула ти слова моя думка...—Яки жъ то й друзи, якъ тилькы й того, що служылы въ одній канцеляриі? А надто я завсигды не любывъ сього Бычыка за його злыи лептлывыи языкъ та за те, що встрявавъ скризъ, куды не треба).

— Такъ, винъ бувъ мени другомъ... Ну й, звісно, мени не разъ доводилось пособляты приятелеви въ його справахъ... по приятельському...

(Пособляты? Винъ—мени?)

— Бо винъ бувъ поетъ, а поетъ—людына безраhubна, никола, знаєте, не розуміє що то берегты грошы... Якъ є, то роскыдає, а потимъ доводиться бидуваты... Поезія и марнотратство, то такъ, знаєте, дви сестри ридни...

(Моє марнотратство?)

Потимъ винъ коротенько подававъ мій жыттепысь и казавъ, що я завсигды мріявъ про высоки идеалы.

— Ну, а жытте, знаєте, далеке видъ тихъ идеаливъ, такъ черезъ те мій приятель мало стривавъ одностумцывъ... Навить у свой сем'и не стривавъ, бо тамъ його не розумили и не пидтрымувалы... Я, звісно, не про диты його кажу,—воны занадто мали...

То се винъ про мою Ксеню? Про неи, що тилькы й живе моими думкамы, надіямы й порываннямы! Якъ винъ сміє такъ гыдко набрихуваты? Взагали, якъ винъ сміє про все це говорыты? Яке його дило?! Ни, мушу выйты прыпыныты се!

Я вставъ бувъ та й спынывся: ни вже, дослухаю до краю хочъ сього...

А винъ говорывъ дали:

— Ну, звісно, мій приятель такы трохи й самъ бувъ выненъ, що не багато прыдбавъ прыхыльныкывъ... Бо мавъ таку вдачу, що!.. Отъ, знаєте, якъ звычайно: поетъ, посланецъ небесъ, „глаголомъ жечь сердца людей“, и думає, що никола не помыляється въ своихъ думкахъ, и обороняє ихъ дуже вже палко... И людямы просто въ вичы такъ и высловлює все, що думає, хочъ бы воно имъ и нелюбе... Я вже йому про се й казавъ, та й не разъ, дакъ де тамъ! Ну, та я йому се прощавъ... Але жъ не всякый, знаєте, мигъ його такъ розумиты, якъ я, та й прощаты,—черезъ те винъ и мавъ багато ворогывъ... Але мы булы приятелямы. Мы такъ часто чыталы одынъ одному свои творы, и винъ дуже хвалывъ мои переклады зъ Лермонтова... (Я, знаєте, Лермонтова вже чымало переклавъ). Я подававъ йому идеи не до одного його поетычного оповидання виршомъ, а винъ звирывъ мени напысане до мого перегляду й редакціи... Шкода тилькы, що пысавъ винъ потроху и не справдывъ тихъ надій, на яки дававъ право його талантъ...

И винъ балакавъ, балакавъ, балакавъ и такъ брехавъ, що мени ставало вже чудно. А люде, повирывшы, ще й подякували йому оплескамы, якъ винъ уставъ з-за столыку.

А туды вже сидае новыи речныкъ. И сього добре знаю— Тыщенко. Добросердный чолов'яга, закоханныи у мои виршы та й у мене потроху. Оцей справди мени часто пособлявъ и навить тоди, якъ я бувъ безъ посады, прыйнявъ насъ зъ усією сем'єю до себе на кватырю, хочъ йому й самому тисненько було жыты (винъ учителювавъ у миській школи и мавъ тамъ у ій дви маленьки свитлычки). Його вельке щыре облычче зъ кудлатою бородою и дытячи добри очы мають сьогодни якийсь особлыво поважный выглядъ: розгорнувъ верчычокъ паперу, чытатыме крытычныи оглядъ моихъ творивъ.

И чытавъ докладно, шыроко й довго. Багато було библіографіи, багато хвалы й цитаты зъ моихъ пысаннивъ, але жъ, Боже мій! який дывный нетямъ! Я николы не думавъ, що винъ такъ мало мене розбирае, ся добряча душа! Яке нерозуминне моихъ найкращыхъ найголовнишихъ думъ и почуваннивъ! Якымы вбогымы, шаблоновымы, банально-прылызанымы, обмежено-прстойнымы появлялыся воны, перейшовшы черезъ призму його „крытыкы“! Невже я колы щось таке пысавъ або казавъ? Колы такы й справди мои пысанния, то яке жъ я маю право зватыся поетомъ за сю банальну сичку зъ капустою? А винъ усе говорыть! Любый мій! По правди я тоби вдячныи за твою простомовну, нелукаву до мене щыристь, але жъ пожалій мои пысанния!..

Отъ уже йому прыплюскують, навить Савенко. То це вси згоджуютьса зъ имъ?..

И колы вже треба було переглянуты мои пысанния, то чому жъ сього не зробывъ—ну, хочъ Дашецькій—винъ же професоръ литературы?..

Якась панночка, процвитаючы ясноколырнымы стричкамы та блышучы дукачамы й намыстомъ, проказуе мои виршы. И писля попередньої крытыкы я въ кожному ихъ слови несамохить шукаю тіей шаблоновой дрибнодухой обмеженосты, за яку мене разъ хвалено...

Що се? Невже се винъ буде промовляты, Котовський? Чоловикъ, якому я завсигды здавався запорѣкою въ оци, який усе жытте бувъ мени найгиршымы ворогомъ, шкодывъ мени скрызъ,

спотыньга кусаючы, якъ зрадлыва собака! И винъ мае промовляты и лыцемирно хвалыты мене, шыплючы въ души зо злосты?

Такъ, винъ сивъ за стилъ, и я бачу просто себе його выкохане, выпещене панське облыччэ, зъ коротко пидстриженою боридкою, зъ ласкавымъ медянымъ усмихомъ червонныхъ губивъ. Отъ чую його солоденыкый голось:

— De mortuis aut bene, aut nihil—святе правыло, и я його шаную бильше, нижъ хто иншый. Черезъ те я ни въ якому рази не насмилюся ничего казаты про саму особу нашего небижчыка-поета. Говорытому тилькы про литературни його творы.

Мени полекшало: винъ мене не хвалытыме, тилькы лаятыме,—це все жъ липше.

— Все згоджуються, що Євгенъ Сагайдачный мавъ пречудовый поетычный хысть, бо жъ безперечно треба маты хысть, щобъ пысаты таки гладеньки виршы. Виршъ у його справди легенькый, бо авторъ не надужывае його и здебильшого йде туды, куды веде його виршъ, одминяючы, видповидно до його, и змисть свого твору. Змисть же въ його звычайно дуже цикавый, бо дорогой нашъ поеть пысавъ на пекучи сучасни темы, добираючы таки, яки оброблялы вже вси поеты-сучасныкы, и такимъ робомъ темы ти вже малы—сказавъ бы такъ—патентъ на цикавистъ. Зрозумило, що въ такой роботы винъ не мигъ не сходытыся дуже зъ тымы авторамы, що попередъ його про це пысалы, але винъ завсигды бравъ у ихъ тилькы найкращи, найпоетычниши мисця. Се не значыть, що высокоталановытый авторъ не бувъ оригинальный—навакы, оригинальность його поглядивъ завсигды выявлялася тымъ, що загально дозволене здавалось йому злочынствомъ, а загально гуджене—хвальнымъ диломъ. Черезъ те дехто дававъ йому догану, що його докоры за для насъ неоправдани, а його порады або неморальни, або практично-непрыдатни. Я жъ не буду ганыты, бо коженъ мае право казаты що хоче. Творы незабутнього поета довго ще будутъ у насъ чытатыся, бо писля Шевченка у насъ занепадъ поезіи, и мы не маемо кращыхъ авторивъ... хоча винъ пысавъ такъ мало, що його творы—крыхоткы, колы ривняты до того, що зробылы инши пысьменныкы...

Досыть мени вже того! Я видимкнувъ двери и выйшовъ у Савенкивъ кабинетъ. У зали лящалы оплескы Котовському за промову. Я видчынывъ двери зъ кабинету въ залу и ставъ на пороzi.

Саме въ цю мыть усе товариство встало (певне—се бувъ антрактъ) и безладно рушыло по зали, жваво розмовляючы.

Килькы чоловика, и попередъ усихъ Котовський, ишли купкою просто до кабинету и побачылы мене. И видразу ихъ облычча видминылыся. Смертельна блидисть окрыла ихъ, очы спынылыся, вырочывшыся на мене, рухы вмерлы... тилькы въ Котовського, що стоявъ попереду, трусылыся щелепы. Скам'янили вси безъ згуку.

Тымъ часомъ заздрілы мене й инши и вразылыся такъ сáме. Вси занимилы, прыкыпившы до мисця, и тилькы дывылыся, дывылыся на мене божевильно-зляканымы очыма, просто страшнымы на цихъ блидыхъ облыччахъ.

— А-ахъ!—почувся жиночый скрыкъ, и килькы десяткывъ людей, якъ одна людына, видразу кынулося назадъ, у ти куткы, де попереду сыдили, збылося въ купу, якъ отара, тремтючи передъ взовкомъ. Мижъ мною та имы стала порожнява велькои залы.

— Прошу сидаты, панове!—промовывъ я, проходячы до столыка.

И вси, якъ одынь, силы, загыпнотызовани безмирнымъ перелякомъ.

И я сивъ за столыкъ.

— Прошу выбачыты, панове, що я перепыню вамъ хвылыны видпочынку... Але вы такъ багато говорылы сьогодни про мене, що бувъ бы я незвычайный, не озвавшыся такожъ.

Воны слухалы, сыдючи нимо, нерухомо—цилкомъ такъ, якъ отъ дытына посадыть рядъ ляльокъ, говорыть до ихъ, якъ до живыхъ, а вони слухають мертвымы ушыма и дывлються мертвымы очыма.

— На-й-самъ передъ дозвольте направыты одну важну помылку: на жаль, я не вмеръ, я живой, и авторы моихъ некрологивъ трохы поспишылыся.

По всій зали роскотылося шыроке вильне зитханне пивсотни людей, и облычча, си били кам'яни облычча, ожылы, заворушылыся.

— Щаслывый и дывный выпадокъ, якого творцемъ бувъ певно богъ поезіи Аполлонъ, прывивъ мене на мою власну трызну, и я почувъ соби посмертний судъ... Я дякую за слова прыхыльни та щыри до мене, яки я тутъ чувъ. Дозвольте жъ и мени теперъ сказаты трохы—не про себе—ни!—але про насъ, українськыхъ пысьменныкывъ.

Я замовкъ на хвылыну. Въ зали панувала надзвычайна мертва тыша. Бильша частына сыдила похнюпывшысь, инши—вступывшы въ мене очы.

— Я заразъ тутъ чувъ докирѣ, шо одурюемо надіи, мало твोरимо... Правда!... Але... У поэта въ голови є мозокъ, а въ грудяхъ почуванне... Си дви речы прызначено на те, щобъ службыты поезіи во им'я щастя ридного краю й народу. Але поезія у насъ має зъ усього тилькы недогрызкы: той мозокъ зсидає канцелярія, чы контора, а почуванне вытрачується на еквилибрыстку мижъ мрямы про вильный свитъ шырокий и порозуминнемъ зъ слугамы запаморочення. На поезію має поетъ килькы сонныхъ одъ утомы хвылынъ, якъ шо ихъ не забере йому хатній клопоть... Наша интеллигенція! Чы є вона? колы є, хай знає, шо за килькы десяткывъ карбованцывъ на мисяць продається мозокъ нервивъ и кровь серця нашого поэта! А вони жъ належуть ридному народови—сей мозокъ и ся кровь! Вы чулы, якъ продають невильныць у гаремы? Гынь изъ зненавысты до покупця, але кохай його, бо винъ тебе купывъ! Ось вамъ поетова душа-невильныця! Хай вона рыдає, хай вона крычыть, б'ючысь у хыжыхъ кихтяхъ,—нихто ій не пособыть: се жъ такъ натурально—буты проданою на базари,—до чого жъ тутъ крыкъ? Лыцемирство—всяки слова про любовь до ридного слова й народу—докы истніє сей ганебный продажъ!

— Середъ пустыни живе у насъ поетъ. Його слово—глась вопіющого въ пустыни. Якъ мало живыхъ середъ цихъ трунъ изъ трупамы духовныхъ невильныкывъ чужомовного сусидського розуму! И йде поетъ своимъ шляхомъ самъ соби, а люде, а його интеллигенція сама соби. О, якъ бы вы знали, який винъ сырота духовный! Йому прыхлыты головы ниде, бо винъ живе великою идеєю, а середъ васъ... Се жъ тилькы парадъ, си ваши роковыны й усяки зборы, парадъ, годящий сьогодни тилькы на те, щобъ завтра про його забыты середъ крутеню усякыхъ вашихъ дилъ!... Дилъ!... У васъ мусыть буты тилькы одно дило: щасте ридного народу! Де воно въ вашому жытти, въ вашихъ сем'яхъ? Тамъ рабство, невильныцтво духовне, безмирно гирше, нижъ рабство физичне. Тамъ батько не вчыть своєи дытыны выдаваты ридному народови вси свои сылы, вси свои думы, вси свои почування—все свое щасте и вси свои слъозы. Все чуже

поетови въ вашихъ кам'яныцяхъ и труною, труною пахне видъ ихъ! И докы не огыднуть вамъ ти пахощы, докы не станете во-рогамы тымъ людямъ, якымы есте теперь, доты сыротою блукатыме по свиту спивецъ вельчныхъ замиривъ, и його писня тяжкымъ рыданнемъ буде, палкымъ докоромъ вамъ, що хочете спаты мертвымъ сномъ тоди, якъ уже свитае свить...

1901. Ш. 10.
У Чернигови.

Б. Гринчѣнко.

БЫТВА.

уковинськи Карпаты.

Гора біля горы стоять разомъ въ ній вельчи, одягнени въ смерекови лисы.

Ризно сформовани, вганяються пидъ небеса, стоять такъ нерухомо тысячы литъ; кепкують собі зъ кожниси змины, що передъ ихъ очыма видбувається, роскошуються у власній краси, свидоми своєї довичности.

Багато пасомъ гирь Кимполюнгського повиту ще вкрити пралисамы. Темно-сыньою зеленю мыготять зъ далечыны, а оглядани зъ сусиднихъ вершынь здаються въ сываво-сынихъ мґакахъ недоступными.

Въ околици Руської Молдавыци зійшлыся два пасма ривно-бижныхъ гирь такъ близько, що долына, яка ихъ дилыла видъ себе, могла быты выгіднымъ місцемъ хыба для бутного потоку. Де та долына шыршала, або ставала ще вузшою, де губылась цилкомъ,—не знавъ нихто докладно. Не було тутъ видно ніякои дороги, ніякои стежки, ніякого найменшого слиду людського жыття. Долына тягнула ся закрутамы, розпираючы горы и бережена направо и наливо записенымы вершынамы, губылася, вразъ изъ весело бижучымъ потокомъ, помижъ стинамы гирь, що неначе ій наперекирь десь-не-десь мало не доторкалыся.

Тутъ панувала всюды таємна тыша. Царювала роскишъ у рослынности, краса въ барвахъ фльоры, а на горахъ таке багатство зелени, що якось ажъ прыгноблювало чоловика.

Зелено-брунатный, высокий по колина мохъ буявъ, никола не топтаный, лагидными хвелямы у мокравей земли пралиса. Зъ його не надто густо вырыналы сосны; ихъ вѣкъ можна було вгадаты, але красу неможна змалюваты. Ихъ пышни короны пестылыся зъ хмарама и знесылы надъ собою тилькы сяево сонця.

Десь-не-десь лежали на земли дерева велетни, пидрыти и поборени викомъ або и рзколени громомъ. Спочываючы въ травѣ, зверху оброслы мохомъ, а въ середины булы порожни и порохнави. Биля ихъ буяла молода деревына, знызу шыроковита, а вгори струнка и повна молодой гнучкосты. Спивъ птахивъ—ридко чуты.

За те частійше въ тыши, немовъ церковній, выразно чуты голосный шелестъ и трискъ, немовъ ламанне зсохлого гилля и мало не завсигды—сумовытый, далеко сягаючы шумъ...

Ридко колы витерь ворушывъ гилле. Ледви при найсильнійшимъ выхру хыталысь верховиття.

Здавалось, що сумъ прыбувавъ десь зъ далекои площыны, ловывся въ витахъ, розходывся важкымъ зитханнемъ по лиси и боровся зъ густымъ гиллемъ, щобъ знову выйты на простирь.

.....

Колы свысть локомотывы розтявъ уперше воздухъ схованой мижъ гирськыма стинама долины, пройняло щось столитни дерева на горахъ немовъ блискавыця.

Зъ лѣокомотывою прыбула жменька людей. Вони ледви важылысь ступыты черезъ недоступный беригъ пралиса въ його глубинь.

Туть не выглядало буденно.

Навкругу панувала незвычайна тыша. Воздухъ бувъ холодный, вогкый. Текуча жывыця зъ порепаной коры деревъ твердла на воздуси и наповнювала його своимъ запахомъ. Высокий мохъ не дававъ легко ходыты. Коринне деревъ, грубе, немовъ рамена, вырынало гадюкою зъ моху; тверде и уперте, сплетене одно въ друге, тягнулось дывоглядными перстеняма въ глубинь лиса, котра, сповыта въ зелену теминь, дыхала неприязнистю.

Одынъ зъ тыхъ, що прыбулы, вдарывъ зализнымъ топирцемъ по старій смереци, що на пни їи рослы грыбы, мовъ вельки ластив'ячи гнизда.

Вона здригнулася. Видколы жыла, не чула ще на соби сокры. Ударъ той розлягся по цилимъ лиси, и вси дерева здер-

жалы виддыхъ; безгучна тыша, повна дождання, розислалася и почулося звильна и выразно слово: „зрубаты!“

Неначе церквою пробигло лисомъ: „зрубаты!“—„Зрубаты!“ задзвенило недалеко и заразомъ въ тій самій хвыли въ найдальшій далечыни. Воно оживыло цилый лисъ и розбигалось турботно по всихъ його кутахъ, не завмираючы...

„Зрубаты!“ Воно перейшло въ шелестинне. Зъ того поставъ стривоженный шепить, зитханья, врешти пиднявся шумъ, немовъ видъ выхру, наповнывъ далеко-высоко воздухъ, якъ шумъ моря, що ажъ ставало лячно, збывся пидъ хмары, а на останку зашумила буря.

Небо затьмылося гризно-чорною барвою, а тоди почалася вона—гирська буря.

Тяжки крапли дощу стали падаты.

Зразу одыноки и таки тяжки, що лыстки пидъ ихъ вагою задрижалы и зашелестилы, а потимъ частійши, а врешти скиснымы течіямы. Блыскавыци летилы въ смереки, росколывалы безъ мылосердя найкращи пни, а гримъ пробувавъ розсаджуваты горы. Зъ такимъ лоскотомъ и гукомъ потрясавъ нымы, неначе бъ хотивъ ихъ присылуваты выступыты зовсимъ изъ свого непохытного супокою. Здавалось, що горама котылысь велетенськи кули, выклькувани видъ часу до часу мыготячымы блыскавыцямы.

Потимъ утыхло, и дощъ падавъ безъ упыну. Голосно и хлыпаючы падавъ винь.

Въ лиси стемнило.

Нерухомо, зъ здержанымъ виддыхомъ стоялы стари дерева, прислухаючысь сій появи, а тымъ часомъ молоди похытувались злегка безупынно. Зъ кушивъ, що рослы на краю лиса, капалы велычезни крапли дощу въ мохъ, а потикъ у долини метався брудно-нескладнымы хвылямы по каминю впередъ, голосно шумуючы и порываючы все зъ собою: квиткы, пстругы, сухе гилле, тутъ и тамъ зирвани грудкы земли—мчався въ зовсимъ непогамованій, безумній, доси николы не выданій роспуци.

Одного хмарного поранку почалася бытва. Въ вузькій долини збудованою зализною колією, що її шыны немовъ срибни зміи вылыся коло потока, прыбувъ тягаровый поиздъ.

Ворожий сыкъ, проймаючий, пронзлывыи свысть оповистывъ його прыйиздъ.

Недалеко кинца тои залізної коліи станувъ винъ, сопучы та выкыдаючы люто чорни перстени дыму вгору.

Прывизъ ворога.

Винъ выйшовъ.

Зъ грубымъ облыччемъ, въ подертій засмальцованій одежи, зъ неповоротнымы, видъ тяжкои праці знівечынымы рукамы, узброеныи лысчучымы сокырамы, тяжкымы залізнымы ланцюхама, самъ собою зовсимъ поганый на выдъ—такый прыбувъ винъ.

Одынъ орель, що сыдивъ недалеко на стримкій скели и прыглядався тому всьому зъ найиженымъ пирремъ, розмахнувъ вразъ шыроко своимы крыльмы, вдарывъ нымы вражено и люто и збывся вгору. Кружывъ довго, немовъ зворуженыи, надъ тою околыцею, видтакъ спустывся блыскавкою въ скиснимъ напрямы въ долыну, задержався тутъ на хвылыну, пиднявся описля наново вгору, симъ разомъ вже цилкомъ нешвыдкымъ летомъ, и щезъ въ сывыхъ хмарахъ, мовъ навикы пропавъ. Несказаныи сумъ розислався горама, якыйсь передсмертныи настрій...

Все ждало; дерева не хыталыся. Найстаршы стоялы уоружени въ гордысть и недоступныи и не вирылы, щобъ який нападъ бувъ можлывыи. Адже стоялы тутъ стылько рокивъ—цили столиття! Бачылы, якъ багато умирало и выростало, прожылы не одну весну, не одну зиму; бачылы такъ часто схидъ сонця, пре-красного, золотомъ осяйного сонця; въ його жарко-червонимъ свитлы ранкомъ купалыся, а ввечери воно ихъ благословляло; оперлыся не одному выхрови,—а теперъ малы бъ полягты иншою смертю, нижъ ихъ предкы, що повалылыся самы зо старосты або видъ блыскавыць?

— Смишно!..

Але вони не хотылы хытнутыся; не хотылы навить найлекшымъ шумомъ показаты свое счудуванне! Тылькы молоди... Колы бъ тылькы молоди не хыталыся такъ лехко!

Почався нападъ.

Зъ дыкымъ крыкомъ „гурра“ почалы його наймыты. Вони вдерлыся зъ котячою зручныстю на першу гору; одынъ хотывъ другого выпередыты, неначе бъ се мало буты геройскымъ вчыномъ на циле жытте: буты тымъ, якого рука прыложыла перша сокыру до пралыса. Та ба! Вони натрапылы на опиръ. Облудныи

брунатно-зелений мохъ осувався пидъ ихъ грабижливими рукамы, и вони сунулися внызъ. Кременыста земля розпадалась у ихъ пидъ ногамы, и вони ранылы соби руки, хапаючысь за що небудь, щобъ не рунуты внызъ. Зъ вырваного пры корини вогкого моху вылазылы непрыхильни до свитла гыдки комахы и розбигалыся имъ по рукахъ.

Колы, розохочени до боротьбы, кынулыся на якась спорохнавиле дерево на земли, щобъ його скотыты въ безодню и змоглы тилькы легко захытаты—выслызнуло зъ пидъ його сполошене гадде и розсычалося на ихъ. Де якыхъ наймытивъ, що малы легку обуву, покусалы.

Колучи кушцы дыкои рожи, що їи витте выбуяло велькымы ризкамы, луковато сплетени зъ другымы корчамамы и нерозрывнымы блющамы, беризкамы и терномъ, стоялы мовъ непрохидни стины. Буйна ясно-зелена папороть розкынулася мовъ вїяло въ свой роскишній краси вшыршъ и здовжъ, а отрутни грыбы червони показувалыся на свить и зверталы на себе увагу. Молоди ялынкы стоялы такъ густо, простягалы такъ видпорно гилле видъ себе, що дали йты було майже неможливо. Вони кололы въ лице, рвалы волоссе и чипалыся ворожо одежи.

Нечупарни, горбати павуку почеплялы видъ дерева до дерева ситкы, що лыплы немылымъ серпанкомъ на очы, а мурашынкы, збудовани зъ сухой червоной чатыны сосновой, пиднималыся зъ земли гладенькымы горбамамы, и нога зсувалася по ихъ, немовъ по скляныхъ банькахъ.

Але вони пхалыся сыломиць упередъ.

Глыбоко въ лиси, де вже земля розстелювалася ривныною—заблысло проты ихъ зъ темно-зеленого лису щось блыскуче. Воно було обведене розлогымы соснамамы, що зъ ихъ звысавъ серпанковато довгый блидо-сывый мохъ мало не до земли, буйнымы круглолыстымы баговыннымы рослынамамы и шырокою тростыною.

Се було морське око.

Неначе дзеркало, оточене багатствомъ зелени, лежало воно тутъ нерухомо, сонливо, зъ погидною ривною поверхнею, безодне, ныбы вичне дзеркало склепиння и шпыливъ деревъ—кусень незайманой красы.

Скисно на йому и на псловыну въ води лежала сосна. Мисцямамы мохомъ обросла, була кладкою легконогымъ лиснымъ звирамъ и мисцемъ, де выгравалыся ящиркы и стрыкизкы.

Ти стрыкизкы кружало невтоґымѡ надъ водою, въ блыска-
вычній гулянци, часомъ доторкаючысь свавильно прозоро-сынымы
крыльцямы до блыскачюго поверху.

„Гурра!“

Лись задрижавъ.

„Тутъ лись займемо!“

Розлягся видгоминъ: „зай-ме-мо!“

„Тутъ ударыты!“

Проныкльвый оклыкъ жаху пролынувъ: „у-да-ры-ты!“ Со-
кыры заблыщало въ пивсвитли и неначе одынъ ударъ—пишовъ
гукъ лисомъ.

Лякльво затрипоталося недалеко пташенята, и вперше вид-
былось въ нерухомому поверхови морського ока иньши з'явуща,
якъ шпыли деревъ и склепинне.

.....

Впередъ молоди.

Вельконадійныхъ змирено.

Тыхъ, що булы однаково росту, однаково здорови и струн-
ки, стято и обдерто зъ ихъ зелену одежу. Колы ихъ зъ кинцивъ
однаково спылено,—зложено зъ ихъ, у вузькій долини межы го-
рамы и мало не поверху потоку, дорогу. Тамъ, де зализнои
коліи не можна було дали повесты, мусило воны робыты службу.

Одынъ пень укладалы тисно билия другого. Такимъ чыномъ
робылы дорогу для иньшыхъ трупивъ. Вона тяглася довго въ скру-
тахъ межы двома пасмамы гиръ и сумно було на ню дывытыся.
По тій дорози малы перевозыты столитнихъ велетнивъ...

Колы ихъ уставлювано рядомъ на земли, быто ихъ у голову
и въ ноги сокырамы, щобы прыставало ривно одынъ до одного
и булы мостомъ на земли. Зъ ихъ вытикала кровь. Потикъ, що
бигъ близько ихъ, втыснувсь пидъ ихъ, вытикавъ лагідно зпо-
мижъ ихъ и забиравъ ихъ кровь зъ собою. Мисцямы, де соняшне
проминне гралось зъ його перламы, осидалася вона на його ка-
миню и закрасыла його на вси часы темно-червоною барвою...

.....

Покры наймыты упоралысь зъ тымъ всимъ, мынувъ довгый
часъ и воны самы мало не здычили. Не сходылы николы въ
долы и не стривалыся майже николы зъ жинкамы. Свою одежу
намочылы въ дьогти, а борода и волоссе вырослы въ ихъ довги.
и надалы имъ дыкый выгядъ.

Зализницею диставалы що тыжня харчъ и що треба до жыття, а одъ выхру й холоду ховалы ихъ колыбы, сплетени зъ обтятыхъ сосновыхъ гилокъ, що лежалы округы.

Зъ деревъ поздырану кору, пересяклу жывыцею; вона сушылась на сонци, немовъ вельчезни брунатни сувой паперу. Увечери и запалювано по ливимъ и правимъ боци на вершынахъ, и вони палахкотилы червонымы языками, яко гасло жыття наймытивъ.

Такъ прыбиралыся вони до бою зъ столитными...

Врешти прыйшла черга й на тяхъ.

Ничъ передъ тымъ... се була свитломъ упоена ничъ... мисяць збільшывся въ вельке матово-червоне коло.

Въ тыши, що зросталася зъ темнотою, здавалыся горы зъ своїмы темными безмежными лисама прыстановыщемъ для стоичного спокою. Мисячне свитло пронизувало нижно-сыняву ничну темряву, розсвичувало далечыну и неначе мыгтило на верхахъ деревъ, що стоялы на найвыщихъ шпыляхъ гирь. Деревы зминылыся въ його сяеви и, здавалося, въ нимъ розплывалыся...

Деяки попростягалы свои убрани рамена широко до небесъ, нибы о що благалы.

Тилько деяки?

Скільки ихъ тутъ було,—а ихъ було такъ багато, що никто бъ не порахувавъ—вси выганялысь угору и благалы жыття! Навить повитре було повне того бажання! Воно пахло жаданнемъ ще більшого и здавалося виддыхомъ тысячивъ и тысячивъ истоть, жадибныхъ жыття.

Самый запахъ, що росходывся зъ глыбыны лиса, нагадувавъ упоюучу роскишъ, саму прегарну повну зрилисть та порывавъ и тяхъ зъ собою, що стоялы доси въ схованимъ дожыданню, зберегаючи бажанне жыты повною мирою, якъ соромлыву тайну.

Папороть заговорила пророчымъ шелестомъ, чашкы найнепорочнійшихъ квитокъ розвынулыся въ выкинчени квиткы. Страхъ, що вони могли бы завтра перестаты жыты, збудывъ въ ихъ жаданне показаться въ останне одынъ одному въ повній краси. Завтра може будутъ уже потолочени, ихъ короны поламани и лысте обдерте. Завтра може не буде вже никто знаты, що вони булы и що булы гарни!..

Лисова земля ожывылася свитлякамы, що блышчалы на іі темно-зеленимъ тли, немовъ крапли свитла, а безличъ конькивъ переклыкувалося промижъ себе и не хотило ніякъ змовкаты.

Здавалось, уси выступылы зъ себе и безглядно розбуялыся ихъ чуття, котри прыглушувавъ тилько глыбокій супокій ночи. Смихъ самого здорового жыття, змишаний зъ тяжкымы сльозамы жалю, пробывався сыломиць кризь усе, а якась туга, лагідна мовъ оксамытова керяя, лежала на всьому и выкыкала що-разъ бильше бажаннивъ и любовь до жыття.

Чудови булы згукы лису въ тыши сеи ночи! Нижнійши видъ музыкы; бувъ то радше якыйсь шепить, що зиллявся зъ мягкою темрявою ночи, а середъ того шепоту зъ лыстка на лыстокъ падалы крапли дощу, що зросывъ усе ще за сонця.

.....
Довгый, тяжкый часъ—и столитни поляглы. Прости, повбывани лежалы умощени у власній зелени.

Пнякы, що по ныхъ осталыся, и валковате, ажъ на верхъ земли выбуяле коринне, стырчалы зъ моху покаличени.

Ще лежалы столитни на горахъ—однакъ не поодынци. Горы булы обсяіны ихъ трупамы праворучъ и ливоручъ. Лежалы и скисно, впоперекъ и ривно. Густо одни коло одныхъ, голова объ голову, купамы, або одно верхъ другого, або якъ котре упало.

Здалека здавалось, що то скошений лысь.

Горы, зъ котрыхъ майже до наготы здерто ихъ убранне, що було зимою и литомъ викамы незминне въ свой свижій краси, стырчалы теперь, посоромлени, до небесъ, надармо сылкуючысь останкамы колышньої одежи закрыты нефоремни суставы.

Зраджені орлы и осыротили яструбы пролиталы сумовыто сюды и назадъ; тилько якъ орлы часомъ по короткимъ лети спочывалы и наижалы люто пера, чорни, пыльнуючы ворожо блыскучымы очыма въ долы, тоди яструбы снувалыся нешвыдкымы нечутнымы кругамы надъ полеглымы.

.....
Якъ полеглыхъ стягано зъ ихъ высоты, була се боротьба на жытте и смерть.

Багато наймытивъ стратыло жытте, багато стало навикы нездатнымы до праці; а инши зновъ днямы лежалы тяжко покаличени въ долахъ.

Велетнивъ звалюваты!

Такыхъ, що стоялы на мисци сотню рокивъ, котрыхъ коринне зарылося въ найглубше нутро горы и тамъ переплелося зъ кориннемъ иншыхъ рослынъ навикы!.. Звалюваты ихъ и не пошкодыты себе, не зныщыты молодого поросту и не зныщыты всього навколо!..

Такъ, якъ никола невтомыми мурахи, вдыралыся наймыты на найнедоступнйши мисця, уоружени ланцухамы та иншымъ знаяддемъ.

Насампередъ стисувалы зъ ихъ кору.

Вона завдала чымало пращи. Заросла сыльно въ тило и ствердла такъ, що сокыра видскакувала видъ неи; ажъ по довгимъ рубанню розскакувалася трискамы и падала на купы елястычного зеленого виття, що виддилене видъ тила мало высыхаты.

Потимъ сыльні руки, погорджаючы всякою небезпекою и перепынамы, котылы тяжкыхъ велетнивъ. Зъ глухымы, ривночасно выдаванымы оклыкамы, що малы додаваты видвагы, а прыгадувалы бильше окрыкы дыкыхъ птахивъ, нижъ гармонйни людски згуку, робылы наймыты сю працю, пидчасъ колы зъ ихъ чола ллявъ струмкамы питъ, а зъ пораненыхъ рукъ текла кровь. Пробуванне на самоти и здычинне наповняло ихъ пры такй роботи шаленою видвагою, а надя на високу нагороду запалювала въ ихъ очахъ сяево побиды.

Недалеко пиднижжа пограбованыхъ гиръ будувалысь зъ грубыхъ брусивъ мосты. Кочени зъ вершынь велетни спиралысь на тыхъ мостахъ, а звидты зновъ ихъ штовхалы наймыты, и вони падали одни по одныхъ зъ глухымъ лоскотомъ на ривну землю.

Туть не лежалы воны довго. Вельки зализни гаки забывано имъ въ голову, до гакивъ запрягано коней, и ти волоклы ихъ нешвыдкою ступою зъ похыленою головою. Волоклы дорогою, выложеною зъ молодыхъ деревь...

Кроваво-червоный огонь палахкотивъ по такихъ перемогахъ до пивночи по горахъ, а герои-рубачи, умостывшыся выгидно округъ його, позакурювавшы люльки, розмовлялы про видпорну сылу подужаныхъ.

.....

Въ долини ждавъ на поваленыхъ поиздъ.

Винъ складався зъ кильканайцятюхъ возивъ, зоп'ятыхъ докupy и зъ льокомотывы, що нетерпляче сопла.

На кождый визъ ладовано чотыри-шестъ деревъ и сковувано товстымы ланцухамы. Сковувано такъ тисно, що зализо вгрызалося въ ихъ тило, обдерте зъ коры, и мисцями вытикала кровъ. Ии збиралы та злиплювалы въ грудкы и запаленю свитылы темрявымы осинними вечорами пры перевози.

Зъ такъ скованымы деревамы гнався поиздъ въ нызуну, розтынаючы видъ часу до часу воздухъ проныклымъ свыстомъ побиды.

На остатнимъ вози сыдивъ наставныкъ.

Затявшы свою сокыру въ груды одному велетневи, що лежавъ зверху, сыдивъ винъ изъ згорненымы на грудяхъ рукамы и зъ тупымъ поглядомъ.

Такъ часто йиздывъ вже отсею дорогою! Такъ часто спочывавъ його поглядъ на шпыляхъ гиръ, такъ часто слидывъ за закрутамы залізною коліи, що бувъ уже втомлений.

Ти, що булы въ його пидъ доглядомъ, поведылыся спокійно. Воны прощалыся зъ околыцею, котрою произдылы. Праворучъ и ливоручъ знималыся горы и булы ще вккрыти лисамы. Воны складалыся зъ ихъ товаришывъ, булы имъ товаришамы безличъ литъ, а теперь розставалыся навикы. Николы не почують уже бильше ихъ шуму...

Пизнійше вгадувалы, куды ихъ везуть. Що з'издылы въ нызуну, въ шыроки доли, де горы щоразъ розступалыся, а зъ потока быстра рика розигналася, се зналы воны. Поиздъ летивъ божевильно скоро, вывся тиснынамы, мовъ змій... Одначе, чы се воны мижъ люде йихалы?

Згадалы часъ супокою, колы стоялы гордо, а коронъ ихъ зеленыхъ дотыкалыся сами хмары и орлы: теперь валялыся ти короны пидъ ногамы... Згадувалы, якъ наступало одно по однимъ, и якъ падалы одни по одныхъ...

Отже чы йихалы теперь до тыхъ, що закупылы соби право керуваты ихъ долею? Чы зновъ до наймытивъ, котри не зналы ни свята, ни недили, а красы не розумилы? Але ни; окримъ сихъ и тыхъ мусилы буты ще якисъ инши люде, може якисъ до ихъ самыхъ подибни!

Такъ, до ихъ самыхъ подибни!..

.....
Колы в'ихалы, по втомляючо довгій йизди пралисамы, въ простору долину, доглянулы тутъ и тамъ хатыны. Зпершу по-

розкыдани по горахъ, потимъ де дали—ныше, а врешти и пры сильській дорози, що злучылася звидкысь зъ зализныцею и не розлучалася вже зъ нею бильше. Хаты byly маленьки, вкрыти дошкамы, а часомъ каминнемъ прыложени, а деяки самыы кгонтамы.

Пры якимсь шынку, що вырынувъ пры дорози, задержавъ машынысть поиздъ.

Винъ мавъ забраты якыхсь чужынцывъ и робитныкывъ, що дожыдалы його тутъ. Повыходылы люде зъ тыхъ хатынь.

Гуцуламы звалы себе.

Вельки и сыльни, зъ слав'янськымы рысамы, въ мальовнычій одежи—такъ сыдылы и лежалы воны тутъ. Ось одна молода жинка зъ трохы зжытымъ, але гарнымъ мало не дытячымъ лыцемъ, одягнена барвно и пышно. Вона курыла люльку и дывылась байдужно впередь ссебе, не дбаючы про те, що цила громада чужыхъ людей неначе пожырала ии очыма. Ии товариши, прегарни мужчыны, струнки мовъ смерекры и елястычни, сыдылы въ хати тутъ и тамъ въ найвыгиднйшыхъ позахъ на свити. И ихъ убранне було не менше оригинальне. Червони ногавыци, до того била вышывана сорочка и багато вышывани кыптарыкы. Шыроки барвни шкыряни поясы, окрашени наперсткамы и всякымы блыскучымы дрыбныцямы. Мали чорни капелюхы *), прыбрани въ павыни пера, доповнялы убранне.

Се було свято, то жъ воны зыбралысь тутъ на гулянку. Двое грало на скрыпкахъ коломыйку. Иншый зновъ лежавъ на лави, простягшысь на цилу свою довжыну, и глядивъ поглядомъ повнымъ невыразныхъ мрйи кризь одчынены викна кудысь у простиръ. Не дбавъ, що його цыкаво розглядають. Вси не дбалы про те, немовъ ти диты. Самы не показувалы зацыкавлення ани до подорожнихъ чужынцывъ, що з'являлыся ледви разъ на рикъ въ ихъ околыци, а ни до иншыхъ проявъ. Пидъ часъ, колы поиздъ кождымъ своимъ прыйиздомъ зворушавъ всихъ сусиднихъ жытеливъ, воны ледви зверталы голову въ той бикъ. Се було для ихъ з'явыще таке чуже и таке имъ далеке, воны малы зъ тымъ такъ мало спильного, неначе бъ byly зъ иншого свиту

*) Брылы се тамъ такъ звутся. Ред.

и малы зо всимъ тымъ такъ мало що робыты, якъ зъ хмарами на небесахъ!

Бильше похожи были вже на тыхъ, що сковани въ залізни пута йихалы теперь въ нызыны. Такъ незаймано выросталы и воны, такъ гармонійно, пытомо въ свой краси и въ своихъ звычайяхъ. На гордыхъ вершынахъ, въ самотныхъ кутахъ вель свое жытте безъ панивъ и безъ наймытивъ. Неосвичени таки, що ажъ дыво и жаль бере и для всеи вельчи цивилизаціи непрыступни, стричалы воны ии здобуткы зъ дытячимъ усмихомъ на устахъ.

Таки были ти диты лисивъ, що за ніяку цину не хотилы прыкладаты рукъ до звалювання велетнивъ зъ ихъ высокосты!

— Що вы за вира?—пыталы воны неймовирно тыхъ, що прыбулы порахуваты корысть бытвы.

И кажучы се, зморщувалы гризно чола, стыскалы въ рукахъ топирци.

На зброи розумилыся воны.

Колы уперше побачылы поиздъ, то перехрестылыся и сплюнули видъ себе. Въ тимъ була мабутъ нечыста сыла, и воны не хотилы жадного дила маты зъ тымы, що керувалы тымъ усимъ. Воны и держалыся здалека видъ усіей тіи справы, и межы численными наймытамы, що бралы въ бытви участь, не знаходывся ни одынъ гуцуль.

— Рубайте самы, що Богъ сотворывъ, а насъ лышитъ въ супокою!—видповивъ одынъ зъ зненавистю на поклыкъ помагаты рубаты дерева.

И ихъ оставлено въ супокою; ихъ свить бувъ лись и горы, и тилько тутъ дозривалы воны вповни! Неначе прегарни червони квиткы мыготилы въ своихъ гарныхъ мальовнычыхъ убранняхъ межы зеленню деревъ, або пролиталы на швыдкыхъ густогривыхъ коняхъ, якыхъ выкохуваты такъ любылы.

Лисамы розходылася луна ихъ сумовытыхъ писень.

Се были тіи до отыхъ подибни люде!..

Колы поиздъ зновъ рушывъ и де дали швыдче зъ мисця бигъ, бачылы ти, що были въ остатнимъ вози, черезъ повидчюновани викна и двери шынку, якъ тутъ у велькимъ коли гулялы жинкы и чоловикы въ дыкимъ запали. Незабутный видъ, перелетный мовъ блыскавыця, а и такый палкый!

Проста мелодія двохъ скрипокъ ввела ихъ у такой запалъ. Зъ непогамованою, розбуялою охотою гулялы вони. Ихъ одежда и хусткы ажъ повивалы въ кружанню, а вони колы не колы ухкалы зъ розбурханой, мало не дыкои, веселосты. Здавалося, неначе бъ зъ танцемъ мало покынуты ихъ все щасте, и вони хотилы насытытыся нымъ на циле жытте...

Передъ хатою стоялы инши гуртамы, або лежалы, курячы зъ короткыхъ люлюокъ, простягышыя пры своихъ осидланыхъ коняхъ. Здавалось, що хата зъ цилою пышнотою барвъ и багатствомъ жыття пролитае по пры поиздъ! Одна гарна жинка—вдовыця якась — поскакала на молодимъ пивдыкимъ кони до иншыхъ. За нею мчався такъ саме шалено рій молодыхъ хлопцивъ. Вона не дала наздогнатыся. Звернувшы голову ажъ черезъ плечы за нумы, оставляючы зъ простягненымы рукамы коневы свободу въ поводахъ, реготалася голоснымъ безжурнымъ смихомъ! Ще не почувалы жадного тремтиння пры прыходи и видходи того страховыща, що непрязно сычыть, що прыносять своею появою свитло, але и несказане горе! Ще не малы жадного прочуття про ту глыбоку роскладаючу тугу зъ хворымъ усмихомъ на устахъ, яку выкльуе тилько освита и культура! Вони жылы зъ дня на день, не дбаючы про будучнисть и ии безнадейнисть; ихъ бажання булы прости и прозори, а умова ихъ щастя—сяево сонця и сыне небо...

Въ нызыни кыпило голосне жытте.

Тамъ гомонила велька парова трачка (пыльня).

Цегляно-червони дымари вельчезни знималыся зъ земли и выкыдалы чорни хмары дыму пидъ небосхылъ пидчасъ, колы въ самымъ будынку панувавъ такой гукъ и свысть и гудинне, що вси инши згукы глушылыся цилковыто.

Округъ фабрыкы на склади лежалы тысячы дощокъ, поскладаныхъ высоко вгору, прыготованыхъ до транспорту и зложенныхъ наохрестъ, вузькыхъ и шырокихъ. Безличъ непотятыхъ деревъ дожыдало ще своеи смерты. Тутъ лежалы велетни, въ обіймыщи мало не килькохъ метривъ,—справдешни чудеса старосты и красы, и струньки молоденьки ялынкы. Майже безъ перестанку заочувано свижи дерева до фабрыкы, щобъ ихъ—уже по недовгимъ часи, порозтынани на тонки дошки—высуваты зновъ на двирь. Поиздъ прывозывъ що-разъ нови жертвы, а ни-

колы не спочываючы Молохъ перероблявъ ихъ у дивно короткимъ часи.

И сымъ разомъ зновъ.

Льокомотыву видипнято видъ возивъ, и ти покотылыся самы зъ своиы неவில்ныкамы трохы напередъ на мисце складу. Тутъ росковано дерева зъ ихъ зализныхъ путъ и поскыдано.

Якъ кочено ихъ поузъ вхидъ до фабрыкы, донеслась до ихъ розмова майстра до якыхсь гостей:

— Пралисы закупыла фирма О—ба видъ религійного фонду. Пыляемо вже симъ рокивъ и маэмо ще тры роки передъ собою. Що-дня пыляемо симсотъ деревъ.

Симсотъ деревъ що-дня!

Якъ же немилосердно выразно дзвенило се!

Симсотъ товаришивъ ихъ ныщено що-дня, а кожному зъ ихъ треба було десяткивъ литъ, ба—сотень литъ, щобъ выкохаться такымы велькымы! А тутъ лежалы ще горы деревъ, ще тысячы и тысячы лежалы тамъ, дома, ще и на вершынахъ гиръ, звидкы ршено котыты ихъ уже на самимъ остатку; а зновъ сыла ихъ лежало здержаныхъ на мостахъ у пиднижжя гиръ, а що-дня трычи привозыла зализныця жертвы сюды! Для того квапылыся такъ зъ ныщенемъ ихъ, такъ дорожылы кожною годынкою въ дни!..

Роспаленымъ зализомъ наштемповано новыхъ, а тоди зоставлено ихъ, щобъ розглянулыся округъ себе...

Ново прыкочени дерева малы сунутысь пидъ пылы. Одни пишы пидъ пылы десятиножеви, други пидъ п'ятнадцять, а зновъ инши, столитни, пидъ двадцятиножеви. Зъ сыкомъ, роздыраючымы уха, якымъ спершу дерева заголомшено, покы ихъ убыто, пирнулы пылы въ ихъ тило. Гострокинчастымы зубамы проризувалы зъ блыскавычною скористю прегарни дерева, а тырса, немовъ кровь, выбухала зъ ныхъ, обсыпувала ихъ и покрывала коло ныхъ помистъ.

Колы ножи метнулысь кризь ныхъ въ останне, то по фабрыци пролынувъ гострый проймаючы сыкъ, и колышни горди велетни распалыся въ тонки, били дошки и пересталы истнуваты навикы.

Робитныкы зъ вельчезнымы тачкамы з'явылыся поквапно и видходылы.

Воны змитали тырсу, насыпану на земли, вывозылы їи и высыпалы въ пашци печей въ приземнимъ забудуванню. Безъ перервы, зъ дня на день робылы вони се. Други зновъ вытягалы дошки, що роспадалися зъ пидъ пылъ, и кыдали ихъ на складъ, де вони, падаючы, выывалыся въ-останнє, мовъ спружысти стали лыстки. Зновъ инши пидпыхалы струнки ялынкы пидъ дзычачи пылы, ростынаючы дерево въ вузьки латы, а ще инши кувалы й гострылы пылы та розсивалы коло себе червоно-блыскучи искры...

И довокла фабрыкы вешталося багато людей. Одни выносылы дошки зъ середины, други видбиралы та подавалы ихъ дали, трети складалы ихъ одныхъ поверхъ другихъ, значылы, роздилювалы на вузьки и шыроки, або якъ тамъ уже треба було. Всюды панувавъ рухъ, гамиръ, крыкы, невпынний прыхидъ и видхидъ; гарячкова, зъ математычною акуратністю порахована діяльність, выклькувана страшно-дзычачымъ колосомъ, машыною, видъ котрой была майже нестерпуча спека.

Здавалось, що нечутно оберталыся вельчезни чорни колеса, обведени шкиряннымы пасамы, однакъ воздухъ бувъ сповнений ихъ гукомъ ажъ пидъ лисы.

Тилькы вночи панувала тутъ смертельна тыша. Неначе вартовныкъ, стоявъ тутъ чорный коминъ и глядивъ похмуру на цилый таборъ.

Тутъ лежала безличъ голыхъ деревъ, освитленыхъ лагіднымъ свитломъ мисячнымъ, мовъ мерци. Пасма дощокъ, поскладаныхъ до гордой высоты, мыготилы сриблысто, а оглядани збоку, здавалыся самымы линиямы.

Дерева всюды; де спынывся поглядъ—лежалы дерева, дошки, трискы; а межы всимъ тымъ вешталыся нечутно вельчезни собаки, мовъ мары, кыдаючы биля себе вельку незграбну тинь и нышпорючы всюды. Видъ часу, якъ хтось пидпалывъ фабрыку и вона стояла въ страшній поломини, выбрано ихъ, тыхъ псивъ, за стороживъ.

Але ниhto не вкрадався, ниhto й не турбувавъ спокою тыхъ, що поляглы.

Пивголосо не шуминне гирської рикы, що вылыскувалася недалеко з-пидъ темрявы лиса, проносылось м'яко и выкльво всюды, а самъ лисъ навкругы долины бувъ недоступнымъ муромъ, що з-по-за його мигъ хыба мисяць вырнуты.

А винъ з'являвся що-ночы надъ тымъ муромъ.

Блидый и тихый и нерухомый, мовъ бы бувъ цилкомъ уто-млений зъ смутку, и мовъ бы йому лекшало, колы роспускавъ свои промини въ сыняво-прозорій темряви ноцы, або купавъ ихъ тутъ и тамъ у темній глыбыни воды...

Сумне шуминне рикы настроювало його такъ жалибно, а була не сыла здавыты його.

„Куды, куды, куды?“—шумилы хвыли невтомно що-ночы и лызали жалибно беригъ, и плескались пидлеслыво въ чутныхъ згукахъ обь вельке каминне, що де-не-де вызырало непорушно зъ воды.

Але воны не малы жадной видповиди.

Въ табори було тихо.

Дерева лежали безъ душъ, а дошки простягнени...

Але винъ бачывъ видповидь. Куды повертавъ свое лагидне лице, чытавъ ии. На дошкахъ и деревахъ, прызначеныхъ до транс-порту, стоялы чорными литерами выпысани слова: „До Батумъ“, „До Батумъ“, „До Батумъ“...

Лито.

Роспалене проминне сонця пекло, а воздухъ бувъ душный.

Окреми хмары, що погубылыся на сынимъ небосхыли, были темной барвы. Часомъ пиднимався легкий витерь и ростягавъ хмары вшыршъ и вздовжъ и въ лыховистни тини. Здавалося, що винъ сылуе ихъ летиты звидсы и що потуга сонця занапастыть ихъ, однакъ якъ разъ опивдни спынялысь воны сыво-чорни надъ горами...

Було по бытви.

Навкругы панувала бездушна тыша.

Якъ далеко око сягало, стричало наибильше спустошенне, а видражаюча нагота вершынъ будыла жаль у серцю.

Билия, спорохнявили пнякы стырчалы густо одни коло одныхъ, неначе кистякы зъ пожовклои травы. Нездатни дерева лежали покаличени навкругы, а зъ коры обдерти дерева, що показалыся нездоровымы, порохнявили вже незаймани. Вельки выпалени мисця на земли нагадувалы раны пожежы и свидчылы про побиду полум'я, що блыщало тутъ такъ часто вночи и жерло жадибно все, що кругъ його було. Стосы сосновой коры лежалы темно-брунатнымы шматамы и сувоямы, на-пивъ

перегншли, и важко лежалы купы трисокъ на трави. Стари, громамы пошкоджени смереки, покынути незайманымы, стоялы сумно, простягаючы на-пивъ высохли рамена видъ себе далеко, мовъ безпомични диды, сылкуючысь надармо здержаты витерь у своимъ гилли. Иноди лынуло повитремъ жалисне, сумне скрипинне. Воно йшло видъ здоровыхъ, одыноко польшенихъ яльць, що молодечо струнки и незвычайно буйного зросту, стоялы безъ виття и малы лыше на самимъ вершку короны. Ти ихъ верхы гнулыся теперь луковато до земли, мовъ бы въ ихъ густій зелени высила велычезна вага и тягла додолу. Виддани витрови, позбавлени охороны и всякой иншой опоры, колыхалыся воны жалибно и скрипили...

Молоди соснови деревця, колысь мало не ясно-зеленой и блыскучой барвы, булы поламани и навикы пошкоджени. Папороть спустыла свое зубчате, теперь порване, лyste, и позбавлена тини в'яла та конала помалу на соняшній специ.

Высокий мохъ, вырванный и пошматованный та кориннемъ выверненный до сонця, высохъ, а тою самую смерть гынула и потоптана трава. Усяки лисови кушцы, малына, яловець и инши сыльни та видпорни рослыны и квиткы, що буялы колысь въ повній роскоши, прыляглы теперь до земли и булы мало не зъ кориннемъ повытягани. Поверхъ всього того котылы и волоклы тысячама и тысячама велетнивъ!

Туть и тамъ до земли прыдавлена крушына, не позбавлена своей сылы цилковыто—вродыла безличъ червоныхъ ягидъ, а ти сыялы здалека зъ матово-зеленого тла, немовъ калюжи кровы...

Несмилыво протикавъ мижъ каминнемъ въ долини колышній розпустный потикъ. Купы обтятого гилля, коры и трисокъ прыглушувалы його веселе дзюрчанне на довгый неозначеный часть. Орлы и яструбы покынули свои гнизда и наvertsалыся ридко сюды. Ледви що пролиталы разъ або двичы на рикъ весняною порою сею своею, колысь гордою, батькивщыною.

И зозуля перестала туть куваты.

Дожыдаючы даремно луны своего поклыку, що гналась давнійше въ поважныхъ мовчазныхъ лисахъ, мовъ напередимы зъ поклыкомъ, мовчала вона теперь завзято и неначе забувала туть свій звычай куваты...

Спустошени, запустили, пограбовани зъ усеи ридной красы и колышнього багацтва—горы осталысь немовъ на посмиховыще

и не могли спыныты, щобъ пекуче сяево сонця не выпалювало немилосердно сеи фльоры, що зосталася, що вымагала для свого истнування найглыбшого холодку. Польшени, ледви по надъ землю выросли ялынкы и сосонкы, выпадкомъ не пошкоджени, стоялы смутни и похыли. Буря и соняшна спека переходылы на видмину понадъ ихъ молодесенькымы коронамы, що не булы ще надовго такъ насталени, щобъ зносыты вси змины и удары часу.

Столитни оберигалы ихъ доси своимы шырокымы раменамы видъ усього,—але теперь? А колы бъ воны и опиралыся всьому? Всій специ сонця, що выпывала такъ жадбно ихъ молоди сокы, всимъ бурямъ, що бажалы зломыты ихъ короны, всьому холодови и всимъ иншымъ погрозамъ—такъ що жъ тоди? Чы не простяглась бы и за нымы, колы бъ стоялы въ найгорлійшій краси, роскошуючы въ пышноти, узнаючы надъ собою сами небеса—та жъ убійча рука?!

Воны зважылыся вмерты.

О. Нобылянська.

Самота.

Нарысь.

Щилу ничъ я не спавъ. Се вже мени видъ двохъ литъ
таке не траплялося...

Ти ненавысни люде обурюють мене, обурюють
такъ, що спаты не можу!..

Перше я мигъ видъ ныхъ все стерпиты, навить напасты на
мою честь, а сього стерпиты не можу!

Сыджу въ альтани въ саду и пышу.

По що я пышу?

Стара привычка видизвалася въ мени, серце бильше зво-
рушене, хочу бачыты на папери, якъ я свое чутте означу, хочу
знаты, що воно є...

* *
* *
* *

Що воно є?

Справди, що мене такъ зворушыло?..

Ахъ, та проклята охота розбираты всяке чутте! И найгар-
нйше!.. Отъ передо мною у зильныку рожа, прегарна, пахуча
рожа,—и ты хочешъ знаты, якъ и лысткы трымаються, звидкы
запахъ иде; почынаешъ обрываты лысткы, одынъ по другимъ,
одынъ по другимъ, ажъ дйдешъ до насады...

Рожа розирвана: зив'яли лыстки розлетилися по трави,
вже ихъ разомъ не зложышь,—нема ни рожи, ни запаху...
Не хочу знаты, що воно є!

* * *

Соловій на черемшны за альтаною такъ лящыть, що мени
ажъ въ голови дудныть...

Цилкомъ не розумію, чымъ сей крыкльвыи птахъ людымъ
подобаеться?

Зробылы йому стари поеты рекляму, и винъ такъ, якъ ох-
рыпый спивакъ, може ще за концерты збираты оплескы...

Тилькы писаты мени не дае...

Сонце позолытыло вже верхкы деревъ. Уже зійшло...

А я не сплю и спаты не хочу! Самъ изъ себе сміюся, що
зи мною сталося.

Цилу ничъ я не спавъ.

По вечери мене напала нудьга. Неদিля, люде бавляться,
якъ уміють, а я нуджуся. Господы, що за нудьга!

Выйшовъ я зъ хаты и стривъ ии. Мою сусидку. Верталася
зъ миського парку зи своєю донькою.

— Прошу васъ, пани, ходитъ зи мною, послухаемо цыганськой
музыкы. Дома такъ скучно!

— Не можу, пане докторе! Що сказалы бъ люде на се?

Ахъ, правда—люде! Вона въ жалбѣ, недавно чоловика по-
ховала!

Та хыба до розпуки по смерты чоловика вона повинна ще
добровильно видмовляты соби всякой розрывкы?..

* * *

— Але вы пйдитъ, пане: вы потребуете розрывкы. Вы такъ
никуды не ходыте!..

И я пишовъ.

Справди, я вже видъ килькохъ литъ никуды не ходжу. Ни
въ кого не буваю, розрывкы не шукаю.

Видхотилося вже мени.

Трыццятъ п'ять рокивъ—то ще не вѣкъ, але такъ уже я передъ часомъ постарився. Въ гимназіи вчывся, на университети вчывся, потимъ, кримъ бюровои роботы на хлѣбъ, напытавъ соби ще добровильнои, захотивъ суспильнымъ дѣчемъ буты, политыкою займався, въ литерата бавывся,—пишовъ рикъ за рокомъ, рикъ за рокомъ—и мени вже трыццятъ п'ять лить...

И дывне дыво,—що бильше я жывъ мижъ людьмы, працювавъ для ихъ, то бильше душею виддалювався видъ ныхъ: я не мигъ ихъ любыты, тыхъ людей, що не знають гармоніи въ жыттю. Тыхъ людей, що божеську душу волочать по земнимъ болоти...

И я переставъ зъ ными знатыся, потонувъ въ бюровій праці... полюбывъ ии.

Що жъ бы я почавъ безъ праці?

У тій товпи многлюдній—на самоти!

* *
*

Сей соловіи мигъ бы бувъ выбраты соби инше мѣсце и иншый часъ на rendez-vous зи своєю любкою, а не тутъ и теперь.

Дражныть лыше мене...

Люде гадають, що Богъ сотворывъ соловія имъ на потиху, абы имъ выпивувавъ; а винъ такъ высвыстуе не намъ, тилькы своій любци—самыччи...

Звычайна исторія: поеты мижъ птахамы!

А въ тимъ, нехай соби спивае; жалко йому перешкоджаты.

Засивъ соби у черемшныи, чы мабутъ въ сусиднихъ корчахъ сынього бозу и спивае. Ахъ, якъ тьохкае!... Выдко, спивакъ не жовтодзюбий, а вже добре прывченый...

Сонце вже почерезъ выноградъ добувається мени до альтаны.

Вона ще мабутъ спыть, хочъ звычайно такъ раненько встае и на кладовыще ходыть, або тутъ у садокъ—разомъ зи своєю донькою.

Та маленька дытына ии мени дуже подобається...

* *
*

Не могу зибраты своихъ думокъ до купы и до ладу пысаты; думкы розлитаються,—выдко неспроспана ничъ утомыла мене... Хочъ я ани трохы спаты не хочу.

Такъ любо теперь у садку!

Я пишовъ слухаты цыганськой музыки. Сивъ соби не далеко видъ неи и заслухався.

Думкы, думкы, думкы...

Шыроки, якъ угорська пуща, понури, якъ карпатськи пралисы, сумовыти, якъ, якъ... вона. Справди, лышь вона такъ плакала по смерты чоловика, якъ ти цыганы плачуть на скрыпкахъ...

А потимъ чардашъ! Ноголомный чардашъ...

Я цилкомъ не розумію, якъ по такой несказаній тузи можна попасты въ таку шалену радистъ. Се для мене загадка. Оттакъ перевернуты душу за одну хв்யлю!..

И ненавяджу я ти чардаши тому, що вони убывають сей шырокий, понурый смутокъ степовой. Адже въ симъ смутку стилько святого, стилько гармоніи, хочъ його выклькують прыгоды жыттьови!

Такъ якъ и въ ии смутку.

* * *

Надійшлы знайоми.

— Слыхомъ слухаты, выдомъ выдаты, панъ докторъ на пиви! Що таке сталосся?..

— Гратулюємо, гратулюємо!

— До чого?

— Вже мы васъ бачылы въ парку... Гарна соби вдовычка! И молоденька! Добрый смакъ маєте...

— Ей же! Нашъ докторъ бере молоди вдовы въ опіку? Поступъ, поступ! Хто бы по нимъ сподивався! Гратулюємо!..

— Кельнеръ, пыва! вына!

— Що жъ тамъ, пане докторъ? И буде що зъ того?

Я вставъ и пишовъ.

А вони сміялыся, такъ сміялыся!

* * *

Ходывъ я улыцямы зъ годуны. Спаты не хотивъ... не заснувъ бы.

Коло одного дому пры отворенимъ викни стоявъ зъ чверть
годыны—тамъ хтось прегарно гравъ на фортеп'яни.

Певно дивчына якась.

Може и залюблена нещаслыво, або такъ туга на неи на-
йшла...

Цилкомъ мене розжалобыла своею грою. Я хотивъ бы быты
коло неи, абы ии потишыты.

До чого здалося такъ сумуваты?

Люде спокійно спляць, други бавляться тамъ на музыци, а
вона грае соби сумни думы...

На тыхій улыци почувъ я здалека чыйсь хидъ и видійшовъ
видъ викна.

Така тыха, мисячна, мелянхолійна ничъ...

* *
* *

Въ миськимъ парку е таке затышне, любе мисце, що лышь
я його знаю.

Нагадавъ я соби його и пишовъ туды.

Въ парку тыхо, нема никого.

Ахъ, правда, соловій крычавъ! Але все жъ було тыхо.

Мени було такъ сумно на души!

„Поступъ! поступъ! Нашъ докторъ бере молоди вдовы въ
опику!“

Ни! справди,—ти люде варвары!

За що вони глузують соби зъ мене?

Тры роки вже мешкаю въ тій самій каменыци, що й вона.
Наши двери въ сусидстви. Але я зъ ными не живъ. Якъ и вза-
гали ни зъ кымъ не живъ, ни въ кого не бувавъ. Ии чоловика я
знавъ зъ уряду—то бувъ молодой суддя. Бидный чоловикъ.

Тилькы ихъ малу доньку я знавъ добре. Бавывся не разъ
изъ нею. Мы булы соби навить дуже вельки прыятели. Вона
прыходыла до мене въ гости.

Сыджу дома, чую: хтось ледви чутно, несмילו стукае въ
двери. А! се моя малесенька сусидка! До клямкы ще не може до-
сягнуты, я самъ мушу ий одчыныты двери. Вона увиходыть и
хоче поклоныться мени, але боиться, що не вдержыться на но-
гахъ, отже опирається рукою объ стину або объ шахву и такъ
кланяється. А я ии на руки и несу на софу.

— Прошу мени показаты образкы!

Добре, я показую їй образкы зъ иллюстрованыхъ часопысивъ. Дытына тишыться.

А потимъ вытягаю помадки и чеколядки, що мавъ для неи готови, даю їй и кажу казку. Потимъ вона мени казку каже, маленьку, дытячу казку...

Часомъ зъ годину сыдила въ мене, и маты не протывылася тому.

Неразъ и усмихалася за се до мене: видъ дытыны, мабуть, признавалася про все. Усмихалася, якъ бы хотила дякуваты мени. Але я зъ нею майже никола не говорывъ! „Добры день! Добры вечирь!“—и вже.

И такъ тры роки...

* * *

А потимъ винъ несподивано до тыждня померъ.

Я бувъ пры хоримъ—вона мене просыла. По ликаряхъ самъ бигавъ, бо не було кого иншого. Блызшой родыны не малы; вона була сырота, а винъ—мужыцькый сынъ, уже такожъ безъ родычивъ.

И пры його смерты я бувъ. Трымавъ їи у своихъ рукахъ, якъ плакала въ розпуци и зимлила; успокоювавъ дытыну, якъ та соби страшенно розплакалася, побачывшы невыдану подію.

И похорономъ я порядкувавъ; провивъ покійныка на кладовыще, сказавъ удови, що якъ чого буде потребуваты, то нехай мени перекаже—и попрощався...

Два дни переслидувавъ мене їи плачъ въ сусиднимъ мешканню, а третьего дня прыйшла вона до мене зъ донечкою подякуваты мени.

Подякуваты мени за те, що я постарався въ порядку выправыты їи чоловика до гробу...

Було за що дякуваты!

* * *

Говорыла спершу спокійно, а потимъ розплакалася. Донечка соби такожъ.

Въ мой хати я не чувъ никола плачу...

И колы я такъ дывывся на ту нещаслыву вдову въ чорній одежи и на ту дытынку, що ии биле волоссе такъ видыввало видъ чорной сукеночки, мени не стало сливъ и я мовчавъ.

Проклятый жаль! Я не люблю плакаты! Я не вмю плакаты! А завыдую не разъ тымъ, що плачуть...

Безъ опикы ти сыротята!

А я соби выгидно жыю и никымъ не журюся!

Хотивъ бы, Боже, якъ не разъ хотивъ бы,—а нема кымъ опикуватся! Однимъ не вирю, другихъ маю за дармонидивъ, у третихъ не находжу сердца.

— Пани! Якъ бы вы не прогнивались и прыняли мою помичъ, то я радо помигъ бы вамъ. Добре? Прыимете? Прыимить, прыимить! Я заспокою не вашу потребу, лыше свою...

Вона зновъ заплакала. Чы не образывъ я и?

Дытыну я взявъ на колина и втыхомырывъ цукеркамы. Образкы нови показавъ—дытына затыхла.

И маты заспокоилася. Взяла видъ мене дытыну и згорнула ий волоссе зъ чола.

А мени все снується по голови, якъ тутъ цодаты ий помичъ, абы не вважала ии мылостынею. Зновъ образыться, не скаже, що не потребуе, а не прыиме.

Просывъ я ии, абы мене прыняла на харчъ. Мени й такъ уже по реставраціяхъ йида не смакуе. Вона згодылася. Ликареви заплатывъ, за похоронъ, деяки рахунки полагадывъ, дытыни щось тамъ справывъ у подарунку..

Протывылася тому, але бедакы мусять годытыся зи своею бидою...

И бильше ничего—бильше ничего!

Я радъ, що маю кымсь опикуватся, кымсь близшымъ, а не такою невловымою истотою, якъ народъ. Я народа не покыну, але винъ мени сердца не заспокоюе!

Я ничего видъ никого не хочу! Я самолюбъ, мое сердце потребуе кымсь журытыся, я радъ такой журби! Си журбы мени не доставало!...

* * *

А воны, ти варвары, гратулюють мени глумлыво!
Идіюты!

Такъ мене росердылы, що вже й пивничъ минула, а мене сонъ не брався.

Зъ парку пишовъ я у каварню. Прочытавъ цилу купу ча-сопысивъ и не мигъ забыты тыхъ глумлывыхъ сливъ.

А зъ каварни въ альтану.

„Гратулюемс“!.. А вже жъ, можна мени гратулюваты, бо теперъ не такъ часто скучаю, якъ перше. А колы мени скучно, иду до сусидкы и пробалакуемо вильный часъ. На проходи въ парку булы зо два разы, випадкомъ стрилыся...

Вчу ии до испыту на почтову експедиторку.

Вже теперъ такъ часто не плаче, а то й усмихається часомъ.

Сей ии усмихъ замысленый!

Якъ проминь сонця зпоза хмаръ...

* * *

Не могу до ладу пысаты: въ голови шумыть. Непроспана ничъ...

А! отъ и вона! Якъ звычайно рання пташка!

Иде просто въ альтану!

Ще готова думаты, що я тутъ на неи жду такъ рано...

Овъ, немые становыще!

Ну!—годи!

— Добрый день вамъ, пани!

— Добрый день! А вы що пышете такъ ранесенько?

.

О. Маковей.

Думка.

Мени здається: я не живъ,
А тилькы все збирався жыты,
Чогось шукавъ, за чымсь тужывъ,
Бажавъ комусь весь вѣкъ служыты,)
Ажъ ось и молодистъ мынула.—
Не жившы, втомлена заснула.

И прыйде день, якъ та слотá,
Я довгу панахыду правлю:
Прощайте, молоди лита,
Не гуджу я васъ и не славлю,
Зъ могылы вже васъ не добуду...
Уже я молодымъ не буду...

И въ тимъ жалю мовъ бачу я:
Не мертва молодистъ, лышь сонна,
Не въ пору ще журба моя,
Не въ пору писня похоронна:
Ще поживемъ! давайте жыты,
Шукаты знову и тужыты.

О. Маковей.

Чернівци.
30/IV 1900.

Колы помремъ и заростемъ квиткамы,—
У спомынахъ ще оживемъ не разъ,
Ажъ погы поручъ зъ нашымы кисткамы
Заснуть уси, що пам'яталы насъ.

И буде се вже наша смерть остання:
Нашъ порохъ витерь свитомъ розжене,
Прыйдѣ весна, прыйдѣ пора коханья,
А насъ никто тоди не спом'яне.

Ни, выйде разъ колысь дивча самотне,
О пивдни яснымъ въ тыхый сонный листь,
Видразу сердце защемять скорботне
И ясный свить померкне ій видъ слизь.

Се насъ вона побачыть и почуе,
Мовъ сонъ и казку изъ старыхъ часивъ;
Закрые очы й тяжко засумуе,
Заслухавшысь у тыхый шумъ лисивъ...

О. Мановой.

Львивъ.
27. XII. 1898.

Робертъ Брюсъ, король шотланський.

(Шотланська легенда).

Заспивъ.

Спогадаймо давню давнину,
Спогадаймо позисть незабутню
Про далеку вильную краину,
Про стару Шотландію *) славутню.

Давня повисть! и на байку схожа,—
Є въ ній певни справы, есть и мріи;
Але жъ правда, наче зирка гожа,
Сыпле скризь проминня золотіи.

Правда намъ свитытыме кризь хмары,
Мы жъ далеко думкою польнемъ,
Мы поглянемъ на військови чвары,
Въ давній слави спогадомъ порынемъ.

I.

Вже буде литъ п'ятьсотъ тому;
На край шотланський вильный

*) Шотландія—Шкоція. Назва Шкоція есть правійшою, але для гармоничности вирша мы ужываємо Шотландія.

Війною йшовъ король Едвардъ,
Англійський владарь сильний.

Зибравъ винъ лицаривъ своихъ,
Все горде пышне панство,
Щобъ то шотланський вильный людъ
Забраты у пидданство.

По всій Шотландіи йде гукъ
Луною голосною:
„До зброн, братте! ось иде
Король Едвардъ війною!

Гей, мыле братте! чы у насъ
Яснои зброи мало?
Хыба въ шотланській сторони
Вже лицаривъ не стало?“

Лицарство йде, земля гуде;
Зійшлысь ворожи лавы...
Багато буде сього дня
Кривавои забавы!

Брязчать мечы, блыщать спысы
И шоломы ясні;
Гукають люто воякы,
Ржуть кони вороніи.

Воюють день, воюють два,
На третій день,—ой горе!
Шотланци крыкнулы: „Бида!
Король Едвардъ насъ боре!“

Англійське військо б'є-сиче,
Англійська зброя сяе;
Шотланська зброя опада,
Лицарство знемагае.

А тутъ король Едвардъ спынувсь,
И сурма забренила,

Знялась надъ військомъ короґва,
Та не барвыста—била.

Вси стали тыхо, всякъ свій спысь
Додолу похыляе.

Гука герольдь: „Король Едвардь
Шотланцивъ призволяе

Лыхую зваду зальшыть,
Спокій вернуты краю,
Прыты до згоды безъ війны,
По братньому звычайю.

Такъ каже нашъ король: Хто зъ васъ
Погодыться зи мною,
Той и маеткамы й людьмы
Владатыме въ спокою.

Людъ простый мае намъ платыть
Податкы й десятины,
А лыцарь буде вильный панъ
Своєи батькившыны.

Всякъ лыцарь мае зъ королемъ
Ходыты у походы,—
За те винъ матыме соби
И ласку й надгороды.“

Додолу впалы короґвы,—
Весь гурть шотланський панський
Вразъ крыкнувъ: „Згода! хай живе
Едвардь, король шотланський!“

Шотланське лыцарство здалось;
Але одынъ зостався
Пры зброн лыцарь молодой,—
Робертомъ Брюсомъ зався.

Едварду глянувъ винъ въ лице,
Мовъ кынувъ блыскавыцю,

Здійнявъ и кинувъ ворогамъ
Зализну рукавицю.

Потимъ острогы давъ коню,—
Кинь вороненькый зывся,
Помчавъ у горы, мовъ стрила,
Въ мижгиррю темнимъ скрився.

II.

Поихавъ Робертъ по шотланській землі
Здіймати народне повстанне,
Гонцивъ розиславъ винъ по всій сторони
Склькаты селянъ на зібранне.

Коли на широкій долини мижъ гиръ
Зибралась велькая рада,
Робертъ тоди вийшовъ до люду й сказавъ:
„Шотланци, вчынылася зрада!

Нема въ насъ лыцарства, нема въ насъ панивъ,—
Воны вже англійськи пиддани;
Та є ще въ краини шотланській народъ,
Не звыкъ винъ носыты кайданы!

Повстаньмо жъ тепера уси, якъ одынъ
За дило братерское спильне!
Розкуймо на зброю плугы! Щѳ орать,—
Коли наше поле не вильне?“

Тутъ вси зашумили, мовъ хвыли морськи:
„Ходимо, здобудемо воли,
Або наши головы вильни, буйни
Складемо на нашому поли!“

И тамъ на широкій долини мижъ гиръ
Селяне вси таборомъ стали,
Палылы багатте воны цилу ничъ,
Все ясную зброю кувалы.

На ранокъ узброєне вѣйсько було;
Кому жъ не досталося зброи,
Тому не забракло сокыры, косы
Та въ грудяхъ одвагы мицнои.

Те вѣйсько не мало ясныхъ короговъ,
Ни панцыривъ срибныхъ, коштовныхъ;
На простыхъ селянськихъ щытахъ не було
Девизивъ гучныхъ красномовныхъ.

У цилого вѣйська девизъ бувъ одынь:
„За волю, за ридну краину!“
Хочъ сливъ тыхъ ниhto на щыти не носывъ,
Та въ серци носывъ до загыну.

И такъ вони выйшли напроты панивъ,
Робертъ ихъ провадывъ до бою;
Ни одного лыцаря, окримъ його,
Не малы шотланци зъ собою.

Шотланське лыцарство усе перейшло
Служыты въ англійському вѣйську,
Пишло бороныты мечемъ и щытомъ
Корону и владу англійську.

Въ нещасну годину шотланський народъ
Кувавъ свою ясную зброю:
У першому бои розбыти булы,
Багато лягло головою.

Удруге зйшлыся—недоле тяжка!
Зновъ вѣйсько шотланське розбыте.
Ударылы втретє—зновъ поле кругомъ
Все трупомъ шотланськымъ укрыте.

Мицна була сыла потужныхъ панивъ,
И ватагы мудри знайшлыся;
Ни въ горы завесты, ни въ нетра загнать
Обачни паны не далыся.

Шыроки долины, розлоги ланы
Шість разъ булы кров'ю польти;
Шість разъ пролунавъ по Шотландіи крикъъ:
„Шотланци, шотланци розбыти!“

Ни зброи воны, ни своихъ короговъ
Едварду до нигъ не зложылы,
Та волю й краину свою боронить—
Не стало селянської сылы.

Одни поляглы, а други розійшлись,—
Пишлы свое поле ораты.
Безъ війська, безъ славы зостався Робертъ...
Що жъ має теперъ винъ початы?

Чы має питы, якъ шотланські паны,
Едвардови зброю виддаты,
Зостатись отуть въ подоланній землі,
Остатнього сорому ждаты?

Ни, краще не бачыть того и не чуть,
Якъ гынута буде краина...
„Прощай, моя ридна краино! прости
Свого безталанного сына!“

Хотивъ бы я вильною бачыть тебе,
Але не судылося теб...
Далеко теперъ, на чужыхъ берегахъ,
Поляжу за дило святее.“

Такъ мовывъ Робертъ и подався винъ геть
На берегъ убогый ирланський,
Винъ думаъ по вѣкъ не вертатися зновъ
У край безталанний шотланський.

Въ Ирландію мався прыбути корабель,
Що лыцаривъ визъ въ Палестыну,
На ньому од'ихаты хтивъ и Робертъ
У тую далеку чужыну.

Укупи зь одважнимъ лыцарствомъ бажавъ
Питы у хрестовимъ походи,
Щобъ дилу святому остатнимъ жыттемъ
И сылою стату въ прыгоди.

III.

На безлюдному берези моря
Одынока хатына стоить,
Въ тій хатыни рыбальській убогій
Збрыйный лыцарь самотный сыдыть.

То Робертъ. Винъ въ викно поглядае,
Чы не мріють оти корабли,
Що везуть хрестоносцивъ одважныхъ
На війну до святой земли.

Ни, не выдко ничего на мори,
Не биліють витрыла ясни.
Грає вильне шырокеє море,
Гомонять його хвыли гучни.

Та Робертови сумно дывытысь
На те море веселе, буйне,—
Якъ згадає винъ ридну краину,
Затремтыть його серце сумне.

И Робертъ, одъ викна одступывшы,
Лигъ на лаву и поглядъ пидвивъ
На потрискану стелю: на стели
Павутынне павукъ соби пливъ.

И зничев'я Робертъ задыввся
На роботу того павука;
Лыцарь бачывъ, якъ прялась помалу
Тая нытка тендитна, тонка;

Якъ павукъ на тій нытци спускався,
Розколыхувавсь потимъ на ній,

Щобъ ии до стины прычепыты,
Потимъ невидъ роскынуты свій.

Що гойднеться, то нытка й порветься,
И додолу павукъ упаде;
Але заразь же злазыть угору
И нову соби нытку пряде.

Такъ шисть разъ той павукъ обрывався
И шисть разъ винъ на стелю злизавъ;
Але въ сьоме такы утрымався
Й до стины свою нытку прып'явъ.

Туть Робертъ раптомъ скочывъ на ноги,
Ухопывъ свою зброю до рукъ,
И гукнувъ: „Та невже такы лыцарь
Менше мае снагы, нижъ павукъ?!“

IV.

Ой, то жъ не сокиль-вынозиръ
Злетивъ зъ горы въ долину,
То прылетивъ юнакъ Робертъ
У ридную краину.

Винъ на коневи воронимъ
По краю пробигае,
Въ остатній разъ шотланський людъ
До бою винъ склыкае:

„До зброн вси! чы ще живе
Мицна одвага ваша?
За волю згннуть мы клялысь,—
А де жъ прысяга наша?“

„Хто воли ще не видцуравсь,—
Нехай иде до бою!
Хто пам'ята про славу й честь,—
До зброн! хто за мною?“—

Не згасъ, не згасъ шотланський духъ,
Шотландія повстане!
У сьомый разъ, якъ въ першый разъ
Зибралыся селяне.

Король Едвардъ не сподивавсь
Шотланського повстання:
Його лыцарство розійшлось
Уже на спочывання.

Зосталась тилькы поky що
Мала частына вйська.
Безпечна й смилыва була
Залога та англійська.

Все розмовляють воякы,
Якы зъ вйны достаткы,
Якы въ Шотландіи король
Збиратыме податкы.

Середъ англійськихъ воякивъ
Сыдятъ паны шотланські;
Теперь король имъ зновъ вернувъ
Права й маетки панськы,

То жъ завтра коженъ зъ ныхъ пиде
До ридной осели,—
Чого жъ сыдятъ вони такы
Смутны та невесели?

Того, що душу имъ грызе
И соромъ и досада,
Здається имъ, що все кругомъ
Гукає: зрада! зрада!

Англійскы жъ лыцары соби
Писень гучныхъ спывають,
И такъ бадьорно на спысахъ
Ихъ короговки мають.

Селяне тихо підійшли
До війська за горою,
З'явились, наче з-підъ земли
И вдарылы до бою.

Все зашумило, загуло,
Мовъ буря-хуртовына.
Робертъ лита на воронимъ,
Неначе громовына.

Охъ, лютый бій, сстанній бій,—
Щаслывъ, хто переможе!..
Англіици въ розпачи крычать:
„Рятуй насъ, мыйый Боже!“

До ныхъ зъ гряныци поспиша
Видъ короля пидмога,
Ии стрича шотланський крыкъ:
„Ни, наша перемога!“

Пидмога сыльна надійшла,
Але шкода, вже пизно!
Женуть шотланци ворогивъ,
Гукають въ слидъ имъ гризно:

„Не доведеться бильше вамъ
Ламать чужои воли!
Колы жытте вамъ дороге,
Кладите зброю доли!“

Шотланське військо зайняло
Англіицивъ пидъ горою;
Нема рятунку имъ, нема,—
Складають доли зброю.

Тоди зъ громады выступа
Робертъ и промовляе:
„Отакъ теперь шотланський людъ
Англіицямъ об'являе:

Нашъ край видѣ давна вильнымъ бувъ,
Такымъ повикъ винъ буде.
Вы бачылы, якъ правъ своихъ
Боронять наши люде.

Збира хай въ Англии Едвардъ
Податки й десятыны,
А всякъ шотланецъ вильный панъ
Свои батькившыны.

Селянамъ нашимъ байдужé
Про ласку й надгороды,
Воны не пидуть зъ королемъ
За лыцарствомъ въ походы.

Тепера вашу зброю всю
Въ застави я лышаю,
А васъ додому видпушу
По братньому звычайу.

Идите, Едвардови скажить,
Якъ чулы: по сій мови
Колы не згодыться на мырѣ,—
Мы зновъ у бій готови.“

Английци мовчки одійшлы
Безъ короговъ, безъ зброи,
Безъ радощивъ пишлы вони
Геть до земли ридной.

И якъ въ долину вже зійшлы,
Оглянулысь на гору,—
Роберта вглядили вони
Середъ сильського збору.

Укрыта людомъ тамъ була
Уся гора зелена,
А выще всихъ стоявъ—Робертъ,
У нигъ його знамена;

Лежала й зброя вся ота,
Що на війни забрали;
Шотланська зброя й короги
Навколо нього сяли.

Робертъ неначе ричь державъ,
Змагався, боронився,
Знявъ потимъ ясный свій шоломъ
И людови вклонився.

Англіици чули, якъ гукнувъ
Увесь той гуртъ селянський:
„Хвала и честь! нехай живе
Робертъ, король шотланський!“

V.

Такъ Робертъ за снагу та одвагу
Королемъ у Шотландіи ставъ,
Въ Единбургу, преславному мисти
Привселюдно корону прийнявъ.

Урочыста одправа скинчылась,
Выйшовъ зъ церкви король на майданъ.
Людь гукає: „Робертови слава!
Хай живе винъ до вику, нашъ панъ!“

Колы се стыхло раптомъ гуканне,
И весь людъ мовъ чекає чого.
Зъ юрбы выступивъ гуртъ невелький, —
То обрани видъ люду всего.

Зъ ныхъ одинъ на передъ выступає,
Короля винъ поклономъ вита;
Поглядає навколо по людяхъ
И такую промову чыта:

„Зъ ласкы Бога й народа обраный,
Нашъ королю! витаємъ тебе!“

Мы пидданымы влады твоєи
Признаємо охоче себе.

Ты веди своимъ розумомъ яснымъ
Добрыи ладъ у ридній сторони;
Обицяємось мы тоби вирне
Помагаты въ мырѣ й на війни:

Та колы ты забудешъ про справу
Честы й воли народу свого,
Схочешъ ынши багатчыи земли
Прылучыты до панства твого,—

Мы не пидемъ тоди за тобою,
Щобъ чужого добра здобувать:
Намъ не тисно у ридній краини,
Намъ не треба въ чужу мандрувать.

Колы ты середъ панськихъ роскошывъ
Продаватымешъ людъ свѣй панамъ,
Мы самы бороныты потрапымъ
Ти права, що належаться намъ.

А колы ты англійській корони
Виддасы королевство свое,—
Знай, що въ тую ганебну годыну
Пропадє й пануванне твоє.

Мы тебе на державу винчалы,
Мы тебе й розвинчаємъ самы,
И колы проты насъ ты повстанешъ,—
Проты тебе повстанемо мы.

Дай намъ Боже радиты до вику,
Що обралы тебе въ короли,
Хай цвите при тоби та пышає
Вильна воля въ шотланській земли!"

— „Дай то Боже!—Робертъ имъ видмовывъ,—
Буду знаты, на щѣ я иду.

Дай намъ Боже до вику прожыты
Въ щырій згоди, у добримъ ладу!“

VI.

Щыра згода, добрый ладъ зостався,
Не зламавъ Робертъ своего слова.
Не пропала, не пишла по витру
Та громадська чесная умова.

Дывувалысь на шотланську волю
И сторонні чужіи люде,
Вси казали: „Пока свита сонця,—
У яри шотланський людъ не буде!“

Не прыгасъ и не пропавъ никола
Вильный духъ въ шотланському народи,—
Стала вильна сторона шотланська
Навить давнимъ ворогамъ въ прыгоди.

Якъ пизнишь англійци и шотланци
Поеднались въ спильную державу,
То англійци вчылысь у шотланцивъ,
Якъ любыты волю, честь и славу.

И за те хвала Роберту Брюсу:
Винъ борцемъ за ридный край з'явывся.
Такъ! одвагы и завзяття въ праці
Винъ въ малого павука навчывся.

Винъ здобувъ собі вельку славу,
И не вмре та слава, не поляже,
Въ писни, въ слови буде вично жыты
И про себе свитови роскаже.

Леся Украинна.

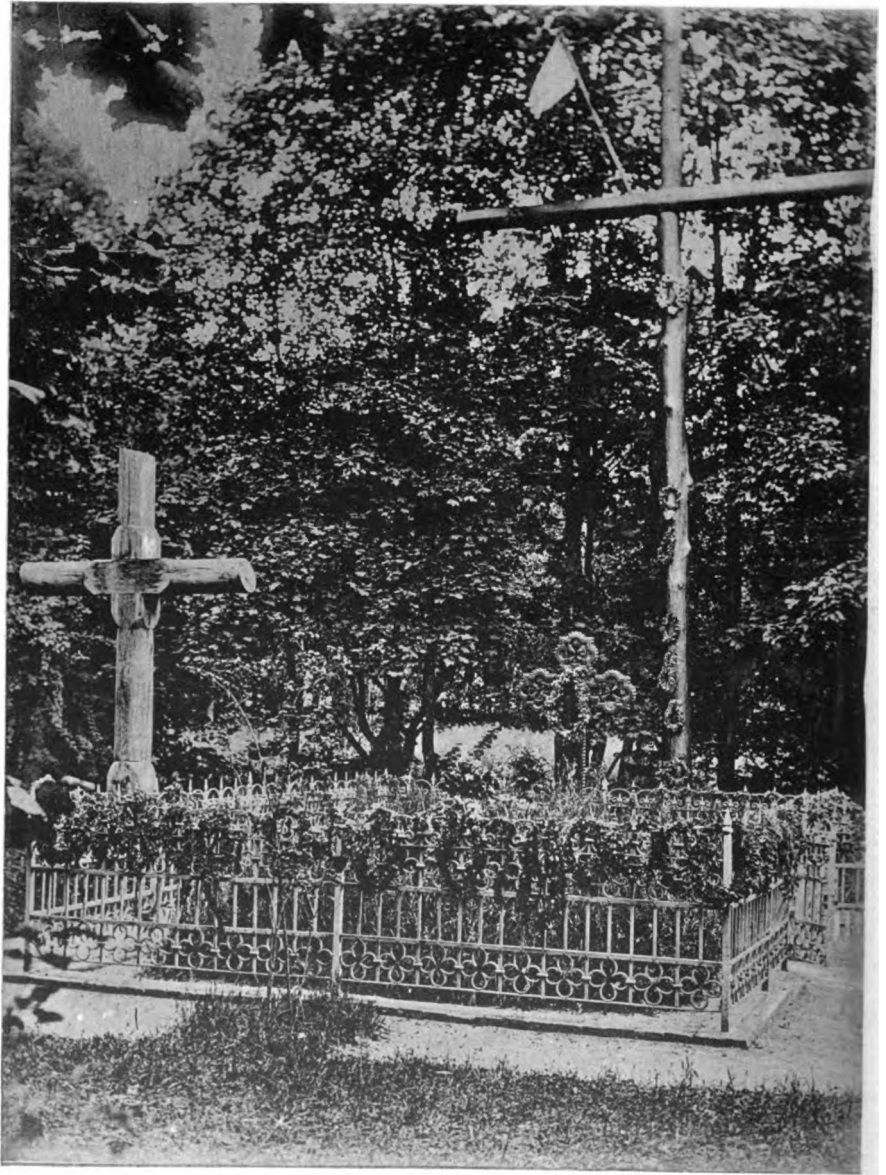
Божый свить, оповитый красою,
Задримавъ у легенькому снѣ;
Степь кругомъ засриблывся росою,
Зъ ричкы ллються весели писни.

Стыха рухъ пробижыть по долини,
Пробижыть—та й ничего нема;
Тилькы бродять засмучени тини,—
То недоля блукае сама.

Тилькы чуть, якъ на вильнимъ простори,
Не знаходючы мисця соби,
Людський духъ побывається въ гори,
Людське серце рыдае въ журби.

П. Грабовський.

Мали люде — мале й горе.

Оповіданне.

Завтра—„ропускъ“.

Хто вчывся по школахъ та мучывся впродовжъ цилого ряду найкрашыхъ на вику лить тымы важкымы мукамы, зъ якымы здобувається у насъ шкильна наука (а хто зъ освиченыхъ людей за нашихъ часивъ тыхъ мукъ не зазнавъ?), той добре тямить, що значить се магичне слово. Роспускъ значить—не сыдиты бильше въ остогыдлому класи, въ тисноти та духоти, тоди, колы за викнамы, на двори, такъ гарно й тепло; колы весняне сонце ясно свитыть и своимъ проминнемъ живущымъ голубыть усе на свити,—усе, опричь нещасныхъ школяривъ, що, мовъ давни бранци-невольныкы на кгалерахъ турецькыхъ, до одного мисця прыкути. Роспускъ значить—робыты все по свой воли та охоти, не пытаючысь и не страхаючысь отыхъ чужыхъ, здебильшого несимпатычныхъ людей, що звутся вчытелями и—невидомо, зъ якои прычины—мають надъ вамы правочыныть усе, шо сами схочуть. Роспускъ значить—хочъ на короткый часъ занаты пыльгы видъ усякого гнобытельства, знуцання та занедбанья найпершыхъ потребъ дытячои натуры; хочъ трохы спочыты видъ мертвои шкильнои премудросты—такои далекои видъ сыхъ маленькыхъ людей зъ ихъ тежъ невеличкымы, але живымы радошамы й смуткомъ. Роспускъ значить... и ще багато де-чого значить винъ—прынадного, якъ пестоши матери; веселого, якъ день на весни; вольного, якъ сама воля...

Ото-жь завтра—ропускъ на велькодни свята въ Горбанивській духовній школи, чы, якъ ии зъ давныхъ давень прозываютъ—бурси. Довгый часъ передъ роспускомъ у бурсакивъ тилькы й думкы, тилькы й мовы, що про той щасливый день; тилькы й живутъ вони надією—дидждатысь швидше сподиваной воли. Мало не по пальцяхъ выраховують вони дни й годины навить, що якъ навмысне, немовъ на злисть имъ, тягнуться такъ поволи, наче попримерзалы десь на дорози, хочъ на двори стоить вже рання сього року, весела та тепла весна. Де-хто зъ бурсакивъ ще заздальгидь поробывъ соби таблычкы, де посысувано вси до роспуску дни й коло останнього вельчезни литеры, штучно оздоблени всякымы орнаментамы та прыкрасамаы, складають, наче выпечатани, чаривне слово—„ропускъ“. Що божого дня затырае пыльно бидный бурсакъ по одному дню на свой таблычци, а инший, дуже вже нетерплячий та швыдкый, затре змаху й килька напередъ,—не зъ чого иншого, якъ зъ бажання хочъ сымъ досыть невыннымъ способомъ прыскорыты найбильше свято школярське,—той „празныкывъ празныкъ“ для сучасныхъ мученыкывъ науки. И радіе несказанно бурсацьке серденько, забыте й залякане тією страшною „наукою“, колы смуга видъ затертыхъ днивъ стае за кожнымъ разомъ усе довша та хвостомъ своимъ усе бльжче пидходить до оздобленого слова внызу таблычкы!... А тыжднивь за два до роспуску бурсакамъ починаяться новый клопить: роспускъ саме тоди выйиздыть изъ Кыива (такои прынайми про його бурсакы думкы) и помалу, по-воли прямуе до Горбанивъ, частенько стаючы та попасаючы по дорози,—по-хазяйськы йиде, не поспишаючысь. И отъ передъ бурсакамы що-дня встае вельке пытанне—„де сьогодни роспускъ?“ Середъ довгихъ безъ краю змаганъ, що часомъ и найбльжчыхъ прыятеливъ мало до сваркы не доводятъ, коженъ прыгадуе яки знае по дорози зъ Кыива до Горбанивъ мисця, и якъ вони що-дня стають усе бльжчи, то разомъ зъ тымъ у бурсакивъ и обльччя усе бильшь ясніють, и на серци велька полегкить робыться. „Сьогодни роспускъ у Билій-Церкви“... „Сьогодни въ Таращи“... „Сьогодни въ Жашкови“... и такъ выгадують ажъ покы роспускъ не заночуе въ передень самого себе въ Полянецькому, або у Війтивци, щобъ завтра ранкомъ прыбуты въ Горбани й весь свить собою закрасыты... Бурсакови й справди здаеться, що цилый свить заинтересованый на тыхъ невельчкыхъ радощахъ, що скрашують иноди його суворе,

непрывитне жытце, бідне на дрибни втихы й багате на гирки сльозы,—тымъ то разомъ зъ нымъ нетерпляче дождае роспуску и цилый свить.

Завтра—ропускъ; се вже певно доведено обома згаданымы способама: довга смуга на табычци простяглася ажъ до краю и вси вже погодылыся й на тому твердо стали, що сьгодні роспускъ „попасае коней и пидночбуе“ у Війтивци, за Грековымъ лисомъ. То выходить—се вже правда нестемнисенька, проты якои нема чого казаты й самому найбільшому скептыкови.

Завтра—ропускъ, а вже й сьгодні всюды позначується його жывущый для бурсака духъ; выявляється винъ и въ обстано-ви, и въ людяхъ, и навить въ повитри,—скризь. Отъ напры-кладъ „дѣдка“, що вчыть бурсакивъ спиваты, увольвъ ихъ волю й дзвольвъ проспиваты въ класи гуртомъ „Воскресенія день“; дали, де-хто зъ „добрыхъ“ учительвъ не завдавъ на завтра лек-ціи, а де-яки зъ „проклятыхъ“ нахвалялыся наставыты цилому класови „едыныць“, не пустыты на обидъ, а то й „билета“ въ день роспуску не даты... И щыро спочувае бурсацька душа до-брымъ учителямъ и такъ само щыро ненавыдыть вона тыхъ проклятыхъ... „А намъ Пузанъ (прызвище доброго вчытеля, бо навить и имъ безъ прызвища буты якось не выпадае,—се жъ едыне у бурсака безперечне право—надияты усимъ и всюды пры-звища, се вже його сфера, безъ якои йому, якъ рыби безъ воды, не прожыты), а намъ Пузанъ на роспускъ ничего не завдавъ, а весь часъ кныжку чытавъ, та цика-аву!“—хвалятыся, радючы, якый-небудь малый биявый хлопчына другому—чорнявому, скажемо; а той въ-ладъ, хочъ не такимъ веселымъ, а трохы прыбытымъ голосомъ, въ якому чутно сумовыти ноткы, видповидае: „а въ насъ Смоляръ (прызвище проклятого вчытеля), — бодай йому добра не було!—завдавъ напысать уси „спряженія“ й нахвалявся, що бильшу половыну не пустыть завтра до-дому“... Таки новыны хутко росходяться по-мижъ нервово настроеною дитворою и то тишаты ии, то выкыкають щыре обуренне й злысть...

Хочъ завтра й роспускъ, а тымъ часомъ лекціи будутъ и вчытыся треба, бо середъ учительвъ перевагу все-таки мають „про-кляты“: позавдавали лекціи й на завтра, нибы не знають, щд то за день. А про-те яка жыва душа бурсацька всыдыть въ переддень святой воли за кныжкою—за марудною арихметыкою, або якою-

небудь тамъ грецькою чы латынською граматыкою? Певна ричь—ни одна, колы до увагы не браты самыхъ безнадійныхъ „трубачивъ“ (тыхъ, що „трублять“ раз-у-разъ лекціи зъ книжокъ),—ти сьогодни поховалысь по самыхъ що-найтемнишыхъ куточкахъ и „трублять та й трублять“ безъ упыну, безборонно скорывшысь свой доли лыхій. А въ кого въ грудяхъ трипається живе бурсацьке сердце, ти вси на двори пробувають,—до того жъ ще й день выпавъ теплый, гарный, погожий,—грають въ „бигучои“, въ „цурки“, въ „швайкы“; инши збираються въ гуртки й, подершы на дрибни клаптыкы ненавысне „рописание уроковъ“, теперъ вже непотрибне, та розвіявши його по витру, голосно гомонять про роспускъ та все те, що винъ мае прынести. Радіють бурсаки!

Радіють, та не вси; радіють, та не в-край, бо не сами квиты того дня процвітають,—середъ ихъ и колючокъ родыть багато; не одни въ йому весели та радисни подіи одбуваються, але й темныхъ та сумныхъ не оберешся: день радощивъ и воли разомъ бувъ и днемъ „отмщенія и возмездія“,—для де-кого прынайми... Щобъ зрозумить се до-ладу, треба знаты подилъ бурсакивъ на „агнцивъ“ та „козлыщъ“, якъ подиляє бурсу инспекторъ, Стратылатъ або Нышпорка на прызвище (бо нышпорыть скрызъ, якъ поясняли бурсаки, немовъ архистратыгъ Стратылатъ,—ледве чы вдатна екскурсія въ „богословську область“, але се бурсакамъ можна й выбачыты, бо богословіи ихъ ще не вчено). „Агнци“, на взирецъ тыхъ агнцивъ, що на страшному суди по праву ручъ стоятымуть,—се тыки, смырні учни, що вчаться добре, а найголовнише — за евесь часъ науки не byly запысани въ „кныгу жывота“, заведену на страхъ бурсацькымъ злочынцямъ; имъ переважно й належать радости роспуску и вси його квиты. „Козлыща“—се неуки, ледари, словомъ—„злохуджни души“, що ихъ, якъ видно, не то бурсацька, а й усяка премудристь десятою дорогою обмынае. Замість тишыты, вони лышь дратувалы вчителівъ та инспекцію своимъ ледарствомъ и злочынствамы; имъ черезъ те й належать переважно „терніе и волчцы“ того „дня возмездія.“ Булы ще й просто „овечкы“, переступна, нейтральна категория, але якъ въ жытти бурсацькому вона ничымъ не була одмитна, то нею й Нышпорка не дуже клопотався и ридко навить згадувавъ. Отже „козлыща“ добре тямлять, що того дня не сами квиты, а й колючкы процвітають, и не кому другому, а имъ же вони достануться, и вже заздале-

гидь загадался ихъ буйни головы, якъ бы тымъ колючкамъ ихъ гостри, куслвыи кинчыкы позбываты...

II.

На чымалому, наче кылымомъ—зеленымъ спорышемъ засланому двори одніи зъ „кватыръ“ въ переддень роспуску було дуже людно й весело. Кватыра та стояла геть-геть на одшыби, далеченько такы видъ бурсы, и черезъ те безпечна була видъ наглыхъ одвидынъ Нышпоркы, або його помишныкивъ. Сюды зійшлося чымало й чужыхъ бурсакивъ и заразъ же распочалы гуртомъ бучну, найпопулярнишу въ бурси гулянку — „бигучу“. М'ячъ литавъ высоко, пидъ самисеньке небо, здавалось, колы який изъ старшихъ, „искушенныхъ“ вже бурсакивъ поцилыть його замашнымъ кыйкомъ—„гылкою“; молодши бурсаки й сами не згиршь м'яча литалы, поспишаючы добигты зъ „городка“ до „меты“, покы у ворожому табори не встыгли ще спіймать м'яча, або вцилыты нымъ кого зъ необачныхъ пидлиткивъ, що необережно выхопытыся въ непевный часъ, колы зручнишь було бъ заждаты. Галась, крыкъ, биганына,—бо жъ не даромъ „бигучои“ бурсаки справляють... Поспынавшысь на тыны, дывлятыся зъ захватомъ на сю жваву метушню зъ вулыци та зъ сусиднихъ дворивъ шевци-мищане, по терминологіи бурсацкый—„шведы“ що зъ имы бурсаки раз-у-разъ ворогують, а якъ колы то й цили баталіи счыняють. „Гупь!“—м'ячъ важко лигъ комусь на спыну, й ворожи таборы поминялысь мисцямы: ти, що булы въ „поли“, весело йшли, ажъ пидскакувалы, въ „городокъ“, а назустричь имъ выходылы звидтыль побыты; лаючы провынныка роззявою та гладкымъ кабаномъ, що втикты або „выкрутытыся“ не здолавъ, подалысь воны въ „поле“ до слушного часу.

Въ самый рѳпаль бигучои, колы кожный зручный ударъ гылкою выкыкавъ кругомъ голосный выгукъ задоволення, хвиртка зъ вулыци видчынылась и въ двирь увійшовъ бурсакъ-третьокласныкъ Євменъ Красыцькый,—Комаха на прызвище. Выдко, не дуже горнулаась до його наука, бо на верхній губи у бурсака добре такы позначылысь рудовати вусыкы, та й самъ винъ бувъ повный, огрядный, чымалый на зристь, дорослый вже парубокъ. Гля-

нувшы на Красыцького, видразу вгадаешъ, що йому не разъ доводилося вже на своимъ вику „попасаты“, себто—въ однимъ класи по два роки сьдиты.

Красыцький на гулянки бувъ першый мытець и ватажокъ на цилу бурсу й завжде мижъ охочымы гуляты бурсаками передъ вивъ, нибы нюхомъ чуючы, де „збирається бигуча“, де „вымиряються въ гылкы“, де брязкотять „швайкою“. Гулянка безъ Красыцького—се все одно, що бурсакъ безъ призвища—щось нечуване, а надто теперь, колы саме розпочато сезонъ бигучои; мабутъ чы не вперше отсе сьгодня винъ такъ опизнявся, що безъ його й початы мусилы. Побачывшы свого ватажка, бурса закрычала-загомонила: „Красыцький иде!... Красыцький шагае!...“ *) а хтось зъ гущи, не дуже правда голосно, додавъ: „Комаха прилила!“

— Я тобі таку комаху влиплю, що до-вику пам'ятатымешъ, сволочъ паршыва!—скипившы, обернувся першъ за все до гурту Красыцький, хочъ и не знавъ напевне, зъ чыихъ саме усть вылетило образлыве слово; та йому й знаты було напотрибно: винъ, абы схотивъ, мигъ бы „на страхъ врагамъ“ зигнаты злисть на першому, хто пидъ руку бъ пидвернувся. Иншымъ разомъ такъ такы й було бъ,—не втикъ бы його руки важкои якый-небудъ жвавый хлопчына, якого доля на той разъ поставыла блызько Красыцького, але заразы йому, выдко, було не до того. Винъ выдымо чымсь бувъ заклопотаний; якесь ваганне непевне выразно проступало въ його на облыччи,—мабутъ воно й спыныло його руку видъ замаху.

— Красыцький! будешъ граты?... До насъ иды, до насъ!—почулося зъ усихъ бокивъ, бо кожному хотилося до себе залучыты таку досвидчену въ гулянкахъ людыну, якою бувъ Красыцький, що „гылыть пидъ саме небо“ и своиы дужымы, жылавымы рукамы хочъ якого важкого м'яча спи́ме й не выпустыть.

— А йдить соби къ бису!—обизвавсь на те не дуже прыкхыльно Красыцький.—Не хочу... Васюто, кымъ-геръ!—промсвывъ винъ чомусь по-жыдивський.

Васюта, высокый худорлявый бурсакъ зъ якомь кострубатою, роскушланою головою, що саме нацильвся гылыты, схылывъ унызь гылку й допытливо глянувъ на Красыцького.

*) Шагаты—йты повагомъ, по бурсацькій терминологіи.

— Чо-го?—протягъ винъ, не рушаючы зъ мисця.

— Та такъ!—выяснывъ Красыцькый.—Иды, маю щось казаты...

— Кажы тутъ.

— Еть, йолопъ дурный! Макуха!... Значыть, не можна тутъ, колы не кажу.

— Ну, то зажды, нехай загылю!—не образывся на свого прыятеля Васюта.—„Р-раззудись, плечо! Р-размахнись, рука!“—выгукнувъ винъ, нациляючысь кыйкомъ у м'яча.

М'ячъ высоко знявсь до-горы; вси, що стоялы на черзи въ „городку“, побиглы до „меты“, а Красыцькый байдуже, недбайливо дывывсь на сеє; иншымъ разомъ винъ ледве чы втерпивъ бы, щобъ отакъ дывытыся й самому не граты.

Васюта бигомъ вернувся, захекавшысь, у „городокъ“ и зъ розгону стрыбнувъ на плечи Красыцькому:

— Ну, чого—кажы?

— Сядь, Макухо... Не дурій!—скыдаючы Васюта, зморщывсь той.—Пидемо краще въ садокъ... Треба на самоти, щобъ ниhto не знавъ...

Васюта вельмы зацикавыла така таємнисть; винъ кынувъ гылку, гукнувъ: „гей вы! я не хочу бильшь гуляты!“—и не вважючы на вельке невдоволенне, що по сій мови повсталю, разомъ зъ Красыцькымъ пишовъ до перелазу въ садокъ.

Воны дійшлы до самого краю велького саду мовчки. Васюта хочъ и розбирала нетерплячка, та винъ того не хотивъ выявляты й безтурботно стрыбавъ поверхъ зламаною гылля, що подекуды купама лежало пидъ деревами; Красыцькый, и словомъ не озываючысь, „шагавъ“ задумано по трави, не розбираючы стежки. Отакъ товариши дійшлы до окопу й силы на молодій, свижий трави, що недавно тилькы выбылася з-пидъ земли. Красыцькый добувъ изъ кышени „литній порт-табакъ“—клапотъ заяложеного паперу, де небагати бурсаки звычайно носять тютюнь,—и злипывшы довгу та грубу цыгарку, подавъ тютюнь Васюти, лаконично мовывшы:

— Робы!

Васюта й соби скрутывъ цыгарку и, закурившы, обидва бурсаки розляглысь на свижий, ажъ вохкій трави. Стало тыхо й тилькы десь вгори жалисно дзвенивъ комарь, шепотило по-тыху молоде лысте та здалека доносылыся выгукы: „ловы! тикай!“—то распочалась „бигуча“ на-ново... Красыцькый выдымо миркувавъ, зъ якого кинця

початы справу, а Васюта мовчки пускавъ дымъ до-горы, дбаючи, щобъ винъ ишовъ ривными, круглыми кильцями. Легеньки кильця зъ дыму одне по одному вылиталы зъ Васютыного рта, здймались до-горы, хыталысь тыхо, хвильовалыся, росли й безъ слиду десь зныкалы, нибы растаючи въ теплому повитри.

— Багато матымешъ у билети „колівъ“ *) та двойокъ?—перепынувъ нарешти Васютыну роботу Красицькый.

Васюта комедно закотывъ очи, выдыхнувъ вельке кильце, зитхнувъ и, сплюнувшы кризь зубы, мовывъ:

— До биса!

— А въ мене й того мабутъ бильшъ... На цилу спыну привеземо зъ дому!

Васюта спершу замыслывсь, а потимъ енергично вылаився, додавшы:

— Ну, й чортъ зъ нею! Не первына—звыклы вже!...

— Хочъ и не первына, а треба щось робыты: очортило вже терпить за чор-зна що... Думавъ я, думавъ, та отсе й надумавъ—добравъ такы способу...

На Васюту така новына не зробыла ніякисенького вражиння, и той ефектъ, на який выдымо важывъ Красицькый, пропавъ даремно.

— Який тамъ спсибъ тоби прыснывся?—пидморгнувшы якосъ глузливо заскаленнымъ окомъ, байдужно запытавъ Васюта.—Пидчыстыты, вышкрябаты?... Не стодить шкурка вычынкы: патыры **) наши на си штуку вже добре вчени: подывыться на свить—отъ и спіймавъ одразу... Забувъ хиба, щд на риздво було?...

Красицькому той натякъ не сподобався й винъ спалахнувъ:

— Дурни мы булы на риздво—отъ що!... Хиба жъ такы можна когось одурыты, вышкрябавшы? Се й мала дытына пизнае, а отъ такъ зробы, щобъ и прыслидку ніякого не було... Слухай-но,—пидсовуючысь блыжче до Васюты й мало не пошепки, запытавъ винъ,—гроши у тебе є?

Васюта спершу зачудовано глянувъ на його, потимъ засывставъ и, замистъ видповиди, вывернувъ свои кышени; опричь ножыка, якогось мотузочка та килькохъ клаптивъ драного паперу,

*) Коль—сдыныця.

**) Патиръ—зъ грецькой мовы значыть батько.

тамъ ничого бильшь не було. Обревизувавши свои кышени, Васюта заспивавъ:

Вси кышени вывертае,
Ажъ тамъ грошей вже чортъ-мае...

— По-чумацькы!—додавъ винъ, урываючы писню.

— Погано!—задумано проказавъ Красыцькый,—и я тежъ „яко нагъ, яко благъ“...

— Слухай!—мовывъ Васюта,—на вищо тоби гроши? Може хабарà думаешь пьсареви даты, щобъ „бланкивъ“ продавъ?... Ни вже, й хабаремъ не поможеться ничого. А я такъ думаю, що не мьнуты намъ биды-лыха та й на тому заспокоився: що буде, то буде! Вже якось свое видбуду: не вперше мени лайку та бійку терпиты,—перетерплю якъ-небудь.

— Тю! Ото дурный, ажъ крутыться!... Що буде, то буде!—перекривывъ Красыцькый товариша-фаталиста.—Та абы гроши, то таку штуку выгадаты можна, що ну!... Зроду-звиду никто не додумається, що въ билети щось не такъ.

— Говоры!—промовывъ Васюта, неймовирно всмихаючысь.

— Та не перебувай-бо, а краще слухай. Сьогонди бачывъ я Цвонцька й видъ його дизнався, що е така вода... якъ помастышь нею чорныло, то заразы же пропаде все, що було напысано,—голый папиръ стане, чыстый, неначе новисенькый...

— Що ты? справди?—ажъ пидскачывъ Васюта, але заразы же зновъ непевнисть його взяла.—Та бре!.. Знайды кого дурнишого, то може й виры пойме!

— Й-бо! На що мени брехаты?... Самъ на свои очи бачывъ: „пюкрючковався“ я на лыстку, а Цвонцьккъ наливъ тїеи воды на мое крючкованне—й заразы ставъ лыстокъ зновъ бильй, наче й не я самъ його попысавъ!

— Ото штука! Якъ такъ, то справди варто попробувать: хочъ разъ на вику патїривъ потишымо!... Я соби четверокъ наставлю, и ни однисенькой тройкы,—нехай знають нашихъ!—заразы же загорився Васюта.—Ну, а чы дорого правыть бисивъ пархачъ? Мабуть, якъ за батька ридного?

— Кербела хоче за пляшечку,—невелычка, та на двохъ насъ було бъ ии якъ-разъ. Тилькы де ты його, того карбованця, въ

ката достанешъ?... А наборъ не повірьте... Я вже прохавъ— не дае...

Обыдва задумалыся. Выдко, перспектива—утикты видъ звычайной колотнечи, що, замість привитання, ихъ кожного разу чекала пидъ батькивською стрихою, для хлопцивъ була така прынадна, що усю выгадливость ихъ зворушыла. Нарешти Васюта пидвився раптомъ и сивъ.

— А якъ у хазяйки попросыты, — може позычыть? Писля святъ же оддамо...

— Моя видьма не позычыть, бо й такъ уже набрався, якъ май грушъ—по сами вуха.

— Ну, то я попробую въ своєї. Осъ зажды-но, я заразы...

Васюта схопывся й бигцемъ подався по-мижъ деревами до хаты. Його щось довгенько не було; Красыцькый вже не сподивався ничего доброго, й лежачы горилыць, похмуро дывывся въ глыбоке сыне небо, що немовъ ажъ тягло очи до себе своєю тыхою, чаривною красою. Нарешти по-мижъ деревъ знову з'явилась довга, тонка постать Васютына и його кострубата голова. Винъ бигъ, розмахуючы въ повітри жовтенькымъ папирцемъ.

— Дала!—оповидавъ винъ, засапавшысь.—На-сылу выпрохавъ... Та й то ще въ щаслыву годину потрапывъ, що Козы батько привизъ за кватыру... Каже—нема... а я їй—а за кватыру, кажу, видъ Козы? То й мусила даты, тилькы крывылась... Пыта—для чого гроши?... Чобота, кажу, залататы,—та й показавъ, а чоботы въ мене справи роты пороззявлялы—йсты хочуть... То й дала...

Красыцького чоло розгладылось, зморшки на йому розійшлыся й винъ, забувшы всю поважність, свою ажъ пидстрибнувъ одъ радощивъ.

— Ну, колы такъ, то махаймо заразы до Цвонцыка! Тилькы, щобъ жадна душа про те не знала й не видала... Теперь не страшно вже ничего!..

А ще сердце козацькее
Не боиться Туркивъ!..—

загукалы весело хлопци, йдучы зъ саду.

А черезъ яку годину вони вже вернулись до Красыцького на кватыру. Красыцькый державъ руку въ кышени й выждавшы, колы никого не було въ хати, обережно выйнявъ невельчку, въ

червоненькый папирецъ обынену пляшечку и сховавъ ии швыденько въ свою скриню на саме дно.

III.

Незвычайный выглядъ мала бурса въ день роспуску. Бурсакамъ сьогонди не спытсья й не лежытсья: мало не вси заворушылысь у-досвита, ще й не свитало. Та чы жъ и визьме сонъ бурсака, що диждався найщаслывишого дня, а може вже й пидводы зъ дому? Останнихъ наибильшь мучыла нетерпячка взяты швыдше билета та й не йихаты, а просто такы летиты до-дому. Та не меншь нетерпелывылысь и ти, що не малы ще звисткы зъ дому: кожне сподивалось, що от-отъ незабаромъ и по ныхъ прыйдуть. За килька день до роспуску почалы вси ув'язуваты свое убоге добро, налаштувалы „завыненія“*), щобъ заразы и зирватсья до-дому, скоро пидводы диждуться, не гаючы дорсого часу. Подывышся на те „завыненіе“—и велькымъ дывомъ здывуешся: стилькы працы покладено на його, такъ штучно попереплутовано мотузкы, стилькы любви, души—словомъ, вкладено бурсакомъ у сю пусту, здаеться, справу. Еге—пусту!.. Для бурсака вона не пуста, а безъ миры важниша за всю ту науку, що за-для неи винъ поневираеться на чужыхъ людяхъ, терпыть и неволю, и довгу розлуку зъ усымъ близькымъ та дорогымъ для дытячого сердца. „Завыненіе“—символъ воли, ознака роспуску, а щбъ таке для школяра роспускъ--мы вже знаємо. Скласты, якъ слидъ, „завыненіе“—та се жъ цила наука, що вымагає не абы-якои працы та вмилосты, выробленои пыльнымы репетыціямы ще за-довго до роспуску. Не разъ и не два бурсакъ складає свое „завыненіе“ й зновъ його розбирає, поky воно задовольнить цилкомъ його надто выгадлыву на сей разъ фантазію. Якъ и въ кожній справы, тутъ знайдуться й артысты своего дила,—таки мытци, що якъ ув'яже то не швыдко росплутаешъ, а то й зовсимъ ничего не вдіешъ, хиба ажъ перетяты мусышь той, колы хочте, Гордіевый вузолъ. Въ переддень роспуску бурсакаы до пизньои ночи засыжуютсья,—ажъ чубъ имъ мокрый стане, такъ працюють надъ своими „завыненіямы“; й пивни не разъ проспивають, а вони

*) Такъ звать бурсакаы свои пакункы.

все за роботою: перекладають свої речі, ув'язують, розв'язують, перев'язують, клопочуться, метушаться та по́томъ умываються. Але хочъ пизно бурсакъ ляже, та рано встане: скоро тилькы засиріе на двори, винъ вже на ногахъ,—ще йому щось тамъ коло „завыненія“ поправыты треба, а колы вже й поправляты нічого, то хочъ просто натишытысь, бо любо очамъ його дывытысь на цилу купу великыхъ и малыхъ „завыненій“, що скрызъ лежать роскыдани— и на лижкахъ, и по скрыняхъ, а то й просто на доливци.

До восьмой годыны, колы въ бурси почынаються звичайно лекціи, ще довго, а бурсаки почалы вже сходытысь до школы, трымаючы коженъ пидъ пахвою цилу енциклопедію зъ бурсацкыхъ наукъ. Дверей ще не видчынено, тымъ то школяри похожають по вулицы передъ школою, а бильшь нетерплячи густою лавою оточылы прысинокъ, товпылысь на кганку, сидалы на сходахъ, заглядалы у викна. Не разъ Нышпорка прысылавъ прыслужныка, щобъ розигнаты школяривъ, та сьогодни не вправытысь зъ стихійнымъ потягомъ до воли й тому навить, чыеи й тини бояться бурсаки. Одійшовшы недалеко видъ кганку, вони збывалысь въ гуртки й, погомонившы трохы та на вси боки озырнувшысь, незабаромъ зновъ сунулы по-малу до школы и, якъ та галичъ, крылы сходы. Имъ наче здавалося, що такъ швидше диждуться тіеи блаженнои хвылыны, колы на вси голосы можна буде загукаты: „ныни отпущаеши...“ Та ось вже и двери шыроко роскрылы свои не дуже то прывитни звичайно обіймы, и бурсаки такымъ натовпомъ посыпалы въ середину, що мало зъ нигъ не звалылы прыслужныка, що имъ видчынявъ, и навить погроза „канцуромъ“ ихъ не злякала. Голосно залунавъ по корыдорахъ та класахъ веселый крыкъ, гоминъ. Кожному, навить самому найменшому „соплякови-заправляныкови“ *) було видно, що роспускъ „вже прыйхавъ“ сьогодни свитомъ и ставъ у зайизди въ тьоти Рейзи, щобъ перепочыты трохы зъ дороги та выспатысь передъ тымъ, якъ настане пора и въ бурсу прыбуты.

Въ третьому класи за великою чорною таблицею зійшлыся Красыцькый зъ Васютою й по-тыху гомонилы; вони вмовля-

*) Заправляныкамы звуться въ бурси учни зъ „прыготовытельного“ класу; вони, мовлявъ, ще не справжни бурсаки, а лышень на бурсакивъ „зправляються.“

лыся, якъ бы зручнише зробыты операцію надъ своимы билетами.

— Приходь до мене ввечери,—мовывъ Васюта,—у насъ зъ кватыри вси розйидуться сьогодни, то ниhto й не перебува-тыме.

— Колы бъ тилькы билеты швыдшъ давалы, а то мени ажъ на мисци не сыдыться, такъ кортыть спробуваты тіеи воды... Ото здывується мій патиръ, якъ побачыть, що въ билети ни коливъ, ни двойокъ—ничого!... Ото штука! Подумае, ха-ха-ха, що злякався сынокъ велькодной паскы писля риздвяной закускы!—реготався Красицькый.

— Еге, а покы ще до билетивъ, то найисышся дрижакивъ по саму зав'язку... Онъ чого то сьогодни Смоляръ накоить?.. Не дай, Господы, якъ у класи зоставыть*) та ще й билета скаже не даваты!..

— А мени сього не страшно: мы у його „ослы,“ а „осливъ“ винъ и не пыта николы. Сыды соби безпечно: сьогодни мабуть винъ „первенцивъ“**) потягне,—не знаешъ?—заспокоивъ прыятеля Красицькый.

Продзвонывъ дзвоникъ—иты „на молитвы.“ Бурсаки зійшлысь у найбильшый класъ, диждалися Нышпоркы й голосно затыглы „Царю небесный,“ гукаючы такъ, що ажъ шыбки у ви-нахъ дзвенилы. По молитви де-хто побигъ на двиръ „курнуты,“ а решта розійшлысь по класахъ и стали дожыдаты вчыте-ливъ.

Тыхо, хочъ макъ сій, стало въ третьому класи; бурсаки не бигають, не граюцься, не пустують, якъ звычайно, не розмовляють навить, а сыдыть нышкомъ по лавкахъ, позатыкалы вуха й, хы-таючысь взадъ и впередъ усымъ тиломъ, „трублять“—ажъ гуде. Надходыла найстрашниша годына—лекція Смоляра. Смоляръ, а справди—Рыбчынскый, учывъ грецькои мовы й мавъ славу са-мого найпроклятишого зпомижъ усихъ учытеливъ бурсацькыхъ. Людына ще не стара, зъ выщою освітою, винъ немовъ опизнывся народытысь и прышовъ на свить якыхсь рокивъ зъ п'ятдесять

*) Безъ обиду.

**) Липши учни звуться въ бурси „первенцями,“ або „первакамы,“ иноди—„прымакамы“—одъ primus.

або й бильшь пился того, якъ було йому призначено. Навить середь бурсацькихъ педагогивъ Смоляръ бувъ якимсь ганебнымъ анахронизмомъ, якоюсь атакыстичною проявою. Винъ не прсто лютувавъ та знушався надъ беззахыстными своими учнями, але артыстычно, зъ певною мирою якоись дыкой выгадливосты та оригинального штукарства. У його были свои улюблени, нымъ самымъ выгадани способы „вбывання“ грецькои мовы въ нетямущи головы; характерно, що навить призвища учнямъ винъ дававъ усе звирячи: „ослятына“, „порося“, „баранъ“, „скотына“ то-що не сходылы йому зъ языка. Въ своихъ карахъ за невывчени лекціи Смоляръ додержувавъ певной градаціи: першый ступинь у його бувъ—„клепаты“, якъ образно казалы бурсаки, пальцемъ по носи,—такъ вчыснѣ, бувало, що й кровь спустыть; дали йшла цила система „заволосныкывъ“: скубне отсе „проты шерсты“ за потылицю, або коло уха (бо тамъ болячише!), высмыкне пасмо волосся й распустыть по класи, подувшы на пучкы; ще выщый градусъ кары—костыстымъ кулакомъ быты учня въ чоло и т. и. безъ кинця,—выгадлыый на си штуку бувъ, ничего казаты! Бурсаки ледве чы й зазнають, щобъ колы выпавъ такый день, видколы Смоляра малы за вчытеля, у який бы винъ не побывъ кого-небудь зъ учнивъ: не роздерь до крови уха, не высмыкнувъ пучокъ волосся зъ головы, не розбывъ носа; а що „коливъ нашамаляе“ та „безъ обиду назоставляе“, то про се вже й не згадуй. Жаденъ зъ учнивъ, навить самый тямущый,—такый, що „на зубокъ“ знавъ усе, що треба бурсакови зъ грецькои мовы знаты, не бувъ безпечный видъ „клепанья“, „заволосныкывъ“, то-що; никто, було, не вгадае, чы обидатыме винъ сьогодни дома, чы, скніючы зъ голоду, досыдыть пидъ замкомъ до самого смерку за „невывчену“ лекцію грецькои мовы. Що божого дня въ школи пился лекцій сыдило безличъ такыхъ „безобидныкывъ“, до-схочу набытыхъ по-переду сымъ жывымъ пережиткомъ педагогичнымъ. Тилькы заикнувся, не въ-ладъ швыдко видповивъ пидъ лыху годину—вже й досыть, щобъ заробыть соби нещасте... Словомъ—въ особи Смоляра прокынувся хочъ пизній, та пышный цвить цилои системы выховання, останній зъ Могыканъ того тыпу славныхъ, хочъ и безвистныхъ педагогивъ, що такъ шыроко расповсюдненный бувъ по духовныхъ школахъ передь реформою, а теперь, за новыхъ порядкывъ, почавъ уже переводытись и вымираты. На жаль тилькы не перевився й не вымеръ

до ноги, а лышывсь подекуды й до сього часу, немовъ на згадку про страшне минуле. Не дыво жъ, що колы надходила Смолярова лекція, то цилый класъ затыхавъ, чутно було тилькы одноманитне невыразне гудинне, — то бурсаки товклы завдану лекцію, — ажъ покы не доносився зъ корыдора голосный тупить, не видчынлялся зъ розгону двери й до класу не влитало страховысько. Кожне тоди ще бильшь прытыхало, нахыльвшыся надъ кныжкой, инстынктово стулювалось, зныжувалось, щобъ меньше мисця займаты и не такъ въ око учителеви впадаты, та мовчки згадувало въ души усихъ святыхъ, абы минула його лыха година. Одни тилькы безнадійни „ослы“ малы надъ иншымы перевагу и не знали того страху: Смоляръ ихъ разъ, чы двичи на рикъ „для проформы“ спытае, „зашмалыть колá“ та бильше й не чипае, або краще кажучы, цилкомъ не зважае, чы е навить воны въ класи, чи й нема ихъ.

Тымъ то й заразы, колы по всихъ куткахъ, зъ усихъ бокивъ лунало грецькою мовою, колы вси третьокласныкы наперебій гулы грецьки „слова“, „спряженія“ то-що,—Красыцькый, Васюта та ще килька „осливъ“, що нагрилы мисце на „Камчатци“,*) сьидили соби спокійно и коженъ робывъ те, до чого въ той часъ найбильшу мавъ охоту: той зывавъ зъ резины м'яча, высотавшы для сього зъ кышени на парту цилый жмутъ довго та вузенько наризанныхъ зъ старои кгальоши смужокъ; той ножыкомъ—„цезорыкомъ“ выризувавъ на лавци початкови литеры свого ймення и фамилии; третій просто стругавъ парту, натыраючы выстругане мисце оливцемъ,—„щобъ блыщало“; инший ничого кращого не знайшовъ зробыты, якъ пѣпысаты скрызъ по стинахъ—„сьогодни роспускъ“ и т. и. Учитель чогось загаився, и вже де-хто почавъ угадуваты, чы не запывъ часомъ Смоляръ, и колы такъ, то десь, певне, й до класу сьогодни не прыйде. Ся надія багатьохъ пидбадьорыла й кризь однотоныне гудинне почавъ иноди пробыватысь чый-небудь смилывишый голось.

— А що жъ се, хлопци, то въ насъ и короны въ класи не буде?— зненацька нагадавъ Васюта, дывлячысь на вельку чорну таблицю, де крейдою було напысано тилькы—„роспускъ“.

— Ось тоби Смоляръ прынесе такую корону, що абы здоровъ зносывъ!—обизвався зъ передньои лавкы хтось изъ „первенцивъ“.

*) Такъ звуться въ бурси задни лавкы.

— Ова!—запротестувавъ Васюта,—не дуже-то: якъ прынесе, то для васъ!.. Та сьогодни вже його не буде: не инакше, якъ десь цилу ничъ гулявъ та й хропе теперъ на вси заставки п'яный...

— Трубить, дурни,—на старистъ буде якъ нахидка!—зневажливо докынувъ и своего слова Красицькый.

— А й справди—якый же й роспускъ безъ короны?.. По всихъ класахъ, навить у „заправляныкивъ“ е, а въ насъ то й не буде? Треба намалюваты!—подавъ голось ще одынъ изъ „осливъ“.

— Треба! треба!—разомъ заревла Камчатка.

Васюта перестрыбнувъ змаху черезъ килька лавокъ, що булы йому на дорози, й побигъ до супротивной стины, де въ кутку стояла табыця. Хлопецъ стеръ зъ табыци й выразно напысавъ традиційный бурсацькый виршъ, складеный навмысне про роспускъ:

Этотъ классъ
Просить васъ,
Чтобы вы въ послѣднй срокъ
Не спрашивали насъ урокъ,—

а потимъ зверху почавъ малюваты корону. Смильвистъ Васютина додала духу й товаришамъ його; въ ихъ душахъ тежъ прокынулась надя, що Смоляръ вже не прыйде, и вони одынъ по одному видрывалы очи видъ кныжокъ, лышывшы ихъ про всякъ случай розгорнутымы, а всю увагу свою звернули на Васюту. Зъ великымъ захватомъ прыглядались вони до його роботы, даючы вказивкы, порады та крытыкуючы малюванне. Въ класи счынывся густый, невыразный гоминъ, чутно стало сторонни розмовы.

— Ты, чуешь, „галды“ *) привезы зъ дому, а то на экзамени не дамъ спысаты,—чутно було, якъ наказувавъ одынъ зъ „первенцивъ“ своему сусидови; той и не перечывъ, знаючы, мабутъ, добре, що безъ „дани“ йому не обійтысь. Въ другимъ мисци писля выгуку: „гей, а яка спасенна душа покурыты дасть?“—килькы чоловика „курцивъ“ липылы зъ чужого тютюну цыгаркы, выклавшы

*) Галда—гостынецъ; йижа, ласоши, особлыво зъ дому привезени—усе то галда.

порт-табака зъ образомъ червоно-рожевой панны просто на парту,—си вже зовсимъ наставылыся зъ класу тикаты.

Васютине магюванне вже доходило до краю: велька, штучно намальована корона красувалася на табыци, ще бильшь видвагы й смилывосты додаючы бурсакамъ та наповняючы серце творця й авторськымы гордощами; лышылось ще одынь рижокъ домалюваты й де-яки оздобы понаводыты та й по всій роботы. Васюта старанно заходывся обробляты свій утвирь, наводячы на рижкахъ зверху кругленьки яблучка и такъ се всихъ захопыло, що никто й не вчувъ, якъ десь въ кинци довгого корыдора середъ загальнои тыши важко затупотило щось, немовъ хто швидко йшовъ, и якъ тупить той усе наблыжався. Колы се чыйсь здавленный голосъ гукнувъ: „Смоляръ!.. тикай!..“ и вси, якъ наполохани горобци, кынулыся изновъ до кныжокъ. Не встыгъ ще Васюта й стирку вхопыты, щобъ власнымы рукамы зныщыты свій утвирь та втикты мерщій, якъ двери зъ гукомъ видчынылыся и до класу не увійшовъ, а якось вскочывъ чорный, кремезный, невеличкый на зрисьть чоловикъ, що справди своєю подобою скидавсь на смоляра. Васюта намирився прослызнуты непомитно на свое мисце, та Смоляръ кывнувъ йому—„стій, мовлявъ, де стоишь“; въ класи видразу запанувала мертва тыша й тилькы килька-десять грудей урывчасто дыхало та серця у всихъ важко колотылыся. А з-за товстои мурованои стины, нибы десь зъ далекого далека доносылася радисна, шырока, вельчна мелодія,—то въ якомусь изъ сусиднихъ класивъ спивалы гуртомъ канонъ велькодный; сливъ не можна було розибраты, але самый голосъ радисно промовлявъ бы до бурсацького серця, якъ тежъ одна зъ прыкметъ роспуску, колы бъ ненавысне облычче Смолярове не стояло передъ очыма.

— Читайте молитву! Дежурный!—гукнувъ учитель.

Зъ переполоху „дежурный“ забувъ, що треба чытаты молитву, та ледве чы й те йому головы тоди держалося, що винь—„дежурный“, а никто другый не зважувався початы. Смоляръ обернувся до класу—й килька голосивъ почало разомъ: „*Vasyl'ed' o'bránie*“ (у Смоляра молитву чытали грецькою мовою) и разомъ тежъ змовкы, оглядаючыся одынь на одного; потимъ зновъ почавъ хтось одынь и на-сылу, запынаючыся, проказавъ молитву до краю. Иншымъ разомъ попам'ятавъ бы „дежурный“ молитву, але теперь усю увагу Смолярову прытягъ до себе Васюта, й покы чы-

талы молитву, вчитель уважно розглядавъ табыцу. Учни, забувшы й думать про Васюту та коженъ про себе лышь дбаючы, поглядалы тыхцемъ на вчителя, щобъ спостерегты, якимъ винъ духомъ дыше.

— Охъ, сердытый! пропавъ же теперь я!—прошепотивъ хтось до сусиды.—Глянь: червоный и рукою за око держыться...

— Мовчы!—видповивъ той тежъ пошепки, кладучы тремтячою рукою хреста на себе, а потимъ зъ усихъ бокивъ обкладаючы хрестамы и кныжку зъ зшыткамы.

Якъ проказувано молитву, Смоляръ махнувъ разивъ килька недбало рукою, нибы мухъ видгбнывъ, и все пидступавъ помалу до Васюты. Той стоявъ ни живой, ни мертвый.

— Малюешъ порося?—мовивъ учитель, сюсюкаючы кризь зубы, а крива иронична усмишка, що перекосыла його товсти губы, ничего доброго не вищувала.—Гм... чудово, чудово!.. „Чтобы вы въ послѣдній срокъ не спрашивали насъ урокъ“,—протягуючы коже слово, прочытавъ винъ зъ табыцы.—Отже не вгадавъ: тебе першого спытаю. Маляръ зъ тебе дотепный, а отъ якъ-то ты лекцію знаешъ?..

На „Камчатци“ видъ сыхъ сливъ повстало вельке зворушенне: вси шатнулись до кныжокъ и, хапаючысь, одынь одного перепытувалы: „що, що завдано?“ Выдымо на сьогонди прызначено въ жертву „осливъ“, а все черезъ того Васюту дурного, що попавъ на очи, выскочывшы, якъ той Пылыпъ зъ конопель. Иншымъ трохы видлягло видъ сердца, бо якъ зачепыть, було, Смоляръ кого зъ „осливъ“ одного, то вже й до всихъ добереться, а ихъ такы чымало було: на годыну часу выстарчыть учителеви забавкы!

Смоляръ пидйшовъ до стола, розгорнувъ кныжку и щось довгенько по ній шукавъ; нарешти обернувъ до Васюты:

— Пышы: „Корень ученія горекъ, плоды же его сладки и прилежный ученикъ будетъ удостоенъ золотого вѣнка“... Красыцькый! проказуй лекцію!

Красыцькый якосъ бокомъ пидвився зъ лавкы, щось прошепотивъ соби пидъ нисъ и—ни пары зъ усть, тилькы уперто дывывся въ землю.

— Лекцію знаешъ? Порося! Дубына!—запытавъ Смоляръ и, слынывшы пучкы, взявъ перо въ руку.

Красыцькый завзято мовчавъ.

Смоляръ поклавъ перо назадъ, потупавъ швидко до Красыцького, зупынувшысь змирявъ його очыма, нибы вывиряючы сылы, й килька разивъ ударивъ кулакомъ въ чоло, прымовляючы за кожнымъ разомъ:

— Скоты-ына!.. Порося-а!.. Дубы-ына!.. Останься въ класи безъ обиду, а теперь—п-шоль до порога!

Красыцькый вылизъ з-за лавкы й, держучы розгорнуту кныжку на долони, пишовъ помалу й ставъ коло порога. На чולי въ його сызымы смугамы червонилы знаки видъ костыстого кулака Смолярового; очы похмуро дывылись у-нызь.

— Ты!—гукнувъ Смоляръ до сусиды Красыцького—Новосадського.

Той зразу бувъ прыгнувся, наче лагодывся кризь землю питы, потимъ выпроставсь и почавъ бувъ щось проказуваты, але незабаромъ ставъ и зновъ почулося: „Порося!.. Ослятына! Останься въ класи!“—й тупый ляскъ видъ „клепання“ пальцемъ по носи та губахъ... Згодомъ коло порога стояла вже цила валка „камчатныкивъ“ зъ червонымы облыччямы, роспухлымы носамы, повидтягуванамы вухамы; де-яки легкодухы пускалы тыхцемъ слъозы, други, бильшь загартовани, похмуро стоялы, дывлячысь у кныжку та шепочучы зтыха прокльоны й лайку.

Васюта, що повиненъ бувъ завдану російську фразу пере-класты й грецькою мовою напысаты на табыцы, стоявъ блидый и, замисть пысаты, тилькы нервово колупавъ та намынавъ у рукахъ грудку крейды. Зъ табыцы на його жалистно, мовъ сырота, дывылось однимъ одне грецьке слово, а дали Васюта, якъ не напружувавъ свою пам'ять, щобъ выкыкаты зъ головы якись знаття й переложыты ихъ на табыцу,—не мигъ, наче въ голови йому все закам'янило й попереплутувалось; замисть потрібныхъ сливъ, наvertsалысь усе якись други, нибы дратуючы Васюту. Винъ тупо дывывся з-пидъ лоба на те самитне слово, дожыдаючы, що от-отъ и до його черга прыйде. Покры Смоляръ росправлявсь изъ Новосадськымъ, винъ надумався и напысавъ ще одне слово навманя, але старанно выводячы литеры, немовъ надію мавъ хочъ черезъ свою дбайлы-висть заслужыть того золотого винка, що обицяла „прилежнымъ ученикамъ“ знаменыта фраза зъ Смоляровой кныжки...

Нарешти вчытель згадавъ и про Васюту.

— А ну, що ты тамъ накрутывъ?—мовывъ винъ, пидходячы-до табыцы.—Чому жъ не пышешъ, йолопе?—гукнувъ винъ, пры

дывывшысь, що тамъ и доси стоялы въ пари двое початковыхъ сливъ, та й ти булы зъ помылкою.

— Я... я... я не знаю, якъ „горькій“...—прошепотивъ Васюта.

— Ты ничего не знаешь, баранъ лобатый! Ты тилькы на выгадки та на штуку всяки майстеръ! Безъ обида останься!.. Не бачыть тоби сьогодни билета, якъ своихъ ушей осячыхъ... П-шоль!..

Чы Смоляръ втомывся вже, бьучысь, чы зъ якои иншой прычыны, а тилькы винъ скубнувъ Васюту злегенька за потылицю й видипхнувъ одъ табыцы. Васюта, впевнышысь, що не такъ то легко того золотого винка добуты, швыденько подався на „Камчатку“, сивъ тамъ и, прыгнушысь, сховався за спынамы товаришывъ, що сыдили попереду. „Отъ и заробывъ!—думавъ винъ соби,—теперь онъ билета не дадутъ... А бодай ты здохъ, Смоляру клятый!“...

А „избѣненіе младенцивъ“ тяглося й дали. Нарешти гучно ударывъ по напруженыхъ нервахъ дзвонкъ и до кого ще не встыгъ Смоляръ добратыся, тымъ одлягло зовсимъ одъ серця: доля на сей разъ надъ нымы змылосердылась и не попустила впасты до рукъ катови. И голосъ мылои не такой, мабуть, любый бувае закоханому, якъ дзвонкъ той, що вищуе кинець Смоляровои лекциі, бурсакамъ!..

Не далеко сягае пам'ять у людей. Товаришамъ и зъ головы выпало, що воны сами й пид'охотылы Васюту малюваты, и скоро вчитель выйшовъ зъ класу, „Камчатка“ заразъ мокрымъ рядомъ нап'яла бидного Васюту, лаучы за те, що винъ выткнувся на очи Смолярови й наклыкавъ тымъ биду на всю „Камчатку“.

— Макуха паршыва! Сыдила бъ каминемъ на мисци, то й лыха бъ не мала. А то черезъ тебе й намъ досталось, сволочь!—лютувавъ одынъ.

— Сучка-Каблучка! Красна-Шапочка!—зганявъ злисть другый.

— „Грушку“ йому, Козитону, поставыты!—догадавъ третій.

Хтось давъ Васюти „грушку“, себто великымъ пальцемъ копырснувъ йому въ голови й закрутивъ такъ, що тому ажъ въ очахъ закрутылося. Васюта,—винъ же й Макуха, Сучка-Каблучка, Красна-Шапочка, Козитонъ и т. и.,—вже й не выправдувався, а прынявъ покирлыво и „грушку“, й зневажлыви прызвища; його занадто прыгнобыла й засмутила Смолярова погроза про билетъ, и передъ сымъ лыхомъ усе инше здавалося дурныцею. Все, хто

диставъ прочухана видъ Смоляра, тежъ булы смутни-невесели, и ажъ тоди розворушылысь, колы прыбигъ бурсакъ зъ несподиваною, але тымъ кращою звисткою: Смоляръ перепынывъ його коло „зборной“ й сказавъ, що всихъ „безобидныкивъ“ пускае до-дому,—„однаково, якъ булы осламы, такъ нымы повикъ и зостануться“,—додавъ винъ. Васюта зразу опынывся верхы на Новосадському, „Камчатка“ зъ радощивъ, що репутація „осливъ“ такъ вже мицно до неи прылыпла, що й Смолярову лютить перемагае, роздала на-швыдку ще килька „грушокъ“ и цілою гурбою посунула на двирь курыты.

Инши лекціи, яки ще на той день прыпадады, збиглы звычайно, безъ прыгодъ; а писля останньої незабаромъ и билети рознесли по класахъ. Обережно, немовъ не-знать який скарбъ дорогой, бере бурсакъ свого билета й довго прыдвляється до його. Колы добрый мае, то й товаришамъ покаже; якъ же жъ похвалытысь ничымъ, то згорнувшы ховае похватомъ у кышеню. Цикави,—найбільше зъ тыхъ, кому пощастыло,—чепляються до кожного: „покажи билета!“—и чы глянувъ, чы й ни, а вже обернувся зъ тымъ самымъ до другого... Чутно весели выгуки, здывованне, що, мовлявъ—„и не думавъ, и не гадавъ, щобъ такъ добре выйшло“; але частишь доводыться чуты лайку, скаргы та нарикання, що той, а чы той проклятый „им'я-рекъ“—„зовсимъ дурнисенько двойку влипывъ“... Бурса одразу спустила, скризъ тыхо й мертво стало, и тилькы затоптани пидлогы, важке повитре по класахъ, забута на „парти“ кныжка чы зшытокъ, та иноди на стини чорна пляма зъ брызками кругомъ та довгымы, ажъ до-нызу, патьокамы (то хтось на честь роспуску „шмальнувъ“ у стину повнымъ чорныла каламаремъ)—свидчылы, що тутъ недавно люде булы, задыхаючысь пидъ вагою мертвотнои науки.

За те по кватыряхъ теперь усе йшло до-горы дномъ. Одни вже выйиздять зъ дворивъ, пышно та вельчно вмостывшысь поверхъ своихъ „завыненій“; други лаштуються въ дорогу, ще разъ—може й не останній—перепакуючы свои речы; трети, чы вхопывшы чого за обидомъ, чы й такъ, ничего не йившы, побиглы ажъ за мисто выглядаты—„чы не йидуть за мною?“—той наказуе, якои „галды“ йому другый мусыть привезты по святахъ; инший, колы подильчывый вдався, паюе мижъ товариствомъ ту „галду“, що переслалы хурманомъ зъ дому на дорогу; а якъ де-

яки, то й „гульнулы“ за-для роспуску... Все вже й думать забулы про бурсу и на повни груди дыхаютъ вильнымъ, не бурсацькымъ повитремъ, наче й не вони за два тыжни зновъ мають повернутися въ ти похмури, невесели муры—усякымъ „смолярамъ“ на поталу та знущанне...

IV.

Надъ вечерь прыйшла пидвода й по Красицького та Васюту: батьки ихъ сусидылы, то за обома посылалы раз-у-разъ одну пидводу, по черзи. Завтра вранци хлопци малы йихать до-дому, а сьогодни имъ выпадало зробыты ще одне дило, найважнише й найважче за вси.

У-вечери до Васюты прыйшовъ Красицький, несучы зъ собою и свое „завыненіє“, бо рушаты умовылысь звидсы и Красицький тутъ мавъ и заночуваты. Все зъ Васютиной кватыри вже порозійиздылысь. „Погалдувавши“, хлопци засвityлы свитло, позатулювалы викна, а двери взяли на клямку, и стали до роботы. На столи, засланому поризаную та чорнымъ закапаную „цераатою“*) стояла вже пляшечка зъ чымсь прозорчастымъ, якъ вода, а коло неи лежала ручка зъ новымъ перомъ и каламаръ стоявъ,—усе було напоготови. Облыччя у хлопцивъ булы серйозни, якъ у людей, що змовляються на якесь страшне дило; по черзи на ихъ проступалы то нетерплячка, то цикависть, то страхъ, що дило не пиде на ладъ и пропаде марно весь замахъ, а разомъ зъ тымъ и надія vybrатысь щасливо зъ прыкрыхъ обставынъ.

Першый почавъ Красицький; винъ мовчки вытягъ зъ кышени билета, розгорнувъ його, розиславъ на столи, розглядывъ рукою й почавъ уважно та пыльно його розглядаты, наче вперше бачывъ, а не вывчывъ докладно кожну його литеру, коженъ росчеркъ пера. Васюта выинявъ и свого билета, але державъ не розгортаючы въ руци та цикаво дывывся на Красицького. Нарешти той поришывъ:

— Найперше отсю двойку по катехызысу та Смолярового „кола“ скасую,—товсто понапысувани кляти, чого доброго ще й не визьме ихъ...

*) Клейнка.

Винъ подывывся на билетъ зъ другого боку, потимъ на свитло, дали поклавъ на столи, зновъ розглядывъ и взявъ пляшечку. Вытягшы зубамы заткальце, Красицькый обережно, хочъ руки йому тремтили, поналывавъ кругли крапки на свои двойки та едыныци. Васюта зробывъ тежъ саме, не роздумуючы довго. Обыдва вони зъ захватомъ дывылысь на били, блыскучи, кругли крапки на своихъ билетахъ, немовъ ждалы, що от-отъ на очахъ у ихъ станеться чудо.

И чудо робылося: поволи, помалу чорныло пидъ тмы крапкамы почало розходытысь, немовъ його щось выйдало, а блыскуча била крапка набираты жовтоватого кольору. Товста едыныця на Красицького билети вже розлизлась на половыну, але все такы выразно стовбычыла на билому папери.

Мынуло килька чафу. Бурсаки вже зъ острахомъ дывылысь на блыскучи плямки; въ ихъ сердца почало закрадатыся зневир'е, и непевнисть все бильшь та бильшь ихъ брала. Нарешти крапки розйшлысь по папери, а замисть ихъ, на билетахъ булы выпнуты на-пивъ розйидени едыныци зъ жовтымы плямамы, що, неначе саяво, оточалы ихъ кругомъ. Хлопци ни въ сыхъ, ни въ тыхъ дывылысь мовчки то на билеты, то одынъ на одного.

— Слухай-но!—злякано мовывъ першый Васюта,—що жъ се воно таке?.. Не бере?..

— Зажды ще трохи!—видповивъ Красицькый, але й у його голосъ бувъ непевный.—Нехай высохне—може тоди...

Мынуло ще килька хвылынъ, довгыхъ-предовгыхъ. Кругли плямы, vysyxaючы, ще выразнише жовтилы на билому папери, а по середыни ихъ, немовъ центральни фигуры, чорнили, якъ и попереду, на-пивъ розйидени, розвезени едыныци. По облыччяхъ бурсакамъ выразно пробигъ острахъ. Васюта все ще державъ у руци билета, дывлячысь на його неймовирнымы та нетямущымы очыма, а Красицькый кынувъ свого на стилъ и почавъ швидко бигаты по хати. Надія у його видразу впала, а натомистъ выхопылась скажена лютость. Винъ пидбигъ до столу, схопывъ безневынного билета и спершу зибгавъ його въ руци, а потимъ почавъ дерты на шматкы, прымовляючы якымсь здушенымъ видъ лютости голосомъ:

— Ось тоби!.. Ось тоби!..

— Комахо дурна! Що ты робышь?.. Схаменыся!—схопывъ бувъ його за руку Васюта.

— Однаково вже нікуды зъ нимъ не поткнешся,—заразъ батько признає... Одуравъ клятый Цвонцькь!—сычавъ Красыцькый, розкыдаючи по доливиці кругомъ шматочки зъ билета.—Нехай же й на очи мени теперъ не наvertsається, жыдога,—сучый сынъ буду, колы не прыб'ю, якъ собаку...

Били клаптыкы зъ безневинно загубленного билета, що лежали роскыдани доли, дратували Красыцького; винъ ногою позбывавъ ихъ у кутокъ и зновъ почавъ швыдко ходыты по хати; ходячы винъ зачепывся за стилецъ и такъ пхнувъ його ногою, що той одлетивъ ажъ у кутокъ, перекрынувшысь. Невымовна, люта злисть душыла Красыцького, клекотила въ середини, прорываючысь на-верхъ энергичными прокльонамы та колорытною лайкою. Васюта все ще не додумавсь, що йому робыты зъ своимъ билетомъ и державъ його въ руци; потимъ зитхнувъ, старанно згорнувъ його вчетверо й поклавъ у кышеню.

— Ховай, ховай, дурню!—глумлыво мовывъ Красыцькый.—Мамци повезешъ та подаруешъ... Ото зрадіє та по головци сынка поглядать!..

Васюта нічого не видповивъ, зитхнувъ ще разъ и почавъ роздягатысь та вкладатыся спаты. Роздягаючысь винъ промовывъ нібы самъ до себе: „Ото було не йнысты ковбасы: пистъ, то Богъ и покаравъ...“ А Красыцькый довго ще бигавъ по хати, клявъ за вси головы та тяжко лаявся...

.....

Другого дня рано вранци Красыцькый и Васюта выйихали зъ миста. День выпавъ красныи, теплый, ясныи. На сходи ще не злынявъ веселый рум'янецъ, бо сонце тилькы-тилькы зійшло и його блискучый, хочъ и холодный ще, кругъ спокійно й упевнено, нібы не боючысь зблудыты въ безмирному простори свитовому, поплывъ своимъ одвичнымъ шляхомъ по чыстому неби безхмарному. Видъ земли встававъ, линыво пидіймаючысь до-горы, теплый видпаръ и сывымъ туманомъ немовъ на видпочынокъ, збирався по-надъ балкамы та ричкою, що, якъ стежка холодна, повылася сыніючы мижъ крутымы зеленымы горами та биленькымы хаткамы. Сонце зійшло й вдразу наче запалыло його въ середини, але ще хвылына, друга,— и туманъ роставъ одъ того вогню та й зныкъ невидомо куды... Десь високо вгори розлягались голосно якись ранни пташкы; невысока ще трава, наплакавшысь за ничъ та поблыскуючи теперъ на сонци дрибными слъозама-росою, видъ лагідного пдыху ран-

кового витерця, тыхо гойдалась, немовъ дослухаючысь до ледве чутного гомону та розмовы сусидокъ своихъ... Скризь середь свиту въ прыроди ажъ кыпило свое жытте, таке далеке й видминне видь людського, незалежне видь його. Чы добре, чы зле людянь,— однаково йде жытте се своимъ ходомъ, крьючы въ тому невпынному рухови якусь дывну гармонію та глыбокий, холодный розумъ... Вельчній прыроди байдуже про людей, зъ ихъ дрибнымы та мизернымы втихамы и бблямы; та й людянь часто,—а надто тоди, колы ти дрибни й мизерни боли до-нестерпу запечуть,—такожъ байдуже про красу й вельчність у прыроди. Й одъ викувичного тягнеться той глухой, несвидомый антагонизмъ мижь мертвымъ та живымъ, та чы й буде колы инакше?!

По свижо-накоченій, ще вохкій та м'якій дорози пидтюпцемъ бижать невелычки мужыцьки коненята. На простому трускому вози на передку куняе погонычъ, колываючысь усымъ тиломъ колы визъ упирнае й пидскакуе на выббяхъ. Въ задку сыдыть, зигнувшысь, Красыцькый и думае свою невеселу думу—чого сподиватысь йому видь ридныхъ пенативъ? По-пличь Красыцького прымостывся бильшь философично настроеный Васюта й, посвыстуючы соби щось пидъ нись, завзято смокче цыгарку та спльовуе иноди на м'який шляхъ...

Сергій Ефремовъ.

23. VII. 1900.
У Сыткивцянь.

Болотяна Квитка.

Оповіданне.

Высокоповажному
Костеву Панькивському
шыропрыхильный
Авторъ.

I.

Микола Горыновичъ, адвокатъ, вертався зъ суду додому. Бувъ початокъ осени, саме той часъ, колы бильша частына деревъ ще зелена и тилькы деяки повбиралыся въ жовте й жовтогаряче вбранне и стоялы мовъ у золотыхъ шатахъ. Горыновичъ дывывся на ихъ, проходючы велькымъ миськымъ садомъ. Се бувъ за малымъ не гайокъ зъ могучымы старымы кленамы й дубамы. Якымся чудомъ вони позоставалыся тутъ, у самому осередкови велького миста, повытого тяжкымъ повитремъ, середъ высоченныхъ будынкивъ та закованыхъ у каминь улыць. А про те сьогодни дыхаты було лекше. Вночи йшовъ дощъ, по небу снувалься хмары, але жъ дерева стоялы чыстенки, повмывани, огыдний миськый пылъ прыбыло тымъ дощемъ, и чысте вохке повитре якось мнякко вльвалося свижою жывущою течією въ груди. Горыновичъ шыроко дыхавъ и йшовъ помалу-малу. Бувъ утомлений та й такъ лекко тутъ дыхаты, що хотилося зостатыся довше середъ цихъ велькыхъ задуманыхъ деревъ, систы й дывытыся на ихъ довго и прислухатыся, якъ вони стыха-стыха шепотять своимъ, потемнилымъ одъ

хмарного неба, лыстомъ. Горыновичъ любывъ дерева, любывъ ихъ спокійну пышну красу и не постеригъ, якъ зупынився й ставъ дывытыся.

— А що се вы такъ задывылыся, коллего? Красною прыродньою впываецься?

Се товаришъ, молодой адвокатъ, выйшовшы трохы пизнише зъ суду, наздогнавъ його.

Горыновичъ трохы скрыввся: заразъ ни до кого не хотилось озыватыся.

— Ишовъ додому,—видказавъ, рушаючы знову,—та й спынився глянуты на си гарни дерева.

— Отъ, не могу, якъ вы, кохатыся въ сій мертвій прыроді! Що тутъ гарного? Ніякого руху: росте—зеленіе—жовтіе—чорніе, тоди знову: зеленіе—жовтіе—чорніе... одноманитно страшенно! Волію одно лычко пикантной панночкы за вси дерева на свити.

— Ну, певне!—засміявся Горыновичъ, згадуючы, якои популярности заживъ чепурненькый адвокатъ середъ панночокъ.—Але мени се подобаецься: тутъ краса и спокій... и певнисть, що за сією красою не ховаецься ніяка гыдка таемныця, зрада, интрыга... А за вашымы пикантымы лычкамы се дуже часто трапляецься.

— Ахъ, ся ваша... теорія... Адже справди можна се за малымъ не теорією вашою назваты, бо такъ дуже уперто вы на се натыскаете...

— На що саме?—спытався Горыновичъ.

— Та на вашу думку, що за сымъ гарнымъ, часомъ блискучымъ выглядомъ, що имъ до людей повернени люде, завсигды ховаецься якась гыдка, часомъ злочынна таемныця.

— Не завсигды,—видказавъ поважно Горыновичъ,—а часто... частише, ніжъ звычайно думаютъ.

— Ото жъ... Мени ажъ дывно: якъ вы можете буты на суди оборонцемъ, маючы таки думкы? Якъ вы можете обороняты, колы скрызъ бачыте злочынны таемныци? Лекше бъ уже буты вамъ прокуроромъ!

Горыновичъ усмихнувся.

— Навпакы! Саме ци мои думкы й пособляють мени обороняты.

— Справди? А якъ же то?

— Колы такъ часто трапляються злочынны вчынкы, не покарани тилькы черезъ те, що добре ихъ заховано и не видиomi вони

громадянству, дакъ хыба жъ можна обвинувачуваты того, хто здобувае кары соби тилькы черезъ те, що або винъ не вміє вчынку свого добре заховаты, або вчынокъ випадкомъ выявиться? Ризнывъ бы я зъ своїмы поглядами, зробившыся прокуроромъ.

— Такъ? — промовывъ панокъ.—Хыба що!.. Ну, то ся ваша теорія мусыла пособыты вамъ зробытыся славетнымъ адвокатомъ.

— Ну, славетнымъ!..—усмихнувся Горыновичъ, прощаючыся зъ товаришемъ на рози, бо тутъ малы розійтыся.

Пишовъ тоди самъ и вже швыдче.

Властыво сей Торський трохи й правду сказавъ, называючы Горыновича славетнымъ адвокатомъ. Колю винъ ще й не бувъ имъ, то все жъ стоявъ на порози того прынадного храму, де живе, такъ звана, слава. Цила нызка важкыхъ справъ судовыхъ, у якихъ винъ умило й потужно стававъ оборонцемъ, учынылы його им'я знанымъ геть по за межы того велького миста, де винъ працювавъ. Умивъ корыстуватыся зъ найдрибнишыхъ обставынъ, щобъ изнайти въ ихъ выправданне обвинуваченому и заплутаты й збыты имы зъ тропы прокурора, а надто ще й бувъ выдатнымъ промовныкомъ. Тымъ по часопысахъ його призывще почало вже де-дали частише траплятыся зъ додатками: „нашъ видомый адвокатъ“, „нашъ талановытый речныкъ“. Було се йому до любовсты, ще й несло путящый заробитокъ. Хочъ не минуло йому ще й трыдцятьохъ п'ятьохъ рокивъ, убывся вже въ добри достаткы. Черезъ те бувъ вельмы бажанымъ подружжемъ промиськыхъ панночокъ, а надто, що й зъ себе бувъ гарный: мужня постать, оточене чепурною чорною бородою, смиле облычче, зъ высокымъ лобомъ и темно-сирымы променыстымы очыма, трохи смутнымы. И въ багатьохъ сем'яхъ батькы зъ матерямы й дочки дуже та й дуже думалы про його.

Та вси ти думкы ишлы въ плынь за водою.

Не сказаты, щобъ винъ цурався жиночого товариства. Навпакы, здавалося, що винъ залюбки бувавъ середъ його, хочъ и не вельмы часто, умивъ добре бавыты розмовамы панночокъ та паній и дуже имъ подобався, але самъ, здавалося, не вподобавъ доси ни однійи за вси ти п'ять рокивъ, що живе въ сьому мисти. Може буты, що саме черезъ це килькы панночокъ та паній завсигды булы бильше або меньше закохани въ його; та ни одній не пощастыло доси не то надиты йому на палець тієи

маненькой штучки, що блыщты геть липше за те, символомъ чого вона є, а й просто похвалытыся його ласкою... Що правда, озывалась, якъ звычайно въ такихъ випадкахъ, поголоска, нибы и въ Горыновыча булы якись „сторіи“, нибы не вси паніи, якыхъ винь витавъ у свойй господи, прыходылы до його въ справахъ адвокатськихъ. Булы нибы й таки, що имъ щастыло зъ Горыновычемъ бильше, нижъ иншымъ, та нибы його, палки спершу, обіймы дуже скоро ставалы холоднымы и врешти замыкалыся зовсимъ на тяжкый жалъ та гирке нариканне покрывдженои тымъ прыхыльныци.

Не знаты, скилькы въ сихъ оповиданняхъ було правды, бо ништо ничого певного не мигъ сказаты; правдою було тилькы те, що Горыновычева постать, до всихъ иншихъ прывабъ, повыта була ще й якымсь туманомъ прынадной таемныци.

Чы знавъ про вси ци балачки Горыновычъ, чы не знавъ,— певне тилькы, що зовсимъ на ихъ не зважавъ. Жывъ рухлывымъ моторнымъ жыттемъ: працювавъ у суди, дававъ иноди до журналивъ наукови розвідкы зъ свози спеціальности, а, купывшы соби кам'яныцю, зробывся однимъ зъ найдіяльнишихъ членивъ земського та миського зборивъ, выклькаючы своею працею въ ихъ запекле гавканне обскурной пресы. Але на сю гавканыну зважавъ ще менше, нижъ на залыцянне місцевои жиноты.

Горыновычъ подзвонывъ коло своихъ дверей.

Черезъ гарно повбирани, закрашени коштовнымъ малюваннемъ, свитлыци пройшовъ до кабинету, обставленого чепурнымы шахвами, повнымы кныжокъ. На столи въ себе знайшовъ прынесену сьогодни почту. Передягся, вмывся и, покы обидъ, переглянувъ ии. Часопысь, нова кныга „Кіевской Старины“, килькы пакетивъ зъ паперамы за для його адвокатськихъ справъ,—си кынувъ на вечирню роботу,—и ще килькы лыстивъ. Поклыкалы обидаты, и винь облышывъ ихъ покы.

Обидавъ самъ, йивъ досыть просто, и черезъ те швыдко вернувся до кабинету. Лигшы на канапу, почавъ чытаты лысты. Перши тры трапылысь мало цикави; останній бувъ одъ його дядька, матерыного брата, старого чоловика, члена повитовои земської управы въ невеличкому губерньскому мисти на ливому боци Днипра. Горыновычъ колысь жывъ у його, и воны часомъ озывалысь одынъ до одного лыстамы, хочъ и не дуже цикавымы.

Теперь дядько пысавъ про свою сем'ю, про нови негарни течіи въ земстви и про инше таке. На пры кинци додававъ:

„Выпадкомъ потрапивъ у одну справу. Росказую, бо знаешъ цихъ людей. Певне пам'ятаешъ мою завычку завсигды блукаты надъ ричкою, дывытыся на вербы й на воду. Саме такъ блукавъ я на тому тыждни у вивторокъ: було свято, дакъ замисто управы, пишовъ уранци на свою прохидку. Промынувъ вербы (згадуешъ? що надъ яркомъ), перейшовъ луку, та й дохожу ажъ до колина, що загынае въ сьому мисци ричка. Пам'ятаешъ, який тутъ нызь-кий и порожній беригъ? Дывлюсь,—щось нибы чорніе на берези. Човенъ, думаю. Пидхожу блыжче,—не човенъ. Колода? Або жъ ни! Ще пидійшовъ и добре бачу—лежыть людына, ногамы на беригъ, а головою до воды. Жинка, бачу; ноги въ черезыкахъ зъ пидъ мокрои чорной сукни врылысь у писокъ, а голова въ води: не зовсимъ у води, бо милко, а такъ водою ии пидмывае, и довге волоссе розхвылювалося въ води,—такъ и в'ється. Пидійшовъ блыжче, и хто жъ бы то бувъ?! Гламчевська, Юлія Петровна!.. и мертва!.. Можешъ соби в'явыты, якъ я вразывся!.. Було багато клопоту, слідство и таке инше, поky ии поховано. Выявылося, що сама втопылася,—знайдено потимъ дома ии лыста: „Не можу дали,—мій грихъ мене гнитыть, не дае жыты“... Мабуть не знаешъ про ии жытте писля того, якъ ты выйихавъ Черезъ два рокы потому Гламчевський умеръ, а ще передъ сымъ умеръ ихъ сынъ. Все добро прыпало матери зъ дочкою, Юліи Петровни зъ Ангелыною. Та щось невесело имъ жыты було. Ангелына все не йшла замижъ, а врешти такы пишла за Шрамченка, — такой соби, служыть у контрольній палати... Немолодой чоловикъ и дуже недоброй. Такой деспотычний, якъ и старый Гламчевський бувъ. Ангелыныне жытте важке, и се мабуть убывало матиръ. Ся, кажуть, ще писля твого одйизду якъ прыбыта ходыла и нибы комусь прызнавалася, що покарае ии Богъ и на ій, и на дитяхъ... Воно такъ и сталося.... Незабаромъ умеръ сынъ, а тамъ тяжке жытте доччыне,—почала вона страшно журытыся, жыла сама соби, ни до кого не хотила ходыты, та й до неи мало хто ходывъ. Тилькы йиздыла иноди въ манастыръ, по церквахъ усе ходыла, грошей дуже багато на церкви давала. Та мабуть не пособляло. Жыла соби замкнувшыся, нудьгувала на самоти и не могла подужаты тіеи нудьгы. Стривавъ и Ангелыну писля матерынои смерты,—така прыгноблена...”

II.

Винъ дочытавъ, и рука зъ лыстомъ упала на канапу. Згадки, давни образы, мынули подіи вставали въ його души и проймалы душу ще й доси гострымъ, ще й доси незатыхлымъ бодемъ. Все, що вже минуло, все, що винъ сылкувався забуты и—здавалося—вже забувавъ,—усе воно стало передъ имъ знову—якъ живе. День за днемъ, годына за годыною переживавъ те, що вже разъ було пережите, чувъ и бачывъ передъ себе тихъ давнихъ людей, видчувавъ давню радистъ и биль.

Выйшовшы зъ кыивського университету, лышывся на який часть у Кыиви, сподиваючысь адвокатського заробитку. Та черезъ щось йому не щастыло: кліентивъ було мало, и винъ тры roky дурно бывся и ничего не досягъ. Щось не давало йому ходу, а що саме,—не мигъ зрозумиты. Думавъ уже про Одесь, колы несподивано видибравъ лыста видъ сього жъ такы дядька. Старый пысавъ, що въ ихъ мисти бракуе добрыхъ адвокативъ и пытався, чому бъ винъ, Горыновычъ, не перейхавъ туды? Певне липше бъ йому тутъ велося, нижъ у Кыиви.

Горыновычъ замыслывся. Невелычкый губерньскый городкъ! Се, звисно, не Одесь! Ну, а що йому доси давъ велькый Кыивъ? Чы не буде таке жъ и въ Одеси? Чы не липше йому справди послухатъся дядька?

И такы послухався.

Тамъ справди бракувало добрыхъ адвокативъ, и тры-чытыри справы, щаслыво скинчени, видразу высунулы Горыновыча напередъ. Зъ того часу забезпеченый йому бувъ добрый заробитокъ, и Горыновычъ, звыкшы до велького миста, хочъ трохы й нудывся въ сиренькому нерухлывому городку, але зъ погляду заробитного не мавъ раціи видъ добра шукаты добра.

Жывъ трохы самотно: по клубахъ не бувавъ зовсимъ, бо не навывидивъ карты, у гостяхъ—зридка. За се заробывъ призвыще „гордого.“ Але знавъ людей багато: въ адвокативъ шыроки знайомсты.

Такъ винъ прожывъ два roky и на третьому трапылась йому голосна справа: интеллигентна жинка, чепурна й молода, всимъ видома, якъ дуже гарна людына, вбыла своего чоловика. Помалу-малу выявылась цила драма: довидалыся, якъ той, на

поглядъ интеллигентный, чоловікъ (скинчывъ университета), распаленый страшенноу, хочъ и цилкомъ безпидставноу, невирую до жинкы, не дававъ їй просвितку своими прычепкамы, пыльнувавъ їи вдень и вночи, не пускавъ зъ дому, мордувавъ їи всякымы способами: бывъ, стягавъ у самїй сорочци зъ лижка и замыкавъ—узимку—въ холодну хыжу, и таке инше. Безшасна килькы разивъ недужала тяжко, втикала до матери, та винъ їи видтила забиравъ. Утекла тоди въ иншу губерню и стала тамъ за вчительку, та чоловікъ лыстомъ до земства заборонывъ жинци вчителюваты, и вона мусыла покинуты школу. Вернулася додому и вбыла його того жъ дня, зъ того самого револьверу, зъ якого винъ попереду вже двичы стрілявъ на неи и разъ навить поранывъ трохы. Все це теперь выявылось, а попереду ледви чы хто ї знавъ про се: безшасна терпила мовчки и навить усякымъ способомъ сылкувалася заховаты видъ людей свое ганебне становыще винчаной рабы. Зъ погляду подружке здавалося такъ соби, звычайне, и тилькы трагичный кинець його выявывъ правду.

Горыновычъ боронывъ у сѹди безшасну жинку. На сю справу насходылось стилькы народу, що маленька судова зала ледви могла його мистыты. Найбільше було жинокъ. Горыновычъ промовлявъ справди такъ гарно й сыльно, якъ ще никола деси, и прысяжни выправдали обыновачену. Выйшовшы писля прысуду Горыновычъ изъ залы въ корытарь, зостривъ чымало знайомыхъ—воны поздорвлялы, його зъ гарною промовою та зъ щаслывымъ послідкомъ їи, стыскалы йому руку. Саме въ цю мыть стала передъ имъ една знайома панночка, симпатична, хочъ и занадто екзальтована людына, и вхопывши його за руки, почала ихъ стыскаты, тремтячымъ голосомъ кажучы:

— Спасыби вамъ! Спасыби вамъ, гарный, розумный, добрый, що такъ оступаетесь за безшасныхъ жинокъ. Лино! Лино!—вхопыла вона за руку свою подругу, та чомъ же ты не дякуешъ?

И прытягла Лину блыжче. Горыновычъ глянувъ и побачывъ передъ себе высоку струнку дивочу постать и молоде чепурне облычче, почервониле видъ тїеи несподиванкы, яку їй учыныла середъ натовпу и передъ незнайомымъ чоловікомъ подруга.

— Ольго, та ну бо! що ты робышь?—казала вона, зовсимъ збентежена.

— Не выгадуй!—не вгавала Ольга,—я жъ знаю дуже добре, якъ тоби сподобалась промова... Дсзвольте васъ познайомыты: се моя

подруга, Лина Гламчевська, а се... ну ты знаешь, хто се!—промовыла вона вже до подругы.

Горыновичъ поклонывся, вони подали одне одному руки.

— Дуже радый познайомытыся и чуты, що мои немудри слова прыпалы вамъ до вподобы,—промовывъ Горыновичъ.

— Ну-ну, немудри! Кажить! Такъ говорить, що я ажъ заплакала! Линка не плакала, бо вона нечувствѣнна,—николы не плаче...

— Ольго, та ну бо!—спыняла Лина.

— А хыба жъ не правда? Тилькы вы не думайте,—озвалася знову до Горыновича,—що вона справди нечувствѣнна, ни, вона гарна, а тилькы на слёзы крипка... Вы йдете вже зъ суду? Ну, дакъ и мы зъ вами.

И щебечучы, Ольга тягла за собою подругу, и вси трое выйшли зъ кам'яныци на вулицю. Ольга говорила не втыхаючи, Лина мовчала. Горыновичъ зридка видповидавъ балакучій дивчыни, а самъ прыдывлявся до ии подругы. Вона була чепурна: тонкый, прямой деликатный нисъ зъ нижненькымы низдрями; прегарно вырысувани, хочъ може трохы велькы уста, трошечкы важке, але гарне пидборидде. Лобъ ховався теперъ пидъ соллом'янымъ легенькымъ брылькомъ, та кари очи, променысти й ласкави, такъ прынадно часомъ осявали Горыновича короткымъ теплымъ поглядомъ зъ-пидъ довгыхъ вий. Вона йшла смилою легенькою ходою, трохы нахылившы напередъ голову и мовчала, иноди тилькы озываючысь на Ольжыне або Горыновичеве пытанне.

— Вже й дийшлы... Я до тебе сьогодни йду, Лино,—промовыла Ольга, спыняючысь передъ велькою гарною кам'яныцею, а тоди додала до Горыновича:—спасыби, що провели!

Подаючи Лини на прощаннѣ руку, Горыновичъ промовывъ:

— Дуже радый, що зъ вами познайомывся... тилькы... простить... я не знаю, якъ...

— Михайловна!—пособыла Ольга.—Ии звать Ангелиною, та вона не любыть свого им'я и просыть, щобъ уси звалы ии Линою. Такъ и звить: Лина Михайловна.

Лина всмихнулася злехка и, стыснувши Горыновичеву руку дужымъ смилымъ стысканнемъ, зныкла въ одчыненыхъ тымъ часомъ дверяхъ.

III.

Такъ познайомився Горыновычъ зъ Линою и незабаромъ почавъ ходыты до Глэмчевськихъ. Старого Глэмчевського Горыновычъ знавъ и попереду, бо разъ, що мавъ зъ имъ невеличке дило, а друге—сього чоловіка скризь у мисти знано и поважано середъ місцевого панства. Бувъ се чоловікъ немолодий, служивъ довго въ якійсь канцелярії, потимъ килькы рокивъ бувъ миськымъ „головсю“, а теперъ живъ безъ ніякои посады, видпочываючы видъ клопоту,—чоловикъ бувъ зъ достаткомъ. Горыновычеви щось не подобалось у його облыччу, хочъ на око було се зовсимъ звычайне й пристойне облычче: прбсывий, трохы лысый, зъ чепурно пидстриженою бородою, бувъ дуже поважный зъ себе и вельмы звычайный та ввичлывый зъ людьмы. Тилькы його маленьки очи, безколирни, холодни, надавали всьому його облыччу той выразъ, що такъ не подобався адвокатуви. Жинка жъ його, Юлія Петровна, значно молодча за чоловіка, мала саме таки гарни очи, якъ и въ дочки, тилькы що трохы вже прыгасли и надзвычайно смутни. Була дуже мовчазна, хочъ и звычайна зъ гостямы; Горыновычеви черезъ щось здавалося завсигды, що се блиде, мовъ застыгле въ одному нерухомому вырази, облычче николы не живывъ смихъ; тилькы легенькый усмихъ ледви пробигавъ часомъ на іи блидыхъ стысненыхъ устахъ; уста всмихалыся, а гарне ще й доси облычче, а очи лышалыся й тоди такымы смутнымы... ни, здавалося, тоди ще мовъ смутнышымы. И вся іи худорлява постать завсигды була якась мовъ чымъ прыгничена.

Горыновычеви здавалося, що прыгничувавъ іи саме той холодный поглядъ Глэмчевського, що вона тремтила передъ сымъ безколирнымъ тупымъ поглядомъ. Помалу-малу, зъ усякыхъ дрибныць, що не мыналы ока звыклого до надзвычайной уважности адвоката, Горыновычъ усе дужче й дужче розумивъ, що сей, такый кгречный у товаристви, панъ поводывся зъ жинкою цилкомъ деспотычно, а та ледви смила проты його словомъ озваться,—хочъ на око все було якъ годыться.

Сем'я була невеличка: оприче Лины, ще тилькы сынъ—студентъ зъ медычної академіи. Чувъ ще Горыновычъ за стару бабусю, господынну матирь, та вона була слипа и выхо-

дыла зъ свои свитлицы дуже не часто, чы й зовсимъ не выхыдыла,—прынаймни Горыновычъ доси ще ни разу ии на бачывъ.

Певне, що не стари Глэмчевськи, та й не сынъ ихъ (його Горыновычъ мало й бачывъ) прываблювалы молодого адвоката. Лина—ось хто бравъ на себе всю його ввагу, и черезъ неи саму винъ бувавъ у цй сем'и, зовсимъ йому на цикавйй. Доси ни одна дывчына не торкала йому серця такъ дуже, якъ ся—така чепурна и така багата на ту прынадну жиночистъ, що непере-можно вабыть до себе мужчынъ, и зъ якою жинка повинна на свить народытыся, щобъ ии маты. И Горыновыча такъ швыдко захопыла вона, що винъ, уже закоханымъ бувшы, почавъ розважаты—щд воно за людына ся дывчына.

Горыновычъ бувъ саме тихъ литъ, колы здоровый тиломъ и духомъ чоловикъ шукае соби подружжя и мае якыйсь идеаль дружныны. И Горыновычъ його мавъ.

Перше його вымаганне було—краса. Лина була не тилькы чепурна, але гарна надзвычайно, мала вроду, достойну слова поета або хварбъ артыста. Але, оприче сього, у Горыновыча byly ще деяки вымагання, и винъ выявлявъ ихъ трьома пытаннямы.

Чы добра вона?

Здається... Прынаймни винъ николы не бачывъ, щобъ вона зъ кымъ сварылася, щобъ колы на кого гнивалася: завсигды однаково спокойна, однаково ласкава. Певне—добра... у всякому рази—не зла.

Чы правдыва?

Николы не помичавъ, щобъ вона казала неправду. И очы въ неи дывылыся такъ ясно и шыро. И черезъ те Горыновычъ завсигды впевнявъ себе, що вона дуже правдыва. Самъ не любывъ брехни и велько шанувавъ шыристь. Одного разу, проводчы ии ввечери зъ гостей додому, сказавъ ий се и додавъ:

— А вамъ я йму виру въ усьому, у найдрибнишыхъ дрибныцяхъ,—мени здається, що вы не можете сказаты неправды. Адже такъ? И вы мени все по шыроци кажете?

Облычча ии не бачывъ: було темно; але вона видказала певнымъ прыхыльнымъ голосомъ:

— Все. И я не люблю неправды.

— О, такъ! Я въ тому певень бувъ!—загомонивъ винъ, чомусь израдывшы.—Бо я такый соби вдався: поky людыни вирю,—то вирю въ усьому, безъ выняткy; одному слову такой людыны

повиру дужче навить тоди, колы бь уси казали навпроты. Колы виру, дакъ уже виру. Та вже жь колы й пїймаю ту людыну хочь разь едыный тилькы на неправди,—перестаю й вирыты зовсимъ, и що выще вона въ мене стояла попереду, то ныжче те перь упаде. Тоди ся людына про мене вже пропаща, и тоди про мене вже нема.

— Еге, се зрзумило,—видповила вона просто, а Горыновычъ, вертаючысь потимъ додому, ажъ самъ соби дывувався: чого се винъ такъ израдывъ зь ии видмовы и чого винъ такъ до неи говорывъ, нибы перестерегавъ, щобъ вона не говорила неправды? Адже жь до такихъ пересторогъ винъ не мае ніякои раціи властво...

Врешти, трете: чы вона розумна?

На дыво коло сього пытання винъ найбільше морочывся. Вывчывшысь у гимназіи, вона мала таку-сяку початкову освіту; щось тамъ читала, переважно беллетрыстку; про те прочитала й килькы науково-популярныхъ книжокъ, поширенихъ тоди середъ молодежи,—отъ, подругы читали, хвалылы, то й вона взяла. Се бувъ ии освітний капиталъ,—дуже малый. Горыновычъ дбавъ, щобъ побильшыты його, дававъ й чытаты книжки, розмовлявъ зь нею про чытание. Що правда, сама вона такихъ розмовь николы не знимала,—все винъ почынавъ. Говорывъ й багато, выяснявъ, вона слухала добре, зридка щось пыталася. Надія Горыновычева довидатися зь сихъ розмовь про ии розумъ—не справдылася: вона николы не сказала ни одной нисенитницы,—такъ же й казалала вона мало що, бильше слухала. Горыновычеви здавалось, що вона просто боиться говорыты про науку, пысьменство, бо сама не певна въ соби, бачучы, що знае дуже мало. Се ще не доводьты, що вона нерозумна, тилькы, що несмыльва...

Се такъ миркувавъ Горыновычъ пидъ часть спокойнишыи, вильнишыи одъ того почування, що обняло його до Лины. Здебильшого жь просто впывався нею, ии красою. Дывытыся на неи, почуваты ии билия себе було йому безмирно любо.

— Чы такы жь може вона буты нерозумна!—думавъ Горыновычъ, дывлючысь на ии высокый, чудово зформований лобъ. И сказавъ й якось:

— Якый у васъ гарный лобъ!

— Справди? Чого се такъ—мени вже не разь казано, що въ мене гарный лобъ?—одказала Лина.—Уси його хвалюгь.

Це не сподобалося Горыновичеві—перше, що в їй не сподобалося йому. Черезъ вищо? Винъ завсигды бувъ тиєи думкы, що красу треба скривъ, у всякыхъ формахъ, шануваты й... хвалыты. Та на що жъ вона сама?.. „Уси його хвалютъ!“ Нерозумно!

Заспокоивъ себе тымъ, що властвыво жъ се вельмы невынна ричъ,—просто їй гарно було йому, найблыжчій до неї людыни, росказаты про те, якъ їи хвалютъ.

Бильше не сподобався йому другый выпадокъ. Вона зфотграфувалась и, даруючы йому свого портрета, спыталась: чы добрый?

— Еге, рысы вси такъ,—одказавъ,—одного тилькы нема: вашыхъ очей.

— Якъ то?—спыталася.

— Нема того проминня, що б'є зъ вашыхъ очей и мовъ ажъ у душу засягає...

— А знаєте,—жваво перепынула вона,—мени й Лыповський казавъ: „Ну й очы у васъ: якъ глянете, то такъ и проймаютъ!“ И все каже: „Не дывитесь на мене такъ!“

Це вразыло Горыновича. Лыповський бувъ чепурный дурень, и Горыновичъ никола не думавъ, щобъ Лина могла дозволяты йому щось таке казаты соби. Винъ гостро, за малымъ не гнивно, выяснивъ їй, якъ се негарно.

Вона выслухала покирно й сказала, мовъ прохала простыты.

— Я така ще дурна! Иноди роблю щось и негарне, не знаючы до пуття, чы можно його робыты, чы ни. Вы мене вчить, роскажутъ мени, щобъ я могла зробытыся кращою.

Якъ можно було гниватыся на сю ласкаву дытыну, що прохала сама науки й направи? Ся видповидь цилкомъ роззброила Горыновича. И бильше вже ничего пидхожого въ ихъ никола не було. Безъ ніякои перешкоды винъ мигъ упыватыся їи красою и заслухуватыся їи писень. Вона добре спивала. Сившы въ куточокъ, винъ дывывся на їи облычче, на вузькы руки, що бигалы по клавишахъ, а кругъ його литалы спивучи згукы їи любого дорогого голосу... Якъ винъ любывъ таки хвылыны! Ще бильше, ніжъ ти довги прохидкы въ вельчезному миському парку тилькы вдвохъ изъ нею, пидъ виттемъ старыхъ ряснолыстыхъ деревъ. Та плаванне човномъ—то було найкраще. Йидуть ричкою кудысь за мисто, въ веселому молодому товариствы, середъ якого вони завсигды булы вдвохъ. Йидуть довго по-пидъ берегама,

ажъ помы обернуть десь гарну мисцыну, прыстануть, и тоди скильки биганыны по квитчастій луци, або середъ невелького гайка, скильки крыку, писень, руху, свиту, пахощивъ и моллодсты, и середъ усього цього—вона, його чудова, його дорога, його найкраща въ свити Лина... Вертаються додому пизно ввечери, за малымъ не вночи, не гребучы, пустывшы човенъ за водою... Легенька хвляя ледви плеще объ човенъ, мисяшне сяево срибнымъ пасмомъ лягае черезъ усю ричку... минуться й жахтыть на дрибненькыхъ хвилькахъ... Хтось плеснувъ весломъ, повернувъ човенъ,—винъ ухавъ у те пасмо,—зъ пиднятого весла одна по одній падають, тремтючы й сяючы, блыскучи крапли. Невидни доси въ темряви облычча стають выднымы, нижно матовымы, зъ мякымы, трохи невыразнымы рысамы... На мыть се, а дали зновъ усе зныкае въ темряви. Частина товариства спивае, и далеко несуть хвыли чудову писню... А воны, Лина й винъ, сыдять поручъ, и винъ чуе, якъ еднаються ихъ души...

Такъ промынула весна, лито, надходила осинь.

— Чого жъ я ще шукатьму?—думавъ соби Горыновычъ.—Хыба жъ я не знайшовъ чого мени треба? Хыба моя повсякчасна мрїя—гармонїя души й тила, щобъ краса тила едналася зъ красою души,—хыба вона не здїстнылася теперь у сїй дивчыни? Чы не гарна жъ вона, якъ зоря пышнога ранку, чы не чыста жъ, якъ крапль на росы на билїй лилеи? А цей спокїй, ся добристь ии,—воны жъ вишуютъ йому ясне, спокїйне, лагидне жытте зъ нею вдвохъ! И чого жъ ще дожыдаты, колы винъ ии кохае, колы винъ ии хоче, а жыты безъ неи не хоче, ки, вже й не може?

IV.

И Горыновычъ, и Лина хотилы, щобъ весилле було швыдче. Та якись тамъ практычни перешкоды прымусылы старыхъ Гламчевськихъ одсунуты його на мисяць, и довелось пидождаты.

Покры мынавъ сей мисяць, Горыновычъ сылкувався яко мога липше влаштуваты кубельце за-для ихнього жыття вкупи. Найнявъ кватерю бильшу, накупывъ мебливъ и всего, чого треба, щобъ зробыты зъ голыхъ стинъ чепурне й прынадне гниздечко. Середъ того клопоту часъ помынувъ досыть швыдко, и за тыждень мало вже буты весилле.

У неділю Горыновичъ прыйшовъ до Глэмчевськихъ, якъ звичайно, зранку. Стари ще вчора вихали на два-тры дни до Києва. Винъ — за якимись своїми справами, а вона, — щобъ де-що покупыты дочки. Ліна й соби замірылася була йихаты, та трошки занедужала й лышылася дома. Сьогодни Горыновичъ стривъ їи вже зовсимъ здоровою, тилькы трохи блидишою, нижъ звичайно.

Вона простягла до його руки, а винъ почавъ ихъ цилуваты. Думка про те, що ось-ось надходить день, колы винъ зилеться зъ нею въ одну духсвну гармонію, пиднимала йому серце.

— Лино! Лино!.. якъ гарно!.. Швыдче, швыдче буты вдвохъ, тилькы вдвохъ...

— Хочешъ, щобъ мы завсигды булы *тилькы вдвохъ?*—пошуткувала вона.

Винъ засміявся щасливимъ, радиснымъ смихомъ.

— Ба ни, мое ясне щасте! Тилькы хочу, щобъ ниhto не перексджавъ намъ буты вдвохъ що-разу, якъ забажаемо. А жыты треба середъ людей. Щобъ боротысь и працюваты. Боротысь за кращи, ясниши идеалы, нижъ ти, яки панують теперъ середъ людей. Працюваты, щобъ побачыты липши, ясниши дни.

Воны вже ходылы вдвохъ по свитлыци, винъ обнимавъ їи за станъ и казавъ:

— Адже мы будемо боротысь и працсваты? Правда? Въ сьому жытте, безъ сього тилькы сиреньке истнуванне безъ меты. Тилькы висока мета робыть жытте розумнымъ и щасливимъ. И мы пидемо до неи,—правда?

Вона слухала його й казала: „Еге, правда!.. Ты мій коханий... Правда!..“ А винъ, щасливый и зворушений, зъ пиднесеными почуваннямы, все говорывъ до неи про те, чымъ палала й сяла теперъ його душа, дывлючысь у высокости...

Воны силы въ куточку—тамъ, де стояло килькы пышныхъ гиллястыхъ олеандръ та фікусивъ. Жартуючы, вони звалы се „своимъ садкомъ“ и любылы въ йому „ховатыся“. И теперъ силы тамъ на маненькый канапи, прытульвшысь одне до одного. Воны стыхлы, очы имъ заплушылысь, ихъ головы схылылысь одна до одніи чѣламы. И ледви Горыновичъ почувъ, якъ до його доторкнулось се кохане чоло людны, кращои й чыстишои за яку винъ не стривавъ на свити, видразу його обняло могуче й страшне почуванне:—мовъ зныкае все навкругы його, мовъ не-

має ни сього будинку, ни людей, що жыуть у йому, що жыуть у всьому цьому мисти, мовь нема ничего,—тильки ихъ двое: Лина й винь... И въ ихъ двохъ з'єдналося все—увесь свить широкий и глыбокий... Почуванне обнимало його, пидносило выше й выше, прымушувало напружуватися всю його истоту... винь чувъ, що дали такъ уже не може буты, що се мусыть якость, чымсь перепынытыся...

Видразу Горыновычъ почувъ у свитлыци якость тыхе-тыхе шамотинне, мовь хтось излехка йшовъ, ледви ступаючы. Росплющывъ очи й закам'янивъ.

Навпроты його, тамъ, у другому кинци свитлыци, де булы двери, стояла якость страшна истота и робыла щось надзвычайне. Выпроставшыся ривно, вона простягла напередъ свои руки, кощави руки зсохлого кистяка, и, держучы ихъ долонямы внызъ, якость перебирала въ повитри пальцямы. Передъ очыма въ Горыновыча ворушылысь довги, закандэюблени якъ кихти хыжого птаха, нигти; обголени по ликти руки трусылысь... выше ликтивъ бруднымы клаптямы звысало щось,—воно колысь було одежею... Голова держалася высоко на брыдко-тонкій худій шыи, а блидо-земляного колиру облычче, си кисткы, обтягнени шкурою, було бь облыччемъ выкопаного зъ земли трупу, колы бь не ты широко росплющени нерухоми очи... Биле довге волоссе жиноче поплутанымы нечыстымы патламы падало на плечы, ледви прыкрыты чорнымъ дрантемъ. Се дранте высило навкругы стану, б'ючысь огыдно-бруднымы торочкамы обь страшно худи боси ноги.

Вона йшла напередъ, стыха й обережно ступаючы, и все мацала въ повитри рукамы, ворушыла пальцямы. Мижъ Горыновычемъ и нею стоявъ стиль, а билия його канапа й крисла. Вона дійшыа до ихъ, ии лива рука торкнулась до одного. Вона спынылася и почала обмацуваты. Горыновычъ зрозумивъ, що вона слипа.

Въ сю мыть Лина росплющыла очи й скрыкнула стыха.

— Хто тутъ?—хрыпкымъ прыгниченымъ голосомъ спытала слипа, перестаючы обмацуваты мебель.

Сей голосъ мовь очутывъ Горыновыча.

— Мабуть якость старчыха,—подумавъ соби и, покынувшы Лину на канапи, пидйшовъ блыжче до дывной гисти.

— Чого вамъ?—спытався.

— Кто зо мною говорыть?—спытала вона, не видповидаючы.

— Та чого вамъ треба въ чужій господи?—сказавъ Горыновычъ.

— Не въ чужій... у свой, —казала слипа.—Моя господа... однявъ ии въ мене...

— Кто виднявъ?—пытавъ Горыновычъ, ничего не розуміючы.

— Зять мій... Гламчевський.

И видразу Горыновычъ зрозумивъ, що се мусыть бути та слипа бабуса, Гламчевської маты, що николы не выходыла зъ своєї свитлыци.

А вона казала дали:

— Вы чужый? Правда?.. Поможыть!.. колы Бога въ серци масте... Богъ вамъ заплатыть!.. Обрятуйте мене!..

И вона благаючы простягала руки въ той бикъ, видкиля чула його голось.

Горыновычеви почало здаваться, що вона божевильна. Винъ повернувся до Лины, хотивъ спытаться що се, щд тутъ треба робыты. Лина сыдила на канапи, якосъ прышульвысь, зобгавшысь, зципывшы руки, била, якъ стина. Винъ хотивъ кынутыся до неи, але въ сю мыть слипа досягла до його, вхопылася своими кощавымы пальцымы йому за руку и казала дали хрыпкымъ голосомъ, разъ-у-разъ урываючы мову, спыняючысь, мовъ ий важко було знаходыты слова:

— Зять пограбувавъ... усе мое... все... и домъ, и земля, и грошы... а винъ однявъ...

— Якъ однявъ?—спытавъ Горыновычъ, сылкуючыся зрозумиты, що се дйється передъ имъ.

— Жыла зъ дочкою... Умерла дочка... Колы бъ не вмерла,—прышла бъ... Десять рокивъ не чула ии... И Лина... дивчына... онука... вси повмиралы... Ни, не повмиралы...—казала Параска,—жыви... А до мене —нихто... Десять рокивъ... Видколы виднявъ... Слипа, не бачыть... Каже: окладный лысть изъ земства... Пидпышыть... Отутъ и тутъ... Я не бачу... Я пидпысала... А то не окладный лысть, то документъ... на все... щобъ йому все... Забравъ, мене замкнувъ... Щобъ никому не сказала... И нихто, нихто не... якъ се? не одвидавъ... десять рокивъ... Боже!... За що? Десять рокивъ!... нихто!... Ратуйте! Вы чужый... у васъ серце... у моихъ дитей нема. Ратуйте!...

Вона скрыкнула й захыталась. Горыновычъ пидхопывъ ии, бильше донись, нижъ довивъ, до велькой канапы и положывъ на ий, пидсунувшы пидъ голову подушку.

Пиддившысь, побачывъ у дверяхъ наймычку.

— Ликаря!—скрыкнувъ.—Ликаря швидче!

Наймычка выбигла.

Горыновычъ нахылвся надъ слипою. Вона здригнулася килькы разивъ и стыхла. Горыновычъ прытульвъ руку ий до серця,—воно не былося. Вона вмерла, вытратывшы всю сылу на останній выбухъ.

Тоди Горыновычъ повернувся до Лины. Вона вже стояла, блида, прыбыта. Передъ його поглядомъ вона спустыла очы и стала нерухома. Горыновычъ затремтивъ одъ страшного холоду, але перемигся.

— Правда?—спытався винъ и самъ злякався свого дывного голосу.

— Я... я не знаю... Я була тоди ще малою,—видказала ледви говорючы Лина.—Батько тилькы Параску пускавъ... Завсигды замыкавъ... Я не могла...

— Та вы жъ прохалы, вмовлялы, благалы батька, щобъ винъ выпустывъ, не мучывъ?... Кажить же!...

— Еге... я... еге...

— Неправда!

Вона мовчала.

Винъ рвонувъ ии за руку и прытягъ до мертвой.

На едвабній, шытій шовкомъ подушци спочыла страшна голова людыны, що сталася трупомъ давно, ще передъ десятима рокамы; брудне дранте, вмазани грязею кощави ноги лежалы на пышному червоному оксамыти.

— Сыдили на сій ии канапи, жылы въ ии будынкovi, закрашалы себе симы золотымы цяцькамы, за ии грошы добутымы, йилы й пылы сласно, а вона вмирала зъ голоду, замерзала въ дранти! И вы мовчали? Та кажить же!... Кажить же щось!... Вы правдайтесь!..

Вона стояла передъ имъ и тремтила.

А Горыновычъ почувавъ, що ще мыть, и винъ зробыть щось дыке, щось нелюдське—вдарыть ии, уб'е—сю зрадлыву га-

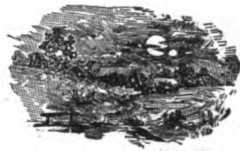
дыну, що могла спокійно спаты въ одній господи зъ катованою мученыцею, жыты зъ їи мукъ и смила казаты слово: *люблю*.

Винъ чувъ, якъ огонь обнимае йому голову, груди...

Винъ кынувся зъ хаты, щобъ утекты видъ такой... щобъ не бачыты їи!..

Б. Гринчѣнко.

У Чернигови,
1901.

Бібліографичный покажчыкъ

пысаннивъ П. Кулиша.

ыдаючы альманахъ на згадку про П. О. Кулиша, годы-лося податы въ йому й повну бібліографію його пысаннивъ та пысаннивъ про його й його творы.

Та на лыхо альманахъ лаштувався въ такому мисти, де нема не то вкраинськои, але й ніякои доброи, до науковыхъ студій здатной, бібліотеки.

Черезъ те, писля деякихъ початковыхъ заходивъ, замиръ що до покажчыка пысаннивъ *про* Кулиша зовсимъ довелося облышыты: занадто бувъ бы вже винъ не повный. Лекше було скласты покажчыкъ пысаннямъ самого Кулиша, але жъ и тутъ перешкода тая въ матеріялахъ не дала зробыты ричъ такою повною, якъ хотилося бъ. Та зважаючы на те, що покажчыка твораь Кулишевымъ доси ще нема, а сей, що склався въ Черниговѣ, мабутъ такы мистыть $\frac{9}{10}$ усього матеріялу, друкуемо його тутъ, бо все жъ зъ його мусыть буты корысть за для исторыка литературы, та й за-для кожного, хто хотивъ бы довидатыся про Кулишеву діяльність, надто, що сю діяльність ниhto ще доси всю цилкомъ не оглянувъ, хочъ мы вже й маемо двѣ поважни працы про Кулиша—д.д. Маковея й Шенрока.

Склавъ сей показчыкъ д. А. М. Балика; я жъ перевірывъ по змоси матеріяль зъ книжкамы, доточывъ трохы своихъ запысывъ и врешти зредактувавъ увесь матеріяль.

1901. XI. 15.

Б. Гринчѣнко.

Кулишевы псевдонимы: Козакъ Белебень, Т. Вешнякъ, Гургурдядько, Петро Забоцень, Иродчукъ, Панько Казюка, П. К., Ломусъ, Николай М., Н. М., Н. Необачный, Панько Небреха, Опанасъ Прачъ, Павло Ратай, Ратай, Денысь Федоренко, Хуторянынъ. Д. П. Хоречко, Даныло Юсь.

1840.

1. **Малороссійскіе разсказы:** I. О томъ, отъ чего въ мѣстечкѣ Воронежѣ высохъ Пѣшевцовъ ставъ, II. О томъ, что случилось съ козакомъ Бурдюгомъ на Зеленой недѣлѣ. П. Кулишъ.—Кіевлянинъ, изд. М. Максимовичъ. Кіевъ. Книга I, боки 205—228.

1841.

2. **Огненный змѣй.** Повѣсть изъ народныхъ преданій. П. Кулѣша.—Кіевлянинъ. Изд. М. Максимовичъ. Кіевъ. Книга вторая 181—288.

3. **Цыганъ.** (Урывокъ зъ казкы). П. Кулишъ.—Ластивка. Сочиненія на малороссійскомъ языкѣ. Собралъ Е. Гребенка. Спб. Боки 362—370.

1843.

4. **Украина.** Зложывъ П. Кулишъ. Одъ початку Вкраїны до батька Хмельницького. Кіевъ. Въ Университетской Типографіи. 100 бк. in. 8°. Цина 1 руб.

5. **Михайло Чарнышенко** или Малороссія восемьдесятъ лѣтъ назадъ. П. Кулѣша. Кіевъ. In 8°. ч. I: 1+206+1 бк. ч. II: 1+190+1 бк; ч. III: 1+221 бк.

1845.

6. **Черная Рада.** П. Кулишъ.—Современникъ. Спб. [Перши V главъ].

1846.

7. **Повѣсть объ украинскомъ народѣ.** П. Кулишъ.—Звѣздочка. Спб.

8. **Повѣсть объ украинскомъ народѣ.** Написаль для дѣтей старшаго возраста П. Кулѣшъ. С.-Петербургъ. Въ типографіи Императорской Академіи Наукъ. 2+114 бк. 16^о.

9. **Предисловіе къ Лѣтописи Самовидца о войнахъ Богдана Хмельницкаго и о междоусобіяхъ, бывшихъ въ Малой Россіи по его смерти.**—„Чтенія Императорскаго Общества Исторіи и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ“, Москва.

1847.

10. **Украинскія народныя преданія.** Собраль П. Кулѣшъ. Книжка первая. Москва. 90 бк. 8^о. [Надруковано р. 1847, але вышло зъ початку 90-хъ рокивъ у „Чтеніяхъ Моск. Общ. Исторіи и Древностей“.]

1852.

11. **Исторія Ульяны Терентьевны.** Повѣсть Николая М.—Современникъ. Спб.

12. **Исторія испанской литературы по Тикнору.**—Отечественныя Записки. Спб. [Вышла й окремою книгою].

1853.

13. **Яковъ Яковлевичъ.** Повѣсть Николая М.—Современникъ. С.-Петерб.

14. **Алексѣй Однорогъ.** Повѣсть.

1854.

15. **Лѣто въ Малороссіи.** Николая М.—Современникъ, кн. I.

16. **Записки о жизни Гоголя.** Н. М.—Современникъ, Петербургъ.

17. **Опытъ біографіи Н. В. Гоголя, со включеніемъ до сорока его писемъ.** Сочиненіе Николая М. Спб. 206+II бк. 8^о.

18. **Запису** П. О. Кулишевого народни писни (зъ пидписымаъ: П. К.) надруковано въ кнызи: „Народныя южнорусскія пѣсни, изд. А. Метлинскаго“, Кіевъ. (Про те, що се Кулишивъ пидпысь дыв. „Записки о Южной Руси, I, 199—200).

1856.

19. **Записки о жизни Николая Васильевича Гоголя**, составленныя изъ воспоминаній его друзей и знакомыхъ и изъ его собственныхъ писемъ. Съ портретомъ Н. В. Гоголя.—Николай М.—Петербургъ, т. I, стр. 6+333+1 и т. II, стр. 302+10, 8°.

20. **Разсказъ современника-поляка о походахъ противъ гайдаманъ**. П. Кулиша.—„Русская Бесѣда“, кн. 4, стр. 68—101.

21. **Записки о Южной Руси**. Издалъ П. Кулишъ. Томъ первый. Спб. XXVI+322+2 стр. 8°.

1857.

22. **Записки о Южной Руси**. Издалъ П. Кулишъ. Томъ второй. Спб. XIV+354+1 стр. 8°.

23. **Грамматка**. С.-Петербургъ. 149 бк. 12° Цина 50 к.

24. **Проповѣди на Малороссійскомъ языкѣ**, протоіерея Василя Гречулевича. Изданіе второе, исправленное. Петербургъ. XIV+203+3 стр. 8° Ц. 1 р. [Кулишъ у цьому виданні поперероблявъ проповиди Гречулевича, а деяки й самъ понапысувавъ. Дыв. лысть Кулишивъ зъ дня 19 жовтня р. 1893-го въ львивській „Зори“ 1894 р., бикъ 44—45].

25. **Чорна Рада**, хроника 1663 року. Напысавъ П. Кулишъ. Санктпетербургъ. 428+1 бк. 8°.

26. **Черная Рада**, хроника 1663 г. П. Кулиша.—„Русская Бесѣда“, кн. II—IV, стр. 108 и 145.

27. **Черная Рада**. П. Кулиша. Москва. 263 стр. 16° Ц. 1 р. 50 к.

28. **Объ отношеніи Малороссійской словесности къ общерусской**. Эпилогъ къ „Черной Радѣ“.—„Русская Бесѣда“.

29. **Кіевскіе богомольцы**.—„Народное Чтеніе“ за февраль.

30. **Повѣсть о Борисѣ Годуновѣ и Димитріи Самозванцѣ**. П. Кулишъ. Петербургъ?

31. Слово одъ издателя. П. Кулишъ.—Въ книзи: „Народни оповидання Марка Вовчка. Издавъ П. А. Кулишъ. Спб. 1858“. [Книга ся, хочъ и датована рокомъ 1858, вышла вже 1857-го].

32. Взглядъ на Малороссійскую словесность, по случаю выхода въ свѣтъ книги: „Народни оповидання Марка Вовчка“. П. Кулишъ.— „Русскій Вѣстникъ“, № XII, стр. 227—234.

33. Объ игрѣ г. Артемовскаго въ малороссійской оперѣ: „Москаль чаривныкъ“. П. Кулишъ.—Русскій Вѣстникъ, № XII, кн. 2-я, стр. 224—227.

34. Воспоминаніе Русскаго о польскомъ археологѣ Константинѣ Свидзинскомъ. П. Кулишъ. „Русскій Вѣстникъ“, октябрь, книга 2-я.

1858.

35. Григорій Квитка (Основьяненко) и ёго повисти. Слово на новый выходъ Квитчыныхъ повистей. Напысавъ П. Кулишъ. Спб. XXXVI бк. 12°. [На обгортци надруковано: „Эта брошюрка прилагается бесплатно при „Повистяхъ Квитки“, изданныхъ П. Кулишемъ. Всѣ, купившіе уже „Повисти Квитки“ получаютъ ее отъ книгопродавцевъ, которымъ издатель выдаетъ эту брошюрку съ такимъ условіемъ“].

36. Записки о Южной Россіи [по сочин. П. Кулиша] В. К. [овальский].—„Отечественный Сборникъ.“ Видень. №№ 6 та 7.

37. Переписка Н. В. Гоголя съ А. А. Ивановымъ. [П. А. Кулишъ].—„Современникъ“, № XI.

1855 чы 1858?

38. Оеклуша. Повѣсть Николая М. „Русская Бесѣда“, кн. II.

1859.

39. Климентій. Украинскій стихотворецъ временъ гетмана Мазепы. П. А. Кулишъ.—„Русская Бесѣда“, стр. 79—140.

40. Народныя пѣсни, подобранныя П. Кулишемъ.—„Народное чтеніе“, № 2, стр. 204—212.

41. Повѣсть о южной Руси. П. Кулишъ. „Народное чтеніе“, № 36.

42. **Н. В. Гоголь.** [Биографія у книзи: „Лицей князя Безбородко“]. П. Кулишъ.

43. **Майоръ,** малороссійская повѣсть.—„Русскій Вѣстникъ“. №№ 1 и 2.

1860.

44. **Хатѣ.** Издавъ П. А. Кулишъ. Петербургъ. XXII+2+215 бк. 8⁰. [Въ альманаси цьому належыть Кулишеви: Передне слово до громады. Поглядъ на Украинську словесность (боки VII—XXII), „Слово одъ издателя“ до „Первоцвиту“ Щоголева и Кузьменка (1—24), „Одъ издателя“ — до „Прыказокъ“ Гребинки (39—57), „Сира кобыла“ Иродчука, зъ словомъ одъ издателя (59—70). Одъ издателя—до „Лыхо не безъ добра“ Ганны Барвинокъ (90—103), Тры сльозы дивочы [виршы] (105—111), Коліи. Украинська драма зъ останнього польского панування на Вкраини. Актъ первый (113—156), Одъ издателя—до „Въ осени лито“ Ганны Барвинокъ (157—172)].

45. **Сира Кобыла.** Оповиданне Иродчука. Петербургъ. Цина 3 коп.

46. **Повѣсти** П. А. Кулиша въ четырехъ томахъ. Петербургъ. Мал. 8⁰. Томъ первый: Черная Рада 6+357 стр.—Томъ второй: Алексѣй Однорогъ. 6+357 стр. Томъ третій: Воспоминанія дѣтства Николая М*. 8+412 стр. Томъ четвертый: Майоръ. Потомки заднѣпровскихъ гайдамакъ. 6+323+3 стр. Ц. 2 р. 50 к.

47. **Повѣсть о южной Руси.** П. Кулишъ.—Народное Чтеніе, № 1.

48. **На почтовой дорогѣ въ Малороссіи.** П. Кулишъ. „Искра“, № 49.

1861.

49. **Лысты съ хутора.** Хуторянына. Лысты I—V [Перши лысты пидпысано: Хуторянынъ, останній: Козакъ Белебень]—„Основа“ I, 310—318; II, 227—232; III, 25—32; IV, 143—156; XI—XII, 122—128.

50. **Обзоръ украинской словесности.** П. Кулишъ. I. Климентій. II. Котляревскій.—Основа, I, 159—262; III. Артемовскій

Гулакъ. Ibid., III, 78—113; Гоголь. Ibid., IV, 67—90; V, 1—33; IX, 56—68; XI—XII, 1—11.

51. **Объ изданіи украинскаго словаря.** П. Кулишъ.—Оснсва, I, 333—334.

52. **Знайденый на дорози лысть.** П. Необачный.—Основа, II, 233—238.

53. **Другой человекъ.** П. А. Кулишъ.—Основа, кн. II, 56—104.

54. **Характеръ и задача украинской критики.** П. А. Кулишъ.—Основа, кн. II, 157—162.

55. **Литературныя извѣстія.** П. Кулишъ.—Оснсва, кн. II, 263.

56. **О публичныхъ чтеніяхъ профессора Костомарова изъ исторіи Украины, по смерти Богдана Хмельницкаго.** П. Казюка.—Основа, кн. II, 252—253.

57. **Объясненіе неудобопонятныхъ южнорусскихъ словъ, содержащихся во 2-й книжкѣ „Основы“.** Письмо къ редактору. П. Кулишъ.—Основа, II [на пры кинци кныгы, бк. 1—9].

58. **Хмельныщина.** П. А. Кулиша [частына].—Основа, кн. III, бк. 1—15.

59. **Старосвѣтское дворище.** П. Кулишъ.—Основа, кн. III, 32—49.

60. **Слова надъ гробомъ Шевченка.** П. А. Кулиша [въ статьѣ Л. Жемчужникова: „Воспоминаніе о Шевченкѣ.“] Основа, кн. III, 5—6.

61. **Пивпивныка.** Гышпанська дитська казочка. Панько Казюка.—Основа, IV, 39—43.

62. **Липовыя пуши.** Д. П. Хоречко.—Основа, кн. V, 1—25.

63. **Плачь Россійскій** [Передмова й текстъ] П. А. Кулиша.—Основа, кн. V, 46.

64. **Народня слава, Солбныця, Зъ за Дунаю.** П. Кулишъ [Виршы].—Основа, кн. IX, бк. 25—34.

65. **Русалка.** Мицкевичова баллада. Ломусъ.—Оснсва, кн. IX, бк. 34—40.

66. **Съ того свиту.** Кумейкы. Дума (1637). П. Кулишъ [Виршы].—Основа, кн. IX, бк. 49—55.

67. **Что есть мнѣ и тебѣ мено?** П. Кулишъ [Виршы]. Основа, кн. IX, бк. 108—109.

68. **Исторія Украины.** П. А. Кулишъ.—Основа, кн. IX, бк. 79—107.

69. **Українські незабудки.** П. Кулишъ.—Основа, кн. IX, 1—48.

70. **Передовые жида.** П. Кулишъ.—Основа, кн. IX, 135—138.

71. **О повѣсти г. Кузьменна.** П. Кулишъ.—Основа, кн. IX, 139—141.

72. **Частина поемы: Черныця Мар'яна.** Т. Г. Шевченка [зъ переднимъ словомъ та ввагамы П. Кулиша].—Основа, кн. IX, бк. 1—12.

73. **Хымеры.** Мицкевичова баллада: *Romantyczność*. Ломусъ. Основа, кн. X, бк. 17—20.

74. **Самъ соби.** Люли-люли. Старець (Дума). Дунайська дума. П. Кулишъ [Виршы].—Основа, кн. X, бк. 20—43.

75. **Гоголь и ворона.** (Байка) П. Кулишъ.—Основа, кн. X, [останняя картка въ кнызи].

76. **Настуся.** Поема (1648). П. Кулишъ.—Основа, кн. X, бк. 1—30, кн. XI и XII, бк. 1—16.

77. **Святыня.** П. Кулишъ [Виршы].—Основа, XI—XII, бк. 15—16.

78. **Давне горе,** Дума. П. Кулишъ.—**Чумацьки диты.** Мицкевичова баллада: *Powrót taty*. Ломусъ.—**Lago maggiore.**—До Данта, прочытавшы його поему Пекло. П. Кулишъ [Виршы].—Основа, XI и XII, бк. 1—9.

79. **До Маруси Т.** Родына едына. П. Кулишъ [Виршы]. Основа, XI—XII, бк. 11—14.

80. **Гордовыта пара.** (Бабусыне оповиданне). Петро Забоцень.—Основа, кн. XI и XII, бк. 49—56.

81. **Выговщина.** П. Кулишъ.—Основа, кн. XI—XII, бк. 1—15.

82. **Нѣсколько предварительныхъ слѣвъ.** П. Кулишъ. [До оперетты Я. Г. Кухаренка:—„Чорноморський побытъ на Кубани“]. Основа, кн. XI—XII, бк. 1—5.

83. **Хмельныщина.** Историчне оповиданне. П. Кулишъ. Коштомъ Ѡ. И. Чорненка. Петербургъ. 128 бок. 12⁰, ц. 25 к.

84. **Орыся.** Идиллія П. А. Кулиша. Петербургъ. 16 бк. 16⁰. Ц. 5 к.

85. **Лысты съ хутора.** Петербургъ. Въ друкарни П. А. Кулиша. Лысть I и II. Про города й села. 30 бк. 16⁰. Ц. 5 к. Лысть III. Чого стоить Шевченко яко поеть народній. 17 бк. 16⁰. Ц. 5 коп. Лысть IV. Про злодія у сели Гакивныци. 29 бк. 16⁰. Ц. 5 коп.

86. **Пивливныка.** Гышпанська дитська казочка. По нашому росказавъ Панько Казюка. Петербургъ. Въ друкарни П. А. Кулиша. 16 бк. 16⁰. Ц. 3 к.
87. **Бабуся съ того свиту.** Оповиданне про померши души. Петербургъ. Въ друкарни П. А. Кулиша. 14 бк. 16⁰. Ц. 5 к.
88. **Очакивська биді.** Козацьке оповиданне. Петербургъ. Въ друкарни П. А. Кулиша. 8 бк. 16⁰. Цина 2 коп.
89. **Граматна.** П. Кулиша. Петербургъ. 68 бк. 16⁰. [На окладынци надруковано: **До громады.** П. Кулишъ].
90. **Остання писня.** П. Кулишъ [Виршы].—Черниговскій Листокъ, № 11, стр. 83.
91. **Зъ за Дунаю.** П. Кулишъ. [Виршы].—Слово. Львivity, № 71.
92. Концертъ въ память Т. Шевченка. П. Кулишъ.—Съверная Пчела, № 95.
93. **Публичныя чтенія г. Костомарова объ Уираинѣ,** во времена гетмана Выговскаго. П. Кулишъ.—Вѣкъ, № 7.
94. [Передмова **П. О. Кулишева** до книжки: „Украинскы писни зъ голосамы. Д. Каменецкый. Десятокъ первый.“ Петербургъ. 28 бк. 16⁰].
95. **Исторія испанской литературы по Тикнору.** Составиль П. Кулишъ. С.-Петербургъ. Печатано въ типографіи П. А. Кулиша. IV+205 стр., 8⁰. Ц. 75 коп.

1862.

96. **Вельны проводы.** Поема (1648). П. Кулишъ.—Основа, кн. I, боки 17—70; кн. II, бк. 30—81.
97. **Людська память про старовыну.** Сичови гости. Панько Казюка.—Основа, кн. I, бк. 1—12.
98. **Простонародность въ украинской словесности.** П. Кулишъ.—Основа, I, 1—10.
99. **Переглядъ украинскыхъ книжокъ.** П. Кулишъ.—Основа, кн. I, Библиографія, бк. 57—64; II, 48—53.
100. **Рецензія** (по велькоруському) на книгу: „Гоголь предъ судомъ обличительной литературы, Н. Герсеванова“, безъ підпысу.—Основа, кн. I, Библиографія, бк. 52—56.
101. **На добра-ничъ усимъ на ничъ.** Т. Вешнякъ. [Виршы].—Основа, II, бикъ 66.

102. **До землячын.** Т. Вешнякъ [Виршы].—Основа, II, боки 81—82.

103. **Полянамъ объ Украинцахъ.** (Отвѣтъ на безыменное письмо). П. Кулишъ.—Основа, II, 67—86.

104. **До бративъ на Вираину.** П. Кулишъ [Виршы].—Основа, III, боки 29—32.

105. **Устня мова зъ науки.** Слово зъ боку. П. Кулишъ [Передмова до „Про дощъ“ В. Коховського].—Основа, кн. III, бк. 29—30.

106. **Отвѣтъ на письмо съ юга.** П. Кулишъ.—Основа, кн. III, 41—45.

107. **Отвѣтъ мосновскому „Дню“.** П. Кулишъ.—Основа, кн. III, 31—40.

108. **П. О. Кулишева** промова въ допысови: „Извѣстїе объ обѣдѣ, 5 марта 1862 года, въ Петербургѣ, по случаю годовщины смерти Т. Г. Шевченка.—Основа, III, 27—28.

109. **Потѣдка въ Украину.** (1857). П. Кулишъ.—Основа, кн. IV, 92—110.

110. **Взглядъ южно-русскаго челоуѣка XVI в. на нѣмецко польскую цивилизацію.** П. Кулишъ.—Основа, VI, 12—16.

111. **Ридне слово.** П. Кулишъ [Виршы].—Основа, кн. VIII, бк. 40.

112. **Заспивъ.** П. Кулишъ [Виршы: „Кобзо, моя непорочна утихо“ зъ „Черниговск. Листка“].—Основа, VIII, бк. 51—52.

113. **Нѣскольно предварительныхъ словъ.** П. Кулишъ. [До комедїи В. Гоголя „Простакъ“].—Основа, IX, 19—23.

114. **Варооломееви Шевченкови.** П. Кулишъ. [Виршы].—Основа, X, бк. 30—32.

115. **Початокъ новой поемы (1648—1654) Заспивъ.** Писня перва. П. Кулишъ.—Черниговскій Листокъ. № 10, боки 76—77.

116. **Реляція Демьяна Щербыны,** осаула пана кошового Кости Гордїенка. (Вывизъ изъ-за Дунаю Панько Казюка).—Черниговскій Листокъ, № 19, боки 148—149.

117. **Хуторъ Маковца** (Начало романа) П. Кулиша.—Черниговскій Листокъ. № 20, стр. 156—160; № 21, стр. 163—166.

118. **Офицерская пирушка у Иволгина** (отрывокъ изъ перваго тома „Украинскихъ Незабудокъ“). П. Кулишъ. — Черниговскій листокъ, № 22, стр. 170—174.

119. **Українські Незабудки** (другой, третій, четвертий, пятий, шестой, сьмой, восьмой, девятый, десятый отрывки изъ первого тома) П. А. Кулиша.—Черниговскій Листокъ, № 23, с. 179—181; № 24, с. 187—190; № 25, с. 195—199; № 26, с. 204—207; № 27, с. 212—215; № 28, с. 220—222; № 29, с. 227—231; № 30, с. 234—240; № 31, с. 242—245.

120. **Сонетъ**. П. А. Кулишъ.—Черниговскій Листокъ, № 27, стр. 215.

121. **За те идъ чого у мисточку Воронежи высохъ Пишевецивъ ставъ**. Украинське оповиданє. П. Кулиша. [Переклавъ зъ російського Клымковичъ Ксенофонтъ].—Вечерныци. Львивъ, № 19.

122. **Огняный змій**. Украинська повисть П. Кулиша. Переложивъ зъ російського Ксен. Кл.(ымковичъ).—Вечерныци. Львивъ, №№ 20—26.

123. **Чого стоить Шевченко, яко поетъ народній**. Хуторянынъ.—Вечерныци, Львивъ, № 21.

124. **Иный чоловикъ**. Оповиданє П. Кулиша. Переведене зъ російського.—Вечерныци. №№ 27—33.

125. **Про города и села**. [Зъ Основы].—Вечерныци. У Львови №№ 28, 29, 31.

126. **За те, що сталося зъ козаконъ Бурдюгомъ на зеленій недмлі**. Народне оповиданє. П. Кулиша. Переведене зъ великоруського. [Клымковичъ Ксенофонтъ].—Вечерныци. Львивъ, №№ 36—37.

127. **Дивоче сердце**. Идилія. П. Кулиша.—Вечерныци, №№ 39—42.

128. **Гордовыта пара**. Бабусыне оповиданє. Петро Забоцень.—Вечерныци, № 43.

129. **Самъ соби**. П. Кулишъ [Виршы].—Слово, № 7. Львивъ.

130. **Полянамъ объ Украинцахъ**. Отвѣтъ на безыменное письмо. П. Кулишъ. Изъ „Основы“.—Слово, Львивъ. №№ 80—83.

131. **Паденіе шляхетскаго господства въ Украйнѣ обѣихъ береговъ Днѣпра**, въ XVII в. П. Кулишъ.—Вѣстникъ юго-западной и западной Россіи, № 1—6 (Іюль-Декабрь), стр. 30—49; 136—158; 190, 220.

132. **Встрѣча.—Братья.—Два стана**. [Тры урывки зъ исторычного роману XVII в].—Вѣстникъ юго-западной и западной Россіи.

133. **Досвитки.** Думы и поемы П. Кулиша. Петербургъ. 254+2 бока малои 16°. Цина 80 коп.

134. **Дивоче сердце.** Идилія П. Кулиша. Передруковано зъ „Вечерныцъ“ коштомъ руськыхъ семинарыстивъ. Львивъ. 31 бк. 16°.

135. **Гордовыта пара.** Оповиданне Петра Забоцня. Санкт-петербургъ. 15 бокивъ 16°. Цина 3 коп.

136. **Лысты зъ хутора.** Лысть V. Кто такый хуторянынъ. Петербургъ. 13 бк. 16°. Цина 3 коп.

137. **Сичови гости Чупрына и Чортоусъ.** Оповиданне Панька Казюкы. Петербургъ. 27 бк. 16°. Цина 5 коп.

138. **Цыганъ.** Урывокъ изъ казкы. П. А. Кулиша. Петербургъ. 7 бк. 16°. Ц. 2 коп.

139. **Украинскія незабудки** Повѣсть П. А. Кулиша. Петербургъ. 82 стр. 8°.

1868.

140. **До бративъ на Вирайну.** П. Кулишъ. [Виршы]—Вечерныци, № 2.

141. **До землячкы.** Т. Вешнякъ [Виршы].—Вечерныци. № 5.

142. **Кумейкы.** Дума 1637. Зъ „Досвиткивъ“. П. Кулишъ.—Вечерныци. № 6.

143. **Исторія Украины одъ найдавнійшыхъ часивъ.** Початокъ зъ обшырнійшого дила. П. Кулишъ.—Вечерныци, №№ 7—11.

144. **Дума про Саву Кононенна.** П. Кулишъ. [Виршы].—Мета, томъ I, бока 9—13.

145. **Сонеть** [Ще любо дывляться на мене кари очы]. П. Кулишъ. [Виршы].—Мета, т. I, бк. 13.

146. **Могылни сходны.** Поема. Гургурдядко.—Мета, литературно-политычный вистныкъ. Томъ першый. № 1—4, за мисяць Вересень-Грудень, бока 18—34, 106—116.

147. **Маргынъ Гакъ.** П. Кулишъ.—Мета, т. I, Львивъ, 35—44.

148. **Руина.** П. Кулишъ.—Мета, т. I, бк. 134—148.

149. **Кинецъ дунайськои думы.** П. Кулишъ.—Галичанинъ. Кныга I, выпускъ II, бока 7—8.

150. **Дивоче сердце** (Идилія) П. Кулиша.—Черниговскій Листокъ, № 1, боки 3—6; № 2, бк. 13—15; № 3, бк. 21—23; № 4, бк. 28—30.

151. **Дума про Саву Кононенка** (1637). [Зъ переднимъ словомъ]. П. Кулишъ.—Черниговскій Листокъ, № 3, боки 20—21.

152. **Битва подъ Кумейками**. (Отрывокъ изъ исторіи борьбы шляхты съ козаками) П. А. Кулиша.—Черниговскій Листокъ, № 9, стр. 66—72; № 10, с. 75—79.

153. **Борьба шляхты съ козаками за обладаніе Украйной обѣихъ сторонъ Днѣпра**. П. Кулишъ.—Библіотека для чтенія, №№ 7 и 9.

154. **Паденіе шляхетскаго господства въ Украйнѣ обѣихъ береговъ Днѣпра, въ XVIII в.** П. Кулишъ.—Вѣстникъ юго-западной и западной Россіи, № 7 (Январь), стр. 1—21.

1864.

155. **Браты**. Исторычній романъ початку XVII вику. П. Кулишъ.—Мета. Томъ другый, № 5, за мисяць сичень, боки 21—45.

156. **Руина**. П. Кулишъ.—Мета. Томъ другый, № 5, за мисяць сичень, боки 50—67.

157. **Гольско-козацкая война 1638 г.** П. Кулишъ.—Отечественныя Записки, №№ 9—11.

1865.

158. **До Счастлива Саламона**, прочитавшы його „Коломыкы и Шумкы.“ Допысь зъ Украйны. Даныло Юсь.—Мета, № 6, боки 173—176.

159. **Изъ „Записокъ о Южной Руси.“**—Золотая Грамота, иллюстров. письмо, въ Видни, №№ 5—8.

160. **Объ отношеніи малороссійской словесности къ общерусской**. Епилогъ къ „Черной Радѣ.“ П. Кулишъ.—Золотая Грамота. Иллюстров. письмо для поученія и забавы. Прилога до „Страхопуда,“ № 10.

161. **Холмскій греко-уніатскій календарь** (на 1866 г.). Варшава. [Дыв. Киев. Стар. 1898, I, 134].

1867.

162. **Майоръ.** Повість П. Кулиша. Переложено зъ велькоруського [Лукашевичъ Лонгинъ].—„Правда,“ №№ 3—20.

163. **Отвертый лытъ.** П. Кулиша.—Правда. № 2, бк. 72.

164. **Громадський судъ** надъ Страхопудомъ.—Правда, бк. 143—144.

165. **Спиръ П. Кулиша** зъ московськымы газетамы „Москва“ и „Московскія Вѣдомости.“—Правда, боки 167—168, 175—176 и 183—184.

166. **Письмо П. А. Кулиша** до Якова Головацького пидъ заголовкомъ—Отреченіе Кулиша отъ своей правописи.—Слово, № 44.

167. **Письмо П. Кулиша,** заявляющее его отреченіе отъ Кулишивки.—Боянъ, письмо для белетристики и науки. Львовъ, № 10.

168. **Письмо Каткову** и Аксакову. П. А. Кулиша.—С.-Петербургскія Вѣдомости, №№ 250—251.

1868.

169. **Потомки украинського гайдамацтва.** Оповиданне. П. Кулишъ.—Правда, №№ 1—4.

170. **Первый перыодъ козацтва** одъ його початку до ворогування зъ ляхамы.—Правда, №№ 1—17, 25—35.

171. **Топиръ гора.** Волянська дума. Переспивъ [3 „Словомъ одъ Редакціи“]. Денъ Федоренко.—Правда, №№ 26, 27.

172. **Товначъ.** Оповиданне [Перекладъ зъ Берт. Ауербаха].—Правда, №№ 29, 30.

173. **Чумацьки диты.** Зъ Мицькевича: Powrół taty.—Русалка. Мицкевичова балляда [Виршы].—Чорна Рада. [Урывокъ]. П. Кулишъ.—Руская Читанка. Зложывъ А. Тороньскій. Львивъ, боки 382—419.

174. **Орыся.** Перекладъ на немецкы мову: Fliegende Blätter.

1869.

175. **Нарысъ исторыи словесности русько-украинськой.**—Правда №№ 1—3.

176. Псалма XV та XVI. Павло Ратай.—Правда №№ 1 та 5.
177. Герценивъ Дзвинь. Опанась Прачъ.—Правда №№ 2—3.
178. Иовъ. Переспивъ Павла Ратая.—Правда №№ 6—11.
179. Выкохування дитей.—Правда, № 11.
180. Выкохування дитей за пидмогою школы. Опанась Прачъ.—Правда, № 23.
181. Иовъ, переспивъ Павла Ратая. Печатано в-ви Львови коштомъ и заходомъ Правды. XV+96 бк. 160.
182. Святе Письмо. Перша частына Быблии. Пять книгъ Мусіевыхъ. П. А. Кулишъ. Додатокъ до Правды, Львिवъ.
183. Сира кобыла. Иродчукъ. „Календарь Народный“ товариства Просвита на рикъ 1870. Боки 61—64.
184. Псаломъ I, V. Павло Ратай.—Зоря—чытаночка для сельськихъ людей. Книжка перша. У Львови. Коштомъ и заходомъ товариства Просвита. Боки 9—12.

1860 чы 1861?

185. Исторія Англіи Маколея. [Перекладъ] П. А. Кулиша. [Дыв. Шенрока, К. С. 1901 кн. VII—VIII, 49, 56].

1870.

186. Псалма СXXXIX. Павло Ратай.—Правда, № 2.
187. Спомынкы молодыхъ литъ. Мыколы М*: Теклюся. [Перекладъ зъ російського]. В. Барвинський.—Правда, боки 23—45, 73—82, 130—140, 173—181, 209—222, 241—253.
188. Поглядъ на устню словеснисть украиньсню. П. Кулишъ. [Передрукъ зъ Чытанкы Ол. Барвинського]. Правда, чысло 2, боки 68—73.
189. Поглядъ на устню словеснисть украиньсню. П. Кулишъ. [Зъ додаткомъ „Очакивської биды“ та иньшихъ фольклорныхъ матеріяливъ зъ „Записокъ о Южной Руси“].—Руска Чытанка для высшой гимназиі. Уложывъ Алекс. Барвинський. Частына перша. У Львови, боки 1—4.

190. **Очанивська беда.** П. Кулишъ.—Зоря. Чытаночка для сельськихъ людей. Улож. Ом. Партыцькый. Кн. третя. У Львови. Боки 51—57.

191. **Про померши души.** Оповиданне бабуси. П. Кулишъ.—Зоря. Чытаночка для сельск. людей. Уложывъ Ом. Партыцькый. Кныжка четверта. У Львови, боки 46—57.

1871.

192. **Псалтырь** або кныга хвалы Божои. Переспивъ украинськый Павла Ратая. Львивъ. Накладомъ автора. Зъ друкарни К. Будвайсера, 4+329+1 бк. 160.

193. **Евангелія** по Св. Матееви, Маркови, Луци и Іоаннови. Коштомъ громадськымъ. Видень.

194. **Чумацьки диты.** За Мицкевичемъ.—Весна на хутори.—Псалмы Давыдовы (I, V, XV, XXIV та XCIII). П. Кулишъ. [Виршы].—Чытанка руска для нызш. клясь середн. шкиль. Ч. I. Львивъ. Боки 391—392, 439—440, 452—455.

195. **Сира кобыла.** Иродчукъ.—Чытанка руска для нызшыхъ клясь середнихъ шкиль. Часть I. Ви Львови. Боки 17—19.

196. **Пивъ-Пивныка.** Гышпанська дитська казочка. Панько Казюка.—Чытанка руска для нызшыхъ клясь середныхъ шкиль. Часть I. Ви Львови. Боки 89—94.

197. **Казка о убытій сестри и о калыновій дудци.**—Казкы зъ усть народа на Украини: а) Перемина въ вовкулаку, б) Свырыдова могыла.—Бабуся съ того свиту. Казка нар. про померши души. [Зъ „Записокъ о Южной Руси“].—Чытанка Руска для нызш. клясь середн. шкиль. Ч. I. Львивъ. Боки 97—99, 120—124.

198. **Нападъ татаръ.** (Федоренко), бк. 6—7. Ничлигъ въ сели Гакивныци, бк. 3; Майорсвщына, бк. 19; Очаковська беда (зъ „Записокъ“ Кулиша) бк. 56. Хмарыще, бк. 72. Товкачь, бк. 90. Турова круча, бк. 96. Чорна Рада запорозка, бк. 108. Опрощенный сынъ, бк. 127. Способы узнаваты видьмъ (зъ „Записокъ“ Кулиша), бк. 179. Якъ видьмы клычуть до себе людей? (Зъ „Записокъ“), бк. 180. Якъ знахоръ управляє бурею (зъ „Записокъ“), бк. 180. О тимъ, якъ маты выдила мертвого сына (зъ „Записокъ“), бк. 181. Нема лучше, якъ жыты мижъ мурашкамы, бк. 182. Ключъ одъ вырея, бк. 182. Зъ видкы беруться писни?, бк. 183. Чорто-

вый млынъ, бк. 183. Свырыдова могыла.—Урочыска въ Звенигородци, бк. 184. Переказы про татаръ, бк. 186. Про сына Хмельницького (Все зъ „Записокъ“). бк. 187. Кырыло Кожемяка, бк. 191—193.—Зъ поезій П. Кулиша: Бабуся, бк. 19. Дума про Саву Коненка 1637 р., бк. 31—32. Молодисть, бк. 69. Забута могыла, бк. 79—80. Чужа маты, бк. 82. Нежата ныва, бк. 103—104. Думка о козаци Голоти (зъ „Записокъ“), бк. 114—116. Дума о бури на Чорнимъ мори (зъ „Записокъ“), бк. 118—120. Кырыкъ, бк. 122—123 (зъ „Записокъ“).—Передруки въ кнызи: Руска Чытанка для нызшыхъ клясъ середныхъ шкилт. Уложывъ Омелянъ Партыцкій. Часть II. У Львови.

199. **Заспивъ**.—Народня слава.—Самъ соби.—Люли-люли.—Lago Maggiore.—До Данта, прочытавши його поему „Пекло.“—Русалка. Мицкевичова баллада.—Моя родына. П. Кулишъ [Виршы].—Руска Чытанка для высш. гимназ. А. Барвиньского, ч. III, Львивъ, боки 170—176.

200. **Чорна Рада**. Пант. Кулишъ. [Урывокъ].—Передрукъ у кнызи: Руска Чытанка для высшой гимназиі. Уложывъ А. Барвиньскій. Частына третя. Львивъ. Боки 185—218.

201. **Орыся**. Идилія. П. Кулишъ. Руска Чытанка для высшой гимназиі. Уложывъ А. Барвиньскій. Част. третя. Львивъ. Боки 176—185.

202. **Исторыя Украины**. Одъ найдавнішыхъ часивъ. П. Кулишъ.—Руска Чытанка для высш. гимн. Уложывъ А. Барвиньскій. Част. третя. Львивъ. Боки 245—259.

203. **Лысть III съ хутора**. Чого стоить Шевченко, яко поеть народній. П. Кулишъ. Руска Чытанка для высшой гимназиі. Улож. А. Барвиньскій. Частына третя. Львивъ. Боки 237—244.

204. **Грыгорій Квитка и його повисти**. Пант. Кулишъ.—Руска Чытанка для высшой гимн. Улож. А. Барвиньскій. Частына третя. Львивъ. Боки 218—237.

205. **Святе пысьмо**. Перва книга Мойсеева. Голова XLI.—Руска Чытанка. Част. третя. Улож. А. Барвиньскій. Львивъ. Боки 525—527.

206. **Землячкѣ**.—[Перекладъ Кулишевыхъ виршивъ у кнызи „Поэзія Славянъ... въ переводахъ русскихъ писателей... Н. В. Гербеля.“]

1872.

207. **Значине руськыхъ земель у давній Польщи.** П. Кулишъ.— Основа. У Львови, №№ 43—45.

208. [Фольклорни запысы Кулишевы надруковано у князи]: Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западно-русскій край, снаряженной И. Р. Г. Обществомъ. Юго-западный отдѣлъ. Матеріалы и изслѣдованія, собранныя д. член. П. П. Чубинскимъ. Спб. Т. I, выпускъ первый и т. III.

1874.

209. **П. А. Кулишъ.** Исторія возсоединенія Руси. Изданіе товарищества Общественная польза. С.-Петербургъ. In 8^о. Томъ первый. Отъ начала колонизаціи опустошенной татарскимъ погромомъ Кіево-Галицкой Руси до начала столѣтней козацко-шляхетской войны. 8+IV+IV+363 стр.—Томъ второй. Отъ начала столѣтней козацко-шляхетской войны до възстановленія въ Кіевѣ православной іерархіи, въ 1620 году. 4+VIII+IV+156 ст.+1 рисунокъ.

210. **Спомынкы молодыхъ литъ Мыколы М*:** Яковъ Яковлевъчъ, въ переклади В. Барвинського.—Правда, боки 330—337, 371—380, 417—425, 495—506, 534—544.

211. **Польская колонизація юго-западной Руси.** П. А. Кулишъ.—Вѣстникъ Европы. Мартъ, 5—35, и апрѣль, 483—552.

212. **Козацкій судъ.** П. Кулишъ.—„Мотыль,“ Чытанка для руского народу уложена Русынами Перемыскымы. У Львови. Боки 10—19.

213. [Фольклорни запысы Кулишевы у князи]: Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западно-русскій край, снаряженной И. Р. Г. Обществомъ. Юго-западный отдѣлъ. Матеріалы и изслѣдованія, собранные д. чл. П. П. Чубинскимъ. Томъ V. С.-Петербургъ.

1876.

214. **Дивоче сердце.** Идилія П. Кулиша. Коштомъ Наголки-на. Кіевъ. Цина 20 коп. 35 бк. 16^о.

215. **Мальована Гайдамащина.** Словесный забутокъ незнаго автора [П. Кулишъ].—Правда №№ 9—12, боки 349 и 384.

216. **Мятель въ степи.** Повѣсть. П. А. Кулишъ. „Газета Гатцука.“

217. **Солоныця.**—Господы, хто буде жыты, псальмъ П. Ратая.—Люли-люли...—Кумейкы.—Почуй глаголы мои, Боже, псальмъ П. Ратая.—Заплакала Украина.—[Виршы; оприче псальмъ, пидпысь: П. Кулишъ, а остання ричь пидпысана: Ганна Барвинокъ]. Сира кобыла. Иродчука.—Бабуся зъ того свиту. Народн. оповид.—„Чайка,“ украинск. альбомъ (Кіевъ), боки 1, 8, 11, 17, 24, 25, 29 и 38.

218. **Завирюха на степахъ.** Повисть польська. [Михаила Грабовского], оповидана по руськи. П. Кулиша. Переложывъ зъ велкоруського Ос. Б(арвинський).—Правда. У Львови, №№ 12—14.

219. **Предисловіе П. Кулиша къ книгѣ:** „Малорусскіе козаки между Россіей и Польшей въ 1659 году по взгляду на нихъ серба Юрія Крижанича.“—Чтенія Москв. Об—ва ист. и древн. росс. кн. 3, ст. 109—124.

1877.

220. **Хуторянка** або спивана хвала молодой передъ весильными гостями. Антычня народня дывовыжа. Яко либретто. П. Кулишъ.—Руська хата. Буковинський Альманахъ на рикъ 1877. Выдавъ Даныло Млака. Львивъ и Чернивци. Бикъ 25.

221. **Галыцька Русь въ почынахъ козацько-шляхоцьком усобыци.** П. Кулишъ.—Руська хата. Буковинск. Альманахъ на рикъ 1877. Выдавъ Даныло Млака. Львивъ и Чернивци, Бикъ 179.

222. **Где-що про выховане дитей.** П. Кулишъ.—Газета школьна, Рочныкъ III. Львивъ. №№ 14—16.

223. [Фольклорни запысы П. Кулкъша въ кнызи]: Труды этнографическо-статистической экспедици въ западно-русскій край, снаряженной И. Р. Геогр. Обществомъ. Юго-западный отдѣль. Матеріалы и изслѣдованія, собран. д. чл. П. П. Чубинскимъ. Томъ IV. Спб.

224. **Турецкая неволя.** П. А. Кулишъ.—„Русская Старина“, томъ XVIII, мартъ, стр. 385—401.

225. **Назаки въ отношеніи къ государству и обществу.** П. А. Кулишъ.—Русскій Архивъ, №№ 3 и 6.

226. **П. А. Кулишъ. Исторія возсоединенія Руси.** Томъ третій. Религіозное, соціальное и національное движеніе въ эпоху Іова Борецкаго. Изданіе товарищества „Общественная польза“. Москва. цѣна 2 руб. X+374 стр. 8^о.

227. **П. А. Кулишъ. Матеріалы для исторіи возсоединенія Руси.** Томъ первый, 1578—1630. Москва. Ц. 2 р. XVIII+324 бк. 8^о.

1878.

228. **Досвитки.** Думы и поемы П. Кулиша. 2-е выдання. Коштомъ Іогансона. Кіевъ. Ц. 80 коп. 256 бок. 16^о (3000 прымирныкивъ).

229. **Оленса Товкачъ.** Оповиданне. [Перекладъ зъ Ауербаха]. „Зоря“. Чытанка для селянъ и мишанъ. Уложывъ Ом. Партыцкій. У Львови. Бикъ 15.

1879.

230. **Чумацьки диты.** За Мицкевычемъ П. Кулишъ [Виршы].— Псалмы I, V, XV, XXIV, XCIII. П. Ратай.—Руска Чытанка для нызшыхъ клясъ серед. шкиль. Ч. I. Улож. Юліянъ Романчукъ. Боки 216, 247, 277. Львievъ.

231. **Сира кобыла.** Иродчукъ.—Руска Чытанка для нызш. клясъ середн. шкиль. Ч. I. Улож. Юл. Романчукъ. Бикъ 8.

232. **Покута гайдамакы.** П. Кулишъ.—Руска Чытанка для ныз. кл. сер. шк. Ч. I. Улож. Юл. Романчукъ. Бикъ 47.

233. **Казна о убытій сестри и калыновій дудци.**—Свырьдсва могила.—Вовкулака.—Бабуся съ того свиту. П. Кулишъ.—„Руска Чытанка для нызш. клясъ середн. шкиль. Чагына I. Улож. Юл. Романчукъ. Выдане друге. Т. I. Боки 45, 47, 71 и 77. Львievъ.

1880.

234. **Святе Письхо Нозого Завиту.** Мовою русько-украинською переклалы вкупі П. А. Кулишъ и д-ръ И. Пуллой. Печатано у еи Львови. 464+1 бк. 8^о.

235. **Русалка.** Мицкевычова баляда. П. К.—Зоря, пысьмо литературно-наукове. Вви Львови, № 17.

1881.

236. *Lago maggiore*.—До Данта.—До Маруси Т. П. Кулишъ.—До землячки на чужыни. Т. Вешнякъ.—[Виршы] „Антологія руська. Збирныкъ найзнаменитшыхъ творивъ руськихъ поетивъ“. Львивъ. Боки: 15, 73, 146, 80.

237. *Поэтъ Шевченко въ полномъ расцвѣтѣ*. Изъ воспоминаній П. Кулиша.—Трудъ, газета, № 6.

238. *Изъ „Повѣсти о Борисѣ Годуковѣ и о Димитріи Самозванцѣ“*. Изъ „Исторіи воссоединенія Руси“.—П. Кулишъ.—Историческая хрестоматія по русской исторіи Я. Г. Гуревича и Б. А. Павловича. Часть вторая. Петербургъ. Стр. 135—141, 192—197 и 330—337.

1882.

239. П. А. Кулишъ. *Крашанка Русынамъ и Полякамъ на великдень 1882 року*. Накладомъ автора. Уви Львови, зъ друкарни Товариства Имены Шевченка. 31 бк. 8⁰ Ц. 30 крейцаривъ.

240. П. А. Кулишъ. *Крашанка Русынамъ и Полякамъ на великдень 1882 року*. Выдана тыпомъ другимъ зъ додаткомъ послислов'я. Накладомъ автора. Уви Львови. 40 бк. 16⁰ Ц. 50 кр. а. в.

241. П. А. Кулишъ. *Хуторна поезія*. Уви Львови. Накладомъ автора [Змистъ: а) Историчне оповидання 1847 року, б) Виршивъ—24, в) Лысть до украинської интелігенції]. 137+1 бк. 8⁰ малои. Ц. 1 гульд.

242. *Шенспирови творы*. Зъ мовы брытанської мовою украинською поперекладавъ П. А. Кулишъ. Томъ первый. Отелло. Троиль та Крессида. Комедія помылокъ. Накладомъ перекладчыка. Уви Львови, зъ друкарни Товариства имены Шевченка. 418 бк. 16⁰ Цина 3 гульдены.

243. *Vergevaltigung der Basilianer in Galizien durch Jesuiten*. Vien. Im Selbstverlage des Verfassers. Druck. von Ad. della Torre (A. Dorfmeister). 20 бк. 16⁰.

244. *Славянська ода*. П. Кулишъ.—Съвить, илюстр. литер.-политычно-наукова часопысь. Львивъ. № 14.

245. **Орыся.** Идилія. П. Кулиша. Друге виданя. Коштомъ Наголкина. Кіевъ.

246. **Бабуса съ того свиту.** Оповидання про померши души. Кывивъ.

247. **Пивпивныка.** Казочка. П. Казюка. Кывивъ, друге видан. Коштомъ Наголкина.

248. **Цыганъ.** Урывокъ зъ казкы. П. Кулиша. Кывивъ. Коштомъ Наголкина.

1883.

249. **П. А. Кулишъ. Магометъ и Хадыза.** Поема Печатано вви Львови, въ друкарни Кароля Будвейсера. Накладомъ автора. 46 бк. 8°.

250. **Поетъ.**—До кобзы та до музы.—На чужій чужыни. Поезіи П. Ратая.—Рада, украинський альманахъ на 1883 рокъ, частына перша. Выданя М. Старыцького. Боки 351—355.

251. **Орыся.** [Перекладъ на немецку мову профес. Петра Левыцького].—Oesterreichische Rundschau. Видень. За грудень.

252. **Дви казны.** I. Пивпивныка. Гышпанська дитська казочка, по нашому розказавъ Панько Казюка. II Цыганъ. Урывокъ изъ казкы. П. Кулиша. Кывивъ. 16 бокивъ 16°. Выданя книжной торговли В. П. Наголкина.

253. **Сира кобыла.** Оповидан. Иродчука. Коштомъ Наголкина Кывивъ. Ц. 10 коп.

1884—1885?

254. Предшественники „Козацкаго Батька“. П. Кулишъ.—Оужный Край, № 1399 и № ? [Було друковано у двохъ нумерахъ].

1885.

255. **П. А. Кулишъ. Байда, князь Вышневецкий.** Драма (1553—1564) у 5-ты актахъ. С.-Петербургъ. 158 бок. 8°.

256. **Прокыдъ одъ сну.**—До кобзы та до Музы.—Добродіямъ-ляхамъ. — Зъ Пидгирия. — Кобзарський заповіть. П. Кулишъ. [Виршы].—Альманахъ буковынський. Чернивци. Боки 37—40.

257. „Про зелени садны, про пахучи квіткы“.—[Виршы П. Кулишъ].—Народный писенныкъ В. Александрова, Харьковъ.

258. Воспоминанія о Николаѣ Ивановичѣ Костомаровѣ. П. Кулиша.—Новь, журналъ. Томъ IV, № 13, стр. 61—75.

259. Брошенный изъ за угла камень. П. Кулишъ.—Кіевская Старина. IX, стр. 184.

260. *Orysią. Jdylla P. Kulisza.* [Ярославъ Романчукъ] „Gazeta Narodowa,“ Lwów, № 164.

1886.

261. **Дума про Ганджу Андыбера.** Записалъ П. А. Кулишъ Харьковъ. Изданіе книжнаго магазина Б. Хавкина и Д. Полухтова. Ц. 5 коп.

262. **Сира кобыла.** Иродчука.—Казка о убитій сестри и о калыновій лудци.—Свырыдова могила.—Покута гайдамакы. П. Кулишъ.—Чумацьки диты. За Мицкевичомъ.—Псалмы I, V, XV. П. Кулишъ.—Руска Чытанка. Ч. I. Уложывъ Юл. Романчукъ. Т. I боки 15, 52, 54, 231, 261. Львивъ.

263. **Олексій [оповид].**—Хмарыще. П. Кулишъ.—Руска Чытанка для III кл. шкиль середн. Ом. Партыцкого. Боки 102 та 247.

264. **Прощанє зъ свитомъ.**—Турова круча. П. Кулишъ.—Очавкиська беда.—Руска Чытанка для IV кл. шкиль середнихъ. Боки 126, 208, 197. Львивъ.

1887.

265. **Святе письмо Нового Завиту.** Перекладъ П. А. Кулиша та И. Пулюя. Львивъ, накладомъ А. І. Пика.

266. **Коло колодязя.**—Степъ.—Чумаки ничлижане.—Гаданне-вищуванне. П. Кулишъ. [Виршы].—Ватра, литературный збирныкъ. Выд. В. Лукычь. Стрый. Боки 60—62.

1888.

267. **„Нырыло Методіевске Братство“ въ Кієви 1843—1847 р.** Розъяснене П. Кулиша члена того Братства. Выимокъ зъ его „Хуторной Поезіи“.—Дило. Львивъ. №№ 47, 49, 50, 53 та 54.

1888—1889.

268. **Отпаденіе Малороссіи отъ Польши (1340—1654)** П. А. Кулиша. Три тома.—Чтенія Моск. Общ. Исторіи и Древн. 1888, кн. 2 и 4; 1889 кн. 1.

1890.

269. **Степь о пивдни.**—Козацька хата. П. Кулишъ [Виршы].—Зоря, боки 166—167.

270. **Весна й лито въ степу.** П. Кулишъ [Виршы].—Зоря, бик. 182.

271. **Степова синожать.** П. Кулишъ. [Виршы]. — Зоря. Бк. 213.

272. **Невыдимый сливецъ.** П. Кулишъ. [Виршы]. — Зоря, бк. 227.

273. **Привитаєє зъ Дономъ.** П. Кулишъ. [Виршы].—Зоря. Бк. 307.

274. **Чорна рада, хроника 1663 року.** Напысавъ П. Кулишъ. Выдане друге. Библиотека найзнамен. повистый „Дила“. Томъ XXVI. Львивъ. 239 бк. 8⁰.

275. **Дви казны:** I Пивпивнока. Гышпанська дитська казочка, по нашому розказавъ Панько Казюка. II. Цыганъ. Урывокъ изъ казкы П. А. Кулиша. Выданя В. Наголкина. Кывъ. 16 бок. 16⁰. Ц. 5 коп.

276. **Орыся.** Идиллія П. А. Кулиша. Изданіе В. Наголкина. Кіевъ. 16 бк. 16⁰ Ц. 5 коп.

277. **П. А. Кулишъ. Отпаденіе Малороссіи отъ Польши.** (1340—1654). Москва. Въ 3 томахъ. Т. I-ый, 283 с.; т. II, 399 с.; т. III, 415 с. 8⁰.

1891.

278. **Соловейко.** П. Кулишъ. [Виршы].—Зоря, бикъ 32.

279. **Донъ Жуанъ,** поема Лорда Байрона. Пересъпивъ Панька Оленьковича Кулиша. Львивъ. 56 бк. 8⁰. Цина 20 кр. [Друкувалося спершу въ журналы „Правда“].

1892.

280. [Частина листивъ П. А. Кулиша уривками].— Русскій Архивъ, № 11, боки 291—304.

1893.

281. Куляшъ Олельковычъ Панько. Дзвинь. Староруськи думы й спивы. Женева. Украинська друкарня. 239+1 нenum.+IV бк. 16⁰. Цина 13 р.

282. Кулишъ Олельковычъ Панько. Товытовы словеса, переказани старорусчыною. Коломыя. Выдавъ М. Павлыкъ. 27 бк. 16⁰. Ц. 10 кр.

283. Чуманы ночлиманг. [Виршы].—Пролискы. Збирныкъ зъ виршивъ. Одесса. Бк. 15—16.

1894.

284. Чоломъ доземный мой таны знаній.—Шуканне-выкльканне П. А. Кулиша. [Виршы]. Зоря, бк. 434.

285. Чоломъ доземный мой таны знаній. П. Кулишъ. Дило, Львивъ. № 241.

286. [Зъ творивъ Кулишевыхъ дещо у книзи:]—Выимкы зъ народной литературы украинско-русской XIX вику.—Для высш. клясъ середн. шкиль. Улож. Ол. Барвинський. Ч. II. У Львови.

287. Псалмы LXII и CIV, переспивъ Павла Ратая.—Орыся, идила П. Кулиша.—Взоры поезыи и прозы для клясы пятой шкиль средн. Улож. Д-ръ Лучаковський. У Львови.

288. Иродчукъ. Сира кобыла. Оповиданне. Тыпомъ першымъ. Въ Одеси. 15 бок. 16⁰.

1895.

289. Вылыскы зъ „Позыченои Кобзы“. П. Кулиша.—Наша доля. Збирныкъ праць рижныхъ авторивъ [Жиноча библиотека. Выдае Н. Кобрынська. Кн. 2]. У Львови.

290. Вылыскы зъ „Позыченои Кобзы“. Кулишъ Олельковычъ Панько. [Передрукъ зъ Нашои Доли]. У Львови. 23 боки 8⁰.

291. **Лысть П. Кулиша до В. Ганны.**—Жите и Слово. Кныжка IV, за лыпень и серпень.

292. **Украинскіе казаки и паны въ двадцатилѣтіе передъ бунтомъ Богдана Хмельницкаго.** П. Кулишъ.—Русское Обзорѣніе, кн. 1—V.

1896.

293. **Вечирь.**—**Бабуся.** П. Кулишъ [Виршы].—Крынычка. Зибравъ Б. Г.[ринченко] У Чернигови. Боки 8—9, 19—20.

1897.

294. **Позычена Кобза.** Переспивъ чужомовныхъ спививъ. Переспивувавъ же ихъ Кулишъ Олельковичъ Панько. Выступцемъ первымъ исъ кобзою. Печатано въ Женевѣ въ украинській друкарни. Цина 2 фр.

295. **Корчешня Кобза (Народный Домъ)** [Виршы] та лысты Кулишевы въ розвидци В. Щурата: „До исторіи останнього побуту П. Кулиша у Львови“.—Зоря, бк. 434—436.

296. **Омутъ.** П. А. Кулиша.—Русское Обзорѣніе. Кн. III—V.

297. **Иродчунъ. Сира Кобыла.** Оповидання. Тыпомъ першымъ. Одесса. 16, бк. 16⁰. Ц. 5 коп.

298. **Письма П. А. Кулиша къ О. М. Бодянскому (1846—1877 гг.)** А. Титова.—Кіевск. Старина. Кн. IX, ст. 394—408; кн. X, ст. 27—45; кн. XI, ст. 242—280; кн. XII, ст. 449—472.

299. **Письмо Кулиша къ Гилярову Платонову и къ кн. Н. В. Шаховскому.**—Русское Обзорѣніе, кн. III, ст. 194—202.

300. **Посмертна спомынка.** Якъ П. Кулишъ видносывся до нашихъ селянь. [Коротенькый некрологъ Кулиша и лысть його до Вересая].—Правда, число 7., бк. 97—100.

301. **Лысть Кулиша до Остапа Вересая.**—Правда, ч. 7.

302. **Судьбы Кіевскаго великаго княжества и удѣльныхъ княжествъ въ Кіево-Днѣпровской Руси до татарскаго погрома.** П. А. Кулиша.—Живописная Россія. Подъ редакц. П. П. Семенова. Изд. М. О. Вольфъ. Спб. Т. V. Малороссія и Новороссія. Часть 1 я.

1898.

303. **Судьбы Малороссіи и Украины послѣ татарскаго погрома.** П. А. Кулишъ.—Живописная Россія. Подъ ред. П. П. Семенова. Изданіе М. О. Вольфъ. Спб. т. V, часть 2 я.

304. **Фенлушъ.** Повѣсть П. А. Кулиша. Изъ воспоминаній дѣтства (посвящается П. Е. Чуйкевичу).—Читатель, журналъ. Москва. Стр. 5—126.

305. **Чумацьки диты.** П. Кулиша [Виршы].—Батькове вищовання та инше. Выдавъ Б. Гринченко. № 30. У Чернигови, боки 6—10.

306. **Бабуся съ того свиту.** Оповидання про померши души. Кіевъ.

307. **Письма П. А. Кулиша** къ И. Ф. Хильчевскому. 1858—1875.—Кіевская Старина. Кн. I, стр. 84—149.

308. **Письма П. А. Кулиша** къ О. М. Бодянскому.—Кіевская Старина, кн. II, ст. 283—313.

309. **Гисьма П. А. Кулиша** къ Шевченку.—Кіевская Старина, кн. II, стр. 229—239.

310. **Письма Кулиша** къ Д. С. Каменецкому 1857—65 гг.—Кіевская Старина, кн. V, 222—244; кн. VI, 366—394; кн. VIII, 132—144; кн. XII, 345—352.

311. **Переписка Кулиша** съ Володиміромъ Барвинскимъ въ первой половинѣ 1871 года.—Кіевская Старина, кн. X, 83—117.

312. **Письма Кулиша** къ В. В. Тарновскому. 1855—58 гг.—Кіевск. Стар., кн. IV, 107—131; кн. XII, 353—366.

313. **Изъ переписки П. Кулиша зъ Галычанами 1870—71. р.** Подав. Др. Ів. Франко.—Запыскы Науковаго Товариства имени Шевченка. Львѣвъ, т. XXVI, виддиль Miscellanea, боки 6—16.

1899.

314. **Повнѣ выданнѣ творивъ Пантелеймона Олександровыча Кулиша.**—Досвитны, думы та поемы. Тыпомъ другимъ, зуповненымъ. Харьковъ. 254 бк. in 32°. Цина 75. коп.

315. **Маруся Бугусланна,** поема П. А. Кулиша.—Литературно-наукowy Вистныкъ, кн. X, бк. 1—19; XI, 141—161; XII, 259—281.

316. **П. А. Кулишъ. Маруся Богуславка.** Поема (1620 р). Выд. редакци „Литературно-наукового Вистныка“. У Львови. 67 бк. велык. 8^о. Цина 50 крейц.

317. **Уилліамъ Шекспиръ. Гамлетъ,** принць данськый. Перекладъ П. А. Кулиша. Выданыи зъ передмовою и поясненямы Др. Ів. Франка. Накладомъ Украинсько-Руськои Выдавнычои Спилкы. У Львови. XXIII+172 бк. Ц. 70 крейц.

318. **П. Кулишъ. Черная рѣда.** Хроника 1663 года. Сочиненіе П. А. Кулиша (Новая Библиотека Суворина). Спб. 370 с. 8^о.

319. **П. А. Кулишъ. Воспоминанія дѣтства.** Повѣсти. Съ портретомъ автора и предисловіемъ В. И. Шенрока. Бахмутъ. 2 нум.+2+490+2 с. 26^о. Ц. 1 р. 25 коп. [Змистъ: Предисловіе; Яковъ Яковлевичъ; Ульяна Терентьевна; Феклуша.]

320. **Ворожнина.—Давне горе.—До Кобзы.—Коло колодизя.—Lago Maggiore.—Люли-люли.—Поеть.—Соловейко.—Степь.—Удосвита.—Чоломъ.—Что есть мнѣ и тебѣ жено?—Чумаки-ночлижане.—Шуканне-выкыканне.** П. А. Кулиша.—Степови Квиткы.—Виршы. Упорядкувавъ и выдавъ Б. Гринченко. У Чернигови. Боки 8, 102, 66, 59, 157, 96, 91, 31, 26, 11, 61, 89, 123 та 148.

321. **Сира Кобыла.—Орыся.—Малороссійскій сборникъ повѣстей,** сценъ, разказовъ и водевилей извѣстныхъ малороссійскихъ писателей. Москва.

322. **Письма П. А. Кулиша къ В. В. Тарновскому - сыну.—** Кіевск. Стар. кн. I, 81—100.

323. **Письма П. А. Кулиша къ М. В. Юзефовичу (1843—1861).**—Кіевск. Стар., кн. II, 185—208; кн. III, 303—324.

324. **Письмо П. А. Кулиша въ Буковину, 1861 года.—**Кіевск. Старина, кн. IV, 3—4 [Документы, извѣст. и замѣтки].

325. **Изъ писемъ П. А. Кулиша къ С. Д. Носу (1860—1892).**—Кіевская Старина, кн. IV, 8—31.

326. **Письмо П. А. Кулиша къ М. А. Максимовичу.—**Кіев. Стар., кн. VII, 6—8.

327. **Частная переписка Г. П. Галагана. 3) Письма П. А. Кулиша. (1856—1858 гг.).—**Кіев. Старина, кн. IX., 341—355.

328. **Письма П. А. Кулиша: 1. Къ В. В. Тарновскому-отцу, 2. Къ Д. С. Каменецкому. 3. Къ Тарновскому-сыну.—**Оттискъ изъ журн. Кіевск. Старина.

329. **Письма П. А. Кулиша къ И. Ф. Хильчевскому, Т. Г. Шевченку и д-ру С. Д. Носу.** Оттискъ изъ журнала *Кіевская Старина* Кіевъ. 2+77+24. с. 8^о.

1900.

330. **Кулишъ Олельковичъ Панько. Драмована трилогія.** Байда князь Дм. Вышневецкій. Гетьманъ Петро Сагайдашній. Наказный Гетьманъ Северынъ Налывайко. Харьковъ. 150+316+3 бк. 8^о. Ц. 2 руб.

331. **П. О. Кулишъ. Оповідання.** Зъ переднимъ словомъ М. Чернявського. Бахмутъ, 1900, 159+VIII бк. in 16^о. Печатня М. Крамарева. Цина 40 к. Змистъ: Передне слово (1—VIII), Орыся (1—13), Сичови гости (14—34), Гордовыта пара (35—47), Дивоче сердце (48—75), Сира кобыла (76—81), Пивпивныка (82—88), Цыганъ (89—93), Лысты зъ хутора: I—V (94—149).

332. **П. О. Кулишъ. Чорна рада.** Хроника 1663 року. Выданне друге. (Зъ портретомъ автора). Одесса. Бк. 249+III (словарь) 8^о. Ц. 50 коп. Тежъ выданне зъ 16 малюнками А. Ждахы: Ц. 1 р. 25 к. та 2 р.

333. **Молытва.** Присвячена докторови Пулюєви на спомынь зоряной ночи въ хутори на Вкраини. П. Кулишъ [Виршы].— Литературно-науковый Вистныкъ, кн. II, бикъ 113.

334. **Орыся** (зъ малюнками) П. А. Кулишъ. Благотворительное общество изданія общеполезныхъ и дешевыхъ книгъ. № 4. С.-Петербургъ. Бк. 16 in 32^о. Цина 2 коп.

335. **„Про зелени садны, про пахучи квіткы“.**—Заспивъ.—До кобзы.—Муза.—Поеть.—Невыдымый спивецъ.—На чужій чужыни.— На чужыни (Lago Maggiore).— Премудристь.— Псаломъ LXVII.—Что есть мнѣ и тебѣ жено?—Степь.—Нагулялося по небу.—Квиты зъ сльозамы.—Козацька хата.—Заворожена крыныця.—Лилея.—Серце мое тыхе.—Шуканне-выкльканне. П. Кулишъ. [Виршы].—Викъ (Кыивъ), боки 3—4, 127—148.

336. **Уилліамъ Шенспиръ. Прыборкана гоструха.** Комедія въ 5 діяхъ зъ передогрою. Перекладъ П. А. Кулиша. Выданный зъ передмовою и поясненямы д-ра Ив. Франка. Накл. Укр.-руськ. выдавн. Спилкы у Львови. Бокивъ 16+117, 8^о. Цина въ оправи 1 корона 40 сотыкивъ.

337. **Уилліамъ Шекспиръ. Макбетъ.** Перекладъ П. А. Кулиша, зъ передмовою И. Франка. Ч. 18. Львивъ. Бок. XX+118.

338. **Шекспиръ Уилліамъ. Коріолянъ.** Перекладъ П. А. Кулиша. Выданный зъ передм. и поясн. д-ра Ив. Франка. Накладомъ Укр.-руськ. Выдавн. Спилкы. У Львови. Бк. XII+170 in 8°. Цина въ оправи 1,80 кор.

339. **Письмо П. А. Кулиша къ М. Грабовскому.** 1856 г., юня 12. Спб. П. Кулишъ.—Кіевск. Старина, Кн. XI, 71—74.

1901.

340. **Маруся Богуславка.** Друга половины. П. Кулиша.—Литературно-наукowy Вистныкъ“ Львивъ, кн. II, бк. 117—139; кн. III, бк. 239—262.

341. **Уилліамъ Шекспиръ. Юлій Цезарь.** Перекладъ П. А. Кулиша. Выданный зъ передмовою и поясненямы д-ра Ив. Франка. Львивъ. Накладомъ Украинсько-руськой Выдавнычой Спилкы. Бок. XII+132, 8°. Цина 1.60 кор.

342. **Шекспиръ Уилліамъ. Антоній и Клеопатра.** Перекладъ П. А. Кулиша. Зъ передмовою и поясненямы Ив. Франка. Выдан. Укр.-Руськ. Выдавн. Спилкы. Ч. 32. Львивъ. Бокивъ XIV+180 Ц. 80 сот.

343. **Уилліамъ Шекспиръ. Багацьно галаеу зъ нечевля.** Перекладъ П. А. Кулиша. Выданный зъ передмовою и поясненямы д-ра Ив. Франка. [Белетрыстычна Библиотека. Ч. 35]. У Львови. Накладомъ Укр.-рус. Выдавнычой Спилкы. XII+106 бк. 8°. Цина 1 кор. 60 сот.

344. **Уилліамъ Шекспиръ. Ромео и Джульста.** Перекладъ П. А. Кулиша. [Белетрыстычна Библиотека, № 38]. У Львови. Накладомъ Укр.-руськ. Выдавнычой Спилкы.

345. **П. О. Кулишъ. Про злодія въ сели Ганивныци.** Кіевъ. 21 бк.-16°. Цина 3 коп.

346. **Орыся.** Идылля П. Кулиша. Выдання Укр.-руськ. Выдавнычой Спилкы. Ч. 14. Львивъ. Бок. 17, 8°. Цина 6 сотк.

347. **Хмельныщына.** Исторычне оповиданне П. Кулиша. 116 бк. 16° [Зъ малюнкамы]. Цина 15 коп.

348. **Выговщына.** Исторычне оповиданне. Напысавъ П. О. Кулишъ. Зъ портретомъ Выговського. Благотворительное Общество изданія общеполезныхъ и дешевыхъ книгъ. № 11. С.-Петербургъ. 26 бк. 16°. Ц. 2 коп.

П. А. Кулишъ выдавъ своимъ заходомъ:

1857.

1. Народни оповидання Марка Вовчка: 179 бк. 8^о. У Петербурзи.
2. Сочиненія и письма Н. В. Гоголя. Шість томовъ. Спб. Ц. 12 руб.

1858.

3. Повисти Грыгорья Квитны (Основьяненка). Спб. 2 томы. Томъ I. XXXVI—264 бк. и т. II—335 бк.

1861.

4. Повисти Квитны—окремо кожна. Спб.
5. Акты, относящяся къ исторіи южной и западной Россіи, собранные и изданные Археографической Коммиссією. Т. III, Спб. [вкупи зъ М. И. Костомаровымъ].

1862.

6. Пысаиня Котляревського. Зъ патретомъ и малюнкомъ будыночка його въ Полтави. 5 выданне. Коштомъ П. А. Кулиша. Спб. Ц. 1 р. 452 бк. 16^о.
7. Выргыліева Енеида. На малорос. языкъ. перелицёвано И Котляревськымъ. 5-е выданне. Спб. Ц. 25 коп.
8. Наталка Полтавка. И. Котляревського. 3 выданне. Спб. 80 бк. 16^о.
9. Москаль Чаривный. Водевиль въ 1 д. Котляревського. 2-е выданне. Спб. 66 бк. 16^о.

Чернигивъ.
1901 р.
XII. 9.

А. Балака.

Що є въ книзи.

Портреты Кулишевы.

Боки.

- Портретъ за молодого вику. Фототыпія зъ малюнку олівцемъ самого
Кулиша. (Зъ музею В. Тарновського) 4—5
- Портретъ шестидесятыхъ рокивъ. (Зменшено зъ выдання: „Портреты
украинскихъ писателей, изданные Д. Каменецкимъ, Вып. 1, Спб.
1861“. Гравюра, роблена въ Парижи). (Поставлено зъ початку книгы).
- Портретъ такожь шестидесятыхъ рокивъ (зъ фотографіи), зъ факсимиле 14—16
- Портретъ зъ 1867 р. 72—73

М а л ю н к ы.

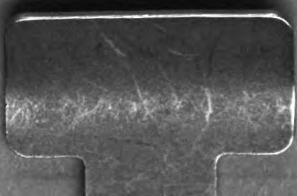
- Кулишева хата. на х. Мотронивци, пидь Борзною 80—81
- Похоронъ Кулишевъ 184—185
- Кулишева могыла (ливоручъ—дерев'яный хрестъ надъ могылою В. Би-
лозерського) 200—201

Б. Гринченко. До-чытачивъ	5
М. Лысенко. Ноты до „Удосвита вставъ я“	17
П. Мырный. Середъ степивъ. Оповиданне	21
Г. Грыгоренко. Вона пысьменна. Оповиданне	44
Л. Яновська. Рукавычки. Оповиданне	55
Л. Украинка. Египетськи фантази. Виршы	67
И. Франко. Мій злочынь. Оповиданне	73
А. Крымський. На темы зъ Хейяма.—Зъ Абуль-Аля. Виршы	81
В. Самійленко. Весна. Виршы	86
Н. Кобрынська. Очы. Оповиданне	94
М. Чернявський. Поези	99
М. Коцюбынський. Лялечка. Етюдъ	103
М. Вороний. Що зи мною таке. Виршы	131
М. Чернявський. Змій. Оповиданне	132
Б. Гринченко. Якъ я вмеръ. Оповиданне	141
О. Кобылянська. Бытва. Оповиданне	153
О. Маковей. Самота. Оповиданне	176
О. Маковей. Думка.—Колы помремъ. Виршы	184
Л. Украинка. Робертъ Брюсъ. Виршы	185
П. Грабовський. Божый свить. Виршы	200
С. Ефремовъ. Мали люде,—мале й горе. Оповиданне	201
Б. Гринченко. Болотяна квитка. Оповиданне	226
А. Балика. Библиографичный покажчыкъ пысаннивъ П. Кулиша	245

PC 3932

C52

ALF Collections Vault

3 0000 091 503 924